JULIAN BARNES

scrisori de la londra

Julian Barnes scrisori de la londra

Traducere din limba engleză Traian Bratu

Pentru Jay şi Helen

Prefaţă: pe răspunderea autorului

Copil fiind, am avut o scurtă perioadă de entuziasm înflăcărat pentru colecţia de cărţi *I-Spy,* ghiduri concepute pentru cercetaşii în pantaloni scurţi. Fiecare număr aborda un singur subiect, fluturi, statui londoneze, transportul pe roţi — şi promova, pentru emulaţie, un sistem de recompense: zece puncte pentru semnalarea unui fluture *Vanessa atalanta,* treizeci pentru o cutie poştală rară de pe vremea lui Edward al VIII-lea şi aşa mai departe. Completai apoi un formular cu locul exact al fiecărui obiect depistat (nici vorbă să-i fi dat prin cap cuiva să trişeze) şi-l trimiteai apoi Marelui Şef de trib I-Spy pe adresa Wigwam, *News Chronicle,* str. Bouverie. Acest tip improbabil, care, sunt convins, provenea dintr-un obscur cartier mărginaş al Londrei — îţi trimitea apoi cu poşta o pană de cercetaş drept probă a zelului vizual.

Nu am câştigat nicio dată vreun trofeu: fie că n-am fost în stare să depistez un număr suficient de obiecte, fie că un detaliu sau altul al regulamentului clubului m-a împiedicat să-mi pun o primă pană la pălărie. Îmi amintesc în schimb vreo două expediţii ghidate pornind din Acton W3 şi ducând până în centrul Londrei, în cursul cărora, cu creionul bine ascuţit în mână, încercam să îmi completez colecţia sărăcăcioasă cu însemnări puerile despre furgoanele cu cai transportând alimente sau epoleţii portarilor în uniformă. Această modalitate impusă de a privi lumea, îmi dau seama, survine relativ rar în viaţa noastră: în general căutăm şi găsim lucrurile care ne-au trezit deja interesul. Obiceiurile de a observa şi viziunea asupra lumii ne sunt reconfirmate de fiecare dată când ne ascuţim privirea sau, dimpotrivă, când ne ferim ochii de la obiectele din jur.

Aşa stând lucrurile, când Bob Gottlieb, redactorul-şef de la *The New Yorker,* m-a invitat la sfârşitul anului 1989 să fiu corespondentul revistei la Londra, am avut mai multe reacţii previzibile, deşi contradictorii. Ar putea fi o slujbă foarte frumoasă; ar putea fi o condamnare la închisoare pe viaţă; ar putea fi un post bine plătit; ar putea fi o capcană clasică pentru un romancier. Dincolo de aceste raţionamente însă, am auzit argumentul cel mai convingător dintre toate în favoarea acceptării slujbei: te va face să căşti ochii. Iată-mă cercetaş la Londra, mi-am zis; cercetaş în Anglia.

Urma, în fond, să fiu corespondent străin în propria mea ţară. Acest fapt constituia o provocare de natură tehnică pe care nu o mai întâlnisem în jurnalism. Cititorii mei sofisticaţi vor înţelege fiecare cuvinţel pe care îl voi folosi, dar obiceiurile şi evenimentele descrise li se vor părea tot atât de stranii cultural precum cele din Roma antică. Desigur, există mulţi americani anglofili: ei sunt cei cu care noi, englezii, ne tot întâlnim. Dar neamericanii ar trebui să nu uite că orice altă ţară din lume este cu mult mai interesată de America decât este America interesată de ea: este consecinţa normală a ecuaţiei mondiale a puterii şi finanţelor. Ca turist în State, poţi să recurgi cu costuri minime la un act de magie: cumperi un ziar local şi îţi vezi ţara de baştină dispărută de pe harta lumii. Cu zece ani în urmă mă găseam la Fort Worth, unde am urmărit la televiziune ceremonia deschiderii Jocurilor Olimpice de la Los Angeles. În timpul defilării sportivilor, subtitlurile postului de televiziune ABC dădeau coordonatele geografice ale fiecărei ţări şi dimensiunea ei, în comparaţie cu repere americane: Bhutanul era catalogat ca fiind situat în Asia Centrală şi cu un teritoriu reprezentând Jumătate din statul Indiana". Culmea este că nu s-au rezumat la Bhutan. Cineva era de părere că telespectatorul american avea nevoie de lămuriri şi în privinţa Belgiei („Europa de nord-vest"), a Bangladeshului („suprafaţă aproximativ egală cu statul Wisconsin") şi, trist, dar adevărat, a Marii Britanii. Mi se sugera să-mi regândesc propria ţară ca fiind de „dimensiunea statului Oregon".

Iată de ce s-a dovedit utilă disciplina dobândită de a nu lua nici cel mai evident enunţ ca pe un lucru de la sine înţeles. „Următoarele alegeri generale, care vor avea loc fie în luna mai, fie în octombrie…" „O clipă, avea să zică sâcâitorul resortisant american infiltrat în craniul meu, cum se face că nu ştii? A, vrei să spui că alegerile nu se organizează la termene regulate? Şi că guvernul stabileşte după bunul plac data alegerilor? Probabil că glumeşti. Cui i-o fi trecut prin cap aşa ceva?" Şi aşa mai departe. Sentimentul că trebuie să mă constrâng să reexaminez lucrurile considerate familiare l-am trăit cel mai intens pe când scriam articolul despre Lloyd's of London, una dintre acele instituţii tipic britanice despre care presupui cumva că le înţelegi pur şi simplu, pentru că eşti britanic şi trăieşti în Marea Britanie (de dimensiunea statului Oregon). Cred că ideile mele preconcepute, subţiri precum coaja de ou, nu au rezistat nici măcar la prima atingere firavă venită din partea evidenţei. Şi dacă eu, în calitatea mea de observator detaşat, am fost surprins de ceea ce părea să fie cazul în speţă,

imaginaţi-vă uluirea unui garant, impasibil până atunci în ignoranţa sa, a unui aşa-numit „Nume” din lista selectă de la Lloyd’s, când s-a trezit falit, pierzând sume ce depăşeau de câteva ori valoarea garanţiei sale. Ca să nu mai vorbesc de uimirea extremă a unui învestitor american. Nu-i de mirare deci că, în prezent, mulţi refuză să-şi achite nota de plată. Predecesoarea mea în funcţia de corespondent la Londra, romanciera Mollie Panter-Downes, a început să-şi trimită articolele în 1939 şi a ocupat postul aproape jumătate de secol. Brendan Gill scria că, în timpul războiului, „pentru noi şi cititorii noştri ea întruchipa spiritul galant englez, întocmai ca Churchill însuşi”. Primii (şi ultimii) mei cinci ani nu au avut anvergura istorică a perioadei ei, dar s-au distins prin câteva momente instructive, unele dramatice (precum căderea de la putere a doamnei Thatcher), altele burleşti (căderea-ce-n-a-fost-să-fie a lui Norman Lamont). Nu am pretins nicio dată că întruchipez ceva şi, cu atât mai puţin, n-am încercat să stabilesc o paralelă spirituală cu vreunul din premierii în timpul cărora am scris; şi mă îndoiesc că cititorii americani m-au perceput ca atare. Mă feresc să scriu în spiritul climatului moral şi intelectual al timpului *(Zeitgeist)* şi evit să rezum istoria pe decenii. Au existat, în prima jumătate a anilor nouăzeci, o atmosferă de letargie faţă de viaţa publică, sentimentul că lucrurile îşi pierd orice aură de mister? Aşa păreau să stea lucrurile. Or, dacă asta era situaţia, ea promitea deopotrivă bucurii şi întristări: Flaubert zicea că epocile lui favorite erau cele care apuneau, întrucât fenomenul implica naşterea noului. Dacă majoritatea observatorilor nu se înşală, formula jurnalistică pentru „eu cred” -actualul, al patrulea, mandat consecutiv al guvernului conservator va fi şi ultimul, cel puţin pentru o perioadă de timp. Ultimul articol din această carte aruncă o privire asupra noutăţii pe care o astfel de schimbare ar aduce-o în viaţa politică britanică.

A scrie pentru *The New Yorker* înseamnă, după cum pe drept i s-a dus buhul, a fi corectat de *The New Yorker:* un proces extrem de civilizat, plin de solicitudine şi benefic, care tinde să te scoată din minţi. Începe cu departamentul cunoscut sub numele, nu întotdeauna pronunţat cu afecţiune, „poliţia stilistică”. Din ea fac parte puritani severi care se uită la una din frazele tale şi, în loc să vadă, ca tine, o fuziune jucăuşă de adevăr, frumuseţe, ritm şi spirit, descoperă numai neroziile unei gramatici scoase din ţâţâni. Pe tăcute, îşi dau silinţa să te apere de tine însuţi. Emiţi proteste sfioase şi încerci să restabileşti integritatea textului original. Soseşte un nou şpalt şi, ici şi colo, ţi se va fi permis cu mărinimie o unică formulare lipsită

de precizie; în acest caz însă, vei constata că a fost corectată o nouă delincventă gramaticală. Faptul că nu ai şansa de a vorbi cu poliţiştii stilistici, în timp ce ei îşi păstrează prerogativa de a interveni oricând în textul tău, îi face să pară şi mai de temut. Obişnuiam să mi-i imaginez în biroul lor, pe pereţii căruia atârnau bastoane de cauciuc şi cătuşe, schimbând opinii sarcastice şi inclemente despre scriitorii de la *The New Yorker*: „Ghici câte infinitive cu adverb intercalat a folosit englezoiul de data asta?" De fapt, ei sunt mai puţin intoleranţi decât îi prezint eu, şi chiar recunosc cât de util poate fi să intercalezi ocazional o locuţiune adverbială în cadrul unui infinitiv lung. Slăbiciunea mea constă în refuzul de a învăţa deosebirea dintre *which* şi *that* (care şi ce). Ştiu că există o regulă referitoare la binomul individualitate-categorie, sau cam aşa, dar am propriul meu principiu, care sună (dacă nu cumva ar trebui să fie ce sună, nu mă întrebaţi) în felul următor: dacă mai ai un „ce" la lucru în vecinătate, foloseşte „care" în schimb. Nu cred că am reuşit să convertesc vreodată poliţia stilistică la acest principiu de lucru.

Editorul care cu delicateţe se interpunea între mine şi poliţia stilistică era Charles Megrath. Am colaborat strâns cu el timp de cinci ani, sub suveranitatea generală mai întâi a lui Bob Gottlieb şi apoi a Tinei Brown. Se obişnuieşte, în acest punct într-o prefaţă la o colecţie de articole de ziar, să elogiezi tactul editorului, experienţa sa, disponibilitatea permanentă de a te ajuta etc, după cum tot acesta este şi punctul unde cititorul prefeţei se va lăsa copleşit de un căscat monstruos. Iată de ce prefer să vă spun o anecdotă despre felul în care înţelegea domnul Megrath să editeze. Pe la jumătatea contractului, purtam o a treia sau a patra conversaţie prelungită în legătură cu unul din articolele mele. Articolul trecuse de două ori prin faza de şpalt şi se afla acum la paginare. Este momentul în care orice scriitor îşi cunoaşte articolul aproape pe dinafară: îţi e familiar în aceeaşi măsură în care îţi repugnă, tânjeşti să-l vezi trimis la tipografie, dar asculţi cu politeţe ceea ce speri că vor fi ultimele câteva întrebări. Exact în acest punct, Chip s-a legat de un adjectiv pe care-l folosisem, unul din acele cuvinte precum „crepuscular" sau „învârtoşat", care nu fac parte din vocabularul activ şi la care recurgi doar din când în când.

— Ai mai folosit „crepuscular" şi înainte, a zis Chip.

— Nu cred, am răspuns.

— Ba da, cred că l-ai folosit, a zis el.

— Sunt aproape sigur că nu l-am folosit, am răspuns, începând să fiu un pic iritat, ce dracu', cunoşteam articolul pe de rost.

— Sunt absolut convins că l-ai folosit, mi-a întors-o Chip şi am detectat la el o îndârjire care lăsa să se întrevadă că va lupta până la sacrificiul suprem pentru cuvântul ăsta.

— Bine, am zis destul de arţăgos, în care şpalt l-am folosit?

— A, a spus Chip, nu mă refer la articolul ăsta. Nu, a fost cu câteva articole în urmă. O să-l caut.

Şi l-a căutat. Folosisem cuvântul cu circa nouă luni în urmă. Desigur că, pentru cartea de faţă, l-am extirpat. Şi asta, dacă cineva chiar vrea să ştie, se numeşte editare.

După ce a fost tuns şi ferchezuit (un proces care nu decurge totdeauna cu blândeţe: uneori te trezeşti că ţi se aruncă înapoi tot vraful de hârtii), articolul este predat departamentului care verifică veridicitatea faptelor relatate. Cei care activează în acest palier de la *The New Yorker* sunt tineri, fără somn, manifestă o politeţe meticuloasă şi o remarcabilă încăpăţânare. Te calcă pe nervi şi apoi te scot din rahat. Privesc, de asemenea, cu suspiciune generalizările şi exagerările retorice şi ar prefera ca fraza de mai sus să sune în felul următor: „Te calcă pe nervi pe sfert şi, în 17,34% din cazuri, te scot din rahat." O declaraţie sub jurământ în faţa unui judecător este nimic faţă de o declaraţie sub jurământ în faţa unui verificator al veridicităţii de la *The New Yorker.* Nu le pasă la cine apelează în pofta lor nestăpânită de verificare. Te verifică pe tine, îţi verifică sursele, îşi verifică sistemul informaţional computerizat, verifică recurgând la autorităţi obiective; verifică în faţa ta şi verifică pe la spatele tău. Când i-am luat un interviu lui Tony Blair în Camera Comunelor, am fost impresionat de balamalele elegante ale uşilor de la sediul cabinetului din umbră. Ghidul meu Pevsner m-a informat că balamalele se datorau arhitectului Pugin, sau mai exact lui „Augustus W.N. Pugin". În Pevsner stă scris: „El a conceput, şi o putem spune fără riscul de a ne înşela, toate detaliile lucrărilor în metal, vitralii, ţiglă etc, inclusiv garnituri de ferecat uşi, călimări, cuiere de haine şi aşa mai departe." întrebându-mă cu oarecare temeri dacă departamentul de verificare va înghiţi formula „o putem spune fără riscul de a ne înşela",

am atribuit, în articolul meu, paternitatea balamalelor lui Augustus Pugin şi am aşteptat apoi telefonul verificatorului în chestia asta şi în altele, tangenţiale.

— Am putea să renunţăm la Augustus, pentru a nu crea confuzie între el şi tatăl său? a fost prima reacţie de la New York.

Sigur, nicio problemă: scrisesem Augustus Pugin numai pentru că îmi închipuiam că stilul american preferă „John Milton" în loc de Milton pur şi simplu (drept să spun, habar n-aveam că Pugin a avut un tată, iar pe deasupra nu realizasem ce prăpăd genealogic produsesem prin suprimarea iniţialelor). Apoi am aşteptat următoarea întrebare. N-a venit. Pe jumătate sarcastic şi cu ghidul deschis în faţa ochilor, am lansat eu o întrebare:

— Sunteţi convins că balamalele sunt de Pugin?

— O, da, a venit răspunsul, am verificat la Victoria and Albert Museum.

în cursul celor cinci ani, nu mi-a fost dat decât o dată să-i văd înfrânţi pe verificatori. Într-un articol despre noile matriţe ale monedelor britanice m-am referit la faptul că, în drum spre locul lor de muncă din palatul Buckingham, membrii Comisiei Consultative a Monetăriei Regale treceau pe lângă un tablou de Landseer. De la New York a venit prompt un apel telefonic:

— Am o mică problemă legată de Landseer.

— Ce fel de problemă?

— Aş vrea să ştiu dacă mai este expus în locul unde era când a trecut informatorul dumneavoastră pe lângă el.

— Păi, îmi închipui că aţi putea să sunaţi la palatul Buckingham.

— A! Am vorbit cu cei de la palat. Nu, problema este că refuză să confirme sau să infirme chiar şi existenţa unui astfel de tablou în palat.

Răsuflăm întotdeauna uşurat atunci când presiunea verificării trecea de la mine asupra informatorilor mei. Dincolo de orice altceva, procesul de verificare scoate la lumină disparităţi comice între modul în care descrii oamenii şi felul în care se văd ei înşişi. Iată de exemplu acel Nume de la

Lloyd's, care nu voia să se spună despre el că trăia „dincolo de Ladbroke Grove" şi insista că locuieşte în Holland Park (mă tem că încerca la data respectivă să-şi vândă casa). Sau să luăm celălalt Nume de la Lloyd's, care dorea schimbarea sintagmei compromise „al doilea domiciliu" cu vocabulele „casa de vacanţă". Şi, în fine, să-l amintim pe observatorul politic care s-a simţit ofensat de eticheta „veteran" şi a pledat pe lângă verificator pentru mult mai potrivita formulă „cu o vastă experienţă".

Dar, în cele din urmă, verificatorii se întorceau la tine, autorul. Şi cu un astfel de prilej, după ani şi ani de colaborare, am descoperit trei dintre cele mai straşnice cuvinte din jargonul de la *The New Yorker:* „pe răspunderea autorului". Dacă, de pildă, verificatorii încearcă să confirme visul cu hârciogi pe care bunicul tău l-a avut în noaptea când Hitler a invadat Polonia, vis care n-a fost relatat în scris nicio dată, ci ţi-a fost transmis prin viu grai de bătrân, pe când te ţinea pe genunchii lui, un vis al cărui unic depozitar eşti tu. Dacă, după ce i-au descusut, punându-i în şir la zid, pe toţi cunoscuţii bunicului rămaşi în viaţă şi după ce au puricat fără succes toate dicţionarele despre inconştient, verificatorii admit într-un târziu că bat pasul pe loc, atunci soseşte clipa când murmuri alinător în receptorul telefonului transatlantic:

— Cred că puteţi să o puneţi „pe răspunderea autorului".

Aceste cuvinte magice sunt apoi scrise în grabă pe marginea şpalturilor, cuvinte care dispensează revista *The New Yorker* de orice răspundere şi depun întreaga responsabilitate literară în ograda ta, a scriitorului. Desigur, trebuie să rosteşti fraza cu tonul potrivit, lăsând să se înţeleagă că împărtăşeşti în aceeaşi măsură cu verificatorul frustrarea generată de imposibilitatea verificării informaţiei; şi nu trebuie să recurgi la frază prea des, pentru a nu fi suspectat de frivolitate, de improvizaţie în sacrul domeniu al adevărului. Dar, odată pronunţate, cuvintele emană o sobră autoritate papală.

Această prefaţă a fost verificată, *faute de mieux,* doar de mine (şi pot să confirm că dimensiunea teritoriului Marii Britanii este foarte apropiată de cea a statului Oregon), în timp ce *Scrisorile din Londra* au beneficiat de abilul proces editorial descris mai sus. Dar e de prisos să spun că tot ceea ce urmează este, după formula pe care regret că nu o mai pot folosi, „pe răspunderea autorului".

Julian Barnes noiembrie 1994

MPTV

„Cel mai bun spectacol din oraş” a avut premiera în noiembrie trecut şi a fost lansat cu promisiunea nu tocmai obişnuită că va rămâne pe scenă timp de opt luni. Ultima operetă a lui Lloyd Webber? Revenirea rapidă la rampă a lui Dustin Hoffman după triumful repurtat în Shylock? Nici vorbă de aşa ceva: noul divertisment promis erau dezbaterile televizate din Camera Comunelor. Şi, urmând tradiţiile cele mai bune ale S industriei spectacolului, elogiul suprem pentru acest ş matineu în direct (de luni până vineri) venea din partea unuia din principalii actori implicaţi: sir Bernard Weatherill, preşedintele Camerei Comunelor, deputat conservator ajuns, graţie postului său, într-o poziţie de imparţialitate benignă. În vârstă de şaizeci şi nouă de ani, descendent al unei familii de croitori întreprinzători care livrau pe vremuri reginei pantaloni de călărie, sir Bernard stă acum în fata camerelor de luat vederi şi a unei Camere a Comunelor total indisciplinate, încălţat cu coturni cu catarame, înveşmântat în ciorapi negri, robă neagră lungă cât o rochie de mireasă şi purtând pe cap o perucă lungă, care gâdilă clavicula. În mod bizar, s-a ales cu funcţia dublă de propagator al disciplinei parlamentare şi animator TV: la bâlci făcând reclamă la uşa cortului cu voce de precupeaţă şi transformându-se înăuntru în arbitru al unui meci de box.

Parlamentul britanic, care în secolul al XVIII-lea încerca să-i arunce în temniţă pe cei care urmăreau să-i monitorizeze activităţile cu precizie, s-a opus cu îndărătnicie la solicitările, lansate încă din anii şaizeci, de a se transmite dezbaterile la televiziune. Emisiunile în direct din Camera Lorzilor fuseseră permise cu câţiva ani în urmă, deşi nu se poate spune că această telenovelă cu şarmul „vârstei de aur” a atras prea mulţi spectatori: toţi membrii camerei superioare a parlamentului sunt formidabil de politicoşi (unii dovedind o curtoazie demnă de Morfeu) şi afişează o mină extrem de atentă la ceea ce spun înţelepţii de pe banca opusă. Numai subiect de dramă sau cotă de audienţă nu poate fi aşa ceva; pe de altă parte, emisiunile au scos în evidenţă anomalia că, spre deosebire de lucrările camerei superioare, prezentate cetăţeanului în cadrul realităţii televizate, dezbaterile din Camera Comunelor nu erau accesibile publicului telespectator decât prin intermediul unor schiţe colorate şi al unor înregistrări audio difuzate în cadrul telejurnalului de la ora nouă.

De la bun început au fost invocate, desigur, argumentele obişnuite. Televiziunea va diminua demnitatea Camerei; deputaţii se vor umfla în pene în faţa camerelor de luat vederi; solemnul proces de guvernare va cădea victimă ambiţiilor unor actori de mâna a doua de a deveni vedete TV. Pentru un outsider, argumentele păreau să prezinte realitatea pe dos, căci ceea ce auzea la radio era o probă grăitoare despre cât de lipsită de demnitate devenise deja Camera. Dezbaterile sunau în urechea alegătorului de rând nu atât a deliberări înţelepte, cât mai degrabă a rumoare într-o grădină de vară, în care vorbitorii se căzneau să se facă auziţi peste vociferările gargarisite ale conservatorilor provinciali şi interpelările răguşite ale laburiştilor plebei. Mama tuturor parlamentelor, cum sunt încurajaţi cetăţenii britanici să-şi considere Legislativul — lăsa mai degrabă impresia unei scroafe grase lăţindu-se peste purceii abia fătaţi. Scepticii îşi puneau de asemenea întrebarea dacă nu cumva camerele TV erau interzise în club de către acei membri care nu voiau să-şi dea osteneala să-şi învigoreze prestaţia. Predominant masculină, Camera Comunelor etala de decenii o ponoseală neegalată de nicio altă profesie, cu excepţia celei de profesor la Oxford: era o dugheană cu costume de haine nu tocmai pe măsură, un muzeu al şosetelor prea scurte, o tarabă de vânzător ambulant cu seturi de cravate şi batiste asortate, o bombă artizanală cu mătreaţă. Şi, întocmai cum unui profesor la Oxford îi este spectaculos de uşor să obţină faima unei „personalităţi" locale (purtând haine la mâna a doua, mergând cu motocicleta, stând pe acelaşi scaun în acelaşi bar seară de seară), la fel în Camera Comunelor o carieră presărată cu insulte proferate cu un aer glumeţ îi conferă autorului eticheta unui om de spirit, iar complezenţa cea mai modestă faţă de propria îmbrăcăminte are darul să îl ridice la rangul de dandy. Poate că asta era pricina angoasei lor faţă de privirea publicului larg.

Desigur, daţi fiind anii lungi de suspiciuni care au precedat introducerea camerelor TV şi dată fiind, în plus, temerea pe care cei ponderaţi o nutresc în genere faţă de extravaganţi, s-a convenit asupra unor reguli stricte în privinţa modului în care obiectivul camerei îşi putea băga nasul în treburile Camerei. Sunt permise cadre introductive panoramice de sus în jos ale Camerei, după care regizorul trebuie (în perioada de probă, cel puţin) să respecte un set de instrucţiuni menite (după cum le priveşti) a) să sublinieze solemnitatea şedinţei sau b) să văduvească dezbaterile şi de cel mai inofensiv element dramatic. Astfel, camera trebuie să rămână centrată pe parlamentarul care are cuvântul, pe întreaga perioadă a discursului

acestuia (acesteia); cadre ale altor parlamentari, cadre de reacţie — sunt permise numai dacă ei sunt special pomeniţi în cursul cuvântării; imagini ale galeriei rezervate publicului sau presei nu sunt îngăduite, după cum nu este îngăduită baleierea băncilor Camerei; în fine, în caz de debandadă parlamentară, camera trebuie fie să se concentreze pe imaginea preşedintelui care apelează la ordine, fie să recurgă la o perspectivă panoramică, obnubilând agitaţia din sală. Pentru a descuraja histrionismul sau comportamentul menit să atragă atenţia, regulamentul îşi are fără îndoială logica sa. Unui observator imparţial el îi aminteşte însă de directivele aspre aplicate pe vremuri spectacolelor de revistă burleşti de la vechiul teatru Windmill. Fetelor de pe scenă li se permitea să fie dezbrăcate numai dacă nu se mişcau; orice bălăbănire cât de mică era împotriva legii. Nimic surprinzător în faptul că parlamentarii au şi început să exploateze restricţiile impuse camerei de televiziune. Dacă imaginile de reacţie sunt condiţionate de menţionarea numelui unui parlamentar, atunci oratorul va fi tentat să pomenească în treacăt numele unui parlamentar de pe băncile opoziţiei care ignoră ostentativ dezbaterile. Şi dacă trebuie să-şi menţină obiectivul fixat pe vorbitor, atunci camera va înregistra şi mănunchiul de oameni (membri ai aceluiaşi partid) aşezaţi în rând cu sau în spatele retorului. Acest fapt duce la o tehnică practicată sub numele de „gogoşeală”, care cere celor din preajma vorbitorului să se comporte ca şi când n-ar fi auzit o cuvântare atât de captivantă de când Henric al V-lea s-a adresat trupelor înaintea bătăliei de la Agincourt. Gogoşeală pune probleme partidelor mai mici şi, la început, liberal-democraţii se năpusteau în masă în sala dezbaterilor (o masă reprezentată de cel mult jumătate de duzină de parlamentari), ori de câte ori unul de-al lor urma să tină o cuvântare televizată.

— Gogoşi! strigau celelalte partide.

— Nicidecum, explicau liberal-democraţii, atunci când unul dintre noi ţine un discurs, noi toţi ceilalţi ţinem să-l ascultăm…

Există şi stratagema „gogoşilor otrăvite”. Lucrul acesta se petrece atunci când un disident îi atacă pe colegii de partid din primele rânduri; în astfel de ocazii, loialiştii aşezaţi în preajma disidentului se simt obligaţi să caşte, să se scarpine, să se fâţâie, să dea din cap a dezaprobare viguroasă şi, în general, să se exprime recurgând la gestică.

Lansarea postului „MPTV”, cum este cunoscut noul canal, survine când doamna Thatcher este de zece ani prim-ministru şi de cincisprezece ani liderul Partidului Conservator. La data la care îşi va conduce partidul în următoarele alegeri (1991 sau cel târziu 1992) vor exista alegători tineri, participanţi pentru prima dată la un scrutin, care de când au deschis ochii asupra lumii din jur nu vor fi cunoscut niciun alt lider conservator (şi deci nicio altă tradiţie *tory*, de exemplu, conservatorismul liberal al precedentului lider Edward Heath). Partidele de opoziţie, de fapt Partidul Laburist, celelalte aflându-se într-o stare reziduală — au trecut printr-un deceniu de schisme, ciondăneli şi impotenţă. Acum însă, pentru prima dată după ani şi ani, Partidul Laburist se află în frunte — detaşat — în sondajele de opinie. Şi dacă în Europa Răsăriteană se produce o spargere a banchizelor de gheaţă politice, de ce n-ar avea loc un proces similar acasă? Văzută de pe băncile opoziţiei, doamna Thatcher este un paria printre liderii Comunităţii Economice Europene, în raporturile sale cu Bush nu se mai poate mândri de relaţia cocoloşită pe care a avut-o cu Reagan, este incapabilă de o ripostă flexibilă la rapida descâlcire a iţelor din Europa Răsăriteană şi rămâne în cel de al unsprezecelea an al mandatelor sale succesive la fel de dogmatică şi doctrinară ca şi în primul. La MPTV, liderului laburist Neil Kinnock îi place să-şi înceapă întrebările cu următoarea sintagmă:

— Nu este primul-ministru total izolat în chestiunea?…

Laburiştii încearcă întruna s-o prezinte pe Margaret Thatcher ca pierzând contactul chiar cu propriii aliaţi, un conducător înconjurat de sicofanţi bâlbâiţi, care îi ascund realităţile lumii.

Izolarea, însă, este o chestiune de perspectivă. La sfârşitul anului trecut s-a produs o vagă stare de agitaţie când, pentru prima dată în cincisprezece ani, poziţia doamnei Thatcher de lider al conservatorilor a fost contestată. Statutul partidului prevede posibilitatea unui astfel de act anual de provocare a liderului, dar acum a fost prima dată când cineva şi-a manifestat dorinţa, sau a îndrăznit — să candideze împotriva ei. Trecut de prima tinereţe şi evident lipsit de un viitor politic, sir Anthony Meyer şi-a depus candidatura: era iepurele de sacrificiu, canarul ciripitor coborât în mina de cărbuni pentru a testa noxele din aer, sau — pentru a recurge la clişeul animalier corect — calul în spatele căruia se ascunde vânătorul. Nimeni nu se aştepta ca Meyer să câştige; interesant era modul în care urma

să piardă. Dacă obţinea, să zicem, optzeci de voturi (din trei sute şaptezeci şi patru posibile), atunci se putea considera că marea femelă elefant a fost rănită. Dacă sufragiile exprimate în favoarea lui Meyer impuneau un al doilea scrutin, atunci avea să fie momentul în care să iasă din bârlog adevăraţii candidaţi: animale de pradă singuratice şi înnebunite de foame după lunga perioadă în care au fost silite să mestece iarbă pe băncile parlamentului; conducători carnivori de haită, aşteptând doar prima poticnire.

Scrutinul a arătat însă că, dacă doamna Thatcher se găsea cumva într-o stare de izolare, atunci cu siguranţă nu era în cadrul Partidului Conservator. Ea a obţinut trei sute paisprezece voturi, sir Anthony treizeci şi trei; douăzeci şi patru buletine de vot s-au dovedit invalidate cu bună ştiinţă; s-au înregistrat trei abţineri. Aceste două ultime cifre cer o explicaţie. Cuiva din afară i se va părea straniu că 7,2% dintr-un grup de persoane, despre care se presupune că sunt versate în şi mândre de procedurile instituite de democraţie, se dovedesc incapabile să răspundă la o întrebare simplă, cum este aceea legată de preferinţa între doi indivizi propuşi să conducă un partid. Nu este tocmai tipul de comportament pe care să-l dai drept exemplu electoratului de rând. De ce ar invalida un parlamentar cu bună ştiinţă un buletin de vot? Înseamnă oare acelaşi lucru ca acţiunea similară a unui votant oarecare la nişte alegeri generale: adăugarea anarhică a unui nou nume pe lista tipărită pe buletin, tentativa puerilă de a vota pentru mai mult de un candidat, o obscenitate mâzgălită pe foaie? După câte se pare, lucrurile nu sunt mult diferite. Explicaţia cea mai plauzibilă avansată în legătură cu buletinele invalidate a fost că parlamentarii conservatori în chestiune nu voiau să o sprijine pe doamna Thatcher, dar nici să-şi mărturisească trădarea: votând pentru ambii candidaţi (şi anulându-şi astfel votul) se puteau întoarce în circumscripţiile lor electorale şi, fără mustrări de conştiinţă, puteau da asigurări electoratului mai de dreapta că votul lor a fost pentru Maggie, fireşte.

Partidul Laburist, încercând să vadă partea bună a lucrurilor, a susţinut că acest rezultat era exact ceea ce-şi dorise: premierul suferise o lovitură, dar îşi menţinuse postul. Opinia Partidului Laburist că doamna Thatcher este principalul handicap al Partidului Conservator, ca de altfel şi opinia conservatorilor că ea este principalul lor atu, are o anumită plauzibilitate, dar imaginea laburiştilor felicitându-se că actualul premier va conduce

viitoarea campanie electorală a conservatorilor nu este întru totul convingătoare. Cu cine ai vrea să te confrunţi într-o finală olimpică, cu un triplu medaliat cu aur ale cărui rezultate la antrenament au dezamăgit oarecum în ultima vreme sau cu o rezervă novice, convocată în ultimul minut?

Partidul Laburist a salutat desigur apariţia postului MPTV, considerând-o o ocazie oportună pentru a-şi demonstra public convingerea nutrită de mult timp, dar pe care la alegerile generale nu reuşise să o impună electoratului, că premierul este un extremist obstinat, care timp de un deceniu a ruinat sistematic ţara. Prilejul de a face o astfel de demonstraţie este sfertul de oră dedicat „întrebărilor adresate primului-ministru", o instituţie parlamentară programată la ora trei şi un sfert în fiecare marţi şi joi. Acesta este momentul în procesul de guvernare de care parlamentarii sunt mândri: nu există un echivalent, remarcă ei, în sistemul american. Premierul este obligat să apară de două ori pe săptămână în faţa Camerei Comunelor şi să răspundă timp de un sfert de oră întrebărilor legate de îndatoririle sale şi politica promovată de guvern, întrebări provenind atât din partea reprezentanţilor opoziţiei, cât şi a celor din partidul aflat la putere. Este momentul, spun ei, de vulnerabilitate virtuală maximă pentru un premier, momentul când doamna Thatcher, dispunând doar de scurte note informative şi de propria inteligenţă pentru a para tot ceea ce i se aruncă în faţă, poate fi prinsă cu ocaua mică. Preşedintele Camerei joacă rolul de arbitru şi moderator la o emisiune-concurs, dând deputaţilor cuvântul aparent la întâmplare (de obicei alternând între cele două tabere) şi rezervând până la trei întrebări pentru Neil Kinnock şi una pentru liderul liberal-democraţilor. Acesta este momentul, pe cât de sacru, pe atât de vital — din viaţa democratică a ţării la care în fine publicul alegător urma să fie martor în mod nemijlocit.

Aşa stăteau lucrurile, cel puţin în teorie. Realitatea, dezvăluită acum în direct de două ori pe săptămână, este mai puţin înviorătoare şi vibrantă. În primul rând, trebuie respectată tradiţia. Astfel, fiecare sesiune este precedată de o întrebare insignifiantă, ca să nu-i spun ineptă, de pildă ce are premierul de gând să facă în seara zilei respective. În replică, ea declară că urmează să cineze cu ambasadorul Zambiei, după care îşi reia locul pe bancă în timp ce parlamentarul îi poate abia acum adresa întrebarea care-i stătea cu adevărat pe buze. După ce preşedintele Camerei dă semnalul pentru trecerea la

următorul subiect, aceeaşi întrebare introductivă va fi rostită, obligându-l pe premier să se ridice, să spună: „îi amintesc onorabilului gentleman de răspunsul pe care l-am dat cu câteva minute înainte” şi să-şi reia locul pe bancă pentru a asculta întrebarea propriu-zisă. Una peste alta, sfertul de oră consacrat „întrebărilor adresate premierului” se constituie într-o suită intensă de ridicări în picioare şi aşezări la loc. După ce prima întrebare legată de un anumit subiect a fost bifată, parlamentarii vor căuta să atragă atenţia preşedintelui pentru a putea pune o întrebare suplimentară. Acest exerciţiu implică săritul viguros în picioare, privitul plin de speranţă în direcţia prezidentului, urmat de recăderea generală pe băncile tapisate cu piele verde, cu excepţia parlamentarului solitar asupra căruia, printr-un act abrupt şi aparent arbitrar de justiţie, au căzut privirile zâmbitoare ale preşedintelui. Cum aproximativ jumătate din membrii Camerei se ridică brusc în picioare şi se prăbuşesc apoi pe bănci la fiecare jumătate de minut, efectul este acela al unui neregulat, dar persistent valora, cunoscut de pe stadioanele de fotbal.

Această metodă incomodă de a încerca să extragi informaţii de la premier sau de a-l umili este îngreunată şi de cutuma potrivit căreia niciun deputat, cu excepţia liderului opoziţiei, nu poate insista să obţină amănunte suplimentare de la premier dacă îi consideră răspunsul nesatisfăcător. Conservatorii, în orice caz, înclină să pună liderului lor întrebări previzibile, chiar linguşitoare, prin care doamna Thatcher este rareori pusă în dificultate. La una din primele transmisii ale „întrebărilor”, baroana Janet Fookes, parlamentar minor, a spus, de exemplu:

— O rog pe onorabila mea prietenă să îşi găsească timpul necesar să reflecteze astăzi asupra remarcabilei ei performanţe de a fi prima femeie prim-ministru al Marii Britanii.

Iar doamna Thatcher a dat din toată inima curs sugestiei. Acest schimb de replici ar fi fost mai la locul lui în România din perioada agonizantă a lui Ceauşescu decât într-un parlament care se mândreşte cu discursul lipsit de ocolişuri. Partidul Laburist, pe de altă parte, se găseşte sfâşiat între a) tentaţia de a transforma o întrebare oarecare într-un discurs şi b) ispita de a-l umili pe premier, punându-i o întrebare dintr-un domeniu în care doamna Thatcher s-ar putea să fie total nepregătită. Giles Radice, parlamentar de North Durham din anul 1973 şi decan al parlamentarilor laburişti, afirmă că

metoda optimă de a obţine un astfel de rezultat este să o inviţi să reflecteze asupra meritelor unei cauze pe care se ştie că ea nu dă doi bani.

— Va avea premierul gentileţea să expună Camerei argumentele care vorbesc în favoarea aderării la Mecanismul Ratei de Schimb?

O astfel de întrebare ar putea pune în încurcătură un prim-ministru care nu vede nimic pozitiv într-o astfel de acţiune, creând în acelaşi timp dureri de burtă conservatorilor proeuropeni care nu împărtăşesc opinia ei. Rădice susţine că primul-ministru este umilit în acest fel cam o dată la două săptămâni.

Dacă publicul spectator remarcă sau nu aceste derogări de la regulile jocului este o cu totul altă întrebare. Chintesenţa televiziunii nu este ceea ce se întâmplă, ci ceea ce pare să se întâmple. Un consultant în probleme de imagine, care şi-a oferit serviciile parlamentarilor înaintea ridicării „cortinei parlamentare", estima că impresia făcută telespectatorilor va depinde de următorii factori: 55% ţinută, 38% voce şi gestică, şi doar 7% conţinutul propriu-zis al discursului. Deşi Camera a luat în derâdere cifrele de mai sus, când i-au fost prezentate, parlamentarii au recurs totuşi la consultanţă de culise în privinţa costumelor (se recomandă un gri mediu), cămăşilor (nimic în dungi) şi cravatelor (nimic prea strident, nimic prea închis la culoare). Oricare vor fi beneficiile pe termen lung ale postului MPTV pentru electorat, de el profită neîndoios de pe acum proprietarii de spălătorii chimice şi vânzătorii de cravate din zona palatului Westminster. Parlamentarilor care suferă mai mult sau mai puţin de calviţie li s-a oferit chiar pe gratis câte o coală de *papier poudre,* cu scopul de a reduce excesul de strălucire al unei ţeste lucii; procedeele de pudrare craniană par însă să nu fi intrat încă în graţiile deputaţilor.

Până acum, MPTV s-a bucurat de un succes modest, dar incontestabil, chiar dacă este improbabil ca sfertul de oră consacrat întrebărilor adresate primului-ministru să pericliteze cota de audienţă a emisiunii moderate de Oprah Winfrey, cu care concurează. De asemenea, temerile privind eventualele încălcări ale bunelor maniere s-au dovedit nefondate (deşi parlamentul televizat n-a fost încă supus la testul unei crize de cabinet sau al fazei fierbinţi a unor alegeri generale). Din când în când, conservatorii zbiară: „Aici e Londra, nu Bucureşti!" în direcţia băncilor laburiste, iar Opoziţia Loială a Majestăţii Sale ripostează cu: „Guvern al corupţiei!

Guvern al corupţiei!” Aceste vociferări nu sunt însă altceva decât un schimb de amabilităţi diplomatice de rutină. În primele luni de transmisie, interesul primar s-a axat pe schimbul de replici dintre doamna Thatcher şi domnul Kinnock. Când a fost introdusă televiziunea în Cameră, Partidul Laburist avea mai mult de câştigat decât conservatorii: în primul rând, emisiunile în direct urmau să prezinte opoziţia în acţiune (nu doar dezbătând într-un studio); în al doilea rând, cei doi lideri de partid, fiecare la pupitrul său şi susţinuţi de propriile echipe, urmau să fie înfăţişaţi oarecum pe picior de egalitate; şi, în fine, nu era exclus ca doamna Thatcher să se dovedească vulnerabilă într-o situaţie în care nu putea controla dinainte regulile jocului.

Totuşi, premierul pare să fi profitat mai mult decât opoziţia. Cu cât domnia ei se prelungeşte, cu atât zvonurile devin mai suculente. E nebună de legat, îţi spun oamenii: paranoică; megalomană; de fapt, totul se datorează terapiei de regenerare hormonală: îi dă iluzia că va dăinui veşnic. Când, anul trecut, a devenit de notorietate publică faptul că premierul face vizite dese la cabinetul unui doctor fără patalama din West London, unde se supune la mici şocuri electrice într-o cadă cu apă caldă, acest comportament nu tocmai churchillian a părut ciudat chiar şi unora dintre susţinătorii ei. Astfel de zvonuri au avantajat-o însă: nu trebuia decât să aibă o apariţie cât de cât normală în cursul sesiunii de întrebări adresate premierului pentru a crea impresia liniştitoare că se află la cârma lucrurilor.

De fapt, toată lumea este de acord că, ţinând cont de transmisiile în direct, ea şi-a schimbat cu abilitate comportamentul. „Am crezut că emisiunea în direct va dezvălui o Margaret Thatcher stridentă şi autoritară, se lamentează Giles Radice. Dar ea a eludat problema. Şi-a schimbat complet stilul. Altădată răgea ca un leu, acum gângureşte ca o turturică.” David Dimbleby, aproape singurul ziarist politic la televiziunea britanică care nu se apropie de ea în patru labe, deschizându-şi gulerul cămăşii pentru ca ea să-i poată împlânta cu mai mare uşurinţă tocul ascuţit al pantofului între vertebrele gâtului, David Dimbleby, deci, îşi aminteşte: „Obişnuia să-şi pună mâinile în şold şi să zbiere la opoziţie ca o precupeaţă.” Acum, „a schimbat complet tonul”. Dar chiar şi în această versiune modificată, atenuată pentru televiziune, prestaţia ei rămâne una captivantă, pe cât de energică, pe atât de excentrică. Stă băţoasă la pupitru, cu părul pieptănat pe spate, cu un aer dârz şi o corpolenţă tot mai generoasă care transpare prin taiorul albastru *tory* sau verde-smarald. Înfruntând talazurile şi furtunile

stârnite de Opoziţia Loială a Majestăţii Sale, ea aduce cu sculptura, emblematică şi decorativă, de la prova unui vas antic. Etalează acum ostentativ o pereche de ochelari mari, pe care îi ţine de braţ când dă citire unui răspuns, pentru ca apoi să-i smulgă de la ochi şi să arunce o privire de vasilisc peste băncile opoziţiei. Nu a excelat nicio dată în dezbateri şi nu a fost vreodată expertă în manipularea sentimentelor, dar rămâne o prezenţă grandioasă. Întocmai cum, în piesa *Ubu Roi* a lui Jarry, un singur actor este însărcinat să întruchipeze întreaga Armată Rusă, doamna Thatcher pare conştientă de faptul că personifică întregul Partid Conservator. Iar în cadrul acestui rol şi acestui statut, trebuie din când în când să arunci o privire peste parapet şi să iei notă de fluierăturile distante ale nefericiţilor care, dintr-un motiv sau altul, s-au înhăitat formând alte partide decât cel conservator.

La sesiunea de întrebări adresate premierului din ziua care a urmat expulzării nocturne de la Hong Kong la Hanoi a primului lot de refugiaţi vietnamezi, domnul Kinnock a lansat un atac constând din două întrebări, insinuând în mod deliberat o analogie cu repatrierea în 1945 a cazacilor antibolşevici, ajunşi aliaţi ai Germaniei naziste, care, expulzaţi de britanici şi-au găsit moartea la ordinul lui Stalin. Nu este oare adevărat, a întrebat domnul Kinnock, că, în actualele circumstanţe, premierul este singura persoană care nu poate susţine că „execută un ordin” în ceea ce priveşte repatrierea vietnamezilor, şi anume din simplul motiv că ea însăşi este „cea care dă ordinele”? Comportament insolent. Întregul Partid Conservator însă nu a catadicsit să ia notă de acuzaţia implicită de crimă de război.

— Remarcile preaonorabilului gentleman, a răspuns ea maiestuos, sunt sărace cu duhul şi nonsens.

„Sărace cu duhul şi nonsens”: nici lipsa de subtilitate şi nici deficitul gramatical nu-i vor diminua probabil reputaţia în rândul electoratului. Dacă atmosfera din Camera Comunelor, cu zgomotul ei de fond permanent, spiritul ei de elev zurbagiu, masculinitatea ei predominantă, raritatea răspunsurilor spirituale, se aseamănă deseori într-atât cu cantina unei şcoli cu internat oarecare, atunci doamnei Thatcher îi revine în acest scenariu rolul de intendentă. Ea este cea care supraveghează mesele şi administrează şcolarilor uleiul de peşte. Atunci când Kinnock cel Mic o acuză de cele mai grave crime posibile pe pământ, ea doar se încruntă puţin, ca şi când n-ar fi vorba decât de o nouă reclamaţie privind calitatea cremei de zahăr ars. Căci i-au trecut prin mâini generaţii de băieţei, unii bine crescuţi şi curtenitori,

alţii grosolani şi aroganţi, şi ea ştie că toţi, în cele din urmă, îşi vor aminti cu duioşie de severitatea ei legendară. Familiarizată cu opera lui Hilaire Belloc, ea ştie că şi altora le este cunoscut cupletul:

Şi nu te despărţi de guvernantă niciodată

Ca nu cumva să dai peste-o belea mai lată.

A fost o coincidenţă oportună faptul că MPTV şi-a început emisiunile tocmai când teatrele mai tradiţionaliste din Londra se dedicau trup şi suflet stagiunii de Crăciun a spectacolelor de pantomimă. Aceste două genuri venerabile de divertisment atrag omagii sentimentale; ambele recurg periodic la intrigi vechi de când lumea, împrospătând din când în când personalul; ambele sunt predispuse la infantilism. Dar, în timp ce Mama Tuturor Parlamentelor se poate mândri în oarecare măsură cu caracteristicile unui produs exportabil, pantomima rămâne cu încăpăţânare un fenomen de factură locală. Britanicii au reuşit să exporte câteva lucruri surprinzătoare, cricketul, marmelada, umorul lui Benny Hill — dar nu au izbutit să descarce pantomima de Anul Nou în ograda nimănui.

Pantomima îşi are rădăcinile istorice în arlechinadă şi a fost supusă unei fertilizări încrucişate cu teatrul de revistă victorian. În esenţă, ea constă într-un basm, *Cenuşăreasa, Mama Gâscă, Aladdin, Dick Whittington*, care, deşi inspirat dintr-o structură narativă tradiţională, este constant actualizat cu aluzii la teme locale, deseori de natură satirică. Registrele sale centrale sunt farsa şi melodrama, cu deschideri largi către miraculos şi sentimental; se adresează simultan copiilor mici, care urmăresc iţele istorioarei ripostând cu spontaneitate înfrigurată, şi părinţilor însoţitori, ademeniţi prin licenţiozităţi cu două înţelesuri, teoretic dincolo de capacitatea de înţelegere a odraslelor. Pantomima include două elemente care exercită o puternică atracţie asupra britanicilor: travestirea (băieţaşul protagonist este mereu interpretat de o fată, iar Bătrâna Doamnă de un bărbat între două vârste) şi animalele comice (care nici ele nu-şi interpretează singure rolurile). Conservă, chiar dacă într-o formă atenuată, o perspectivă asupra lumii, în care Britannia stăpâneşte peste oceanele lumii, iar străinii sunt o caraghioasă masă de manevră, în fine, pantomima se poate mândri cu o permeabilitate promiscuă faţă de cultura modernă, astfel încât în orice clipă scena poate fi invadată de o celebritate de televiziune de ale cărei apariţii efemere pe micul ecran părinţii abia dacă au habar. Personaje din *Star Wars*

se înghiontesc cu magicieni de televiziune, expresii ale vechiului rasism imperial cu glume ecologiste, iar deznodământul se produce cu participarea din plin a spectatorilor şi în sunetul unei lălăieli la care participă toată suflarea din sală. Dacă stau să mă gândesc, poate că lipsa de ecou a pantomimei în alte ţări nu este chiar atât de surprinzătoare.

A fost mereu un gen improvizat, eclectic, plebeu. Părinţii, reveniţi la primul lor spectacol de pantomima după cele văzute în copilărie, înclină să deplângă degradarea acestei vechi forme de artă populară britanică, dar adevărul este că pantomima a fost mereu degradată, cu alte cuvinte pestriţă, eclectică, vulgară, aluzivă şi provincială. Pentru un adult este aproape imposibil să decidă dacă un spectacol de pantomima este mai bun decât altul. Poate mai semnificativă ar fi constatarea că pantomima este de obicei prima introducere a copilului în lumea teatrului şi că atracţia întunericului din sală, a cortinelor de catifea şi a îngheţatei din pauză pare nediminuată şi de nediminuat. În mod surprinzător, pantomima nu-i scârbeşte pe copii de teatru pentru toată viaţa.

Anul acesta, gama pantomimelor a fost chiar mai largă decât de obicei. S-au montat pantomime moderne, pantomime nostalgice, pantomime ecologiste, chiar şi (nimic surprinzător, poate, dată fiind trăsătura de ambiguitate sexuală a genului) o pantomima lesbiană: *Regina Zăpezii* (În lb. Engleză, termenul *queen* (= regină) are şi sensul semipeiorativ de homosexual), *basm de Crăciun.* În privinţa personalului, pantomima a recurs mereu la un amestec variat de interpreţi: stele scoase din uz ale lumii pop, comedianţi de televiziune, tinere speranţe, actori mediocri care au fost cândva tinere speranţe, interpreţi bătrâni ajunşi la capăt de drum şi scoşi din condiţia de semipensionari pentru apariţii scenice de şase săptămâni la rând şi pentru plicticoase consideraţii (în urechile noilor tinere speranţe) asupra caracterului romantic al machiajului, plus un talmeş-balmeş de persoane care nu au nimic în comun cu teatrul, dar sunt îndeajuns de celebre în propriile lor domenii pentru a face tranziţia spre scenă, chiar în absenţa alarmantă a unor aptitudini pentru arta dramatică. Această ultimă categorie reflectă natura celebrităţii în zilele noastre şi este ea însăşi o formă de travesti: dacă te bucuri de renume într-un domeniu, vei fi acceptat drept oaspete de onoare şi într-o zonă în care în mod normal nu te aventurezi. De pildă, anul acesta, trei prezentatori de ştiri de la televiziune şi-au făcut apariţia în spectacole de panto-mimă din Londra, Stevenage şi Torquay.

Russell Grant, un astrolog sferiform, a cărui faimă se datorează emisiunilor TV matinale, unor pulovere simpatice şi unui manierism afabil, a jucat la Cardiff în *Robinson Crusoe.* Eddie Kidd, un cascador care a sărit cu motocicleta peste zeci de autobuze londoneze şi cu aceste ocazii s-a ales cu tot atâtea fracturi, a căpătat un rol în *Dick Whittington* la Deptford. Adevărata premieră a sezonului au constituit-o însă pantomimele pugilistice. La Reading a putut fi văzut Barry Meguigan, fostul campion mondial la categoria pană, făcându-şi debutul teatral în *Albă ca Zăpada*— în care Albă ca Zăpada însăşi era interpretată, cu o iscusinţă ironică rară în spectacolele de pantomimă, de Linda Lusardi, unul dintre manechinele topless cele mai îndrăgite ale naţiunii. La Londra, spectacolul cel mai căutat, *Aladdin,* s-a bucurat şi el de cooperarea unui boxer, fostul campion britanic la categoria grea Frank Bruno.

Bruno, primul campion de culoare la categoria sa, este foarte masiv, foarte manierat şi foarte popular. El este o pildă excelentă a tradiţionalei veneraţii britanice pentru sportivii care ştiu să piardă, sindromul „micuţei, dar curajoasei Belgii" în psihicul naţional. De multe decenii, Marea Britanie nu a mai avut un boxer capabil să câştige titlul mondial la categoria grea, dar modul în care campionii locali sunt expediaţi la pământ de deţinătorii americani ai titlului este urmărit cu mare atenţie. Henry Cooper l-a trimis o dată la podea cu un croşeu de stânga pe Cassius Clay (cum se numea atunci boxerul de peste ocean) şi, pentru meritul de a-i fi închis o dată gura Clănţăului, chiar şi pentru scurt timp, Cooper a rămas de atunci un erou naţional, apărând în reclame pentru produsele cosmetice Brut, în nenumărate concursuri televizate şi nesfârşite turnee de golf în scopuri caritabile. După Cooper, Bruno este campionul cel mai iubit de public, iar modul în care a decurs inevitabila sa înfrângere anul trecut în faţa lui Mike Tyson a făcut ca naţiunea să-l venereze cu o trăinicie pe care doar o acuzaţie de molestare a unui minor ar putea eventual să o năruie. A rămas în picioare preţ de mai multe runde, i-a plasat lui Tyson o lovitură despre care suntem aproape siguri că americanul a resimţit-o ca dureroasă şi nu a făcut de ruşine drapelul naţional. Marele, dar curajosul Frank. Vandabilitatea sa ca produs TV a sporit simţitor. S-a ales cu un contract pe şase săptămâni în spectacolul *Aladdin* de la teatrul Dominion din Tottenham Court Road. Iar pe Lista de onoruri a reginei, întocmită de Anul Nou, lui Bruno i s-a acordat Ordinul Imperiului Britanic.

La teatrul Dominion, Bruno joacă rolul duhului din lampă, a cărui sarcină principală este să se materializeze de fiecare dată când Aladdin mângâie lampa magică şi cere ajutor. Bruno nu a avut nicio dată o prezenţă diafană în ring, iar duhul pe care îl personifică nu prea aduce a spiriduş. Când trebuie să danseze, îşi urmăreşte din ochi picioarele ca nu cumva acestea, uitând de sine, să calce în strâchini; când trebuie să bată pe cineva, îşi urmăreşte cu atenţie mâinile ca nu cumva, uitând de sine, membrele superioare să-şi ia treaba în serios. Bruno este tenace, ţeapăn şi înduioşător de stăpân pe dicţie, emiţând cuvintele în acelaşi fel în care expediază directele de stânga, ca la carte, nu spontan. Dar această stângăcie îi sporeşte mai degrabă popularitatea în rândul spectatorilor şi, în costumul lui pe jumătate din lumea boxului şi pe jumătate din *Dynasty* (ghete până la glezne şi umeri matlasaţi), fostul campion de categorie grea nici nu arată chiar atât de absurd.

Aladdin, povestea mezinului unei spălătorese chinezoaice şi a iubirii lui pentru fata împăratului, conţine exact mesajul potrivit pentru tinerii cu mobilitate socială ascendentă ai timpului nostru: tot ce trebuie să faci este să lustruieşti lampa magică (să faci afacerea potrivită, să cumperi cu isteţime acţiuni) şi, cât ai bate din palme, îţi vor cădea în poală bunurile, serviciile, dragostea, după pofta inimii. Piesa are şi un moment arhetipal freudian, atunci când băieţelul feciorelnic Aladdin (jucat de o fată frumoasă şi feciorelnică într-o fustă foarte scurtă) este ademenit de Abanazer cel Rău să intre în Peştera întunecată, unde se află ascunsă Comoara Secretă.

— Să intru oare, ce ziceţi, copii? îşi întreabă auditoriul prepubertar acest inocent şi în acelaşi timp seducător protagonist juvenil hermafrodit.

— Nuuu! răspund copiii pe un ton stăruitor.

Ce folos! Ea intră totuşi în Peştera întunecată a Comorii Secrete, iar în sală capete înţelepte se clatină, ştiind ce urmează.

Spectacolul constă însă într-o serie de scene care se succed rapid pentru a jongla cu interesele disparate ale audienţei: să distreze copiii, să mulţumească mămicile, să incite tăticii. Personajele sosesc pe scenă călare pe motocicletă sau o străbat cam nesigure, păşind în fugă pe sârme; o trupă de dansatoare „chinezoaice” (idee stranie, dată fiind pudibonderia atribuită acelui popor) îşi etalează chiloţii de satin; un magician TV, fără o funcţie

perceptibilă în intriga piesei, răsare pe scenă, face o serie de scamatorii şi cedează apoi locul lui Dooby Răţoiul şi Prietenilor Lui, o colecţie de marionete de-o şchioapă, care dansează pe muzică disco -un număr de păpuşerie care se cam pierde în imensitatea unei scene clădite pentru actori. Nu trebuie să-i uităm pe Poliţiştii Chinezi, executorii teribili ai ordinelor împăratului. În actuala versiune, ei sunt interpretaţi de Roly Polys, o trupă de varieteu compusă dintr-o jumătate de duzină de femei grase, cu vârste între treizeci şi cincizeci de ani, care întruchipează benevol ideea ridicolului inerent al corpolenţei feminine. Rotofeie de la Dumnezeu, ele capătă proporţii groteşti graţie unor costume supracăptuşite şi, într-o stranie manifestare de travestire transnaţională, interpretează Poliţiştii Chinezi în ipostaza unor vardişti victorieni. Cântă şi dansează fără mare rigurozitate - neândoios, parte a şarmului lor, şi, drept contribuţie porcină la festinul de nuntă al lui Aladdin şi al prinţesei sale, Roly Polys mărşăluiesc pe scenă şi interpretează *Anything Goes.* La pantomimă, într-adevăr, „totul e admis”.

Teatrul profesionist a trebuit totuşi să se plece în faţa Camerei Comunelor, şi nu pentru prima dată, atunci când, în cinstea debutului de deceniu nouăzeci, s-a pus în scenă o comedie grotescă. La data când postul MPTV şi-a început emisiunile, ziarele aveau rubrici intitulate „Parlamentari în colimator”, dar niciunul nu-l remarcase pe clovnul care avea să anime Anul Nou cu un proces de toată frumuseţea, pricinuit de un adulter, proces de modă veche care a eclipsat un timp celelalte evenimente curente. Ron Brown, deputat laburist din circumscripţia Edinburgh Leith, este un stângist în vârstă de patruzeci şi nouă de ani, cu părul vâlvoi, caracterizat în mod ritual drept un nonconformist, termen pe care comentatorii parlamentari îl rezervă celor care sunt scrântiţi, dar interesanţi, firi întortocheate, dar oarecum simpatice, politicieni cu desăvârşire inapţi pentru funcţii mai înalte. În zilele noastre, astfel de personaje se află într-un număr mai mare pe băncile laburiştilor decât în rândurile conservatorilor. Partidul Laburist îi strânge la pieptul său pentru variaţia cromatică pe care o aduc cu ei, pentru aerul de nonconformism pe care îl degajă, pentru capacitatea lor de a deconcerta şi pentru că, prin însăşi existenţa lor, dovedesc că partidul nu este, în fond, doar o bisericuţă. Conservatorii, la rândul lor, îi apreciază pe aceşti incontrolabili ai opoziţiei pentru capacitatea lor de a-şi stânjeni propria conducere, pentru faptul că sunt o dovadă mereu actuală şi caustică a iresponsabilităţii profunde a Partidului Laburist.

Ron Brown a fost ales în Parlament în 1979. Doi ani mai târziu, el a fost exclus de la dezbaterile Camerei Comunelor timp de cinci zile pentru că l-a făcut mincinos pe un parlamentar ton/. Mai recent, a fost din nou exclus după ce a înhăţat sceptrul parlamentar şi l-a îndoit (costul reparaţiei: o mie două sute de lire). Când a fost arestat la Glasgow în timp ce protesta împotriva unei vizite în oraş a doamnei Thatcher, poliţiei, se pare, i-a trebuit ceva timp până să se convingă că este posibil să aibă de a face cu un reprezentant în parlament, aşa cum susţinea contravenientul (amenda: cincizeci de lire). Dar isprăvile care au stârnit presa de scandal până la acea dată fuseseră o misiune la colonelul Qaddafi, în Libia, şi o vizită în Afghanistan pe cheltuiala guvernului prosovietic de la Kabul: fotografiile sale lângă un tanc sovietic au fost foarte apreciate de conservatori şi i-au adus porecla, uzitată câtva timp în Cameră, de Brown din Kandahar. Astfel de călătorii erau condamnate cu entuziasm la timpul respectiv, deşi evenimente recente au dovedit că problema înnodării de noi prietenii într-o lume a metamorfozelor politice nu se mărgineşte la actele unor nonconformişti. În 1978, de pildă, preşedintele Ceauşescu şi soţia sa au întreprins o vizită de stat în Marea Britanie, într-o perioadă în care România era percepută ca disident al blocului sovietic. Duşmanul duşmanului meu Ş este prietenul meu, motiv pentru care regina i-a acordat lui Ceauşescu un titlu onorific de cavaler (această distincţie relativ rară se acordă numai celor care nu sunt supuşi britanici: printre cei distinşi astfel se află Bob Geldolf, Ronald Reagan, Caspar Weinberger şi Magnus Magnusson, starul TV din Islanda). Dar, după venirea la putere a lui Gorbaciov, România şi-a schimbat statutul din Bastion Curajos în faţa Imperialismului Sovietic în Odioasă Minidictatură Balcanică (a fost mereu şi una şi alta, desigur, dar ţările rareori se aleg în ochii altora cu o etichetare dublă, complexă), în scurta perioadă de timp dintre căderea şi executarea lui Ceauşescu, regina a reuşit să retragă conducătorului român calitatea jenantă de cavaler.

Aşa cum a dezvăluit recenta sa încurcătură juridică, Ron Brown a încălcat chiar mai multe cutume decât se bănuise. În ultimii treizeci de ani, a devenit aproape o regulă parlamentară că dezonoarea se abate asupra principalelor două partide în chipuri diferite. Conservatorii sunt descoperiţi comiţând ofense sexuale şi laburiştii îşi dau arama pe faţă prin acte de corupţie. Asta nu înseamnă că deputaţii laburişti sunt soţi ireproşabili şi conservatorii contabili impecabili, ci că fiecare tagmă este discretă, sau versată — în domenii diferite ale vieţii de zi cu zi. În cazul lui Ron Brown,

ceea ce i-a venit de hac a fost sexul, iar aspectul erotic al afacerii, care a intrat pe rolul tribunalului din Lewes, Sussex, a făcut ca dosarul să fie cunoscut sub numele de „Chiloţii Nonnei”.

Timp de trei ani, domnul Brown şi-a aranjat viaţa binişor. În Scoţia îşi întreţinea nevasta şi circumscripţia electorală, în Anglia metresa şi locul în Camera Comunelor. Nonna Longden, femeia implicată în acest caz, a reuşit chiar să-l însoţească în calitate de „secretară” în vizita întreprinsă la colonelul Qaddafi. Din când în când apăreau mici probleme, de pildă, o relatare în presa de scandal cum că Ron şi Nonna au făcut sex într-un duş din clădirea Camerei Comunelor -dar nu era nimic neobişnuit, nimic care să nu poată fi dezminţit. Când cuplul s-a despărţit însă, doamna Longden şi-a luat un nou amant, un anume Dermot Redmond, comerciant de covoare purtând o pălărie de vânătoare ca a lui Sherlock Holmes — care, întâmplarea face, avea cazier pentru escrocherie. Această evoluţie a animat simţitor lucrurile. Într-o bună zi, Brown a făcut o vizită la apartamentul Nonnei de lângă Hastings şi aici versiunile asupra consecinţelor vizitei diferă. Potrivit acuzării, parlamentarul, în stare de ebrietate şi ros de gelozie, a avut un acces de furie şi a spart toate geamurile apartamentului cu o sticlă de vin german; când înfricoşata Nonna l-a chemat în ajutor pe Dermot, comerciantul de covoare, deputatul a furat un casetofon, două perechi de chiloţi, o fotografie a doamnei Longden, o broşa din aur masiv, o pereche de cercei din porţelan şi apoi a şters-o. Potrivit apărării, domnul Brown se întreţinea în mod paşnic cu doamna Longden la un pahar, când deodată în casă a năvălit vânzătorul de covoare, iar furia geloziei acestuia a fost cauza tuturor daunelor pricinuite apartamentului. Mai mult chiar, parlamentarul nu intenţiona să o priveze permanent pe doamna Longden de obiectele de valoare; el le păstra doar ca monedă de schimb pentru o serie de înregistrări „cu un conţinut politic delicat”, cu care, apropo, încerca să-l şantajeze, cerându-i douăzeci de mii lire sterline. În ceea ce priveşte cele două perechi de chiloţi, ironia sorţii făcea ca însăşi doamna Longden să fi înfăşurat în ele casetofonul, ceea ce explică prezenţa lor în buzunarul său când fusese arestat de poliţie la gara din localitate.

Timp de o săptămână, dosarul „Chiloţii Nonnei” a însufleţit atmosfera din Tribunalul regal din Lewes (şi din circumscripţia electorală conservatoare adiacentă). Sticla de vin, cu un smoc de iarbă unduindu-i în jurul gâtului, a fost prezentată juraţilor; prezentate le-au fost şi cele două

perechi de chiloţi (una albă şi una neagră, dacă vă interesează). Doamna Ron Brown s-a aflat în sală toată săptămâna, „susţinându-şi în tăcere soţul”, sau poate blestemându-l în tăcere. În ceea ce-l privea, domnul Brown a refuzat să depună mărturie, o decizie din care nu se poate trage nicio concluzie juridică, din care însă observatorii preferă de obicei să tragă o puzderie — în cazul în speţă, însuşindu-şi opinia probabilă a avocaţilor parlamentarului, conform căreia, dacă i s-ar permite să se ridice pe două picioare în boxa martorilor, clientul lor s-ar face de râs şi ar fi o pradă uşoară pentru acuzare. Juraţii erau confruntaţi cu două acuzaţii şi două versiuni extrem de diferite ale celor întâmplate. Cu înţelepciune, ei au făcut o medie: nu a fost găsit vinovat de furt, ci de provocarea de daune (amendă: o mie de lire sterline; despăgubiri: şase sute douăzeci şi opt de lire sterline; cheltuieli de judecată: două mii cinci sute de lire sterline). Judecătorul John Gower, magistrat al Coroanei, a declarat:

— Mă tem să menţionez cuvintele „chiloţi de damă”, pentru că au căpătat o semnificaţie disproporţionată faţă de rolul pe care l-au jucat în acest caz.

Doamna Ron Brown a spus:

— Căsnicia mea este astăzi la fel de solidă ca acum douăzeci şi şapte de ani.

Şi nu s-a arătat surprinsă de comportamentul soţului ei, „ştiind cum sunt bărbaţii şi trăind cu unul timp de douăzeci şi şapte de ani”.

Întrebat dacă se gândeşte să demisioneze, Ron Brown a spus:

— Nu, de ce aş face-o?

De ce s-o facă? Este un lucru bine-cunoscut că o condamnare pentru delictul de a fi condus maşina în stare de ebrietate nu diminuează autoritatea unui judecător la tribunal, deşi nu s-a stabilit oficial cam care ar fi gradul de delincventă acceptabil în cazul celor care elaborează şi administrează legile Marii Britanii, în cazul în discuţie, înţelepţii care cumpănesc astfel de probleme au înclinat să fie de acord, cel puţin teoretic — cu domnul Brown. Dacă ar fi fost condamnat pentru furt, ar fi trebuit să-şi dea demisia, dar condamnarea pentru greşeala mai mică de a fi mânuit o sticlă de Liebfraumilch astfel încât să producă *damage passionel* nu era de

natură să diminueze capacitatea unui deputat de a-şi reprezenta alegătorii şi de a fi o podoabă pentru partidul său. Totuşi, în considerare trebuie luate atât forma, cât şi fondul unei sentinţe, iar în această privinţă domnul Brown din nou nu s-a comportat în modul general acceptat. De la un parlamentar ieşind în postura lui din sala de judecată, opinia publică aşteaptă să spună că a trecut printr-o experienţă comparabilă cu purgatoriul, că a jurat să se lase de băutură şi să renunţe la metrese câte zile o avea şi să slujească alegătorii în oricare mod vor socoti ei de cuviinţă, chiar dacă-i vor cere să lipească toată viaţa timbre sau să sigileze plicuri. Domnul Brown însă se afla într-o stare de spirit triumfalistă. Ce opinie avea despre verdict?

— Este o victorie morală, a declarat el cu încăpăţânare.

Domnii de pe Fleet Street care au câştigat binişor cu scandalul i-au dăruit o sticlă de şampanie. Domnul Brown a scuturat-o viguros şi a lăsat apoi conţinutul să se reverse asupra sa şi a doamnei Brown. În această postură cheflie, vinovatul domn Brown a apărut pe prima pagină a ziarelor de a doua zi.

Ţi se permite să fii nonconformist, ţi se permite chiar să încâlci nu prea grav legea, dar ca membru al parlamentului nu ţi se permite să fii un clovn specializat în acte stânjenitoare sau o continuă pricină de jenă politică. Nu ai voie să încarci arma şi să o pui apoi în mâinile adversarului. Sir Anthony Meyer tocmai a făcut această descoperire: înfruntând-o pe doamna Thatcher prin insolenta sa candidatură la şefia partidului, el a fost „deselectat” (actualul eufemism politic pentru „demis”) de către organizaţia locală a partidului şi va fi scos total din cursă la viitoarele alegeri. De partea cealaltă a Camerei Comunelor, domnul Brown s-a trezit că a pierdut sprijinul organizaţiei locale, că Neil Kinnock îi vrea gâtul şi că nimeni nu este interesat de jalnica sa pledoarie cum că şampania cu care a celebrat verdictul nu a fost de fapt decât un vin spumos. Şansele sale de a reprezenta circumscripţia Edinburgh Leith la viitoarele alegeri sunt estimate oficial la zero. Şi totuşi, dată fiind natura notorietăţii sale, Ron Brown îşi va găsi mereu un loc. Pastorul din Stiffkey, care, într-un faimos proces antebelic de moravuri a fost dat afară din Biserică sub acuzaţia de imoralitate, şi-a sfârşit zilele apărând la iarmaroace în cuşca unui leu (inspirându-se din istoria romană, leul l-a înfulecat în cele din urmă pe creştin). Este posibil ca domnul Brown să nu meargă până acolo; dar poate că nu i-ar strica să se

înscrie imediat pe lista candidaţilor la viitoarele spectacole de pantomimă cu Mama Gâscă.

martie 1990

Organizaţia Partidului Laburist din Edinburgh Leith nu l-a mai nominalizat la alegeri pe Ron Brown. La scrutinul din 1992, el a candidat fără succes ca independent pe o listă laburistă. Dispariţia de pe scena politică a doamnei Thatcher a fost mai puţin previzibilă.

FALS!

„Ne-am întors din nou la Londra –îi scria Mallarme în 1863 prietenului său Henri Cazalis, ţara falsurilor după Rubens.” Verdictul poetului este fără îndoială indiciul unei prejudecăţi răspândite în mediul galic din epocă, dar nu este doar o hiperbolă maliţioasă, în cursul unui tur ocazional printr-o reşedinţă impunătoare oarecare ţi se vor perinda prin faţa ochilor pereţi întregi cu tablouri despre care se afirmă şi acum cu toată încrederea că sunt pictate de Raphael, Rubens, El Greco, Rembrandt, Caravaggio şi alţi maeştri. Dacă ar fi scoase la licitaţie, majoritatea ar fi confruntate cu afrontul de a fi subiectul unor rezerve înjositoare exprimate politicos prin sintagmele „şcoala lui”, „în stilul lui” sau prin umilitoarea radiere a numelui de botez al pictorului, toate semne de incertitudine. Că lucrurile stau aşa nu se datorează faptului că britanicii ar fi mai naivi sau mai puţin versaţi estetic decât alte popoare; pur şi simplu contrafacerile adulmecă urma banilor, iar timp de secole Marea Britanie dispus de ei cu vârf şi îndesat (pasiunea japonezilor pentru impresionişti şi pentru lucrările lui Bernard Buffet îi inspiră fără îndoială pe falsificatorii contemporani, în timp ce la Buenos Aires, din motive obscure, obiectul favorit al contrafacerilor este opera lui Guido Reni). În plus, un artist rareori produce exact în ritmul cerut de piaţă. Lipsa de tablouri sau lipsa de bani este starea obişnuită a pieţei. Uneori ea face ca artistul să muncească pe brânci, distrugându-şi fie constituţia fizică, fie talentul dat de Dumnezeu, pentru a face pe placul clienţilor. Astfel, Canaletto era cunoscut veneţienilor drept „pictorul răsfăţat de englezi” (şi pare nedrept că, în ciuda fecundităţii sale ieşite din comun, abia dacă găseşti un Canaletto în oraşul lui de baştină). Mult mai uzual este ca o gaşcă veselă de falsificatori să arunce un pod peste falia dintre producţia artistică şi cererea pieţei. Uitându-te într-o mare reşedinţă de tipul celei descrise mai sus la rândurile de tablouri scorojite şi înnegrite de fum ale unor vechi

maeştri, cu verniurile lor menite să acopere crăpăturile şi cu etichetele lor eronate, eşti tentat să-ţi imaginezi circumstanţele în care au fost cumpărate aceste obiecte dubioase, în urmă cu două sau mai multe secole. Exerciţiul acesta reînvie atmosfera unei scene de *commedia dell'arte,* a unei farse pitoreşti. Tânărul şi zveltul milord soseşte în oraş cu poştalionul în cadrul celei de a doua etape a Marelui Tur prin Italia, însoţit doar de un bătrân preceptor înţelept şi de un sac cu dubloni; tânărul îşi exprimă interesul înflăcărat pentru artiştii locali şi, poate, pentru cei cu un renume mai sonor din urbele mai mari; şi, înainte ca milord să fi apucat să-şi scuture praful de pe pălărie, bătrânul Luigi de după colţ a şi primit veste să pună ceva patină pe veritabila capodoperă pe care a mâzgălit-o cu două săptămâni în urmă.

Acesta este motivul pentru care Londra este locul natural pentru o expoziţie consacrată acestui subiect. *Fals? Arta fraudei* de la British Museum este o expoziţie extrem de seducătoare şi atât de eclectică, încât riscă să fie haotică: se ocupă de tablouri şi sculpturi, cărţi şi manuscrise, mobilă, bijuterii, ceramică, timbre, monede, ziare, tacâmuri şi instrumente de tortură; cuprinde fiecare civilizaţie ale cărei artefacte au atras interesul colecţionarilor şi, în consecinţă, pe cel al falsificatorilor. Este, de asemenea, o pildă ironică pentru principiile economice ale unui custode sau pentru cum poţi face din coadă de câine sită de mătase. Căci de unde provin acest desen dizgraţiat de Durer, această dubioasă miniatură pe pergament înfăţişând sosirea lui Columb în America, acest fals covor turcesc din „secolul al XVII-lea"? Bineînţeles, de la British Museum, British Library sau Victoria and Albert Museum. Ceea ce fusese expediat cu un sentiment de ruşine în ungherele cele mai întunecate de la subsol este din nou expus, iar experţii păcăliţi de mai an roşesc, sau poate chicotesc, în mormintele lor.

Rătăcind prin această peşteră a lui Aladdin plină de obiecte false, eşti confruntat cu o gamă largă de motive murdare: pasiunea de a trage pe sfoară, de a face bani pe căi necinstite, de a-i înşela pe credincioşi (precum în cazul Giulgiului din Torino), de a destabiliza valuta inamicului, de a submina procesul democratic („Scrisoarea lui Zinoviev" din 1924, care a declanşat clasica Panică Roşie în Marea Britanie), de a instiga la antisemitism *(Protocoalele înţelepţilor din Sion).* Dar, una peste alta, în loc să te deprime, expoziţia îţi insuflă un sentiment înălţător: eşti entuziasmat de inventivitatea omenească, încântat de aceste atacuri de gherilă îndreptate asupra autorităţii experţilor, amuzat şi chiar cuprins de un sentiment de

încredere în faţa credulităţii speciei noastre. Cine ar putea rezista, de pildă, în cazul puţin cunoscutului păstrăv canadian cu blană? Credinţa în existenţa acestui peşte excepţional pare să se fi născut în secolul al XVII-lea, când, într-o scrisoare trimisă acasă, un scoţian a relatat despre abundenţa „peştilor şi animalelor cu blană" din Canada şi, la rugămintea de a livra un specimen, s-a conformat numaidecât. Pentru a dura mai mult de o vară, contrafacerile trebuie să se însereze într-o nişă pe măsură de probabilitate şi dezirabilitate: abominabilul Om al Zăpezilor, ale cărui urme impresionante au fost cu siguranţă fabricate de un alpinist britanic nemulţumit, corespunde întocmai unei nevoi fantasmagorice din noi. Aşa s-a întâmplat şi cu păstrăvul îmblănit: ne imaginăm apele adânci şi gheţoase din Canada şi deodată ni se pare plauzibil ca doar specimenele care se adaptează la mediu, de pildă, acoperindu-se cu blană -să poată supravieţui. Braşoava cu peştele a rezistat cu tenacitate până în zilele noastre, datorită eforturilor de resuscitare depuse în ultimii ani de un antreprenor din Ontario. În urmă cu circa douăzeci de ani, un tip ros de curiozitate a predat pentru expertiză Muzeului Regal din Scoţia unul din produsele din Ontario, blăniţă albă de iepure aplicată cu dexteritate pe un păstrăv brun. Experţii muzeului au recunoscut gluma şi nu au reţinut obiectul. Zvonul despre marea „descoperire" s-a răspândit însă şi solicitările din partea publicului larg au fost atât de numeroase, că muzeografii au fost obligaţi să recreeze păstrăvul îmblănit. Şi acest hibrid halucinant, o rară contrafacere de gradul doi, fiind de fapt falsul unui fals — şi-a găsit locul cuvenit în expoziţia de la British Museum alături de alte îndoielnice obiecte zoologice: cornul unui inorog, gheara unui grifon, un cuplu de tritoni (maimuţă uscată lipită de o coadă de peşte) şi faimosul „miel vegetal din Ţara Tătarilor".

Expoziţia conţine o serie de exemple sinistre de „contrafaceri ostile". În timpul celui de al doilea război mondial, de pildă, germanii au produs un set excelent de timbre poştale britanice, cărora le-au adus două mărunte şi subversive corecţii: coroana de deasupra capului regelui George al VI-lea era decorată cu Steaua lui David, iar D-ul denotând valuta britanică era compus dintr-o seceră şi un ciocan (după atâta timp, insulta adusă impecabilului monarh britanic de a se fi aliat atât cu evreii, cât şi cu comuniştii pare extrem de neverosimilă; denigrarea totalitară se desfată însă mereu cu melanjul extremelor: Şostakovici aminteşte în memoriile sale de ofensa adusă poetei Ahmatova de Jdanov, pe care a numit-o „curvă şi călugăriţă").

în linii mari, se poate spune că există frecvent un gen de complicitate bolnăvicioasă între falsificator şi victima sa: „Vreau să crezi că lucrurile stau aşa, spune falsificatorul. Tu vrei, la rândul tău, să crezi acelaşi lucru şi, pentru a cimenta acest crez, tu îmi vei da o sumă mare de bani, iar eu îmi voi bate joc de tine pe la spate.” Iar afacerea se încheie. Opinia publică, amatoare să fie martora umilirii experţilor, îşi învinge de obicei prima reacţie de dezaprobare morală şi sfârşeşte prin a trece cu seninătate de partea falsificatorului. Să luăm cazul celui mai cunoscut falsificator de artă din Marea Britanie postbelică, pe numele său Tom Keating. Născut în 1917, el a sperat să aibă parte de o carieră obişnuită de artist, sau, cel puţin, de profesor de arte plastice — dar, când viaţa s-a arătat potrivnică, a început să-şi diversifice activitatea, mai întâi ca „restaurator” de artă în cotloanele mai umbrite ale pieţei, apoi de-a dreptul în domeniul contrafacerilor. Keating a afirmat că a produs într-o Perioadă de douăzeci de ani cam două mii de „Sexton Blakes” (Sexton Blake, celebru detectiv imaginar, personajul principal în numeroase romane poliţiste şi benzi desenate), cum îşi numea contrafacerile, în argou cockney — şi că s-a specializat în opera lui Samuel Palmer. A fost în fine demascat în 1976 de corespondentul ziarului *Times,* expert în piaţa artelor plastice. Keating a făcut apoi o mărturisire cuprinzătoare la o conferinţă de presă, susţinând (cu oarecare justificare) că s-a dedat la contrafaceri în semn de protest împotriva exploatării artiştilor de către comercianţi şi adăugând că, oricum, a făcut cadou multe dintre simulacrele sale abile. A fost arestat în anul următor, dar cazul nu a ajuns să fie judecat, acuzarea renunţând să intenteze proces din cauza stării proaste a sănătăţii lui Keating. Ulterior, popularitatea lui a crescut imens: „Sexton” -ii săi s-au vândut la preţuri respectabile, Keating a ţinut o serie de prelegeri televizate despre tehnicile de pictură ale marilor maeştri, iar după moartea artistului, în 1984, vânzarea operei sale s-a soldat cu suma de două sute şaptezeci şi patru de I mii de lire sterline, de şapte ori mai mult decât estimaseră organizatorii licitaţiei.

Cazul Keating este exemplar, iar faptul că deseori contrafacerile sale nu sunt cine ştie ce face ca falsificatorul să ne devină şi mai drag: piaţa obiectelor de artă nu numai că se lasă păcălită, dar se lasă păcălită de obiecte proaste. În mod similar, admirăm temeritatea celor doi olari care au produs obiecte de ceramică „Bernard Leach” (cu sigilii convingătoare), obiecte îndeajuns de bune pentru a fi acceptate de principalele case de licitaţie, admiraţia noastră crescând cu atât mai mult, cu cât oalele provin

din atmosfera obscură a unui curs de ceramică ţinut la închisoarea Fetherstone din Wolverhampton. Apreciem contrafacerile medievale ale lui Billy şi Charley, doi salahori victorieni de la canalizare care şi-au dat seama că, în loc să bată malurile Tamisei în căutarea unor obiecte antice, era mai expeditiv să le creeze ei înşişi (la procesul de la începutul anilor 1860, savantul Charles Roach Smith a argumentat în favoarea autenticităţii „descoperirilor lor" susţinând că nici unui plăsmuitor nu i-ar fi dat prin cap să producă obiecte atât de absurde). Chiar şi atunci când noi înşine suntem victimele potenţiale ale falsificatorilor, nu găsim resortul necesar pentru a ne înfuria cu adevărat. Tricoul Lacoste fals, sticla de whisky „Johnnie Hawker", falsul geamantan Vuitton, imitaţiile după jocul Lego: în toate aceste cazuri suntem, desigur, traşi pe sfoară (după cum tras pe sfoară este şi producătorul originalelor), dar ceva ne face să ne întrebăm: De ce pun atâta preţ pe numele producătorului? Nu-i absurdă nevoia mea de autenticitate? Dacă Johnnie Hawker mă îmbată la fel de bine ca Johnnie Walker, de ce mă simt vitregit de soartă?

Expoziţia de la British Museum are o ultimă secţie salutară, consacrată depistării contrafacerilor. Aici mai este loc de manevră, slavă Domnului, pentru intuiţia eruditului, tânărul Kenneth Clark a demascat o Madonă de „Botticelli" arătând că avea chipul unei dive a filmului din anii douăzeci, dar domeniul trece din ce în ce mai mult în seama ştiinţelor exacte: microscopie, radiografii cu raze ultraviolete şi roentgen, cronologie dendrologică, luminescenţă termică. Aici însă, vizitatorul sfârşeşte prin a lua partea falsificatorului. El (este vorba mereu despre un „el", căci profesia aceasta nu a îmbrăţişat încă principiul egalităţii între sexe), falsificatorul deci, a dat ce avut mai bun în el şi cunoscătorii au fost traşi pe sfoară, mai mult chiar, lumea întreagă a ajuns să iubească şi să venereze artefactul său — când, din senin, apare un tip în halat alb care strică dispoziţia tuturor şi dă la iveală secretul. Un caz deosebit de înduioşător în această privinţă este pintenul de la Agincourt, care, timp de ani de zile, a dus o existenţă tihnită şi respectabilă în colecţia de arme şi armuri a Victoria and Albert Museum. Obiectul constă dintr-un pinten autentic din secolul al XV-lea, prin care şi în jurul căruia a crescut rădăcina noduroasă a unui copac; o plachetă de cupru aurit prinsă în lemn lămureşte vizitatorul că obiectul a fost cules de pe câmpul de luptă de la Agincourt. Şi înscripţia este într-adevăr evocatoare: îţi imaginezi pintenul căzând de pe călcâiul unui cavaler, în timp ce arcaşii lui Henric al V-lea îi pun pe francezi pe goană; pintenul rămâne neobservat pe

pajişte până când un vlăstar creşte prin el şi îl ridică din nou la nivelul privirii oamenilor, pentru ca, secole mai târziu, un singuratic căutător de suvenire militare… Dar vai, nimic din toate acestea nu este plauzibil. Dendrologii şi-au făcut datoria şi au stabilit că elementul lemnos al relicvei este aproape cu certitudine molid. Şi, ca un făcut, una din particularităţile molidului este de a nu creşte în zona Pas de Calais. Iată cum un alt falsificator ingenios (cu atât mai ingenios cu cât a folosit un pinten autentic din secolul al XV-lea) capătă ceea ce i se cuvine.

Falsul pitoresc nu se opreşte, desigur, la ieşirea dintr-un muzeu sau la ieşirea de serviciu din casa colecţionarului de artă: contrafacerile sunt încastrate în multe aspecte ale vieţii britanice, întocmai cum vlăstarul de molid s-a încuibat în pintenul de la Agincourt. Britanicii se pricep la tradiţii; se pricep şi să inventeze tradiţii (de la prânzul plugarului la tartanul clanurilor scoţiene). Şi, întocmai ca oricare altă naţie, nu gustă demascarea tradiţiilor inventate: ei reacţionează precum Harry cel şovăielnic din *Când Harry a întâlnit-o pe Sally,* atunci când este confruntat cu simularea unui orgasm în public. Dacă nici în asta nu mai putem crede, în ce să mai credem oare? Şi, cum identitatea individuală depinde în parte de cea naţională, ce se întâmplă când recuzita simbolică a identităţii naţionale se dovedeşte a fi cu nimic mai autentică sau mai probabilă decât un păstrăv cu blană? Ce se întâmplă dacă regina se dovedeşte a fi de neam străin (ceea ce este adevărat într-o oarecare măsură, Casa Regală de Windsor purtând până la schimbarea diplomatică de nume din 1917 titulatura de Saxa-Coburg-Gotha) sau dacă nu mai putem conta pe Crăciunul britanic (ceea ce într-o anumită măsură nu putem, el fiind în mare parte o invenţie victoriană)? Nici măcar giuvaierele Coroanei britanice nu sunt chiar dincolo de orice suspiciune; un raport întocmit la cererea Oficiului Lordului Şambelan dezvăluie, de pildă, că Rubinul Prinţului Negru, pe care turiştii îl admiră în Turnul Londrei, are prea puţin de-a face cu Prinţul Negru şi este, în orice caz, un spinel de calitate inferioară. Această nevoie de autenticitate, această sete de integritate se aplică în egală măsură şi în lumea comercială, sau la felul în care lumea comercială este percepută de cei aflaţi în afara ei. Când eram copil, la începutul anilor cincizeci, eram deosebit de ataşat de magazinul Woolworth din cartierul meu. Îmi plăceau gama largă de mărfuri oferite, preţurile mici, rafturile la îndemâna clienţilor (care mi-au facilitat câteva adaosuri ilegale la colecţia de timbre); mai mult ca orice, îmi plăcea sigla inspirând încredere a magazinului: „F.W. WOOLWORTH & CO”. Oriunde

ai fi mers în Anglia, pe strada principală întâlneai acele litere aurite pe un fundal roşu-burgund: F.W. WOOLWORTH & CO, o parte din chiar substanţa Angliei. Într-o bună zi, pe când aveam vreo zece ani, am fost informat că Woolworth era o societate americană. Desigur că am refuzat să cred. Ar fi trebuit să redefinesc anglicitatea dacă aş fi crezut ce mi s-a spus (ceea ce depăşea capacitatea minţii mele de copil).

Acest sentiment de uimire şi de vagă trădare a cunoscut o răspândire mult mai largă în timpul uneia dintre cele mai lungi şi mai bizantine epopei comerciale din timpurile recente: vânzarea celui mai vestit magazin din Anglia: Harrods. Pentru titlul de proprietate asupra acestui magazin din Knightsbridge s-a dus o luptă continuă şi nu tocmai onorabilă încă de la venirea la putere a doamnei Thatcher. De fapt, Harrods era doar unul dintre cele peste o sută de magazine ale vânzătorului, grupul comercial House of Fraser, însă valoarea sa de simbol britanic era şi este în continuare atât de persistentă, încât, atât pentru posibilii cumpărători, cât şi pentru publicul gură-cască miza bătăliei se putea rezuma în cuvintele „cui îi aparţine Harrods”. Clasa mijlocie britanică îşi poate permite să cumpere acolo cel mult de două ori pe an, în timpul perioadelor de solduri (când o parte din marfă este adusă din afară şi, prin urmare, nu este autentic harrodiană), dar această stare de lucruri sporeşte, în loc să diminueze, atmosfera mistică a locului. Chiar şi cei care nu i-au trecut nicio dată pragul ştiu să citeze cu mândrie răspunsul apocrif al unui vânzător de la Harrods, confruntat cu dorinţa fantezistă a unui client: „Pentru solicitările imposibile ne trebuie puţin mai mult timp, domnule.” Şi această aură simbolică suplimentară măreşte atractivitatea instituţiei pentru prădătorii externi, în epoca imperială, britanicii prădau trezoreriile dominioanelor lor (uneori cu extremă graţie, desigur, alteori însă dimpotrivă); acum, că britanicii nu mai deţin o poziţie dominantă, bogăţiile lor atrag rapacitatea altora. Nu este poate surprinzător că, în ultimii zece ani, principalii doi aspiranţi la titlul de proprietate asupra lui Harrods au fost ceea ce bancherii londonezi consideră outsideri defavorizaţi; cu alte cuvinte, cetăţeni străini care au făcut avere, nu au moştenit-o.

Primul dintre aceştia este Roland Rowland, zis Tiny, şeful executiv, de origine germană, al companiei comerciale internaţionale Lonrho, în posesia căreia se află, *inter alia,* ziarul duminical *Observer,* editat de Donald Trelford, zis Tiny. (Este poate necesar să explicăm aici diferenţa britanică

dintre cei doi Tiny: Tiny Rowland este supranumit „Piticul” tocmai pentru că este foarte înalt, iar Tiny Trelford pentru că… ce mai, pentru că este foarte mic.) Rowland a încercat în trei rânduri să cumpere grupul House of Fraser, eşecul sau cel mai mediatizat având loc în 1981, când Comisia pentru Monopoluri şi Fuziuni, o agenţie guvernamentală cu funcţie de reglementare, i-a respins cererea sub motivul că o administraţie Lonrho ar crea „cel puţin un risc foarte real şi substanţial de diminuare gravă a eficienţei grupului Fraser”. Refuzul nu a venit din senin, căci Rowland era deja membru al clicii extrem de selecte de capitalişti importanţi care reuşiseră să încalce până şi regulile constitutiv laxe ale capitalismului şi din acest motiv fuseseră admonestaţi public. Vorbind în Camera Comunelor în 1973, premierul conservator Edward Heath a calificat practicile în afaceri ale lui Rowland drept „faţa neplăcută şi inacceptabilă a capitalismului”, o formulă care a rămas vie de atunci încoace şi căreia fostul prim-ministru, total lipsit de darul formulării aforistice, îi datorează singura sa menţionare în *Dicţionarul Oxford al citatelor celebre.* Singurul miliardar de acelaşi calibru care a fost stigmatizat în acelaşi mod în Marea Britanie în ultimul sfert de secol este magnatul de presă (i-a publicat pe Ceauşescu, Jivkov, Husak şi Kadar) Robert Maxwell, descris într-o anchetă din 1971 a Departamentului pentru Industrie şi Comerţ drept „o persoană căreia, în opinia noastră, nu i se poate încredinţa administrarea unei companii cotate la bursă”. E de prisos să mai spun că Maxwell a continuat să conducă un număr crescând de companii cotate la bursă, în timp ce faţa lui Rowland, oricât de inacceptabilă ar fi fost în ochii conservatorismului liberal, s-a rotunjit tot mai mult, pe măsură ce înghiţea noi şi noi societăţi comerciale.

Al doilea pretendent la mâna plină de pete hepatice a societăţii Harrods era Mohamed Al-Fayed, un om de afaceri egiptean despre care, atunci când şi-a făcut £ apariţia la rampă, nu se ştia mai mult decât că părea să dispună de mari sume de bani lichizi şi că cecurile emise de el aveau întotdeauna acoperire. A intrat în afaceri pe la mijlocul anilor cincizeci ca protejat al distinsului comerciant de arme Adnan Khashoggi, cu a cărui soră era însurat, şi a făcut o carieră prosperă în calitate de misit. Împreună cu fraţii săi, Ali şi Salah, a devenit tot mai interesat de operaţiunile bancare, construcţii, petrol şi proprietăţi imobiliare. A cumpărat hotelul Ritz din Paris, s-a însurat pentru a doua oară cu o finlandeză şi a început să trăiască viaţa normală a celor superbogaţi: domicilii la Paris şi Londra, un domeniu în Surrey, un castel în Scoţia, o vilă în Gstaad, iahturi în sudul Franţei,

automobile Mercedes blindate, gărzi de corp etc. Comparată cu cea a lui Khashoggi, viaţa sa nu avea nimic extravagant şi era chiar marcată de binefaceri ocazionale. A susţinut financiar filmul ultrabritanic *Chariots of Fire* şi, la invitaţia primarului Parisului, Jacques Chirac, a renovat reşedinţa ducelui şi ducesei de Windsor din Bois de Boulogne (gurile rele spun că, nefiind conştient de statutul de renegaţi al celor doi, spera că va intra în graţiile familiei regale prin asumarea lucrărilor de renovare).

Către sfârşitul anului 1984, întocmai ca un peţitor îndărătnic mereu respins, Rowland continua să dea târcoale lui Harrods, în speranţa că Departamentul pentru Comerţ şi Industrie va ridica interdicţia impusă companiei Lonrho de a participa la licitaţie. Păstrase însă 29,9% din acţiunile societăţii House of Fraser şi a acceptat acum să i le vândă lui Mohamed Al-Fayed (care făcuse parte din consiliul de administraţie al companiei Lonrho în anii şaptezeci). Rowland a oferit pachetul la trei sute de penny acţiunea, cu cincizeci de penny peste preţul pieţei, şi cu condiţia de a fi plătit în bani peşin în decurs de patruzeci şi opt de ore de la perfectarea tranzacţiei. Al-Fayed a replicat că Rowland îşi poate primi plata după douăzeci şi patru de ore. Lui Rowland tranzacţia trebuie să-i fi părut solidă: în primul rând obţinea un profit decent şi, în al doilea rând, toată lumea ştia că Al-Fayed nu avea resursele necesare pentru a se lansa în cumpărarea întregii societăţi House of Fraser. Dacă ulterior Departamentul pentru Comerţ şi Industrie anula interdicţia impusă companiei Lonrho, Rowland putea oricând să răscumpere pachetul de 29,9% din acţiuni. Acesta este însă punctul unde cineva a dat peste cap scenariul. Rowland i-a vândut lui Al-Fayed pe 2 noiembrie 1984. Pe 4 martie 1985, spre surpriza tuturor şi furia lui Rowland, Al-Fayed a făcut o ofertă pentru restul de acţiuni ale societăţii House of Fraser, iar consiliul de administraţie al societăţii, dorind să scape de Faţa Inacceptabilă a Capitalismului, a consimţit cât ai zice peşte.

Două semne de întrebare au devenit evidente imediat. De unde naiba proveneau banii suplimentari -patru sute optzeci de milioane de lire sterline, la o estimare moderată? Şi va fi tranzacţia pusă la cale de Al-Fayed aprobată fără o anchetă a Comisiei pentru Monopoluri şi Fuziuni? Este momentul în care povestea capătă un aspect politic prin intrarea în joc a celui mai bogat om din lume: sultanul din Brunei. Sultanul suscitase interesul guvernului britanic şi al publicului larg cu un an şi jumătate în

urmă: în august 1983, el retrăsese Fondul de Rezervă al sultanatului, în valoare de cinci miliarde şapte sute de milioane de lire sterline, din conturile Agenţilor Coroanei din Marea Britanie, ceea ce a dus la o devalorizare notabilă a lirei. În 1985, s-au produs următoarele evenimente, din care unele, dacă nu toate, au fost conexe: în ianuarie, sultanul Bruneiului a cumpărat hotelul Dorchester din Londra, o tranzacţie încheiată de Mohamed Al-Fayed, care dispunea de o procură pentru a opera cu fondurile sultanului. La 4 martie s-a dovedit brusc că Mohamed Al-Fayed şi fraţii săi erau cu mult mai bogaţi decât ar fi avut dreptul să fie. La 14 martie, ministrul comerţului şi industriei Norman Tebbit a anunţat că nu va trimite spre examinare Comisiei pentru Monopoluri şi Fuziuni oferta lui Al-Fayed pentru Harrods; de asemenea, el a ridicat interdicţia impusă societăţii Lonrho de a participa la licitaţie — decizie ridicol de tardivă, căci fraţii Al-Fayed achiziţionaseră între timp pachetul de 51% din acţiunile companiei de care aveau nevoie, în acelaşi an, când criza lirei sterline se adâncea, moneda britanică ajungând la cota de un dolar şi patru cenţi, iar o interminabilă grevă a minerilor ameninţa să înrăutăţească situaţia şi aşa catastrofală, sultanul Bruneiului a cumpărat de pe piaţa valutară cinci miliarde de lire sterline, cu scopul de a întări moneda britanică. În urma tranzacţiei, lira sterlină a putut să se ridice în capul oaselor pe patul de suferinţă şi, după ce a sorbit câteva linguri de supă, a revenit clătinându-se la valoarea de un dolar şi opt cenţi.

Fraţii Al-Fayed erau acum proprietari la Harrods, dar Lonrho a dezlănţuit un scandal atât de mare, încât Departamentul pentru Comerţ şi Industrie a demarat o anchetă asupra circumstanţelor tranzacţiei. În 1988, raportul comisiei de anchetă a fost prezentat noului ministru al comerţului, lordul Young, care a dispus imediat amânarea publicării lui, invocând faptul că Biroul Antifraudă pornise o anchetă penală legată de aceeaşi afacere. Preşedintele executiv al companiei Lonrho a continuat să facă spume la gură de furie şi, în anul următor, când încă nu se publicase raportul, Tiny Rowland (sau unul dintre adjuncţii săi) i-a pasat lui Tiny Trelford (sau unuia dintre adjuncţii lui) o copie piratată, pe care Trelford a publicat-o sub forma fără precedent a unei ediţii speciale, la mijloc de săptămână, a duminicalului *Observer*. Ediţia a fost interzisă la scurt timp după ce a ajuns la chioşcurile de ziare, dar în felul acesta Rowland, care între timp părea să fie singura persoană interesată în relaţiile de proprietate de la Harrods, reuşise să readucă afacerea pe afiş.

în fine, în martie 1990, cinci ani după ce guvernul avizase pozitiv afacerea fraţilor Al-Fayed, a fost publicat un raport de şapte sute cincizeci şi două de pagini, semnat de un judecător de la una din instanţele Curţii Supreme şi de un expert contabil — care a înfierbântat din nou spiritele. *The Times* a publicat pe prima pagină, sub titlul „Mincinoşii fraţi Fayed rămân proprietari la Harrods", o ditamai poza cu Mohamed Al-Fayed care, în costum alb şi cu pălărie de pai, taie felii dintr-un salam în raionul alimentar de la Harrods. În raportul lor, inspectorii Departamentului pentru Comerţ şi Industrie constatau că, înainte şi după depunerea ofertei pentru House of Fraser, fraţii Al-Fayed îşi prezentaseră în mod fals originea, averea, interesele de afaceri şi resursele financiare, inducându-i în eroare pe secretarul de stat, Oficiul pentru Comerţ Echitabil, presa, consiliul de administraţie şi pe acţionarii companiei House of Fraser şi chiar pe propriii consilieri financiari. „Catalogul minciunilor" celor trei este o lectură interesantă, fie şi numai din pricina marii varietăţi de categorii: unele dintre minciuni par să fie fraudă premeditată; altele par, unui novice, o practică normală în afaceri; în fine, altele nu fac decât să pună într-o lumină comică straniul snobism britanic al celor care au redactat raportul. Fraţii Al-Fayed, au conchis inspectorii, şi-au umflat cifra veniturilor, au exagerat volumul averii pe care o deţineau la plecarea din Egipt şi nu au reuşit să explice originea misteriosului flux suplimentar de Jeţ valută. Susţinuseră că au deţinut o flotă de vapoare care scăpaseră de naţionalizarea întreprinsă de Nasser, când de fapt, la momentul respectiv, nu le aparţineau decât două feriboturi de o mie şase sute de tone. În 1964, Mohamed a petrecut şapte luni în Haiti, unde s-a dat drept şeic kuweitian, a obţinut două concesiuni guvernamentale profitabile, pentru ca apoi să o şteargă în pripă, nu înainte însă de a-l fi uşurat pe Papa Doc de o sută de mii de dolari (ispravă care în ochii unora ar merita nu o mustrare, ci o medalie pentru servicii în folosul binelui public). Tatăl fraţilor Al-Fayed nu fusese, cum afirmau ei, prieten la cataramă cu sultanul Bruneiului. Iahtul *Dodi,* despre care declaraseră că aparţinuse familiei dintotdeauna, nu a fost achiziţionat decât în 1962. Şi tot aşa. Şi standardele de veridicitate nu erau cu nimic mai ridicate în privinţa datelor autobiografice şi ale mediului din care proveneau. Nu se trăgeau, după cum spuseseră şi îngăduiseră să fie citaţi, dintr-o veche familie egipteană care de mai bine de o sută de ani dădea armatori şi industriaşi; dimpotrivă, erau de sorginte „respectabilă, dar umilă", fiind „fii de profesori". Au prezentat certificate de naştere false, întinerindu-se cu între

patru şi zece ani. Şi-au „ameliorat” numele schimbându-l din Fayed în Al-Fayed. În fine, afirmaţia lor că, în copilărie, au profitat de influenţa benignă a unor guvernante britanice a fost respinsă drept falsă.

Parlamentarii conservatori de pe băncile din spate ale Camerei Comunelor au reacţionat la raport cu furie nedisimulată. Nu lăsaţi escrocii să scape! Luaţi-le magazinul înapoi! Parveniţi egipteni ticăloşi, le permiţi să devină membri ai clubului şi pe urmă se dovedeşte că nici măcar n-au avut guvernantele cuvenite. Cam aşa sunau argumentele lor. Sir Edward du Cann, fost preşedinte al influentei Comisii 1922 a Conservatorilor, a cerut ca magazinului Harrods să i se retragă cele patru împuterniciri regale (însemnele publice că este vorba de un furnizor al Casei Regale), adăugând:

— Cred că fraţii Fayed trebuie constrânşi să părăsească ţara.

Cum sir Edward deţine acum funcţia de preşedinte la Lonrho, declaraţia sa nu are, poate, darul de a fi fost complet obiectivă. Contrastând cu zarva iscată în rândurile din spate ale parlamentarilor conservatori, cabinetul conservator a dat dovadă pe parcursul întregii afaceri de o atitudine extraordinar, dacă nu chiar eroic de consecventă. În ciuda presiunilor celor mai feroce, a ţinut sus, cu tenacitate, steagul sfânt al principiului *laissez-faire* şi, în modul cel mai activ cu putinţă, a rămas cu desăvârşire pasiv. Primul ministru al comerţului implicat, Norman Tebbit, a refuzat să înainteze oferta fraţilor Al-Fayed Comisiei pentru Monopoluri. Al doilea ministru, lordul Young, i-a urmat exemplul şi, pe deasupra, a refuzat să publice raportul Departamentului pentru Comerţ şi Industrii. Sir Patrick Mayhew, Procurorul General, a refuzat să declanşeze o acţiune penală. Al treilea ministru implicat, Nicholas Ridley, a mers şi mai departe. Bineînţeles că a refuzat să prezinte chestiunea Comisiei pentru Monopoluri. Bineînţeles că a refuzat să-i derobeze pe fraţi de calitatea de directori ai societăţii, cum ar fi putut să o facă. El şi-a depăşit însă cu mult predecesorii, complăcându-se într-o somnolenţă nelsoniană, impasibilă, reptiliană. Întreaga sa declaraţie din Camera Comunelor privind afacerea Harrods şi raportul epic al inspectorilor nu a durat decât cel mult două minute şi s-a încheiat cu propoziţia: „Nicio altă chestiune nu necesită vreo acţiune din partea mea.” Singurul lucru care aducea cât de cât cu o evaluare a întregii afaceri a fost: „Oricine citeşte raportul poate decide pentru sine ce crede despre comportamentul celor implicaţi.”

Deci, ce ar trebui să decidem? Parlamentarii *tory* îi acuză pe „nemernici şi potlogari”. Parlamentarii laburişti se plâng de „fraudă şi muşamalizare” (plus nemernici şi potlogari). Sultanul din Brunei, care a refuzat să coopereze cu anchetatorii, continuă să nege că o parte din banii săi ar fi fost implicaţi în tranzacţie. (Teoria inspectorilor este următoarea: fraţii Fayed s-au folosit de asocierea lor cu sultanul şi de împuternicirile ample pe care le deţineau pentru a strânge bani în propriile sipete. Această teorie ar explica fluxul subit şi imens de fonduri de care au dispus şi, de asemenea, de ce sultanul a întrerupt contactul cu foştii săi reprezentanţi.) Deşi şi-au pierdut particula „Al” din nume în întreaga presă britanică, fraţii Fayed continuă să fie proprietarii magazinului Harrods, chiar dacă, în anumite cercuri, acesta este poreclit în derâdere Harrabs. Mohamed Fayed, care nu a avut nicio dată o guvernantă britanică, taie felii de salam în raionul alimentar al magazinului ori de câte ori se iveşte ocazia unei fotografii de presă. Harrods a devenit dintr-o companie publică o întreprindere de familie, filială a unei organizaţii din Liechtenstein, care nu poate face obiectul unei investigaţii din partea autorităţilor britanice. Iar guvernul conservator, dacă e să dăm crezare unor analişti laburişti, a descoperit o nouă modalitate de a salva moneda naţională atunci când este în cădere liberă. Cu ce preţ? Cu preţul unuia sau altuia din monumentele naţionale. Harrods de data asta, Castelul Windsor data viitoare.

În ceea ce-l priveşte pe Tiny Rowland, el continuă, cum a făcut-o pe parcursul întregii afaceri, să trimită bizare şi ameninţătoare scrisori către membrii parlamentului şi alţi lideri de opinie. Scrisorile sunt tipărite pe hârtie fină, cu o legătură robustă, demnă de un prospect pentru învestiţii; înăuntru, ele împletesc denunţuri feroce la adresa fraţilor Fayed cu înălţătoare chemări la arme. Caracterul lor obsedant le face, într-un fel, să fie nişte declaraţii de dragoste pentru Harrods. Ultima (din 27 martie 1990), intitulată în mod tipic „Practica înşelăciunii”, cataloghează nelegiuirile şi delictele fraţilor Fayed, pe scurt, ei exploatează la sânge magazinul Harrods şi măsluiesc registrele contabile — dar deschide şi o nouă linie de atac. Rowland analizează declaraţiile făcute de fraţi inspectorilor Departamentului pentru Comerţ şi Industrie privind perioadele şederii lor în Marea Britanie (care sunt foarte contradictorii) şi conchide că, indiferent de ce au declarat oficial din considerente fiscale, fraţii locuiesc de mulţi ani în Anglia. Aşa stând lucrurile, subliniază Rowland, ei sunt susceptibili de taxe în această ţară. „Mai există un organism de reglementare care trebuie să-şi

spună cuvântul", scrie el şi se lansează cu majuscule într-o nouă ameninţare: BIROUL DE TAXE ŞI IMPOZITE. Fraţii Fayed, calculează el, au comis de-a lungul anilor o evaziune fiscală care se ridică la „sute de milioane de lire". Mai rău, deşi, pentru Rowland, desigur, mult mai bine — dacă, după cum pretind, au cumpărat compania House of Fraser cu bani proprii, „atunci suma investită este susceptibilă impozitării de care au parte rezidenţii din Regatul Unit, ceea ce face ca impozitele restante să se ridice la un miliard de lire. Aşa stau lucrurile astăzi". Un miliard de lire: nici mai A mult, nici mai puţin. Pare însă neverosimil ca Fiscul să ia în seamă acest imbold lansat în public, iar Rowland însuşi se îndoieşte în mod evident. „Toată lumea tace, se lamentează el pe ultima pagină a scrisorii. Niciun câine nu latră. Explicaţia este că afacerea Fayed a fost pusă la cale de primul-ministru, doamna Thatcher." Punct în care în aer pârâie şi pocneşte paranoia precum electricitatea statică. „Nu este ridicol, vrea să ştie el de la parlamentarii cărora le-a adresat scrisoarea, că primul-ministru al Marii Britanii a putut fi aşa de naiv, încât să caute sfat de la gurul indian care l-a prezentat pe Fayed sultanului din Brunei; că a ascultat instrucţiunile de a-şi pieptăna părul într-un anume fel, de a purta o rochie roşie şi de a-şi lega o amuletă deasupra cotului stâng, pentru a-i susţine supranaturalul efort de meditare? Nu este ridicol să petreacă ceasuri îndelungate claustrată cu magul şi misticele lui ghemotoace de hârtie tantrice, pentru ca apoi să declare în Camera Comunelor că deciziile legate de afacerea Fayed nu au nimic de a face cu persoana sa?"

Ce culoare au banii? De atâta furie incandescentă din partea partizanilor *tory* e greu să discerni dacă principala crimă a fraţilor Fayed este aceea de a fi fost a) escroci, b) parveniţi sau e) egipteni. Probabil, toate trei la un loc. Dacă sultanul Bruneiului ar fi spus pe faţă că vrea să cumpere magazinul Harrods, probabil că nu ne-ar fi deranjat; ce-i drept el nu numai că a avut parte de guvernante britanice de primă mână, dar a şi studiat la Sandhurst. (Dincolo de snobism rămâne totuşi un punct central: dacă banii folosiţi pentru achiziţionarea magazinului Harrods nu aparţineau în mod univoc fraţilor Fayed, atunci rambursarea creditului ar trebui să aibă prioritate înaintea investiţiilor, ceea ce ar putea afecta stabilitatea companiei.). În general, guvernul conservator a adoptat o atitudine relaxată faţă de achiziţionarea unor halci din Marea Britanie de către companii străine. (O privire în presa zilei: giganticul concern american CPC International tocmai a cumpărat trei produse după care se dau în vânt copiii

britanici: orezul cu lapte Ambrosia; Bovril, o pastă maronie din carne de bou tocată; şi Marmite, un produs vegetarian echivalent, cu un miros necruţător.) Cât despre Partidul Laburist, deşi protecţionist din instinct, şi el ştie când să adopte o atitudine pragmatică în privinţa proprietăţii străine. De pildă, eu locuiesc cartierul londonez Camden. Ca şi alte consilii locale laburiste vlăguite vreme de un deceniu de guvernul central *tory,* cel din Camden nu a rezistat, la un moment dat, ispitei de a recurge la un act de contabilitate creatoare. Printr-o lovitură financiară surprinzătoare (sau poate puţin dementă), a vândut unei bănci franceze toate parcometrele din cartier, pentru ca apoi să le închirieze prin leasing. Consiliul s-a ales cu un oarecare capital, dar în ce a constat profitul băncii franceze a rămas un mister pentru noi, localnicii. Parcatul a devenit o experienţă stranie numai la gândul că alimentai un parcometru care aparţinea francezilor. Aveai senzaţia că ar trebui să introduci o monedă de cinci franci şi nu una de cincizeci de penny. Mai trebuie adăugat că relaţia galică de proprietate nu a sporit în niciun fel eficienta acestor maşini cu hachiţe inexorabile.

Dar nu este vorba numai de parcometre, orez cu lapte şi Harrods. Astăzi nu ne mai aparţine nici măcar *The Times.* Iniţial a fost cumpărat de un canadian, Roy Thomson; acum ziarul îi aparţine lui Rupert Murdoch, un australian în care nu se poate avea nici măcar încredere că va rămâne australian, căci a devenit cetăţean american, desigur din cea mai bună raţiune de afaceri. Cel puţin redactorul-şef al ziarului a rămas în mod tradiţional britanic, iar cel nou, numit la jumătatea lunii martie, este cum nu se poate mai britanic. Simon Jenkins este cel de al patrulea redactor-şef numit de Murdoch într-un deceniu, perioadă de timp în care starea financiară a ziarului a rămas sănătoasă, dar în care personalitatea sa a avut de îndurat un şir întreg de traume. Ca niciun alt ziar, *The Times,* desigur, a căpătat porecle şi a trezit mereu mari aşteptări: de la „Tunătorul” din epoca victoriană la „Ziarul de referinţă”, „Avizierul guvernului”, „Ziarul celor sus-puşi” etc. Există, desigur, şi o opinie contrarie: *The Times* este ziarul care a încercat să promoveze o politică împăciuitoristă faţă de Hitler în a doua jumătate a anilor treizeci, iar un deceniu mai târziu făcea reverenţe în faţa lui Stalin. „Gazeta sicofanţilor” l-a numit recent comentatorul Edward Pearce. „De fapt, scria Pearce, vechiul ziar *The Times* era o publicaţie putredă care nu putea fi judecată în mod obiectiv întrucât nu era susţinută de merite palpabile, ci de o continuă levitaţie la o jumătate de metru

depărtare de pământ printr-un act de voinţă divină, întocmai ca Sfântul Iosif din Copertino.”

Şi totuşi, chiar acest truc de inspiraţie angelică serveşte pentru a-l scoate din rândul celorlalte ziare, sugerând ceea ce ar putea fi *The Times* în mod ideal sau, poate, ceea ce a fost odată. Această interpretare însă este de mai multă vreme pusă sub semnul întrebării -pe plan intern din cauza unui curs în zigzag la nivel editorial şi de marketing, care, datorită amplitudinii lui, te lasă să crezi că ziarul încerca mai degrabă să scape de cititori decât să-i atragă, iar pe plan extern de apariţia unei publicaţii rivale anume. Din zorii istoriei moderne, în Marea Britanie nu au fost decât trei cotidiene „de calitate”. La stânga, *The Guardian;* la dreapta, *The Times;* ceva mai la dreapta, *The Daily Telegraph.* Şi cu asta basta, iar, conform teoriei tradiţionale, loc pentru mai multe publicaţii nici nu era. Schimbări se produceau numai când ziarele îşi dădeau obştescul sfârşit; altele noi nu se mai năşteau. Şi totuşi, în 1986, acest cartel letargic a fost spart prin apariţia ziarului *The Independent,* un cotidian cu chip proaspăt, care nu era în mâna nici unui magnat, nealiniat, adresându-se unui public educat, produs cu tehnologie de ultimă oră. Ziariştii bătrâni de pe Fleet Street au înclinat să nu-i dea mari şanse de izbândă: Anthony Howard, fost redactor-şef atât la *The New Statesman,* cât şi la *The Listener,* şi adjunctul, la momentul respectiv, al lui Tiny Trelford de la *The Observer,* prezicea sus şi tare că ziarul va eşua şi că editorul lui îşi va pierde pâinea în decurs de şase luni. Netulburat de aceste preziceri, *The Independent* a înflorit şi, pe zi ce trece, câştigă teren faţă de rivalii consacraţi: ultimele cifre privind tirajele ziarelor arată că, în ziua în care s-au făcut statisticile, se vânduseră patru sute treizeci şi trei de mii cinci sute treizeci de exemplare din *The Guardian,* patru sute treizeci şi una de mii opt sute unsprezece din *The Times* şi patru sute cincisprezece mii şase sute nouă din *The Independent.* Domnul Howard, cu un zâmbet hâtru pe chip, scrie între timp o glosă săptămânală la *The Independent.*

Dar nu este vorba doar de tiraj. *The Independent* a revoluţionat formatul ziarului, recurgând cu mult mai mult curaj la fotografii (idee preluată de *Guardian);* a apelat la reputaţi corespondenţi străini într-o perioadă în care informaţiile din ziare tindeau să devină tot mai anglocentrice şi, înaintea rivalilor săi, a relatat pe prima pagină evenimentele care aveau să ducă la schimbările epocale din Europa

Răsăriteană; a produs un supliment color pe care, pentru a-şi tachina cititorii, îl tipărea în mare parte în alb-negru; a oferit detaliate şi vivace *faire-part*-uri, care contrastau în mod radical cu necrologurile bombastice semnate de sir Tufton Bufton şi cei de teapa sa din *The Times.* Deşi „independent", ziarul şi-a creat rapid propriul loc pe piaţă care se suprapune în mod alarmant cu cel al bătrânului *The Times.* Un mic, dar pertinent semnal de alarmă a sunat atunci când Graham Greene, înveterat autor de scrisori către *The Times* şi *provocateur* de geniu, a început să-şi expedieze plicurile pe adresa ziarului *The Independent.* Într-unui din primele sale interviuri după ce şi-a preluat funcţia, întrebat fiind pe care din rivalii din imediata apropiere îi are în vedere în politica sa editorială, Simon Jenkins i-a numit pe toţi, dar a adăugat:

— Există doar un singur ziar care, acum cinci ani, ne-a invadat cu tancurile pajiştea, şi acesta este *The Independent.*

Lucrurile stau într-adevăr aşa, deşi trebuie spus că tancurile nici nu au fost nevoite să deschidă focul, dat fiind că zidul de la stradă nu mai fusese reparat de ani de zile.

Când intri în sediul faimos şi impozant al ziarului, constaţi că pereţii se cojesc, lambriurile tapetate au fost smulse şi majoritatea tablourilor semnate de vechi maeştri (probabil veritabile) au fost vândute. Se găsesc în continuare vizitatori dispuşi să plătească taxa de intrare, dar mulţi părăsesc clădirea dând din cap faţă de modul în care a fost lăsat de izbelişte acest loc. Toate acestea fac ca numirea lui Simon Jenkins să fie bine-venită, nu numai la propriu, ci şi în sens metaforic. La începutul anilor şaptezeci, el şi-a făcut un nume ca jurnalist lansând o campanie de salvare a unor zone tradiţionale din Londra, pe care puseseră ochii speculanţii de proprietăţi funciare, şi a contribuit la fondarea unei organizaţii numite Salvaţi Moştenirea Culturală a Marii Britanii. Acum i s-a încredinţat cea mai importantă sarcină de salvare a unui articol de patrimoniu din cariera sa.

Jenkins, care are patruzeci şi şase de ani, este un om cultivat şi şarmant, elegant, de o politeţe pedantă, dar cu o minte ascuţită ca briciul; foarte britanic, dar căsătorit cu actriţa americană Gayle Hunnicutt. Redactor-şef care nu a renunţat la scris, Jenkins are un palmares excelent ca iniţiator de campanii, ca redactor-şef la numai treizeci şi trei de ani al ziarului londonez *Evening Standard* şi apoi, timp de şapte ani, ca editor

politic al săptămânalului *The Economist.* Până nu de mult, era comentator la *Sunday Times,* iar concomitent se dedica unor sarcini prestigioase (membru al consiliului de administraţie al căilor ferate britanice) care în mod normal survin mai târziu în viaţa unui om întreprinzător. Demisionase de la *Sunday Times* şi era pe cale să intre în redacţia ziarului *The Independent,* când cei de la *The Times* i-au făcut o ofertă mai bună. Ironia sorţii face ca, în prezent, să fie nevoit să combată zilnic ziarul la care era cât pe ce să lucreze, să se convingă că nu e nici pe departe atât de bun pe cât credea, să-i caute slăbiciunile şi să contribuie la acreditarea oricăror zvonuri privind instabilitatea lui financiară.

Dar mai are *The Times* vreo valoare simbolică? Mai este un ziar de referinţă? (Şi ce înseamnă, în fond, fraza aceasta? Toate ziarele aspiră, desigur, să fie ziare „de referinţă"; sintagma este la fel de redundantă ca Jurnalistul de investigaţie".) Jenkins consideră, oarecum surprins, după cum mărturiseşte, că legenda *The Times* îşi menţine în mod miraculos vigoarea. „Cititorii britanici de ziare au o trăsătură aparte, spune el. Doresc să ştie că există un ziar ca *The Times* chiar dacă nu-l citesc. Este ceva similar cu dorinţa britanicilor legată de existenţa familiei regale sau de menţinerea unei gări într-un colţ pierdut de ţară, chiar dacă nu o folosesc." *The Times* se bucură în continuare de multă bunăvoinţă, deşi e vorba de o variantă extrem de riguroasă de bunăvoinţă: *The Times* nu are cititori, el are preceptori aspri. Dacă un jurnalist scrie lady Miranda Spofforth în loc de Miranda, lady Spofforth (sau viceversa), din reşedinţe de parohi şi case de văduve încep să curgă scrisori de admonestare. Recent, la moartea lordului Rothschild, necrologul din *The Times* i-a încurcat succesorii, iar asupra redacţiei s-au abătut, cu duritatea unei lame de cuţit, mustrări vehemente.

Când este rugat să îşi precizeze poziţia politică, Jenkins se descrie drept „un thatcherist entuziast", plin de admiraţie pentru „iconoclasmul" ei şi socotindu-i politica economică „pe deplin salutară" (întrebat despre scandalul Rowland-Fayed, el şopteşte: „S-o ia naiba de afacere afurisită" şi consideră „întru totul adecvată" neintervenţia ministrului Ridley). În alte domenii, el are rezerve faţă de doamna Thatcher, „Mult mai îngrijorător, în opinia mea, este recursul ei la instinctele primare când abordează probleme sociale", iar în ce priveşte educaţia, Jenkins susţine că se situează pe poziţii „oarecum de stânga" (iar determinantul *quite* este aplicat conform uzanţei britanice, cu sensul „relativ", spre deosebire de echivalentul american, care

se traduce prin „foarte"). Pe deasupra, Jenkins este îndeajuns de sofisticat sau de abil ca să cunoască pericolele ce se nasc din perceperea unui ziar ca fiind partizanul unei tabere politice. Refuzând cu grijă să-şi critice predecesorii, el admite totuşi că *„The Times* a fost prea strâns asociat cu actualul locatar din Downing Street", un fel politicos de a spune că, de câţiva ani buni ziarul nu a făcut decât să dea din coadă, să se rostogolească încântat cu labele în sus şi, la venirea serii, să-i aducă papucii doamnei Thatcher.

Prima contribuţie a lui Jenkins a fost să calmeze formatul strident, unii l-ar numi vulgar — al ziarului: titluri mai mici, abandonarea textelor întregi în aldine, a chenarelor duble, mai puţine încadrări de articole, introducerea pe paginile de ştiri a unui „subsol uşor" (un material cu un conţinut nepolitic, de interes general uman). În ce priveşte substanţa ziarului mai sunt multe de făcut: Jenkins trebuie să recâştige colaborarea unora dintre jurnaliştii de primă mână pe care *The Times* i-a pierdut în decursul anilor sau, ceea ce ar fi preferabil, să-i descopere pe succesorii acestora; are nevoie de rubrici fixe mai atrăgătoare, pagini despre artă cu articole mai vioaie, ştiri mai bine fundamentate; trebuie să reimpună acurateţea şi autoritatea informaţiilor. El ştie că între aplicarea acestor schimbări, perceperea lor şi recâştigarea încrederii cititorilor trece inevitabil un interval de timp: deocamdată, dineurile îi vor rezerva în continuare domnului Jenkins supliciul implacabil de a avea în dreapta sa un conviv prietenos care îl felicită pentru postul obţinut şi adaugă râzând: „în ce mă priveşte, eu citesc, desigur, *The Independent."* înainte de a-şi încheia misiunea la *The Times,* el va trebui să suprime o serie de rubrici împreună cu autorii lor, iar faptul că, până acum, fiecare din cei patru redactori-şefi angajaţi de Murdoch pare să fi fost ales exact pentru virtuţi diametral opuse însuşirilor predecesorului său imediat nu e de natură să întărească siguranţa de sine a nimănui. Încurajator este totuşi aspectul i următor: Jenkins este primul editor de la *The Times,* din ultimii ani, căruia i s-a dat evident sarcina să ridice nivelul ziarului. Biroul în care se dedică acestei obligaţii este un mic buncăr fără ferestre, situat în zona fostelor docuri londoneze, „cabina căpitanului unui submarin" îl numeşte Jenkins, de ai cărui pereţi sunt atârnate portretele editorilor care s-au perindat la cârma ziarului. Cu răsuflarea istoriei în ceafă şi în absenţa oricărei deschideri către lumea de afară: scepticilor ambianţa aceasta li s-ar părea deosebit de potrivită pentru un redactor-şef de la *The Times.* Deocamdată însă, chiar oponenţii politici şi

jurnaliştii rivali îi doresc succes lui Simon Jenkins. Nu trebuie să crezi în feudalism pentru a dori prosperitatea castelului din vecinătatea ta.

iunie 1990

Simon Jenkins a rezistat până în 1992; The Times *şi* The Independent *se află în plin război, întrecându-se unul pe altul în reducerea preţurilor: nu cu tancuri pe pajişti, ci mai mult cu degete în ochi. Tiny Rowland şi Mohamed Al-Fayed şi-au dat mâna în raionul alimentar al magazinului Harrods în octombrie 1993; la reconcilierea lor s-a ajuns prin medierea lui Bassam Abu Sharif, membru al Organizaţiei pentru Eliberarea Palestinei. BIROUL DE TAXE ŞI IMPOZITE a refuzat până acum să dea curs sugestiei domnului Rowland de a investiga veniturile domnului Al-Fayed.*

DOAMNA THACHER DESCOPERĂ CĂ LUMEA E ANAPODA

În mai 1979, când şi-a format primul cabinet, Margaret Thatcher şi miniştrii au pozat pentru tradiţionala fotografie de familie: douăzeci şi patru de bărbaţi, plus o femeie în centru, aliniaţi sub un candelabru de cristal, cu un covor Axminster sub picioare şi un tablou de Gainsborough în spate. Douăzeci şi patru de bărbaţi încercând, fiecare în felul său, să emane *gravitas,* să aibă un aer tineresc şi dinamic, să disimuleze în primul rând propria surpriză că se afla în acel loc. Zece miniştri din cele două duzini sunt confruntaţi cu prima problemă reală a unui mandat politic: ce să faci cu mâinile când te afli aşezat în rândul întâi al unei fotografii oficiale. Să le încrucişezi la piept, precum Keith Joseph, pare un gest defensiv şi afectat. Să le împreunezi peste burta voluminoasă, ca lordul Hailsham, riscă să fie interpretat drept expresia trufiei unui gurmand ghiftuit. Să cuprinzi încheietura mâinii stângi cu cea dreaptă, lăsând stânga să atârne de-a lungul coapsei, după modelul lordului Carrington, creează o impresie de nehotărâre, de slăbiciune chiar. Să-ţi faci ambele mâini căuş peste şliţ, cum o face James Prior, este, cinstit vorbind, nerecomandabil. Alternativa adoptată de trei din cei zece proaspăt numiţi miniştri din linia întâi ar fi să-ţi lipeşti mâinile, cu degetele întinse ferm pe picioare, puţin mai sus de genunchi. Este postura unor oameni de afaceri alerţi: iată-ne, gata de a intra în acţiune, nerăbdători să facem ordine în haosul lăsat de guvernul precedent. Iată deci o problemă rezolvată. A doua problemă care se iveşte

este mimica: zâmbetul menit să exprime un optimism temperat ar putea fi interpretat drept unsuroasă mulţumire de sine, pe când tentativa de a părea important şi, pe deasupra, plin de vigoare degenerează deseori într-o expresie de anxietate extremă. Probabil cea mai bună soluţie este să fii cât mai deschis şi să te arăţi pur şi simplu bine dispus.

Cel care a găsit atitudinea corectă în mimica şi gestica sa se află două locuri la stânga doamnei Thatcher: un personaj cu ochelari, grizonant dar cu aer tineresc, jovial dar impetuos, într-un cuvânt, în culmea fericirii. Are şi de ce: a trecut fără traume de la conservatorismul liberal la thatcherism, a fost unul din autorii cheie ai programului electoral şi tocmai a fost numit ministru de finanţe. Numele său este sir Geoffrey Howe, iar în următorii unsprezece ani el va rămâne cel mai leal, cel mai puţin antipatizat şi cel mai lipsit de aură dintre miniştrii conservatori de prim-plan. Va fi ministru de finanţe timp de patru ani, ministru de externe şase, vicepremier un an şi un sfert. Lealitatea şi tenacitatea îi sunt puse în adevărata lumină de faptul că, la data demisiei sale, 1 noiembrie 1990, era penultimul care părăsea guvernul dintre cei douăzeci şi cinci de membri ai cabinetului iniţial, cuceritori ai covorului de Axminster: doar doamna Thatcher mai rămânea din echipa iniţială. Longevitatea lui sir Geoffrey nu i-ar fi surprins, probabil, pe observatorii politici din 1979. Ceea ce i-ar fi surprins este faptul că, în decurs de o lună de la demisia lui Howe şi ca o consecinţă directă a ei, însăşi doamna Thatcher, care câştigase între timp alte două alegeri generale şi se bucura încă de sprijinul unei majorităţi a parlamentarilor conservatori, avea să fie surghiunită, punându-se astfel capăt celei mai lungi cariere de premier de la guvernarea nespectaculoasă dintre 1812 şi 1827 a celui de al doilea conte de Liverpool.

Mai tot anul trecut, viaţa politică britanică a fost învăluită într-un miros uşor dezagreabil, deşi nimeni n-ar fi putut spune cu precizie dacă nu cumva era vorba doar de un iz de vânat fezandat, de maturarea unui guvern deja maturat. Desigur, a fost un an marcat de decese şi demisii, deşi la început multe dintre ele au avut latură comică. În iunie, de pildă, Partidul Social Democrat a intrat în lichidare, după un deceniu în care avusese de înfruntat capriciile sorţii. Fondat în 1981 în aclamaţiile presei, Partidul Social Democrat părea, în primii ani, să fi redat viaţă politicii de centru din Marea Britanie şi să fi instituit un sistem politic tripartit. El a fost însă demontat succesiv de războiul din Insulele Falkland (care a consolidat susţinerea

conservatorilor în rândul electoratului), de sistemul electoral (reprezentarea proporţională ar fi fost extrem de benefică pentru social-democraţi), de luptele intestine şi de revigorarea, în centrul spectrului politic, a Partidului Laburist. După alegerile parţiale din oraşul Bootle din Lancashire, Partidul Social Democrat s-a întins în propria groapă şi şi-a strâns linţoliul în jurul trupului rămas numai piele şi oase. Către sfârşitul lui 1981 şi începutul anului următor, Partidul Social Democrat se situase în sondajele de opinie înaintea conservatorilor şi laburiştilor. Opt ani mai târziu, la Bootle, candidatul social-democrat nu a mai fost luat în serios de electorat; mai grav chiar, nu a fost tratat nici măcar ca o glumă. Reprezentantul Partidului „Monster Raving Loony Cavern Rock", condus de Screaming Lord Sutch şi prezent pe arena politică numai cu ocazia unor alegeri parţiale pentru a face publicitate acestei stele crepusculare a rockului, a obţinut patru sute optsprezece voturi din cele treizeci şi cinci de mii patru sute şaptezeci şi şapte exprimate. Sufragiile acordate Partidului Social Democrat n-au atins decât deprimanta sumă de o sută cincizeci şi cinci.

Unele dintre demisiile anului au avut şi ele o notă distinct comică. Să luăm cazul lui Patrick Nicholls, patruzeci şi unu de ani, secretar de stat la Ministerul Mediului, avocat şi adept neclintit al thatcherismului -a cărui carieră invizibilă s-a încheiat brusc printr-un act de autocombustie spectaculoasă. Responsabil pentru sănătatea şi securitatea la locul de muncă, Nicholls a dus o campanie împotriva abuzului de alcool. În luna martie, el a declarat la o conferinţă consacrată combaterii alcoolismului: „Alcoolul şi munca pur şi simplu se exclud reciproc", atrăgând atenţia asupra efectelor sale pernicio ase asupra sănătăţii, vieţii de familie şi profiturilor companiei. În octombrie, domnul Nicholls se afla el însuşi la muncă, şi încă într-un loc cât se poate de public, luând parte la Conferinţa Partidului Conservator de la Bournemouth. Miercuri, 10 octombrie, aşezat în prezidiu, el a ascultat sau, în orice caz, a asistat la discursul ministrului de Interne asupra pericolelor condusului în stare de ebrietate. În seara aceleiaşi zile, domnul Nicholls a luat masa la restaurant cu un grup de prieteni. Prudent din fire, comandase un taxi local care urma să se prezinte la ora zece şi un sfert şi să-i transporte până la Portsmouth. Suma convenită pentru cursă era de patruzeci şi şapte de lire. Imprudenţi, domnul Nicholls şi amicii săi au zăbovit la restaurant până după miezul nopţii, moment în care taximetristul i-a informat că preţul cursei s-a ridicat la şaizeci şi două de lire şi cincizeci de penny. Împingând imprudenţa şi mai departe,

secretarul de stat a refuzat oferta şoferului, lipsindu-l pe bietul om de câştigul mult sperat. Culmea imprudenţei a fost, în fine, să-i ceară taximetristului să îl ducă până în parcarea de unde şi-a recuperat propria maşină. Bournemouth trebuie să fie, însă, în timpul unei conferinţe a Partidului Conservator, una din zonele cu cea mai mare densitate de poliţişti din ţară şi se crede că taximetristul, mânat de un resentiment uşor de înţeles, l-a denunţat pe secretarul de stat la postul local de poliţie. Cariera domnului Nicholls s-a evaporat odată cu apariţia din întuneric, în spatele automobilului său, a unui girofar cu lumini albastre. Nu a fost altceva decât actualizarea unei fabule de Hilaire Belloc:

Lordul Finchley a încercat să repare priza.

Şi s-a electrocutat. Nimic surprinzător.

Căci se cuvine ca omul bogat

Să dea de lucru la argat.

O demisie de mai mare gravitate a fost aceea a ministrului pentru comerţ şi industrie, Nicholas Ridley. La început şi ea a părut o afacere mai degrabă comică, deşi acesta a fost prilejul cu care una din temele politice cele mai serioase ale anului, latentă până în acel moment, a început să iasă la iveală: Europa. Mai toţi membrii cabinetului (doamna Thatcher a consumat cincizeci şi şase de miniştri în cursul a cincisprezece remanieri guvernamentale majore) demisionează sau sunt demişi pentru că au opinii diferite de cele ale premierului sau ale consilierilor săi. Domnului Ridley i-a reuşit performanţa rară, dacă nu chiar nemaiîntâlnită, de a fi fost obligat să demisioneze pentru că s-a aflat în deplin acord cu primul-ministru. Singura lui greşeală a fost aceea de a exprima în public opinii pe care doamna Thatcher îşi putea permite să le susţină numai în particular. Ridley nu era însă un politician cu caş la gură, încercând să se bage sub pielea şefului; Ridley era un prieten de încredere şi un *alter ego* politic. În mod curios, bătrânul zurbagiu era apreciat în aceeaşi măsură de ambele tabere ale Camerei Comunelor: doamna Thatcher vedea în el un partizan al idealurilor economiei de piaţă, iar opoziţia preţuia la el exact tipul de *tory* de care avea nevoie: nu numai fiu de viconte, ci şi persoană susceptibilă să facă mai totdeauna gafe enorme şi uşor de exploatat. Devoţiunea lui faţă de puterea pieţei a ieşit în evidentă pe când deţinea funcţia de secretar de ei stat la

ministerul de externe şi, în această calitate, a abordat problemele legate de decolonizare într-un mod novator. Se spune că i-a oferit premierului Insulelor Turks şi Caicos douăsprezece milioane de lire sterline pentru a-şi declara independenţa (răspunsul a sunat ţâfnos: Turks şi Caicos revendică patruzeci de milioane şi se vor răzvrăti dacă li se oferă mai puţin). Pe de altă parte, în 1980, cu doi ani înaintea războiului din Insulele Falkland, Ridley a propus ca problema cronică a acestor teritorii din emisfera sudică să fie soluţionată prin trecerea lor sub suveranitatea Argentinei, urmată de luarea în arendă, o sugestie care a declanşat un val de indignare patriotică în Camera Comunelor. Gafele comise de Ridley au produs cam aceeaşi senzaţie ca şi iniţiativele sale politice. În calitate de secretar de stat la mediu, i-a denunţat pe locuitorii de la ţară care acceptau proiecte de construcţii pe terenuri agricole, atât timp cât acestea nu erau în imediata lor vecinătate -ceea ce el a numit factorul „da, dar nu la mine în bătătură”. Nu a trecut mult şi investigaţii jurnalistice au scos la iveală că domnul Ridley însuşi obiectase când, în Gloucestershire, un fermier a încercat să ridice o construcţie pe un câmp situat în spatele casei parohiale din secolul al XVIII-lea aflate în proprietatea sa. Şi mai jenantă a fost remarca făcută la câteva zile după naufragierea în portul Zeebrugge a unui feribot, soldată cu moartea a o sută nouăzeci şi trei de oameni (ironia sorţii făcea ca vasul să se fi numit *Herald of Free Enterprise*, Mesagerul liberului spirit întreprinzător): vrând să-l ia peste picior pe un ministru foarte întreprinzător, Ridley a afirmat: „Deşi se află la timona proiectului în discuţie, mă grăbesc să adaug că nu a lăsat deschise rampele feribotului.” El a recunoscut că gluma a fost „deplasată, inoportună şi lipsită de sensibilitate” şi i s-a permis supravieţuirea politică. Deci nu se poate spune că persoana lui Ridley a trecut neobservată şi, cu un premier mai puţin îngăduitor, nu este exclus să fi trebuit să părăsească scena politică mai devreme. Obişnuia să amuze dreapta politică numindu-i, de exemplu, „pseudomarxişti” pe Verzi, iar furia stângii şi-a atras-o prin aerul său de patrician arogant şi prin arta de a duce doctrina *laissez-faire,* după cum s-a văzut în cazul epopeii Harrods, până la inerţie. Chiar şi obiceiul său de a fuma ţigară de la ţigară (patru pachete de Silk Cut pe zi, se zice) părea destinat să irite. Când a fost numit la ministerul comerţului şi industriilor şi a declarat că, pe termen lung, obiectivul său politic este acela de a desfiinţa instituţia, laburiştii l-au Poreclit ministrul „cu scrumieră în loc de portofoliu”.

în cele din urmă, acest personaj cu alură de Grand Guignol, autorizat oficial să intimideze stânga, a sărit peste cal. A acordat un interviu săptămânalului de dreapta *The Spectator* (niciun pericol, nu-i aşa?); redactorul-şef i-a pus mai multe întrebări şi Ridley a răspuns conform convingerilor sale. Despre uniunea monetară europeană: „Un plan german perfid menit să permită Berlinului să preia controlul asupra întregii Europe. Trebuie împiedicat." Despre comisarii europeni: „Şaptesprezece rebuturi politice, politicieni fără legitimizare electorală." Despre francezi: „Se gudură pe lângă nemţi ca nişte canişi." Despre nemţi: „Aroganţi." Despre irlandezi: „Şase la sută din produsul intern brut al Irlandei se realizează prin subvenţii ale Comunităţii Europene […]. Când o să înţeleagă Dublinul că trebuie să se opună politicii impuse de Germania?" Despre Helmut Kohl: „Cred că aş prefera să construiesc adăposturi aeriene şi să am şansa să ripostez, decât să fiu pur şi simplu dominat economic. Nu va trece mult şi Kohl va veni aici şi va începe să ne spună ce trebuie să facem în sectorul bancar şi cât ar trebui să fie impozitele. În foarte scurt timp, va încerca să preia controlul absolut." Despre Marea Britanie, Germania, Comunitatea Europeană, comisarii europeni şi problema suveranităţii naţionale: „Nu mă împotrivesc în principiu renunţării la suveranitate, dar nu în favoarea lor. Poţi la fel de bine să i-o cedezi lui Adolf Hitler, dacă e s-o spunem pe-a dreaptă."

Una din convenţiile bine înrădăcinate în politica britanică este aceea care îţi permite să-i iei peste picior pe irlandezi şi chiar te încurajează să-i denigrezi pe francezi (care înţeleg regulile jocului şi dau din umeri civilizat când se trezesc catalogaţi drept canişi). Dar Germania este o cu totul altă mâncare de peşte. Astfel că declaraţiile lui Ridley au fost urmate, mai întâi, de o dezminţire oficială şi apoi de demisia ministrului. Cum este vorba însă de Ridley şi nu de un ministru oarecare, „dezminţirea oficială" nu s-a referit la conţinutul declaraţiilor lui, ci la nivelul de alcool din sângele demnitarului cu ocazia interviului. Contele Otto Lambsdorff, liderul Partidului Liberal German, a declarat că „ministrul comerţului trebuie să fi fost fie beat, fie să-i fi căzut greu înfrângerea suferită de Anglia în faţa Germaniei la Campionatul Mondial de fotbal". Dar Ridley nu avea reputaţie de microbist. De aceea, concluzia iniţială, trasă şi de unii dintre colegii lui conservatori, a fost că trebuie să fi fost ameţit. Nici pe departe: redactorul-şef de la *The Spectator* a dat asigurări că, în timpul prânzului luat împreună, Ridley nu a băut decât un „minuscul pahar cu vin". Lucru care a lăsat fără

răspuns o întrebare interesantă: dacă insultarea germanilor, când nu eşti sub influenţa alcoolului, se soldează cu demisia, este ultragierea germanilor în stare de beţie o ofensă mai gravă sau, dimpotrivă, mai mică? Ar fi supravieţuit Ridley politic dacă ar fi putut dovedi că fusese beat criţă? Oricum, el a fost treaz şi, curând după aceea, s-a trezit şomer. Contactat la Budapesta în ziua apariţiei săptămânalului *The Spectator,* Ridley a comentat: „De data asta chiar am făcut-o lată." într-adevăr: două zile mai târziu, doamna Thatcher i-a acceptat cu generozitate demisia.

Desigur, cuvintele lui Ridley nu au fost doar o izbucnire de furie izolată, ocazionată de, să zicem, priveliştea unui dog german sau de gustul unei sticle de vin german cu iz de dop din care n-a băut decât „un pahar minuscul". Dacă oficial doamna Thatcher s-a disociat de vederile şi limbajul lui, suspiciunile ei în ceea ce priveşte uniunea economică şi monetară, şi temerea ei că o astfel de evoluţie ar putea duce la o Europă dominată de o Germanie puternică şi reîntregită — erau bine cunoscute. Interviul lui Ridley, oricât de inoportun s-a dovedit, făcea parte dintr-o lungă luptă în sânul Partidului Conservator şi, în special, în sânul cabinetului. Vechea dilemă — care în deceniile şapte şi opt îi scindase atât pe conservatori, cât şi pe laburişti, ducând la coaliţii bizare între reprezentanţii *tory* de ultradreapta şi extrema stângă laburistă, se rezuma la chestiunea intrării în Comunitatea Europeană. Dilema de acum este: cam ce tip de europeni vor să fie britanicii — reticenţi, cârcotaşi, codaşi sau dimpotrivă — entuziaşti, spontani, optimişti? Unde ne situăm pe scala dintre insularitate şi federalism, dintre o atitudine rezervată şi o camaraderie la cataramă? Astfel de întrebări, desigur, nu sunt de natură să răscolească sufletul alegătorului de rând şi din acest motiv era cu atât mai straniu să constaţi că ele creau o falie tocmai în partidul care, în mod tradiţional, reuşea să-şi tină cel mai constrâns rândurile dintre toate formaţiunile politice britanice: conservatorii. Apariţia acestei stări de lucruri punea în lumină gradul de metamorfozare a partidului sub conducerea doamnei Thatcher: de la pragmatism şi compromis la ideologie şi dogmă.

Tot chestiunea Europei împreună cu demisia lui sir Geoffrey Howe, datorată ei, au fost premisele unei crize fulgerătoare în conducerea partidului, prima cu adevărat gravă în cincisprezece ani — şi ale plecării la fel de fulgerătoare a doamnei Thatcher. E drept că, de o vreme, popularitatea ei scăzuse dramatic în sondajele de opinie, iar sir Geoffrey era

numărul doi în ierarhia partidului şi preşedintele Camerei Comunelor. Dar doamna Thatcher ştiuse în trecut să depăşească cu bărbăţie fazele de impopularitate, iar titlurilor lui sir Geoffrey nu trebuie să li se dea o importanţă mai mare decât meritau: vicelider este un titlu mai apropiat de profesor emerit decât de funcţia de vicepreşedinte al partidului, iar preşedinţia Camerei Comunelor revine de obicei unui parlamentar în vârstă, amabil, dar eficient, a cărui carieră politică se apropie de sfârşit, cum fusese, după toate aparenţele, cazul lui sir Geoffrey, demis în mod umilitor din funcţia de ministru de externe în urmă cu şaptesprezece luni de doamna Thatcher. El a fost şi este, cum se spune, „foarte iubit şi respectat", un politician de carieră precaut, care nu a ridicat nicio dată vocea şi nu a dat naştere la dispute. În cursul celor patruzeci de ani de carieră politică, oratoria sa nu a ameninţat liniştea dicţionarului de citate; onestitatea sa nu a fost nicio dată pusă sub semnul întrebării şi nimeni nu i-a pus la îndoială lealitatea; longevitatea sa politică s-a bazat pe un nivel elementar de competenţă, pe o lipsă de abilitate în a adresa sau în a înghiţi insulte şi pe talentul de a nu ieşi nicio dată în evidentă.

Dacă politica ar fi un basm, şi uneori este — şi dacă doamna Thatcher ar fi vrăjitoarea cea rea, atunci lui sir Geoffrey i-ar reveni rolul iepuraşului bătrâior care îi fierbea, dimineaţă de dimineaţă, terciul din fulgi de ovăz şi îi încălzea apa de bărbierit. Într-o bună zi, în ciuda stagiului lui lung de serviciu, vrăjitoarea cea rea i-a tăiat cu cruzime urechile şi mustăţile. Bătrânul Geoff nu s-a dat însă dus de la căsuţa de turtă dulce pentru că, deşi îi tăiase urechile şi mustăţile, vrăjitoarea i-a făcut cu aceeaşi ocazie cadou o jiletcă veche, iar el a socotit că, îmbrăcând-o, arăta foarte elegant. Încet, încet, el a început însă să-şi dea seama că o jiletcă veche nu putea suplini pierderea urechilor şi a mustăţilor, aşa că, după ce timp de un an şi jumătate a tot stat îmbufnat, într-o bună zi a zbughit-o în pădure şi dus a fost. După această întâmplare — şi acum vine partea interesantă a poveştii — toate celelalte animale, care consideraseră că era dreptul vrăjitoarei să-i taie urechile şi mustăţile dacă aşa crede de cuviinţă, s-au revoltat, invocând sentimentele rănite ale bătrânului Geoff, au luat cu asalt căsuţa de turtă dulce şi au aruncat-o la groapa de gunoi pe vrăjitoarea cea rea. Apoi toată lumea a început să caute morala poveştii.

Iată, mai exact, cum s-au desfăşurat evenimentele. Către sfârşitul lunii octombrie, a avut loc la Roma un summit al Comunităţii Europene la care s-

a decis ca, în ianuarie 1994, să înceapă următoarea etapă a uniunii economice şi monetare; moneda europeană unică urma să fie introdusă „după o perioadă de timp rezonabilă”, ceea ce însemna în 1998 sau 2000, în funcţie de performanţele economice realizate. După summit, doamna Thatcher, într-un acces de arţag şi rănită în amorul propriu, s-a disociat public de comunicatul final: acordul încheiat era „cu totul fantezist”; lira sterlină constituia „expresia supremă a suveranităţii; şi „dacă cineva îşi închipuie că am să merg în parlament şi am să propun abolirea lirei, ei bine, nu”. Cam asta, în linii mari, era însă ceea ce sugerau majoritatea, dacă nu toţi ceilalţi membri ai Comunităţii Europene. Dacă ruga Sfântului Augustin a fost: „Dă-mi, Doamne, neprihănire şi cumpătare, dar nu imediat!”, a doamnei Thatcher sună aşa: „Dă-mi, Doamne, uniunea economică şi monetară, dar nu acum.” Unii dintre apropiaţii doamnei Thatcher au insinuat că o conjuraţie continentală îi forţase mâna să semneze acordul de la Roma. Dar liderii europeni se obişnuiseră cu atitudinea mereu în răspăr a comandoului cu un singur membru care era premierul britanic. După cum remarca diafan preşedintele Mitterrand: „Nu se cuvine ca ţara cea mai lentă să dicteze celorlalte ritmul în care să se integreze în Uniunea Europeană.”

Această nouă declaraţie de stridentă eurotergiversare, deşi nu constituia nicio surpriză pentru ceilalţi unsprezece lideri ai Comunităţii Europene, sau, la drept vorbind, pentru publicul britanic în general, a fost picătura care a făcut să se reverse frustrarea viceliderului Partidului Conservator. La numai o săptămână, el şi-a dat demisia, invocând, între alte argumente, „starea de spirit” pe care doamna Thatcher o indusese la Roma. Scrisoarea de demisie venea din partea unui om plictisit să tot repare oalele sparte şi, centimetru cu centimetru, să-şi tot împingă de la spate liderul pe calea către Europa. „Voi continua, desigur, a conchis el, să susţin guvernul dumneavoastră.” în răspunsul ei, doamna Thatcher a minimalizat divergenţele de opinie legate de Europa, „nici pe departe aşa de mari pe cât sugeraţi”, şi şi-a exprimat recunoştinţa maxima pentru „asigurările date în privinţa susţinerii în viitor a guvernului”. Liderul Partidului Laburist Neil Kinnock, reputat mai ales pentru debitul său verbal şi nu pentru subtilitatea exprimării, a declarat că „doamna Thatcher a fost muşcată de cel pe care îl folosea drept preş la uşă, şi o merită cu prisosinţă”.

Demisia unui ministru important se desfăşoară de obicei în două etape: demisia propriu-zisă, care poate sau nu să fie astfel calculată încât să prindă

guvernul pe picior greşit, şi discursul de justificare a demisiei în faţa Camerei Comunelor. Aceste discursuri prilejuiesc momente relativ solemne în viaţa Camerei, în care altfel domneşte o atmosferă de sfadă permanentă: ministrul demisionar este ascultat într-o tăcere politicoasă, timp în care opoziţia calculează pe îndelete avantajele pe care le poate trage în urma evenimentului (şi dă din cap cu înţelegere atunci când fostul ministru relatează cu câtă cruzime l-a tratat Ea), iar guvernul îşi bate capul cu măsurile eventual necesare pentru a limita daunele. Sir Geoffrey s-a prezentat în Camera Comunelor în după-amiaza zilei de 13 noiembrie şi nu este exclus ca el să fi fost întărit în hotărârea sa de faptul că, în cele douăsprezece zile trecute de la anunţarea demisiei, care mai de care din foştii săi co-legi de cabinet, printre mulţi alţii — se înghesuiseră să explice mijloacelor de informare că divergenţele de opinie dintre el şi premier nu fuseseră atât o chestiune de conţinut, cât una de stil. Discursul său nu a fost nici pe departe cel al unui om care continua, cum promisese, să susţină guvernul. Cei care l-au auzit de pe băncile guvernului l-au socotit un atac nimicitor la adresa doamnei Thatcher şi semnalul lansării cursei pentru şefia partidului; opoziţia a cerut imediat organizarea de alegeri generale (opoziţia tinde să ceară alegeri generale imediate ori de câte ori un şoricel se aventurează să iasă din spatele lambriurilor). În seara evenimentului, baroni *tory,* clipind în lumina reflectoarelor ca nişte molii pe cale de dispariţie, declarau diferitelor posturi de televiziune că nu auziseră un discurs de demisie atât de virulent de douăzeci, ba nu, de douăzeci şi cinci de ani. Preşul Muşcător smulsese o halcă din stăpâna casei. Sau, după cum s-a exprimat Peter Ross, parlamentar de Erewash: „O oaie ce părea moartă s-a dovedit a fi un rottweiler deghizat. A fost scena cea mai dramatică la care am asistat în ultimii douăzeci de ani.”

Termenul „dramatic” trebuie înţeles în limitele personalităţii lui sir Geoffrey Howe. S-a ridicat în picioare în şirul din mijloc al băncilor ocupate de conservatori, lângă colegul de suferinţă Nigel Lawson, fost ministru de finanţe şi „eurovictima” din anul precedent a doamnei Thatcher. A vorbit fără să ridice vocea, aplecat asupra textului, din când în când desprinzând o mână de pe foi pentru a gesticula viguros pe o traiectorie de câţiva milimetri. Avea o înfăţişare şi o rezonanţă pe măsura reputaţiei sale ovine; de fapt se străduia, cât îl ţineau puterile, să dea jos de la putere un premier. Erau divergenţele dintre ei o doar chestiune de stil? „Dacă e să dau crezare unora dintre foştii mei colegi, trebuie să fiu primul ministru din

istoria Marii Britanii care demisionează pentru că împărtăşeşte pe deplin politica guvernului (poate sir J Geoffrey a uitat de cazul Nicholas Ridley).” A luat parte împreună cu Margaret Thatcher, a continuat el, la circa şapte sute de şedinţe ale cabinetului sau ale cabinetului din umbră în decursul ultimilor optsprezece ani şi a petrecut circa patru sute de ore alături de ea la peste treizeci de întâlniri internaţionale la nivel înalt. Cea mai mare parte a acestei colaborări a fost un mare privilegiu pentru el etc. Dar, în ultima vreme, lucrurile au luat o altă întorsătură. Premierul, a adăugat el, „riscă din ce în ce mai mult să o ia pe căi greşite, antrenându-i şi pe alţii, în chestiuni de substanţă şi de stil”. În ce priveşte stilul, el a menţionat obiceiul de a da comunicatelor oficiale un „zgomot de fond” şi un „scepticism personalizat”. În acest context, el a citat spusele unui om de afaceri englez care lucra în Europa şi care îi scrisese (cu un impecabil simţ al oportunităţii) în săptămâna precedentă. „Oameni de pe tot cuprinsul continentului, se plângea businessmanul — percep gestul de refuz categoric al premierului şi aud pătimaşul şi repetatul ei Nu, Nu, Nu! Mai degrabă decât conţinutul textelor oficiale formulate cu atâta prudenţă.” în ceea ce priveşte chestiunile de substanţă, Howe a făcut portretul unui premier profund indiferent la proiectul european şi care părea să considere continentul ca o zonă mişunând de oameni răuvoitori, complotând pentru a aboli democraţia, „a ne desfiinţa identităţile naţionale şi a ne conduce pe uşa din dos într-o Europă federală”. Sir Geoffrey a folosit împotriva ei chiar un citat din Winston Churchill, o imprudenţă fără egal, căci în ultimii ani doamna Thatcher îşi rezervase dreptul exclusiv de a-l cita pe Churchill, nefăcând excepţie decât în cazul în care un parlamentar linguşitor dorea să facă o comparaţie între cei doi prim-miniştri. Howe a încheiat spunând că, dându-şi demisia, „am făcut ceea ce am considerat că este bine pentru partidul meu şi pentru patria mea” şi a adăugat că „a sosit timpul ca alţii să reflecteze asupra poziţiei lor în tragicul conflict de interese în care eu, poate, m-am complăcut prea mult timp”. Acest „poate” este o trăsătură clasică a nuanţărilor de tip Howe („M-am însurat, poate, cu tine” sau „Declarăm, poate, război”), dar faptul că, în modul în care a ţinut cuvântarea şi în frazeologia folosită, sir Geoffrey a avut o prestaţie parodic de conformă cu sine însuşi nu a făcut decât să întărească, mă rog, *poate* a întărit, impactul discursului.

Unii parlamentari *tory,* surprinşi de vehemenţa sa surdă, au refuzat să creadă că el fusese autorul unei astfel de trădări şi câţiva au arătat cu

degetul spre soţia fostului ministru, despre care se ştia că nu are nicio simpatie pentru cursul politic al doamnei Thatcher. „Un discurs pentru care lui Elspeth Howe i-au trebuit zece minute ca să îl scrie, iar lui Geoffrey zece ani ca să îl rostească” a fost unul din verdictele pronunţate. Chestiunea paternităţii discursului a fost însă abandonată, căci sir Geoffrey, precum o albină condamnată la moarte după o singură înţepătură cu acul ei otrăvit, s-a prăbuşit în spatele radiatorului, zumzetul său îndepărtat fiind acum acoperit de bâzâitul unui bărzăun care se apropia în picaj. La o zi după ce Howe luase cuvântul în Camera Comunelor, Michael Heseltine, fost ministru care, de la demisia sa în ianuarie 1986, tot tuna şi fulgera la adresa premierului de pe băncile din spate ale parlamentului, şi-a anunţat candidatura la preşedinţia partidului. Spre deosebire de sir Geoffrey, care în patruzeci de ani de activitate politică fusese comparat doar cu o oaie moartă şi un preş muşcător, Heseltine fusese întotdeauna un om politic care a produs valuri în jurul său şi a cărui atitudine bătăioasă (uşor absurdă) se reflectă în porecla Tarzan. Precum doamna Thatcher, el este bogat, bine educat, blond, seducător şi face ca inimile militanţilor de rând ai partidului să bată mai tare. Dar, în timp ce doamna Thatcher a devenit milionară prin mariaj, Heseltine are averea sa proprie. Cu o avere estimată la aproximativ şaizeci şi cinci de milioane de lire, Heseltine este cel mai bogat parlamentar din Camera Comunelor, ceea ce i-a permis să finanţeze în decurs de cinci ani o serie de acţiuni care s-au dovedit a fi o campanie nedeclarată pentru a obţine şefia partidului. Acum, în fine, provocarea era pe faţă. „Tarzan contra Doamna de Fier”: deşi sună ca o partidă din coada afişului pentru o gală de wrestling, ea a captivat întreaga naţiune.

în 1952, pe când era tânăr student la Oxford, unde era poreclit, de la caz la caz, fie Michael Filistinul, pentru interesele sale culturale, fie von Heseltine, pentru fizionomia sa ariană, Heseltine a încropit pe spatele unui plic un plan de viaţă. Preşedinţia Asociaţiei studenţilor din Oxford, acumularea unei averi, un mandat în Parlament, un post în cabinet, program realizat punct cu punct. În fine, în acel program vizionar de acum atât amar de ani, el scrisese în dreptul deceniului al zecelea: „Downing Street”. Este emoţionant să vezi că, în poza din 1979 a primului cabinet Thatcher, Heseltine stă în dreptul scaunului doamnei Thatcher -plasat perfect pentru a juca rolul trădătorului cu zâmbetul pe buze şi cu pumnalul ascuns la spate. De la început, el şi-a manifestat ambiţiile (ambiţia nu este un păcat în viaţa politică britanică, afişarea ei, în schimb, este). La conferinţele *tory* făcea un

contrast izbitor, precum un obiect Chippendale la un târg cu vase casnice din plastic. Ca ministru, s-a dovedit un adept destoinic al thatcherismului, privatizând de zor imobile cu destinaţie socială şi fabrici de armament. Lăsa impresia unui spirit pătrunzător, dar nu a unei inteligenţe sclipitoare. Bunul său prieten şi coleg parlamentar Julian Critchley scria undeva: „Michael categoric nu este un intelectual, dar acest lucru nu constituie un handicap în Partidul Conservator.” Un handicap mai serios l-ar fi putut reprezenta faptul că în ochii vechii gărzi conservatoare el avea ceva strident, aducând a parvenit. Din burghezul Swansea şi până în Belgravia, plus o reşedinţă la ţară cu un parc de două sute de hectare şi ale cărei porţi fuseseră renovate pentru a arbora iniţialele lui Michael Ray Dibden Heseltine, prin intermediul tranzacţiilor imobiliare şi activităţii edito-riale, nu însemna să împingi cam departe mobilitatea socială? William Whitelaw, fost vicepremier sub Margaret Thatcher şi provenind din contingentul de nobili cu morgă, l-a descris dispreţuitor pe Heseltine ca pe „cineva care se piaptănă în public”. Dar zeflemeaua şi snobismul emanate de aripa aristocrată şi latifundiară a Partidului Conservator sunt inevitabile şi echivalează cu o recunoaştere a pierderii propriei influenţe. Ultimii doi premieri conservatori au avut de îndurat batjocuri similare: Edward Heath era supranumit Băcanul în cercuri largi, iar Margaret Thatcher Fiica Băcanului (nu pentru că a fost urmaşa lui Heath, ci pentru că tatăl ei avea un mic magazin).

Acuzaţia de parvenitism era însă nimica toată faţă de zvonul că Tarzan făcea cinste poreclei sale, că se lansa imprevizibil, agăţat de liane, din copac în copac, cu urlete menite să atragă atenţia. Această reputaţie a sa se bazează în special pe două incidente. Primul s-a petrecut în 1976, când, în cursul unei dezbateri din Camera Comunelor, a înşfăcat sceptrul parlamentar şi l-a fluturat într-un mod deloc protocolar. În al doilea incident, produs zece ani mai târziu, Heseltine a părăsit intempestiv cabinetul doamnei Thatcher, condamnându-se la o existenţă expusă primejdiilor pe băncile din spate ale Camerei. Aceste două incidente legate de domnul Heseltine erau cunoscute de toată lumea, dar, reexaminate în lumina faptului că devenise dintr-un outsider excentric un aspirant la postul de premier, scoteau în evidenţă un aspect total diferit. Oare Heseltine a înşfăcat sceptrul şi l-a agitat în maniera lui Tarzan, ameninţând să spulbere cu acest obiect contondent şi sclipitor creierii sărmanilor, înfricoşaţilor membri ai guvernului laburist de la acea vreme, care aveau neşansa de a se

afla pe băncile din faţă ale parlamentului? A fost un act pripit şi vulgar, o ofensă adusă demnităţii Camerei? În niciun caz, dacă e să ne luăm după noua interpretare: a fost un gest subtil, o pildă de ironie teatrală, aclamată la vremea respectivă de aceiaşi bătrâni *tories* care mai târziu s-au simţit obligaţi să se arate jigniţi.

în ceea ce priveşte episodul demisiei din cabinetul Thatcher, merită să examinăm şi motivul, şi maniera în care a decurs. Demisia în viaţa politică are asemănări cu un faliment ingenios: operată cum trebuie şi la timpul potrivit, ea poate duce la redobândirea averii şi chiar a reputaţiei. Iată, zic alegătorii, un om cu principii, care din considerente înalte nu ţine cont de buzunarul propriu şi nu se agaţă de postul pe care îl deţine. Nu o să uităm această ţinută morală. Desigur că trebuie să găseşti o cauză potrivită pentru a demisiona. Demisia în semn de protest împotriva acordului cu Hitler de la Munchen a avut darul să confere o aură de sfinţenie pe viaţă. Demisia legată de invazia anglo-franceză a Canalului de Suez a fost la fel de dramatică, deşi a avut aspecte mai delicate (ultraconservatorii s-au lansat apoi în acuzaţii de trădare). Din păcate, majorităţii oamenilor politici nu le este dat norocul ca un eveniment naţional sau o chestiune de principiu să coincidă cu acea etapă din cariera lor când ar fi oportun să recurgă la adagiul *reculer pour mieux sauter.* Michael Heseltine şi-a dat demisia din cabinetul Thatcher în urma afacerii Westland Helicopter. Patru ani mai târziu, puţini sunt cei care pot să-şi amintească detaliile daraverei, şi încă şi mai puţini dau doi bani pe ele. Alegătorii şi-ar putea aminti de vânzarea unei companii britanice de elicoptere către o firmă americană; de dorinţa lui Michael Heseltine, ministru al apărării la acea dată, de a se lua în considerare o ofertă europeană; de manevrele la care au recurs curtenii doamnei Thatcher; de faptul că Heseltine a părăsit cabinetul ca din puşcă; de o scurgere de informaţii, urmată de o nouă demisie ministerială. Dar care era principiul aflat în joc? În parte era vorba de menţinerea în Europa a unei tehnologii militare şi de modul în care ar fi trebuit să funcţioneze guvernul, dar de fapt problema era aceea a comportamentului discreţionar şi despotic al primului-ministru.

Majoritatea alegătorilor, însă, îşi vor aminti doar de un amănunt al evenimentului: faptul că domnul Heseltine a părăsit „ca din puşcă” imobilul din Downing Street nr. 10. Formula a fost constant folosită. În fond, acest tip de plecare i se potrivea de minune: era Action Man, dinamic, tarzanian.

Cum altfel ar fi putut pleca? În cei patru ani scurşi de atunci, toată lumea a crezut în această plecare intempestivă. Odată ajuns în postura de pretendent la postul de premier, Heseltine a început însă să nege în interviuri televizate justeţea formulei „ca din puşcă” atunci când era aplicată comportamentului său din acea dimineaţă de pomină: nu, nici pe departe, îşi exprimase doar incapacitatea de a continua să-şi exercite funcţia, îşi strânsese hârtiile şi plecase. Un comportament mai civilizat şi mai responsabil, cu mult mai potrivit pentru imaginea cuiva care urmăreşte să se întoarcă în Downing Street nr. 10, într-o cu totul altă funcţie. Trebuie spus aici că relatările martorilor, înregistrate imediat după eveniment, o confirmă această versiune mai sobră a incidentului, Domnul Heseltine nu şi-a putut impune punctul de vedere într-o chestiune procedurală şi a ripostat calm:

— Nu pot accepta această decizie. Trebuie prin urmare să părăsesc acest cabinet.

După care a plecat. Dar colegii săi, aici intervine comicul situaţiei — nu au fost siguri de sensul cuvintelor sale. „Acest cabinet” însemna cumva „această şedinţă a cabinetului” sau poate „cabinetul dumneavoastră, pe care îl conduceţi într-un mod inacceptabil”? Abia după ce le-a ajuns la ureche că Heseltine le confirmase ziariştilor din stradă decizia sa de demisie, şi-au clarificat colegii sensul evenimentului la care fuseseră martori. Şi cum au reacţionat atunci? Douglas Hurd, ministru de interne la acea dată, îşi amintea câteva zile mai târziu „cât de caraghios de britanică fusese scena. Cabinetul şi-a continuat dezbaterile ca şi când nu s-ar fi întâmplat nimic. S-a discutat despre evenimentele din Nigeria şi, după o scurtă pauză pentru cafea, a avut loc o dezbatere perfect rezonabilă asupra reformei impozitului pe locuinţe”.

Reforma impozitului pe locuinţe: subiect cât se poate de oportun, după cum oportun a fost şi faptul că miniştrii l-au dezbătut în mod „perfect rezonabil”. Căci, dacă abia fuseseră în stare să se dumirească de sensul acţiunii lui Heseltine, cu atât mai greu puteau prevedea consecinţele din următorii ani ale reformei impozitelor pe locuinţe: o scădere dramatică a popularităţii guvernului, lupte de stradă în centrul Londrei, perceperea reînnoită a premierului drept un autocrat lipsit de o minimă doză de umanitate, consternare la nivelul circumscripţiilor electorale, înstrăinare în rândurile muncitorilor calificaţi şi ale alegătorilor din zona de jos a clasei mijlocii, de ale căror voturi depindea o eventuală a patra victorie

consecutivă a conservatorilor la alegerile parlamentare şi, în fine, pe muzică de Elmer Bemstein, revenirea fulgerătoare din zona crepusculară a nimănui altuia decât a lui Michael Heseltine, cu razele soarelui jucându-i-se printre buclele aurii. De această dată, se poate spune cu mâna pe inimă că, revenind în centrul scenei, el a dat buzna „ca din puşcă".

Vechiul sistem de taxe pe locuinţe din Anglia era instrumentul prin care cetăţenii contribuiau la bugetul autorităţilor locale. Pentru fiecare casă sau apartament municipalitatea stabilea o valoare de impozitare calculată pe baza valorii locative a imobilului, în cazul teoretic în care ar fi fost închiriat. Era un sistem pau-şal, a cărui aproximaţie era accentuată de perioadele lungi dintre reevaluările fiscale ale proprietăţilor imobiliare (reevaluări mereu nepopulare). În linii mari, sistemul îi obliga pe cei care locuiau în case mari să plătească mai mult pentru serviciile locale decât cei care ocupau imobile mici şi, implicit, cei săraci plăteau semnificativ mai puţin sau deloc. În perioada postbelică nu rareori s-au făcut auzite apeluri răstite la schimbarea sistemului de taxe locative, dar, după examinarea altor modele, taxele locale pe vânzări sau impozitul pe venitul local — s-a ajuns mereu la concluzia că metoda existentă era cea mai puţin rea dintre toate, în 1987, conservatorii s-au decis să purceadă la schimbarea sistemului din trei motive. În primul rând, o serie întreagă de altercaţii între guvernul central conservator şi consiliile locale laburiste „cheltuitoare" (cum erau mereu catalogate), care, în ochii conservatorilor, trebuiau „trezite la realitate". În al doilea rând, temerea că o apropiată reevaluare fiscală a imobilelor în Anglia şi Ţara Galilor se va dovedi extrem de nepopulară. Şi, în fine, pur şi simplu faptul că thatcherismul era o doctrină a reformelor radicale şi, cu trecerea timpului, nu prea mai rămăseseră multe lucruri care să fie reformate radical. Doamna Thatcher manifesta un puternic interes personal pentru abolirea taxelor pe locuinţe, iar un ordin era, orice ai face, un ordin. Se înţelege aproape de la sine că unul dintre cei mai entuziaşti promotori ai acestei aventuri automutilante în care se lansau conservatorii era Nicholas Ridley.

Noul „impozit comunitar" care urma să înlocuiască taxa locativă a fost introdus în Scoţia la 1 aprilie 1989, iar în Anglia şi Ţara Galilor un an mai târziu. Bazat nu pe valoarea imobilelor, ci pe apartenenţa la o comunitate locală, noul impozit era uşor de înţeles şi putea fi justificat după cum urmează: dat fiind că oricare dintre noi foloseşte în aceeaşi măsură aceleaşi servicii comunitare în zona în care trăim (drumuri, şcoli, spitale, servicii de

poliţie, colectarea deşeurilor menajere, biblioteci, iluminatul public etc), fiecare ar trebui să plătim cam acelaşi impozit. În sistemul vechi, circa paisprezece milioane de electori plăteau aproximativ patruzeci şi cinci de miliarde de lire. Milioane de cetăţeni nu plăteau absolut nimic, deşi erau beneficiari ai serviciilor comunitare. Nu era mult mai echitabil să repartizezi costurile acestor servicii la toţi cei treizeci şi patru de milioane de electori din ţară? Nimic mai logic, desigur, numai că spiritul reformator conservator avea în vedere, şi nu tocmai în ultimul rând, următorul factor social: bunii alegători conservatori din comunităţile conduse de laburişti infami, alegători jecmăniţi prin aplicarea unor taxe pe locuinţă inechitabil de mari, alegători care, pe deasupra, ieşeau mereu înfrânţi la alegeri graţie votului susţinătorilor laburişti, care se mulţumeau să trăiască înghesuiţi în locuinţe sociale mizere şi care, pe deasupra, erau cocoloşiţi prin [reduceri fiscale, a căror funcţie nu era nici mai mult, nici mai puţin decât să-i seducă să voteze în continuare în favoarea candidaţilor laburişti. Noul impozit comunitar era menit să trezească conştiinţa unei responsabilităţi fiscale distribuite egal, în mod democratic, într-o zonă dată. Oponenţii reformei l-au considerat un *poll tax,* cu alte cuvinte un impozit pe cap de locuitor. Întocmai cum poţi să cunoşti poziţia politică a unui irlandez după cum foloseşte denumirea de „Londonderry" sau „Derry", tot aşa folosirea sintagmelor „impozit comunitar" sau *poll tax* se traducea prin partizan sau adversar al reformei fiscale. Câteva săptămâni după introducerea ei, doar membrii cabinetului *tory* şi susţinătorii lor fundamentalişti mai foloseau cuvintele „impozit comunitar".

în vara anului 1989, Grupul pentru Reformă din cadrul Partidului Conservator prezicea despre impozitul comunitar: „Are toate ingredientele unui dezastru. Impozitul pe cap de locuitor este echitabil în aceeaşi măsură în care ciuma neagră era echitabilă." Şi a avut dreptate: a fost un dezastru imediat. Unul din neajunsurile pe care le au ideile simple este că eventualele lor deficienţe devin rapid evidente şi pentru oponenţii cei mai săraci cu duhul. În cazul de faţă, oricine putea intui implicaţiile impozitului: cei doi măturători de stradă locuind într-o singură încăpere situată la marginea cea mai insalubră a cartierului Westminster urmau să plătească aceeaşi sumă cu un milionar şi soţia sa bine remunerată din Downing Street nr. 10. Contele, în castelul său (sau Tarzan, în spatele porţilor sale cu monogramă), urma să economisească mai multe sute sau mii de lire; costurile urmau să le suporte masele de fermieri şi familiile lor. Doamnei

Thatcher îi place să ţină adversarilor predici economice condescendente şi una din frazele ei preferate sună în felul următor: „Nu-i faci pe săraci mai bogaţi sărăcindu-i pe cei bogaţi.” Aici, însă, era vorba de un sistem prin care în mod evident bogaţii se îmbogăţeau, în timp ce, în cadrul aceluiaşi proces, săracii (şi clasa de mijloc) deveneau mai săraci.

în primul an de la introducerea impozitului, în Scoţia nu au fost colectate decât o sută cincizeci şi opt de milioane de lire, echivalentul a 16,3% din venitul scontat. În anul următor, situaţia s-a înrăutăţit: până în septembrie, la jumătatea anului fiscal, 73% din impozit (şapte sute şaizeci şi nouă de milioane de lire) nu fusese încă vărsat la buget. Tentativele de a pune poprire pe conturile bancare sau pe salarii s-au soldat în cele mai multe cazuri cu un eşec. În Strathelyde au trebuit să fie emise cinci sute de mii de mandate de confiscare de bunuri. Mulţi contribuabili au refuzat să plătească impozitul în al doilea an, argumentând că nu vor să-i subvenţioneze pe rău-platnicii din anul precedent, în Anglia şi Ţara Galilor, impozitul comunitar a fost detestat în aceeaşi măsură. La 31 martie, în centrul Londrei s-a produs una din cele mai mari răzmeriţe din ultimele decenii: o bătălie purtată după toate regulile războiului în Trafalgar Square, automobile incendiate pe St. Martin’s Lane, magazine jefuite pe Charing Cross Road. Trei sute treizeci şi nouă de persoane au fost arestate şi o sută patruzeci şi patru au trebuit spitalizate. Grupări troţkiste şi anarhiste au fost acuzate că au deturnat o demonstraţie paşnică; chiar dacă aşa stăteau lucrurile, demonstraţia în sine fusese o masivă acţiune de protest la care au participat două sute de mii de oameni.

Plângeri au fost lansate din tot spectrul politic, atât în ce priveşte natura impozitului, cât şi aplicarea lui ridicol de inabilă. Guvernul estimase că, la scară naţională, factura impozitului comunitar se va ridica în medie la două sute şaptezeci şi opt de lire (faţă de media anului precedent de două sute şaptezeci şi patru). S-a dovedit însă că suma medie atingea impozanta cifră de trei sute şaptezeci de lire. Iar guvernul nu putea nici măcar să dea vina pe consiliile locale laburiste „risipitoare”. Impozitul conceput de conservatori afecta comitatele conservatoare. Se estimase, de pildă, că în Chelmsford şi Dover nivelul impozitului trebuia să fie de o sută optzeci şi una şi respectiv o sută cincizeci de lire. Calculat însă de consiliile locale conservatoare, el s-a ridicat la trei sute nouăzeci şi şapte şi respectiv două sute nouăzeci şi opt de lire. În West Oxfordshire, optsprezece consilieri

locali conservatori au demisionat În *corpore* în semn de protest împotriva impozitului comunitar. Când ulterior a candidat ca independent, liderul grupului l-a învins pe reprezentantul conservator cu un scor de patru la unu.

Tribulaţiile fiscale au continuat tot anul, timp în care o birocraţie debordantă încerca disperată să administreze impozitul nedorit de nimeni. Acum, că impozitul era calculat pe persoană şi nu pe proprietate, cererile de plată adresate din greşeală unor persoane decedate recent păreau şi mai şocante. Un grup de soldaţi staţionaţi la Salisbury Plain au încercat să obţină o scutire de impozit, argumentând că nu făceau uz de serviciile comunitare. Printr-o hotărâre judecătorească, trei sute optzeci şi nouă dintre ei au fost obligaţi să plătească. Pe Insula Wight, autorităţile au emis o citaţie *en masse* pentru patru mii de contravenienţi. Cazul s-a încheiat cu o farsă, dat fiind că somaţiile au fost expediate cu tarif poştal redus, ceea ce a făcut ca destinatarii să nu aibă cum să reacţioneze la timp. În cartierul Tower Hamlets din estul Londrei, consiliul local liberal-democrat a ameninţat să sisteze colectarea gunoiului de la cei care refuzau să plătească. În alte părţi, se semnala amplificarea activităţii portăreilor. Lozinca protestatarilor era: „Nu pot să plătesc, nu vreau să plătesc.” Către sfârşitul lui octombrie, la şase luni după introducerea impozitului comunitar, o şeptime din cei treizeci şi şase de milioane de alegători nu plătiseră nimic. Un sfert din londonezi refuzau să coopereze, în cartierul Haringey, cota plăţilor restante se ridica la 42%. Nici măcar nu se putea argumenta că impozitul era colectat în mod eficient: costurile de colectare a noii dări se ridicau la douăsprezece lire pe cap de contribuabil, faţă de cinci lire în cazul impozitului precedent, pe proprietate.

Reprezentantul cel mai proeminent al conservatorilor care a dus o campanie împotriva impozitului comunitar, sau cel puţin împotriva modului lui de aplicare — a fost Michael Heseltine. Într-un articol din luna mai, publicat în *The Times,* el a legat direct, chiar dacă puţin cam grandilocvent, şansele Partidului Conservator la următoarele alegeri de acest impozit. „în multe din circumscripţiile cu un electorat fluctuant, de unde provine mandatul actualei puteri, impozitul comunitar este perceput drept o încălcare a pactului de încredere în vigoare de pe vremea lui Disraeli, pe care se bazează Partidul Conservator.” Cu alte cuvinte: „Fraţilor, aveţi grijă de muncitorii calificaţi, că altfel o-ncurcăm.” Cele trei sugestii ale sale erau: autorităţile locale să aibă libertatea de a stabili cota bugetului pe care o

credeau de cuviinţă, dar, dacă depăşeau cu un anumit procent evaluarea guvernului, să fie obligate să organizeze alegeri locale prin care să fie legitimat bugetul; să fie desfiinţat impozitul, pentru că aduce atâtea ponoase politice — în cazul studenţilor, asistentelor medicale pe timpul studiilor, vârstnicilor care locuiesc în domiciliile proprii şi persoanelor cu handicap; şi în fine: să fie mărită contribuţia membrilor înstăriţi ai comunităţii. În limbajul de lemn contemporan, acest ultim concept, atât de puţin thatcherist, devine „progresie fiscală după venit".

în aceste condiţii, prima rundă a alegerii noii conduceri conservatoare, o luptă corp la corp între Tarzan şi Doamna de Fier, avea ca miză Europa, impozitul comunitar, şansele conservatorilor de a câştiga un al patrulea mandat consecutiv la alegerile generale, ideea că premierul trebuie să consulte cabinetul şi constatarea că doamna Thatcher cam pierduse controlul şi reacţiona isteric, lovind cu poşeta în cap pe oricine îndrăznea, fie şi numai în şoaptă, să o contrazică. Campania a durat mai puţin de o săptămână, dar a avut aspecte îndeajuns de perfide ca să satisfacă setea de răzbunare a opoziţiei. Tactica normală pentru un premier în exerciţiu ar fi fost să-şi vadă în linişte de treburi, cu un aer senin şi eficient, în timp ce pretendentul impertinent nu avea decât să joace tontoroiul pentru a atrage atenţia asupra persoanei sale. În fapt, lucrurile s-au petrecut invers, indiciu clar al neliniştii din sânul taberei Thatcher. E drept că primul-ministru a plecat la Paris cu două zile înaintea votului pentru a participa la o reuniune a Conferinţei pentru Securitate şi Cooperare în Europa, dar acuzaţiile cele mai grave proveneau toate din partea sa. Ele se axau pe teza ridicolă că domnul Heseltine, cel mai bogat membru al Camerei Comunelor, parvenitul gentilom, adeptul înfocat al privatizărilor, era în secret, sub chica suspectă şi blondă, un fel de criptosocialist. Doamna Thatcher îl ataca pe Heseltine de la Paris, în timp ce la Londra, consilierii premierului îi scoteau în linia întâi pe ciomăgarii ei preferaţi, Norman Tebbit şi inevitabilul Nicholas Ridley, care, deşi cocârjaţi de ani, urmau să-i dea scatoalcele de rigoare fostului lor coleg de cabinet. Ironia sorţii făcea ca Ridley să fie considerat acum purtătorul de cuvânt oficial al doamnei Thatcher în chestiuni europene, deşi de data aceasta el a reuşit să evite orice remarcă legată de germanii aroganţi şi canişii parizieni. Principalele învinuiri la adresa lui Heseltine erau că avea convingeri „intervenţioniste" şi „corporatiste" în economie şi că propaga idei „federaliste" în ceea ce privea Europa. Formulate în acest jargon, acuzele nu mai aveau duritatea unor lovituri la

vintre, dar, cel puţin, îi permiteau lui Heseltine să adopte un aer superior, dacă nu chiar prim-ministerial. Când doamna Thatcher a afirmat despre el că este un amestec de „ambiţii personale şi ranchiună particulară", Heseltine şi-a putut permite un zâmbet condescendent, în timp ce nouă, martorii acestei drame politice, nu ne rămânea decât să ne minunăm, amintindu-ne de „ambiţiile impersonale" care au împins-o, probabil, pe doamna Thatcher să îl înlăture în 1975 din funcţie pe liderul conservator în exerciţiu, Edward Heath.

Partidul Laburist, care cunoştea toate aspectele masochismului politic şi ale pierderii puterii prin lupte intestine, degusta cu o plăcere de care avusese rar parte spectacolul în care conservatorii îşi despicau propriul pântece cu sabia de ceremonie. Deputaţii *tory* mai bătrâni trebuie să-şi fi adus aminte cu nostalgie de timpurile de dinainte de 1965, când „un cerc magic" lua decizii în probleme de acest fel şi când, „după un proces normal de consultări", un nou lider îşi făcea pur şi simplu apariţia. Postulantului A i se comunica să-şi perie costumul de duminică pentru o vizită la palatul Buckingham, iar postulantul B era informat că era mai bine să dispară şi să nu se mai întoarcă o perioadă de timp. Întregul sistem devenise între timp transparent, dezordonat şi prea democratic pentru a mai putea fi controlat. Mai grav, devenise extrem de încâlcit prin adoptarea unor rafinamente cu totul şi cu totul inutile. Pentru a câştiga în primul tur de scrutin, un candidat trebuie să obţină o majoritate simplă, dar şi 15% mai multe voturi decât cele exprimate pentru contracandidatul său. Astfel, în cazul în speţă, dacă nu existau abţineri, doamna Thatcher îl putea înfrânge pe Heseltine la o diferenţă de cincizeci de voturi şi tot ar fi fost nevoită să participe la un al doilea tur de scrutin. Cu ocazia celui de al doilea tur, nu era exclus să se înscrie şi alţi candidaţi, complicând şi mai mult lucrurile prin dispersarea mai amplă a voturilor. În turul doi se renunţă la clauza sporului de 15%, dar, în absenţa unei majorităţi absolute, scrutinul e blocat şi se recurge la un al treilea rând de alegeri. Agravant în acest scenariu este faptul că, în lipsa unei reguli care să menţină în cursă doar primii doi clasaţi în turul al doilea, în eventualitatea în care, în turul al treilea, nu se înregistrează o majoritate clară de voturi, se prevede intrarea în acţiune a unui sistem de transferuri de voturi, la sfârşitul căruia se poate spera că din hornul electoral se va înălţa în fine spre cer fumul cel alb al alegerii înfăptuite.

Primul scrutin se apropia, iar conservatorii se găseau într-o extraordinară stare de derută. Nimeni nu avea habar cum funcţiona sistemul de vot. Nimeni nu ştia cine avea să intre în cursă în al doilea tur de scrutin. Cei care erau atât împotriva lui Heseltine, cât şi împotriva doamnei Thatcher trebuiau să se decidă dacă să se abţină de la vot, oferindu-i astfel pe tavă premierului o victorie din primul tur, sau să voteze pentru aspirant, dându-i acestuia un avans atât de mare, încât îi anulau propriului candidat şansele din al doilea tur. Deputaţii conservatori nu erau confruntaţi însă numai cu probleme tactice. Să se arate loiali faţă de trecut, faţă de un prim-ministru care câştigase trei alegeri generale la rând, sau să adopte o atitudine pragmatică pentru a-şi salva mandatele la viitorul scrutin legislativ? Sondajele de opinie semnalau că Partidul Conservator condus de Thatcher ar fi fost devansat de laburişti cu cincisprezece procente în intenţiile de vot ale electoratului, în timp ce venirea în fruntea partidului a lui Heseltine ar fi transformat deficitul într-un avans de un punct. Şi totuşi, chiar dacă frământatul parlamentar ajungea în cele din urmă la o concluzie care părea să împace interesele personale, naţionale şi de partid, alţi factori imprevizibili îşi făceau simţită prezenţa. O secţiune transversală prin corpul partidului ar fi arătat, înaintea alegerilor, ca o felie de tort doboş: cabinetul susţinând-o public pe Margaret Thatcher, parlamentarii de rând împărţiţi în tabere inamice, militanţii din circumscripţiile electorale thatcherişti înveteraţi, adepţii de rând ai partidului mult mai puţin dedicaţi cauzei liderului actual. Dacă erai reprezentantul în parlament al unei circumscripţii cu electorat fluctuant, doamna Thatcher îţi mijlocea o victorie modestă, dar solidă, în timp ce Heseltine ar fi însemnat doar o creştere nesigură a numărului de voturi. Cum să-ţi faci socotelile? Şi cum 12 să le expui propagandiştilor thatcherişti din teren? Cyril Townsend, deputat de Bexleyheath din anul 1974, s-a decis să ia partea lui Heseltine, deşi ştia că în rândul echipei sale electorale locale intenţiile de vot se aflau într-un raport de patru la unu în favoarea doamnei Thatcher. Preşedintele Asociaţiei Conservatoare din Bexleyheath l-a implorat pe Townsend, înaintea unei şedinţe a comitetului executiv local, să nu sufle o vorbă despre intenţiile sale de vot. „Concepţiile sale, a argumentat preşedintele, sunt diametral opuse celor exprimate în comitetele de cartier, în cluburile de doamne, în cluburile de prânz şi de seară, contravin opiniilor oamenilor de afaceri, ale consiliului local şi, cu o singură excepţie, ale tuturor membrilor comitetului executiv local.” Townsend a refuzat să-şi ţină gura; mai grav, el a apelat la

electorat peste capul cluburilor de prânz şi de seară, al cluburilor de doamne şi al oamenilor de afaceri. „Cred că mă bucur de sprijinul majorităţii celor care m-au votat atunci când susţin candidatura domnului Heseltine”, a declarat el. În replică, vicepreşedintele organizaţiei sale a cerut declanşarea unor alegeri interne noi. „Cer începerea unui proces electoral în circumscripţie. Vor fi mai multe candidaturi, printre care cea a lui Cyril Townsend. Sper că Townsend va fi învins în scrutin.”

Primul tur de scrutin a avut loc marţi, 20 noiembrie, şi rezultatul a fost ideal pentru Partidul Laburist, ceea ce demnitarii *tory* calificaseră drept „scenariul de coşmar”: doamnei Thatcher i-au revenit două sute patru voturi, lui Heseltine o sută cincizeci şi două, abţineri şaisprezece. Astfel că, deşi câştigase la o diferenţă de cincizeci şi două de voturi, premierului îi lipseau patru pentru a atinge cota de 15% peste majoritatea obţinută, aşa cum cerea regulamentul. (A fost momentul când oamenii au început să se întrebe cine inventase un sistem de vot atât de zănatic. S-a aflat astfel că paternitatea sistemului îi revenea fostului parlamentar conservator Humphry Berkeley, care îl elaborase în 1964, la cererea liderului *tory* de la acea vreme, sir Alee Douglas-Home. Berkeley a trădat ulterior cauza conservatorilor, trecând la laburişti, pe care i-a părăsit pentru social-democraţi, pentru ca într-un târziu să revină în Partidul Laburist. Un astfel de traseu politic poate explica eventual sinuozitatea regulamentelor pe care le-a inventat.) Rezultatul însemna că doamna Thatcher pierduse o bătălie, dar nu războiul; că Heseltine se dovedise un contracandidat mai redutabil decât se crezuse iniţial; şi că urma o nouă rundă a unei campanii devastatoare. Fostul preşedinte al Partidului Conservator, thatcheristul Cecil Parkinson, a calificat imediat rezultatul drept „ceea ce putea să se întâmple mai rău pentru partid în întregul său”.

Doamna Thatcher s-a grăbit să agraveze şi mai mult situaţia. Înaintea scrutinului, ea anunţase că va lupta până la capăt pentru a-şi apăra mandatul de premier şi că o victorie, fie şi la o diferenţă minimă, rămâne totuşi o victorie. Declaraţia a fost interpretată de mai toată lumea drept un exerciţiu de retorică: în cazul unui rezultat prost, ea va lăsa locul, în al doilea tur de scrutin, unui succesor leal, fie el un personaj calm şi patern, precum Douglas Hurd, ministru de externe şi autor de romane poliţiste, fie un reprezentant al generaţiei mai tinere, precum ministrul de finanţe John Major. Dar ce însemna un rezultat prost pentru doamna Thatcher? John Cole, comentator politic la BBC, estima că două sute zece voturi constituiau cota minimă acceptabilă. La ora 18.34 s-a aflat că doamna Thatcher obţinuse două sute patru voturi. Pentru experţi era clar că va urma o seară întreagă în care Margaret Thatcher se va consulta la telefon cu „bărbaţii în costum”, cum sunt denumiţi în mod pitoresc înalţii demnitarii ai partidului. Era de asemenea clar că, noaptea fiind un bun sfătuitor, Thatcher nu se va grăbi să-şi anunţe decizia înainte de a doua zi dimineaţă. Principalul

corespondent parlamentar al televiziunii BBC, care se afla în faţa reşedinţei ambasadei britanice de la Paris, unde trăsese doamna Thatcher, tocmai îşi anunţase telespectatorii că în următoarele ore nu se mai aşteptau evenimente politice şi se pregătea să dea legătura înapoi la Londra. Dar doamna Thatcher este, după cum s-a tot spus, un om politic cu convingeri ferme şi, potrivit uneia dintre aceste convingeri de neclintit, ea era persoana ideală pentru a conduce Partidul Conservator. La ora 18.36, pe când corespondentul BBC îşi lua rămas-bun de la telespectatori, în spatele său s-a produs deodată o agitaţie suspectă. Doamna Thatcher, după ce a evaluat situaţia preţ de nouăzeci de secunde bătute pe muchie, s-a repezit în jos pe scările reşedinţei, năpustindu-se asupra jurnaliştilor prezenţi ca un lup într-o stână de oi. Câştigase în mod evident primul tur de scrutin, prin urmare va dispune să fie înscrisă în al doilea tur. Din nou, premierul reuşise că creeze o situaţie lipsită de orice echivoc. Totodată, ea ucisese în faşă posibilitatea candidaturii de compromis a domnilor Hurd sau Major. Unul dintre momentele jenante ale serii a fost acela în care Douglas Hurd şi-a făcut apariţia din ambasadă pentru a citi o declaraţie de loialitate faţă de liderul partidului. Pregătită timp de patruzeci de minute, declaraţia de obedienţă a fost una dintre cele mai scurte din istorie, durata ei fiind de douăzeci şi trei de secunde.

Poate această afişare fără reţineri a încrederii în sine, convingerea ei că întruchipează în continuare destinul întregului Partid Conservator, dispreţul manifestat public faţă de orice sfat, chiar şi faţă de gestul politicos de a te preface că ai nevoie de un sfat — poate că toate acestea la un loc au întărit opoziţia miniştrilor şi a „oamenilor în costum” (între cele două categorii există, desigur, interferenţe). A doua zi, pe 21 noiembrie, doamna Thatcher s-a întors la Londra, şi-a înlocuit directorul de campanie electorală, a declarat: „Lupt în continuare, lupt cu gândul la victorie” şi şi-a convocat miniştrii, unul câte unul, pentru consultări post-hoc. Majoritatea au declarat că vor continua să o susţină în al doilea tur de scrutin. Mulţi au adăugat însă că, în opinia lor, nu avea sorţi de izbândă. Unii şi-au exprimat temerea că rezultatul scrutinului ar putea să fie umilitor. A doua zi, la ora 7.30, după ce de data aceasta a lăsat ca noaptea să-i fie sfătuitor, doamna Thatcher şi-a informat consilierii că s-a decis să demisioneze. Cabinetul a fost convocat la ora nouă, cu o oră mai devreme decât de obicei, şi, curând după aceea, întreaga ţară afla că cel mai lung mandat de premier din 1827 încoace urma să se încheie în decurs de o săptămână. Din nou, Douglas Hurd a intrat într-

o stare de nelinişte, dat fiind că până la prânz trebuiau înregistrate candidaturile pentru al doilea tur de scrutin (împreună cu numele celor care le propuneau). Ministrul de finanţe John Major a început şi el să se agite, în timp ce doamna Thatcher pornea spre palatul Buckingham pentru a o informa în mod oficial pe regină. Comentariul premierului cum că a fost înlăturat de la putere deşi câştigase trei alegeri generale succesive, nu pierduse nicio moţiune de cenzură şi îl învinsese în mod evident pe principalul său rival, a fost reluat pe larg în presă şi şi-a găsit formularea lipsită de orice pretenţie stilistică în următorul titlu de tabloid: CE LUME ANAPODA. Kenneth Baker, preşedintele Partidului Conservator şi o persoană cu aspiraţii literare, a abordat chestiunea într-un registru stilistic mai elevat: „Nu cred că vom mai vedea pe cineva care să-i fie pe potrivă", deşi asemănarea dintre liderul detronat şi tatăl lui Hamlet nu era vizibilă (ambii otrăviţi de rivali ambiţioşi?). Winston Churchill, parlamentar, a declarat în Camera Comunelor în după-amiaza acelei zile că doamna Thatcher a fost „cel mai însemnat premier pe care l-a avut ţara în timp de pace", rezervând titlul mai amplu pentru propriul său bunic.

Al doilea tur de scrutin s-a desfăşurat într-un mod ostentativ de corect, ca o sfidare deliberată faţă de metodele doamnei Thatcher. A fost un fenomen curios, o luptă menită să cicatrizeze rănile. În cursul dezbaterilor preliminare a fost evidenţiată originea socială a candidaţilor, deşi, fiind vorba de Partidul Conservator modern, acum se argumenta după modelul „originile mele sunt mai umile decât ale dumneavoastră". (John Major, după cum a reieşit, părăsise şcoala la şaisprezece ani şi lucrase pe un şantier. Aceasta l-a avantajat faţă de Douglas Hurd, care fusese împovărat cu o educaţie solidă şi al cărui tată fusese la rândul lui parlamentar. Pentru a contracara handicapul privilegiilor de care avusese parte, Hurd s-a văzut nevoit să se lanseze în amintiri păşuniste despre cum plantase cartofi în copilărie.) Dezbaterile nu au scos la iveală niciun scandal, deşi presa se delecta citând toate pasajele pe care le-a putut găsi cu descrieri de sâni din romanele poliţiste epuizate ale lui Hurd (suporterii lui Hurd au atribuit imediat pasajele coautorului romanelor). Campania s-a distins însă printr-o atmosferă de stranie armonie. Toţi cei trei candidaţi doreau să unească partidul; toţi pretindeau că sunt susţinuţi de la stânga, dreapta şi centru; fiecare admira realizările celuilalt; toţi se declarau interesaţi de o apropiere de Europa sau, în orice caz, mai interesaţi decât fusese Margaret Thatcher, ale cărei opinii negative planau asupra dezbaterilor. Toţi şi-au exprimat

hotărârea de a amenda impozitul comunitar, deşi aici s-au înregistrat unele deosebiri, pe care (ocazie rarisimă) Neil Kinnock a reuşit să le ridiculizeze: „Când e vorba de impozitul comunitar, opţiunea este între Heseltine, care ştie că există o problemă dar nu ştie să o rezolve, Major, care ştie de problemă dar nu vrea cu adevărat să o rezolve, şi Hurd, care tocmai a auzit că există o problemă."

Campania electorală s-a desfăşurat în mod corect -desigur, dacă o exceptăm pe Doamna de Fier însăşi. Cum va proceda doamna Thatcher? Se pleca în general de la premisa că, odată retrasă din cursa electorală, se va strădui să contribuie la procesul de unificare a partidului şi nu se va implica prea mult în alegeri, deşi nu era exclus să lase să se ghicească felul în care avea de gând să voteze. Stilul doamnei Thatcher însă nu a putut fi nicio dată asociat cu vorba „insinuare". În scurt timp s-a aflat că va vota pentru John Major; circulau chiar zvonuri că, în eventualitatea unei victorii a lui Heseltine, îşi va depune mandatul de parlamentar, forţând astfel organizarea de alegeri locale în circumscripţia ei electorală din Finchley (era unul dintre acele zvonuri „dăunătoare, dar dezminţibile", care veneau cu precizarea că nu este exclus ca Thatcher să fi făcut afirmaţia doar sub imperiul mâniei). Toată ziua care a precedat scrutinul şi-a petrecut-o la telefon, folosindu-se de influenţa de care se mai bucura în partid pentru a determina alegerea lui Major. Şi, aşa cum îi stă în fire, a mers din nou prea departe. Discursul său 1 de adio în fata membrilor Biroului Central al conservatorilor, discurs care, în mod deloc surprinzător, a fost înregistrat de unul dintre participanţi şi pus apoi la dispoziţia presei, conţinea elogii la adresa preşedintelui Bush şi a propriei persoane în legătură cu criza din Golful Persic: „Dacă el nu va da înapoi, nici eu nu voi da înapoi. Nu voi mai fi eu la comenzi. Dar voi fi un foarte bun copilot." Mesajul pe care îl transmitea candidaţilor era că, deşi Thatcher fusese îndepărtată de la putere, thatcherismul va continua să existe. S-ar fi zis că doamna Thatcher tocmai citise articolul din *Encyclopedia Britannica* dedicat contelui de Liverpool, al cărui record de menţinere în fruntea guvernului nu va mai putea să-l bată: „Lordul Liverpool nu se bucura de multă simpatie şi nu avea o viziune politică în adevăratul sens al cuvântului; demisia sa a fost urmată aproape imediat de o inversare completă şi permanentă a politicii sale." Nu asta îşi dorea doamna Thatcher: chiar dacă rebelii reuşiseră să o înlăture de la comenzi, ea se agăţase de portieră şi, reuşind să urce din nou în maşină, stătea acum pe locul copilotului.

Al doilea tur de scrutin a fost însoţit de o serie de speculaţii uşor iritate şi negative. Sir Geoffrey Howe (devenit „asasinul” în ochii loialiştilor *tory)* s-a declarat de partea lui Heseltine, după cum doamna Thatcher susţinea candidatura lui Major. Cât de benefice erau aceste declaraţii de sprijin? Parlamentarii conservatori se considerau „cel mai sofisticat electorat din lume”, ceea ce însemna în fond că unii dintre ei minţeau presa, alţii pe „oamenii în costum”, alţii pe cei trei candidaţi şi majoritatea îşi înşelau propriile organizaţii locale. La nivel local, înlăturarea doamnei Thatcher era percepută aproape ca o trădare, iar un vot pentru Heseltine era socotit unul în favoarea crimei. Sentimentul de ruşine faţă de această faptă reprobabilă avea să-i determine oare pe parlamentari să voteze în favoarea lui John Major, candidatul propus de ea? Comporta un vot pentru Heseltine prea multe riscuri? Era Hurd, despre care se spunea că „are o mână bună”, prea desuet? Era Major, care împlinise patruzeci şi şapte de ani, prea tânăr? Şi nu doar tânăr din perspectiva lipsei de experienţă: dar dacă rămânea la putere la fel de mult timp ca şi ea, împiedicând astfel procesul normal de succesiune?

Candidaţii au avut la dispoziţie un sfârşit de săptămână prelungit pentru a-şi pregăti tactica electorală: nominalizările se încheiaseră joi la prânz, pe 22, şi scrutinul a avut loc marţi, 27. Directorii de campanie electorală s-au dat peste cap să facă ochi dulci acelor deputaţi care fuseseră până atunci neglijaţi, personalităţile de frunte ale partidului şi-au anunţat intenţiile de vot, membrii de rând au fost consultaţi cu febrilitate. Heseltine a anunţat cu generozitate că, odată ales premier, îi va menţine pe rivalii săi în posturile pe care le deţineau în cabinet; ceilalţi doi candidaţi, mai prudenţi, nu au făcut niciun fel de promisiuni. În ziua scrutinului devenise evident că sporul de popularitate înregistrat de Heseltine în primul tur nu va mai creşte, că atracţia exercitată de reputaţia de politician pragmatic şi precaut a lui Hurd era limitată şi că singurul care făcuse progrese perceptibile era John Major, candidatul cel mai puţin cunoscut, cel mai puţin experimentat, politicianul cu nimbul cel mai şters şi personalitatea cel mai greu de definit dintre cei trei. Sondajele de opinie de la acel sfârşit de săptămână au confirmat rezultatele înregistrate cu şapte zile înainte, şi anume că Heseltine era capabil să învingă Partidul Laburist, adăugând însă, ameninţător, că lui John Major îi poate reuşi aceeaşi ispravă şi încă la un scor mai mare. Astfel de sondaje sumare ar putea fi uşor ignorate, dar dacă cel precedent îi dăduse lui Heseltine un surplus de credibilitate, de ce nu ar

fi avut şi acesta un efect similar pentru Major? Orice detaliu poate fi de folos, mai ales în situaţia incertă, uşor hipnotică, în care se găsea Partidul Conservator. Conservatorii o omorâseră pe vrăjitoarea cea rea şi o aruncaseră la groapa de gunoi, dar nu ajunseseră la stadiul în care să nu mai creadă în magie. Erau de multă vreme familiarizaţi cu scamatoriile lui Heseltine; nu cumva tipul şters, despre care ştiau atât de puţin, dispunea de un truc propriu, neremarcat încă?

în dimineaţa zilei fatidice a scrutinului, John Major a participat la deschiderea oficială a unei bănci japoneze în centrul Londrei, Douglas Hurd s-a pozat alături de Alexander Dubcek la Ministerul de Externe, iar bietul Michael Heseltine a avut de lucru la editură. Rezultatele scrutinului au parvenit publicului larg în jurului orei 18.30. Pentru prima oară în istoria lor, toţi cei trei sute şaptezeci şi doi de parlamentari conservatori au reuşit să voteze fără să invalideze niciun vot: o sută optzeci şi cinci pentru Major, o sută treizeci şi unu pentru Heseltine, cincizeci şi şase pentru Hurd. La anunţarea rezultatului, conservatorilor li s-a tăiat respiraţia din două motive: surprindere faţă de avansul lui Major şi frustrare clocotindă faţă de buclucul pe care sistemul de vot reuşise din nou să-l producă. Dacă doamnei Thatcher îi lipsiseră patru voturi pentru a învinge, Major a fost şi mai aproape de victorie: îi lipseau doar două. Ce prevedea acum regulamentul, acel afurisit de regulament atât de neconservator care îi indigna pe mulţi? El prevedea un al treilea tur de scrutin, care urma să se desfăşoare peste două zile şi la care trebuiau să participe, că le plăcea sau nu, şi candidaţii plasaţi pe locurile doi şi trei. În această situaţie s-au petrecut două lucruri. Întâi, Heseltine şi Hurd şi-au recunoscut în fapt înfrângerea, anunţând că la scrutinul cu numărul trei vor vota pentru Major. Ulterior, Comitetul 1922, care are statutar sarcina să organizeze alegerile pentru conducerea partidului, a decis că regulamentul cu care fusese obligat să lucreze nu era decât o aiureală neconservatoare. Transfer de voturi? Cine a mai auzit vreodată de aşa ceva? Nu va mai fi niciun al treilea scrutin, şi cu asta basta. Doar nu li se cerea să asculte orbeşte de un ins care, culmea, trădase partidul trecând în tabăra rozaliilor?

Şi aşa, un al doilea locuitor al oraşului Huntingdon din East Anglian era ales să conducă afacerile ţării, celălalt fusese Oliver Cromwell. După scrutin, ţării nu-i rămăsese decât să mediteze asupra următorului mic mister: cum a fost posibil ca, sprijinită de două sute patru parlamentari, doamna

Thatcher să-şi piardă postul, iar domnul Major, susţinut doar de o sută optzeci şi cinci, să-l câştige? Era o vreme a curiozităţilor şi recordurilor: detronând un prim-ministru cu mandatul cel mai lung la guvernare din secolul acesta, conservatorii l-au înlocuit cu premierul cel mai tânăr din secolul XX. (Precedentul premier foarte tânăr fusese lordul Rosebery, care, în 1894, ca şi John Major, moştenise postul de la un înaintaş remarcabil, Gladstone. Întâmplător, Rosebery era un mare admirator al lui Cromwell. Era bine ca Major să nu-şi pună prea mari speranţe într-o comparaţie mai detaliată cu mandatul de premier al lui Rosebery, care a dat de greu la scurt timp după învestitură. Asquith califica guvernarea lui Rosebery drept „o arătură pe nisip". Rosebery şi-a pierdut funcţia şaisprezece luni mai târziu, după ce a suferit o înfrângere în Camera Comunelor în legătură cu legea muniţiilor. Major însuşi nu are decât un răgaz de un an şi jumătate înainte de a organiza alegeri generale.)

Un mister şi mai mare, asupra căruia ţara întreagă se vedea nevoită să reflecteze, era John Major însuşi; un om propulsat atât de repede, atât la conducerea partidului, cât şi la cea a guvernului, un om care în patru zile de campanie electorală realizase mai mult decât fusese în stare Michael Heseltine în cinci ani de dineuri protocolare necomestibile, organizate în toate colţurile ţării. Ce ştim despre surprinzătorul învingător? El este, după cum suporterii lui nu au încetat să ne încredinţeze în timpul campaniei electorale, „un om din popor". Tatăl lui, care l-a procreat la vârsta de şaizeci şi şase de ani, era artist de circ şi de revistă, împreună cu prima sa soţie, Kitty Drum, el a lansat un număr de circ cunoscut sub numele de Drum & Major. Ulterior s-a apucat de producţia de ornamente de grădină, între care şi pitici. John a abandonat şcoala la şaisprezece ani, a fost şomer timp de nouă luni, iar ulterior a depus cerere să devină taxator de bilete pe liniile de autobuz. „Eram trei persoane care am dat examen la aritmetică, îşi amintea el pe când era ministru de finanţe, şi apoi ne-au pus la încercare abilitatea de a mânui maşinile de taxare, unde n-am fost tocmai strălucit." (Este interesant de notat cât de irelevante au devenit titlurile academice pentru obţinerea celei mai înalte funcţii în guvern. Actualii lideri ai celor două partide importante din Marea Britanie se pot lăuda, laolaltă, cu o licenţă obţinută din a doua încercare la University of Wales. Să fie vorba aici de un încurajator fenomen meritocratic? De un antiintelectualism jalnic? Sau de hazard, pur şi simplu?) John Major, care visase să devină jucător profesionist de cricket, a fost angajatul unei companii de asigurări şi apoi al

Băncii Standard Chartered. Activitatea sa la nivelul organizaţiilor locale din sudul Londrei l-a propulsat în politica naţională: un loc în Camera Comunelor în 1979, un post de organizator parlamentar pentru partid, responsabil cu chestiunile organizatorice ale facţiunii parlamentare, o serie de funcţii mai puţin importante, o nefericită experienţă de trei luni în fruntea ministerului de externe, apoi un an de zile la conducerea ministerului finanţelor. Se spune despre el că se situează la dreapta partidului în chestiuni economice, la stânga în probleme sociale şi în centru în ce priveşte Europa. Cât despre politica internaţională în general, numai Dumnezeu poate şti opiniile noului premier. Toţi cei care au colaborat cu el l-au descris, cel puţin, până acum — ca un om manierat, onest, capabil şi muncitor. Cuvântul „talent" este rareori menţionat. Prima mişcare în numirea cabinetului său a fost una iscusită: i-a încredinţat lui Michael Heseltine portofoliul Mediului, însărcinându-l astfel pe principalul adversar din sânul Partidului Conservator al impozitului comunitar să îndrepte cumva situaţia şi să salveze pielea guvernului. (La câteva zile după numirea lui Tarzan, un şomer din Lincolnshire a devenit prima persoană condamnată la închisoare pentru că a refuzat să plătească impozitul comunitar; printr-un act de justiţie divină, procesul a avut loc în Grantham, oraş renumit mai ales pentru că este locul de naştere a doamnei Thatcher.) A doua decizie a lui Major a fost mai puţin abilă: după ce anunţase un cabinet în care „vor străluci toate talentele", a uitat să 12 includă măcar o singură femeie.

Scepticii, desigur, au sugerat că exista deja una: fantoma doamnei Thatcher urma să bântuie reşedinţa din Downing Street, iar vocea ei spectrală va răsuna de pe locul din dreapta al automobilului lui John Major. Evident că, în frenezia celei de a doua jumătăţi a lunii noiembrie, ascensiunea lui Major a fost eclipsată în mod inevitabil de plecarea doamnei Thatcher. În ce stare de spirit îşi părăsesc oamenii politici funcţiile? Descurajaţi? Trişti, dar înţelepţi? Cu un sentiment de mândrie ascunsă? Temători de Verdictul Istoriei? Doamna Thatcher, care fusese detronată de propriii susţinători apropiaţi şi în văzul publicului larg, a plecat nu numai impenitentă, ci şi afişând o mulţumire de sine nestăpânită. A apucat Istoria de reverul hainei şi a pălmuit-o profilactic, pentru eventualitatea că nu-i va da ceea ce i se cuvine. Vorbind la o şedinţă a Biroului Central al Partidului Conservator, ea s-a referit la „durerea" resimţită de ceilalţi lideri europeni la difuzarea veştii privind înlăturarea ei de la putere (probabil cea mai ridicolă eroare de percepţie din ultimul deceniu). Stând în faţa reşedinţei din

Downing Street, pe când mobila îi era transportată la domiciliul din cartierul Dulwich de la periferia Londrei, Margaret Thatcher a ţinut un scurt discurs de rămas-bun temporar, ocazie cu care a recurs din nou la pluralul majestăţii; obicei tot mai des manifestat în ultimii ani de guvernare. „Suntem foarte mulţumiţi, a zis ea, că Marea Britanie se află acum într-o stare cu mult, mult mai bună decât cea în care se găsea când am păşit în această reşedinţă." Era un discurs care îţi tăia respiraţia, cvasiregal, dar care îţi amintea şi de afişele discrete din toaletele publice din Franţa, în care eşti rugat să laşi locul în aceeaşi stare de curăţenie în care ai vrea să îl găseşti la intrare.

A părăsit scena politică şi toţi protagoniştii aveau acum şansa să-şi închipuie că au realizat ceva. Domnul Howe obţinuse înlăturarea doamnei Thatcher; doamna Thatcher succesorul scontat; John Major cheile reşedinţei din Downing Street nr. 10; Michael Heseltine un portofoliu ministerial şi propria reabilitare. Iar domnul Hurd? Chiar şi domnul Hurd putea să glumească spunând că evenimentele ultimelor două săptămâni i-au furnizat un subiect bun pentru un nou roman. Alţi comentatori au evaluat afacerea în termeni diferiţi de domeniul ficţiunii. Cuvântul „tragedie" putea fi deseori auzit, în special cu trimitere la *Iuliu Cezar,* iar respectatul ziarist Peter Jenkins de la *The Independent* a diagnosticat „o dramă tragică", înrădăcinată în „voinţa nietzscheană" a doamnei Thatcher. Este însă improbabil ca, în căutarea de surse de inspiraţie, viitorii autori de tragedii să aleagă cu încântare evenimentele din noiembrie 1990. Desigur, ele au avut multe elemente incitante şi se poate afirma că voinţa rigidă şi misionarismul doamnei Thatcher, atuuri în lupta pentru putere şi consolidarea ei, au devenit tocmai unele dintre cauzele declinului său. Dar nu a fost o cădere sublimă, lucru demonstrat de apariţia fostului premier în Camera Comunelor, în după-amiaza demisiei. Nici vorbă de un personaj zdrobit; Margaret Thatcher era, dimpotrivă, încasabilă, vitală, chiar veselă. Şi este greu să vorbeşti de tragedie când preţul estimativ al memoriilor victimei este de câteva milioane de lire, iar soţul ei a fost recompensat cu titlul de baronet, pe care îl va lăsa moştenire urmaşilor. Deci putem spune că am fost doar martorii unei drame captivante, în care un lider democratic ales al Partidului Conservator a fost demis la fel de democratic de către acelaşi partid, 1 convins între timp că, deşi câştigase trei alegeri generale, avea într-un al patrulea scrutin şanse mult mai mici decât altcineva.

Dar putem oare fi atât de siguri de matricea evenimentelor care par să fi dus în mod inexorabil la această concluzie? Când Michael Heseltine a părăsit cabinetul, în 1986, decizia a fost luată din considerente principiale sau demisionarul a căutat doar un pretext pentru a-şi depune mandatul? Când Preşul cel Rău şi-a înfipt colţii în glezna Stăpânei Casei, a făcut-o revoltat de un aspect nemaiîntâlnit al thatcherismului sau a descoperit pur şi simplu că nici ştergătoarele de picioare cele mai aspre nu suportă la infinit să fie călcate în picioare? Când, în fine, Partidul Conservator i-a acordat doamnei Thatcher o cotă de voturi prea subţire pentru a-i asigura supravieţuirea politică, sancţiona el în acest fel stilul ei de conducere (care îi adusese atâtea victorii), critica poziţia ei faţă de Europa (socotită între timp total inacceptabilă) sau repudia impozitul comunitar (perceput ca factor de risc electoral)? Ne convine acum să cercetăm cauzele evenimentelor, să ne jucăm de-a „ce-ar fi fost dacă", dar poate că ceea ce s-a întâmplat nu amintea atât de Shakespeare şi Nietzsche, cât de uzura morală a unei căsnicii ajunse în stadiul divorţului. La tribunal, cuplul caută să justifice cererea de divorţ şi motivele trebuie expuse într-un limbaj care să fie pe înţelesul curţii: Uitaţi-vă cum m-a maltratat, dacă aţi şti cum îşi neglija copiii! Uneori însă nu există alte motive decât faptul că unul din parteneri nu mai vrea să îşi împartă viaţa cu celălalt şi nu vede de ce ar mai face-o. „Europa" a fost parţial cauza demisiilor lui Heseltine şi a lui Geoffrey Howe şi a repudierii doamnei Thatcher. Dar una din explicaţiile cele mai pertinente, chiar dacă nu şi cea mai spectaculoasă, este aceea oferită de onoratul domn William Waldegrave, pe care doamna Thatcher îl numise recent ministru al sănătăţii. A trebuit Thatcher să piardă puterea din cauza politicii ei faţă de Europa? Waldegrave a răspuns: „Cu excepţia a două grupări mici, una a federaliştilor şi cealaltă a antieuropenilor, este foarte greu să determini Partidul Conservator să poarte dezbateri legate de chestiuni europene. Ceea ce s-a întâmplat au fost sentimentul trecerii timpului şi constatarea că unsprezece ani şi jumătate au fost de ajuns." Divorţul a avut, desigur, momentele sale neplăcute, dar Partidul Conservator şi-a păstrat o parte din manierele bune, aşa încât cuplul va continua să se întâlnească destul de des, în ciuda hotărârii judecătoreşti. De fapt, se poate spune că părţile se înţeleg mai bine după sentinţa de divorţ decât au făcut-o în ultimii ani de căsnicie.

ianuarie 1991

Conservatorii din Bexleyheath i-au iertat păcatele lui Cyril Townsend, care şi-a păstrat mandatul la alegerile din 1992.

ANUL LABIRINTULUI

Mă aflam într-o bună zi în aşteptarea unui avion pe aeroportul Heathrow, într-unul din acele spaţii terne, concepute să transforme persoanele anxioase în unităţi docile şi uşor manipulabile. În faţa mea, un culoar la fel de anost a început, la un moment dat, să reverse în sală pasagerii sosiţi la bordul unei curse Swissair. Câţiva oameni de afaceri, câţiva turişti bronzaţi exhibând haine lejere şi ţipător de scumpe şi apoi vreo douăzeci de locuitori ai secolului al XIX-lea: un moşier într-un sacou de tweed în culori stridente, un episcop în odăjdii, două doamne în luxoase rochii satinate, un fante cu jachetă de catifea şi mustăţi cerate, alt prelat purtând ciorapi negri până la genunchi. Îşi purtau bagajele victoriene din cea mai fină piele de viţel cu dezinvoltura proprie secolului trecut. Cu mânerul de argint al bastonului sau cu un roman gros la îndemână, puţin le păsa de ambianţa secolului XX sau de privirile uimite ale acestuia. Te puteai crede într-o scenă halucinantă de Lewis Carroll. Explicaţia a fost mai simplă, dar şi mai interesantă: erau membrii Societăţii Sherlock Holmes din Londra, care se întorceau dintr-o excursie la cascada din Reichenbach.

Nimeni nu i-a arătat cu degetul, nimeni nu i-a luat în derâdere, nimeni n-a pipăit obraznic turnura rochiilor demodate. Britanicii se mândresc cu reputaţia lor de popor aşezat între convenţii şi excentricitate. Lucrul acesta se aplică nu numai actorilor, ci şi spectatorilor ocazionali dintr-un aeroport: faptul că o şleahtă întreagă de excentrici victorieni putea exista le confirma pur şi simplu legitimitatea. Când te dai în spectacol, e bine însă să o faci în grupuri cât mai mari. Pe când Evelyn Waugh studia, în anii douăzeci, la Oxford, exista o societate numită Clubul Hysteron-Proteron. Membrii societăţii, îşi aminteşte Waugh în *Puţină învăţătură,* „se supuneau benevol supliciului de a inversa ordinea activităţilor zilnice. În zorii zilei se îmbrăcau în ţinută de seară, beau whisky, fumau ţigări de foi şi 12 jucau cărţi, la ora 10 dimineaţa se aşezau la masă pentru cina care li se servea în ordine inversă, astfel încât se încheia cu supa.” Studenţii de astăzi, mai puţin decadenţi, au în schimb posibilitatea să devină membrii Fabricii de acrobaţii de la Oxford, care sar de pe poduri suspendate în chingi din elastic

sau gonesc la vale, în albii de rufe şi trăgând din narghilea, pe toboganul de gheaţă de la Cresta Run.

Caracteristicile fundamentale ale unui popor se văd în politica lui externă, în monumentele lui arhitectonice, în scriitorii pe care i-a produs. Înfloriturile de temperament însă transpar la depărtare de centru. Un indiciu este modul în care sunt organizate grădinile. În Franţa, ferocitatea mereu prezentă a valorilor burgheze poate fi detectată până şi în satele cele mai mărginaşe: natura este înrobită fără cruţare, pietrişul aleilor este trecut pe la spălătorie, bulbii sunt înregimentaţi, gardurile vii sunt date pe mâna bărbierilor, florile sunt supuse unei stricte ierarhii de clasă. Tradiţia horticolă britanică este mai laxă, tratează natura ca pe un prieten şi nu ca pe o victimă: personalităţii fiecăruia şi satisfacerii propriilor gusturi li se dă mână liberă. La periferia oraşelor, aceasta se poate manifesta prin plantarea unei araucaria în faţa casei sau prin construirea în grădina din spate, lipită de casă, a unei sere în care se încearcă cultivarea celei mai mari agrişe din lume, la care se adaugă un iaz ornamental în care pescuiesc în linişte nişte pitici făcuţi din ghips. La nivelul pretenţiilor mai nobile, se face simţită lunga tradiţie a extravaganţei arhitecturale: nu numai pseudoruina şi grota cu scoici, ci hangarul gotic pentru bărci şi fierăria în stil feudal, pagoda maură şi voliera egipteană sau ananasul de doisprezece metri, sculptat în piatră, de la Castelul Dunmore din Stirlingshire. O altă emanaţie a acestui spirit de fantezie planificată este labirintul de grădină, gen straniu de arhitectură horticulturala care se situează la joncţiunea a două pasiuni englezeşti: dragostea pentru grădinărit şi dragostea pentru cuvinte încrucişate. Spre surprinderea acelora, puţini la număr, care au luat notă de eveniment, anul 1991 a fost desemnat oficial Anul Labirintului. De ce 1991? Ei bine, în 1991 britanicii nu numai că sărbătoresc cu urale bicentenarul morţii lui Mozart, împreună cu tot restul lumii, dar celebrează totodată *pianissimo* tricentenarul Labirintului Regal de la Hampton Court.

La 9 iunie 1662, cronicarul şi expertul în grădinărit John Evelyn a vizitat Hampton Court, pe care l-a descris drept „un complex de construcţii nobil, armonios şi vast, pe măsura oricărui proiect gotic de arhitectură”. El a elogiat „mobila fără de pereche”, tablourile lui Mantegna, „galeria de coarne” (trofee de vânătoare), patul reginei, care costase opt mii de lire, şi acoperişul capelei, „excelent ornamentat şi aurit”. După ce a ieşit din reşedinţă, Evelyn, traducătorul tomului *Grădinarul francez* şi viitorul autor

al tratatului renumit de arboricultura *Sylva,* a fost iniţial la fel de impresionat de parc, „străbătut de rânduri de tei” şi de canalul cu apă „a cărui construcţie este aproape terminată”. Bolta formată de carpeni deasupra grădinii este, datorită încâlcirii confuze a crengilor, „respectabilă”, adjectiv care, deşi elogios ca termen, sună totuşi prudent, precum sintagma „de colecţie” folosită de anticari când recomandă obiecte pe care le consideră vulgare, dar care fac deliciul amatorilor bogaţi şi ignari. Evelyn îşi încheie descrierea cu singurul accent de îndoială politicoasă care scapă penei sale: „Toate aceste grădini, notează el, cu mult prea înguste pentru un astfel de palat, ar putea fi ameliorate în mod considerabil.”

în timpul vieţii lui Evelyn, grădinile au fost într-adevăr îmbunătăţite considerabil de George London şi Henry Wise. Ei au realizat, între altele, labirintul viu, cel mai venerabil de acest gen din Marea Britanie şi enigma horticolă cea mai faimoasă din lume. În ce măsură suntem îndreptăţiţi să-i celebrăm tricentenarul anul acesta este un fapt asupra căruia planează oarecare dubii: grădinile au fost concepute între 1689 şi 1702, niciun document legat de plantări nu a supravieţuit şi data universal acceptată până acum era 1690. Dar nu are rost să facem prea mare caz de acest fapt, atunci când ne fac ochi dulci comerţul şi turismul. Adrian Fisher, creatorul proeminent de labirinturi din Anglia zilelor noastre, care în ultimul deceniu a dus o campanie acerbă pentru declararea oricărui an drept An al Labirintului, explică: „Un an impar este optim, pentru că nu coincide cu Jocurile Olimpice, Cupa Mondială şi alte evenimente de acest fel.” La fel de util se dovedeşte şi faptul că 1991 este un palindrom numeric, o trăsătură care cu siguranţă este pe placul labirintofililor.

Labirintul de la Hampton Court nu a avut o existenţă uşoară în toţi aceşti trei sute de ani. În tinereţe, a trebuit să pareze avansurile lui Capability Brown, care, în calitate de grădinar regal, a locuit în apropiere între 1764 şi 1783 şi căruia regele a trebuit să-i atragă în mod special atenţia să nu se atingă de el. În secolul următor, labirintul a trebuit să suporte propria sanctificare în romanul lui Jerome K. Jerome *Trei într-o barcă,* lucrarea umoristică clasică, cu banjouri şi bărci, de la sfârşitul epocii victoriene. Iar în timpurile moderne, el trebuie să supravieţuiască invaziei necruţătoare a autobuzelor cu turişti care dau năvală asupra unuia din cele mai celebre situri din Anglia. Cărarea a fost între timp asfaltată. Plantele (carpenii iniţiali au fost înlocuiţi cu o serie de specii între care predomină

tisa) au trebuit să fie protejate ici şi colo cu grilaje de fier, traficul vuieşte constant pe şoseaua care trece pe lângă Lion's Gate, iar taxa de intrare s-a ridicat de la doi penny pe vremea lui Jerome la o liră şi douăzeci şi cinci de penny. În ciuda acestor neajunsuri, labirintul a reuşit să conserve un anumit mister, iar înălţimea gardului viu (de peste doi metri) îi conferă chiar un aer uşor ameninţător. El prezintă, de asemenea, un grad agreabil de dificultate. Harry din *Trei într-o barcă* susţine, sigur pe el, că tot ce ai de făcut e să o iei mereu pe prima la dreapta şi este pedepsit, rătăcindu-se falnic. Modul corect şi rapid de a ajunge în centru este să o iei la stânga imediat după ce ai intrat în labirint şi apoi dreapta, dreapta şi stânga, stânga, stânga, stânga. Alternativa lentă este să recurgi la tehnica „mâinii pe perete" care, fără greş, chiar dacă mai împiedicat, vine de hac labirinturilor de acest fel. Puneţi mâna dreaptă (sau stângă) pe peretele viu din dreapta (sau stânga), ţineţi-o mereu astfel, indiferent dacă aţi nimerit într-o fundătură sau tocmai ieşiţi de acolo, şi în cele din urmă veţi da de centru. Acolo veţi găsi doi castani porceşti, în coaja trunchiurilor cărora au fost gravate cu furie numele multor învingători. Cyril, Mad, Tito, Yin, Mig şi Iky, între alţii, nu s-au lăsat copleşiţi de complexitatea acestei enigme trapezoidale, a cărei structură, pentru că veni vorba, a fost folosită în multe din primele experimente behaviouriste cu şobolani. Apoi se iveşte problema ieşirii din labirint. Tot ceea ce trebuie să faceţi este… dar asta ar însemna să deconspir secretul. Şi să nu vă aşteptaţi la ajutor din partea vânzătorului de bilete de la intrare. Cum reacţionează când oamenii strigă după ajutor?

— Nu îi luăm în seamă.

Trăim timpuri aspre, impregnate încă de idealul thatcherist al încrederii exclusive în propriile forţe.

— Pe vremuri exista mereu un angajat al labirintului care îi ghida pe cei rătăciţi din vârful unui observator. Astăzi, la sfârşitul programului, nu facem decât să încuiem biroul şi să plecăm acasă. Vizitatorii găsesc ieşirea, mai devreme sau mai târziu.

Marea Britanie dispune de tradiţia cea mai bogată şi mai variată de labirinturi din Europa şi se mândreşte cu exemplare splendide din cele două genuri labirintice majore. Hampton Court este un labirint clasic din gard viu: ele sunt îndeobşte de găsit pe proprietăţi private, podoabe ale terenurilor aristocraţilor şi mai recent ale conacelor transformate în hoteluri

sau ale parcurilor de distracţii. Gardul viu e format în general din carpen, tisă, fag şi ilice. Celălalt tip este labirintul din gazon sau piatră. În cazul acesta, orientarea pe teren nu pune probleme: o cărare unidirecţională conduce inevitabil, chiar dacă pe căi ocolite, la centru. Aceste labirinturi se găsesc de obicei pe terenuri comunale, în zone colonizate de populaţii nordice, şi au fost construite probabil de către imigranţi ca embleme ale culturii lor. Scopul era deopotrivă practic şi simbolic: erau folosite fie pentru a aduce noroc pescarilor (vremea rea trebuia convinsă să se abată în labirint şi să nu mai găsească drumul de întors), fie pentru oficierea unor rituri de fertilitate sau de dragoste, în care o fată aleargă spre centru pe căi întortocheate, urmărită cu răsuflarea tăiată de iubit.

Cel mai mare labirint pe gazon din lume, aflat încă în folosinţă, se găseşte pe terenul comunal din Saffron Walden, comitatul Essex: cu un diametru de treizeci şi opt de metri, el se aseamănă, văzut de sus, cu o tavă circulară de copt, dotată cu patru toarte. Cărarea care şerpuieşte de la periferie spre centru este lungă de un kilometru şi jumătate. Nu se ştie când a fost construit, referirea cea mai timpurie la existenţa sa datând din 1699, când Breasla Sfintei Treimi a plătit cincisprezece şilingi pentru a-i schimba traseul labirintic (de atunci, traseul a fost modificat de şase ori, iar în 1911 pietrişul calcaros care acoperea cărarea a fost înlocuit cu cărămizi). Un document din secolul al XVIII-lea descrie vechile concursuri de alergare care se mai organizau în el: „Dedalul de la Saffron Walden este locul de adunare al tinerilor din district, care au un sistem de reguli legate de parcurgerea labirintului. Frecvent se fac pariuri pe galoane întregi de bere. O vreme, el a fost folosit de fecioarele şi flăcăii oraşului: o tânără fată stând în centru, botezat «Casa», iar junele trebuind să o scoată din labirint în timp record şi fără să se poticnească.”

Străbaterea labirintului din Saffron Walden îţi ia circa cincisprezece minute dacă te decizi să nu trişezi şi, cum nu există nicio bifurcaţie, singura teamă este să nu-ţi scrânteşti glezna în locurile unde îngusta potecă de cărămidă şi fâşiile de gazon late de treizeci de centimetri se întâlnesc la înălţimi inegale. Este o îndeletnicire care îţi goleşte mintea de griji într-un chip plăcut, un fel de mantra pedestră — şi această experienţă monotonă te face să te gândeşti cât de simple erau unele din Plăcerile Simple ale Vremurilor Apuse. În cele din urmă, ajungi la un dâmb circular unde se înălţa un frasin, până când, în 1823, a ars până la rădăcini cu ocazia

focurilor în aer liber organizate în amintirea lui Guy Fawkes. Aici, toate pretenţiile de superioritate ale secolului XX tind să dispară în neant, pe măsură ce dai cu ochii de resturile chefurilor, lăsate de fumătorii şi câinii zilelor noastre.

Parcurgerea întortocherilor labirintului este determinată în zilele noastre de curiozitatea turistului şi nu de atavismul alergătorului sau de pietatea pelerinului creştin. Din când în când, vechile asociaţii de idei revin la suprafaţă. La ungerea precedentului arhiepiscop de Canterbury, Robert Runcie, în martie 1980, el a inclus în predica sa următorul detaliu psihanalitic: „Am visat un labirint. Aproape de centru erau câţiva oameni care însă nu reuşeau să găsească drumul. În afara labirintului se găseau alţi oameni. Deşi mult mai departe de inima labirintului, ei vor ajunge acolo mai repede decât cei care se agită exasperaţi în interior." Un astfel de vis poate fi interpretat drept o surprinzătoare încurajare pentru aceia dintre noi care, teologic vorbind, rătăcesc dincolo de circumferinţa labirintului. Mai concret însă, visul a inspirat-o pe lady Brunner din Greys Court, Valea Tamisei, care a comandat construirea unui Labirint al Arhiepiscopului. Structură îngrijită din cărămizi şi iarbă, care se armonizează perfect cu grădinile segmentate în spaţii secrete, fiecare cu personalitatea lui, labirintul este uni- şi multidirecţional, dar şi înţesat cu simboluri creştine (cele şapte zile ale Facerii, cele nouă ore ale Agoniei, cei doisprezece apostoli), în centru, o cruce romană din piatră cenuşie de Bath este încastrată într-o cruce bizantină din rocă azurie de Westmorland, sugerând reconcilierea dintre Est şi Vest, catolicism şi protestantism, Roma şi Bizanţ (o ambiţie ecumenică dragă inimii arhiepiscopului). Pe un stâlp de piatră în patru colţuri sunt gravate patru texte, din care cel mai labirintic este extras din scrierile Sfântului Augustin: „Ajungem la Dumnezeu nu prin arta navigaţiei, ci prin iubire." Arhiepiscopul de Canterbury a sfinţit labirintul la numai nouăsprezece luni după ce îşi povestise visul în public şi, chiar dacă originile psihice ale dedalului par oarecum inversate, simbolul constituindu-se într-o sursă de inspiraţie pentru gândirea creştină şi nu gândirea creştină întrupându-se în simbol — el e o dovadă palpabilă că un filon al tradiţiei labirintice este încă viu în zilele noastre.

Există şi o altă mărturie în acest sens, mai puţin oficială. Dacă labirinturile exercită o atracţie specială asupra cerebralilor amatori de cuvinte încrucişate, la fel de evident este că ele îi încântă în aceeaşi măsură

pe magicienii paranormalului. Pentru a te convinge nu ar fi trebuit decât să fii martor la adunarea amplă şi respectuoasă desfăşurată în biserica St James din Piccadilly în a patra lună a Anului Labirintului şi să asculţi cuvintele labirintologului american Sig Lonegren. Elegantă, rectilinie şi emanând un aer de prospeţime liturgică, biserica proiectată de Christopher Wren este o pledoarie pentru o relaţie raţională cu Dumnezeu. Sig Lonegren, originar din Vermont, este dezordonat, cu multe linii curbe (burtos, dacă e să spunem drept) şi plin de efuziune, bazându-se, poate, în chestiuni intelectuale mai mult pe intuiţie. Seara a început în maniera ecleziastică modernă, adică un mod calculat de a-l deconcerta pe profan. La început, am aprins cu toţii câte trei lumânări — „una pentru Iubire, una pentru Adevăr şi una pentru o temă aleasă de orator". Sig s-a decis pentru Comunicare. Apoi, am luat parte la un exerciţiu democratic, în care am votat pentru a stabili cât timp urma să medităm în tăcere: două, cinci sau zece minute. Britanici cum suntem, am ales calea de mijloc. La încheierea evenimentului, am întreţinut o conversaţie obligatorie cu unul din străinii din imediata noastră apropiere. Când să plecăm, au mai fost făcute o serie de anunţuri, printre care unul frizând ridicolul, conform căruia în seara respectivă nu urma să ni se servească cina, dat fiind că „Inneka era plecată la o întrunire consacrată reţelelor de afaceri".

în afară de activitatea sa în domeniul labirintologiei, Sig Lonegren este una din somităţile Societăţii [Americane de Radiestezie. Prima sa carte, *Radiestezia spirituală,* mai poate fi găsită în librării. A petrecut o perioadă lungă de timp la Glastonbury, centrul de activitate hippie-spirituală din Anglia, şi are mania deconcertantă de a se referi la Terra cu numele de „Muma noastră", ca de exemplu: „E lucru mare să fii pe Muma noastră, pe Pământ, atunci când practici radiestezia." Şi legătura dintre el şi labirinturi? „în ultimii douăzeci de ani am recurs la instrumente străvechi care ne pot fi de folos în aplicarea intuiţiei noastre." A fost o seară de „geometrie sacră", „noduri de putere", numerologie, „Muma noastră", muzica labirintului (zdrăngăneala lui Sig, înregistrată pe casetofon), frazeologie cu tentă jungiană, conceptul feminist de *herstory* şi mitul lui Dedal infantilizat pentru uzul contemporanilor (Dedal i-a cerut lui Icar să nu zboare prea aproape de soare… „Dar când ţin copiii cont de sfaturile părinţilor? Nicio dată.") Amestecând promiscuu religiile şi civilizaţiile ca pe o porţie de muesli de casă, Sig s-a arătat un moment îngrijorat de posibilitatea ca cineva din audienţă să se simtă jignit de faptul că a numit rugăciunea Tatăl

Nostru, în spiritul timpului, „Tatăl nostru şi Maica noastră”. Dar cine ar mai putea să se simtă jignit de ceva în Biserica Anglicană din zilele noastre? Numai umbrele binefăcătorilor lui Wren şi-au murmurat dezaprobarea în asediatul lor bârlog din galeria orgii, de unde vedeau că Sig instalase în faţa altarului un labirint dintr-un fir roşu, pe care urma să îl străbatem toţi după prelegere. Mă rog, toţi cu o singură excepţie. Când Sig a ajuns la ultima temă a serii, „Cum putem să utilizăm labirinturile în zilele noastre?”, flacăra Lumânării Comunicării a continuat să ardă fără jenă. Destul cu veneraţia, admiraţia şi diversiunea -să vedem însă cum stăm cu utilitatea.

— Labirintul este un instrument de soluţionare a problemelor, a anunţat Sig. Funcţionează perfect cu copiii.

în acest moment, ca un ziarist de la o publicaţie de senzaţie ajuns într-un lăcaş de pierzanie, corespondentul dumneavoastră s-a scuzat şi a spălat putina.

în 1980 existau în Marea Britanie patruzeci şi două de labirinturi. Cifra lor se ridică astăzi la peste o sută, din care circa douăzeci au fost inaugurate în Anul Labirintului. Peste o treime din cele construite în ultimul deceniu sunt opera unei firme denumite Minotaur Designs, al cărei director executiv este Adrian Fisher. Englez, rotofei, entuziast, în vârstă de patruzeci şi doi de ani, Fisher este exact opusul lui Sig Lonegren. Locuieşte în St. Albans într-o vilă mare din cărămidă roşie, la a cărei intrare se află, nu mai mari de o şchioapă, doi stridenţi pitici de grădină „pentru ca grădinăritul să nu ni se urce la cap”. Salonul este înţesat cu covoare de plastic, viu colorate, strânse în rulouri, care se pot asambla şi forma un labirint la domiciliul clientului. Fost consultant de management la compania ITT, Fisher a construit primul labirint în grădina tatălui său. (Gardul viu era din ilice şi „dacă făceai stânga-dreapta, stânga-dreapta, stânga-dreapta, ajungeai în centru. Dacă făceai dreapta-stânga, dreapta-stânga, dreapta-stânga, apoi un ocol şi jumătate al labirintului, ajungeai tot în centru”.) S-a dedicat cu totul arhitecturii labirinturilor în 1983. De atunci a construit labirinturi din plante, trasee labirintice de piatră (inclusiv cel al Arhiepiscopului din Greys Court), labirinturi de apă, labirinturi pavate în centrele urbane, un labirint al Beatlesilor la Liverpool, cu un Submarin Galben în imersiune, şi chiar şi un labirint de oglinzi la Wookey Hole Caves, în Somerset. Astfel de proiecte nu sunt nicidecum ieftine. Preţul unui labirint poate începe undeva între douăzeci şi cincizeci de mii de lire -traseele Leul şi Inorogul construite în

zona pietonala din Worksop, din cărări în cărămidă, au costat treizeci şi cinci de mii de lire fiecare, şi poate creşte până la două sute cincizeci de mii, dacă nu mai mult. Fisher concepe de asemenea itinerarii cu autobuzul şi ghiduri pentru vizitarea proprietăţilor particulare deschise publicului; acestea costă mai puţin.

Minotaur Designs este singurul fabricant de labirinturi din Europa şi probabil din lume. În orice caz, Fisher nu a auzit încă de niciun concurent. Întrebat dacă extraordinarul reviriment al labirintului britanic în ultimii zece ani poate fi pus pe seama sa, răspunde: „Da, în mare parte.” El consideră labirintul drept „o formă de artă complet modernă”, „o nouă modalitate de a trata peisajul” şi crede că puterea de seducţie a labirintului se trage din faptul că este „o metaforă a vieţii” („Povara opţiunilor de la douăzeci de ani o duci în spinare şi la treizeci.”). A remarcat calitatea labirinturilor de a reînvia spiritul copilăriei în adulţi, în schimb devine precaut şi chiar evaziv atunci când e întrebat dacă a detectat şi elemente transcendentale. „E mai dificil când sunt copii în preajmă”, recunoaşte el în cele din urmă. Preferă să vorbească despre afaceri şi despre arhitectura labirinturilor. „Stilul meu, explică Fisher, este să găsesc o piaţă fără concurenţă şi să o exploatez.” Concepe labirintul ca pe o „maşină de marketing”. Să dai unui labirint un nume este „o bună strategie de marketing”. Explicaţiile sunt raţionale, fără nici cea mai vagă conotaţie mistică. Dar, în fond, chiar şi în labirintul de o spiritualitate debordantă al arhiepiscopului, puţini sunt vizitatorii care, odată ajunşi la cadranul solar din centru, par să reflecteze, aşa cum ar trebui, asupra nimicniciei lor, biete fiinţe muritoare aflate într-un anume loc, într-un anume moment, nimicnicie pusă în lumină de timpul etern şi spaţiul infinit ale edificiului divin. Departe de ei: când am fost acolo, primul vizitator care a nimerit centrul după mine s-a uitat mai întâi la ceasul de la mână şi a deplâns apoi faptul că ceasurile solare nu pot fi ajustate după ora de vară.

Fisher este de părere că, în zilele noastre, construcţia de labirinturi are aproape numai un aspect comercial. Rar găseşti un viconte care visează la o enigmă cu carpeni pentru a-şi satisface propria înclinaţie spre perplexitate. O doreşte pentru că trebuie să deschidă porţile parcului său gloatei de gură-cască, iar un labirint este o atracţie în plus, o atracţie care pare să nu ştirbească din caracterul istoric al locului, degajând o atmosferă mai nobilă decât un tren-fantomă. Labirintul face parte din categoria marmelada de

casă, a serelor şi a semnelor de carte din piele, cu gravuri inspirate după vechi plăci comemorative. Aşa se face că unele dintre cele mai vechi şi mai vizitate case nobiliare din ţară au achiziţionat abia recent labirinturi: Chatsworthin 1962, Longleatin 1978, Hatfield House în anii optzeci; iar Blenheim a cumpărat cel mai mare labirint cu simboluri din lume în luna mai a acestui an. Amplasamentul labirintului menit să înfrumuseţeze proprietatea este o decizie care depinde în egală măsură de numărul turiştilor şi de estetica peisajului. Castelul Leeds din Kent oferă turiştilor (începând din 1988) o instalaţie extravagantă pe două niveluri: o grotă surpriză şi un tunel subteran de ieşire. Fisher spune că labirintul a fost amplasat în mod deliberat la o distantă relativ mare de castel, astfel încât vizitatorii să poată fi „dispersaţi în zonă precum pasta Marmite pe pâine”.

Prin ce se distinge un labirint bun? Potrivit lui Fisher, labirintul ideal trebuie să se încadreze plăcut în mediul înconjurător, să constituie o enigmă agreabilă şi să fi fost conceput cu multă imaginaţie, astfel încât parcurgerea lui să evolueze „ca în Disneyland”, culminând, dacă se poate, cu „o surpriză senzaţională”. Trebuie găsită proporţia ideală între timpul petrecut în labirint şi gradul de dificultate a parcursului, plus gratificaţia finală. Şi, dat fiind că succesorii nobililor de la Hampton Court s-au văzut nevoiţi să renunţe la solipsismul seniorial în favoarea ghişeelor de bilete, ei trebuie să ţină seama de capacitatea de concentrare a vizitatorilor şi de abilitatea în soluţionarea problemelor, întrebat ce înseamnă un labirint prost, Fisher îl numeşte cu dezaprobare vehementă pe cel din Longleat (care nu a fost construit de el).

— Îţi ia o oră şi jumătate, şi asta nu mai e distracţie. Traseul nu dispune de nicio variaţie, şi nici asta nu-i distracţie. Un dispreţ total faţă de piaţă. În orice caz, faţă de piaţa britanică. Poate că la Longleat s-au gândit la clienţii veniţi din Japonia. În anii optzeci, în Japonia s-a înregistrat o scurtă, dar intensă manie populară pentru labirinturi, peste două sute fiind construite în decurs de cinci ani. Elaborate, tridimensionale, construite din lemn, labirinturile erau ajustabile: parcursul putea fi schimbat de la o zi la alta şi vizitatorii fideli confruntaţi periodic cu noi enigme. Existau o serie de obiective care, odată atinse, aduceau vizitatorilor recompense sub forma unor ştampile pe biletul de intrare. Soluţionarea acestor labirinturi nipone dura multe ore fericite, o fericire nu fără legătură cu frenezia competitivă.

Echipa de arhitecţi a lui Fisher a creat şi unul dintre cele mai îndrăzneţe, mai spectaculoase şi mai controversate labirinturi construite în epoca modernă. Kentwell Hali, lângă Long Melford din Suffolk, este un elegant conac din epoca Tudor, construit din cărămidă de un roşu stins. Construcţiile principale se ridică pe trei laturi ale unui careu, a patra fiind un şanţ cu apă, traversat de un pod de acces. Curtea, cândva pavată, dispăruse demult sub mai multe straturi de pietriş atunci când actualii proprietari au luat moşia în primire. Ei s-au decis să nu recurgă la excavarea vechilor pietre de pavaj, preferând să acopere pur şi simplu curtea cu cărămidă în acelaşi ton cu clădirile. Până aici, nimic discutabil. Dar, aşa cum explică vizitatorilor proprietarul Patrick Phillips,:

— Ne-am hotărât să transformăm curtea în ceva special.

„Ceva special” s-a dovedit a fi un uriaş labirint din pavaj care întruchipa o gigantică roză Tudor: cu un diametru de douăzeci şi trei de metri, alcătuită din douăzeci şi cinci de mii de cărămizi, din care şaptesprezece mii au trebuit fasonate de mână. Cărămizile sunt de patru culori, roşu-trandafiriu, brun, portocaliu şi crem — şi, pentru asamblarea lor, doi oameni au lucrat cinci luni. Ca să instalezi un astfel de labirint în zilele noastre ai nevoie de circa o sută douăzeci de mii de lire.

— Am ales un motiv din epoca Tudor datorită puternicului aer Tudor pe care îl degajă conacul şi datorită interesului nostru pentru această epocă, explică Phillips. Am vrut, de asemenea, să celebrăm cea de a I cinci suta aniversare a venirii la putere a dinastiei Tudor. Am optat pentru un labirint pentru că ne-am gândit că va fi amuzant şi va recrea, într-un limbaj modern, conceptul *knot garden* din epoca Tudor. A fost nevoie, pentru un astfel de proiect arhitectural, de avizul consiliului local?

— Le-am scris, explică Adrian Fisher, şi i-am întrebat dacă avem nevoie de o aprobare pentru pavarea curţii într-un mod mai puţin ortodox. Ne-au răspuns că nu are rost să le răpim timpul cu o astfel de cerere.

Au fost, ce-i drept, câteva proteste din partea societăţii civile locale, care au amuţit însă când, la inaugurarea oficială a curţii, s-a anunţat că labirintul a primit Premiul pentru Patrimoniu în Devenire, acordat de Autoritatea Britanică a Turismului (aceste premii erau sponsorizate de o companie de produse lactate, câştigătorii primind o bucată de brânză turnată

în bronz, împreună cu cuţitul de brânză aferent, şi el turnat în bronz). A fost Fisher încântat să-şi vadă viziunea prinzând contur într-o tradiţională casă feudală? El îşi califică atitudinea faţă de Kentwell drept „uşor reverenţioasă” şi explică:

— O timiditate exagerată ar fi fost penibilă. Seamănă puţin cu un jaf. Spune el:

— Dacă potenţiala victimă este prea docilă, riscă să aibă şi mai mult de suferit.

Până aici, toate bune şi frumoase, dar cine e jefuitorul şi cine jefuitul? Unii s-ar putea să considere Kentwell Hali mai degrabă o victimă decât un agresor. Căci dacă, privit de la nivelul solului, labirintul face o impresie destul de controversată, forţa sa creşte cu cât îl priveşti mai de sus. Labirintul este desigur „foarte observabil”, cum ar fi spus John Evelyn. Privindu-l de la înălţime, vei percepe fie un pavaj de cărămidă şi un desen simbolic armonios, care dă atmosferei istorice a casei o notă modernă şi originală, fie o formă ce se aseamănă cu o ţintă imensă, şi imens de ingenioasă — pentru competiţiile de salturi cu paraşuta. Şi nu este oare ceva fundamental îndoielnic, chiar dacă foarte britanic, în însuşi conceptul de „Patrimoniu în Devenire”? Un semn al îndoielii de sine? De înfrumuseţare istorică? Fiecare popor îşi are, fără îndoială, propria parte de vină pentru ceea ce s-a distrus în decursul secolelor (şi labirinturile, care dispar repede prin simpla neglijenţă, au dispărut în număr mare), dar ne atenuăm oare vina declarând clasic un artefact nou-nouţ? Este benefic pentru obiectele de cultură să fie date cu lac şi puse la conservat de îndată ce au fost create: bucata de brânză turnată în bronz? Nu este oare o impertinenţă să anticipăm mersul istoriei în felul acesta? Labirintul de la Kentwell Hali şi-a pierdut dreptul la o existenţă reală, concretă, supusă contingenţei, la o viaţă în prezent, pentru că a fost deja clasificat, cu un zgomotos gest autoritar, drept trecutul viitorului.

septembrie 1991

JOHN MAJOR FACE O GLUMĂ

La conferinţa Partidului Conservator de la începutul lui octombrie, premierul a făcut o glumă. De fapt, a făcut mai multe, care n-au putut trece neobservate, pentru că John Major nu stăpâneşte încă una din subtilităţile

comediei şi anume să nu zâmbeşti decât după ce ai spus poanta. Unul dintre bancurile lui Major merită amintit şi comentat. Conferinţa anuală a Partidului Laburist avusese loc cu vreo săptămână mai devreme şi domnul Major şi-a îngăduit să acuze în mod tradiţional opoziţia de a fi furat unele dintre ideile guvernului său. El a continuat: „Nici nu se mai sfiesc când îmi şterpelesc hainele. Aţi remarcat câţi dintre ei purtau costume gri săptămâna trecută? Nu mai au pic de ruşine."

O primă remarcă ar fi că ceea ce consideră domnul Major a fi o glumă, sau, mai exact, ceea ce cred cei care îi scriu discursurile că este tipul de glumă care se potriveşte domnului Major — diferă mult de cea a precedentului premier. Doamna Thatcher, în aproape tot timpul domniei sale, nu a dat niciun semn că în public ar fi avut habar de existenţa umorului. O glumă ar fi fost în ochii ei un semn de slăbiciune, o încercare de a face politică prin consens, ceva neeconomic şi probabil subversiv, ca o sticlă de apă minerală străină la un banchet în reşedinţa din Downing Street. Sarcasmul robust a constituit limita pentru doamna Thatcher pe acest tărâm până către sfârşitul şefiei sale, când a avut loc o ultimă încercare disperată de a proiecta imaginea unei noi Maggie, plină de compasiune şi umană, în locul lui Robocop, care dăduse până atunci tonul. Aşa s-a făcut că, din când în când, îşi permitea jocuri de cuvinte care ar fi ameţit un rinocer: atacându-l pe Jacques Delors, preşedintele Comisiei Europene, Thatcher şi-a reafirmat opoziţia furibundă faţă de orice formă de federalism, fie ea şi de tipul „back Delors". Chiar şi când glumea, Margaret Thatcher rămânea agresivă şi dispreţuitoare. În schimb, spiritul arătat de dl Major la conferinţă era modest, autoironie şi deschis către electorat.

În al doilea rând, trebuie să examinăm trimiterea făcută la costumul gri. Când a preluat puterea, în noiembrie 1990, domnul Major s-a văzut confruntat cu o serie de probleme, printre care faptul că mai nimeni nu ştia cine este şi cum este. În decursul mandatelor doamnei Thatcher, pe scena politică se perindaseră mai mulţi tineri aspiranţi, etichetaţi neoficial drept Posibili Succesori. Era o poziţie grea, comparabilă cu cea de favorit la curtea Ecaterinei cea Mare, iar cei cărora le trecuse vara favorurilor se trezeau într-o postură dificilă, chiar ridicolă. Domnul Major a avut însă marele noroc să se găsească în apropierea singurului scaun rămas liber atunci când s-a întrerupt muzica. De îndată ce s-a aşezat pe perna purtând încă mulajul ferm al unui voluminos şezut străin şi a constatat că braţele

fotoliului erau puţin mai sus decât îşi imaginase, el s-a văzut confruntat cu o problemă tactică. Doamna Thatcher fusese detronată pentru că un număr suficient de mare din membrii Partidului Conservator considerau că dogmatismul ei dominant devenise contraproductiv din punct de vedere electoral. Pe de altă parte, el fusese candidatul liderului repudiat şi al thatcheriştilor fundamentalişti. Aşa că a fost nevoit să atârne în vitrină anunţul „Deschis", în timp ce înăuntru începeau redecorarea prăvăliei şi modernizarea stocului de marfă: în loc de puşti şi sârmă ghimpată, dugheana familiei urma să comercializeze în viitor pachete cu ciocolată şi soluţie pentru frecţii. Şi în privinţa imaginii personale, unde, să recunoaştem, era mai puţin loc de manevră — domnul Major era confruntat cu o dilemă. Dacă încerca să joace rolul liderului hotărât şi intransigent, n-ar fi fost perceput decât ca o copie palidă a precursoarei sale. Dacă o lua mai încet şi recurgea la străvechiul sistem de consultări, în care trebuia să fii dispus să-ţi schimbi punctul de vedere dacă ţi se prezenta un argument convingător, ar fi fost acuzat de lipsă se fermitate. Noul premier a avut ocazional accese de temeritate — de pildă atunci când a propus crearea unei zone de refugiu pentru kurzi, pe când alţii încă moţăiau — dar era un stil care în mod evident nu i se potrivea. În schimb, John Major a urmat în linii mari onorabilul precept politic de a nu întreprinde nimic în mod special decât când nu mai avea încotro, proclamând, în acelaşi timp, sus şi tare că mai sunt încă multe de făcut. Este de aceea deseori criticat de opoziţie, care vede în el un „şovăielnic".

A fost de asemenea etichetat drept tern, plicticos, fără charismă. Dar, în anumite perioade (şi dacă se ţine cont de precursorul său), aceste trăsături nu sunt neapărat negative. În plus, toată lumea a recunoscut că John Major era un tip decent, cinstit, genul de individ care preferă să urmărească un meci de cricket întins într-un şezlong în dungi şi cu o cană aburindă de ceai în poală. Nu avea nicio calitate ameninţătoare ca de pildă o carieră academică, un interes ascuns pentru sculptura modernă sau tendinţa de a utiliza cuvinte lungi în discursurile sale. Era tipul de premier care, după cum au lăsat să se afle consilierii săi, era capabil să oprească maşina oficială la un modest restaurant, situat la margine de şosea şi cunoscut sub numele absolut necharismatic de „Mâncăul fericit", pentru a devora un prânz umil. Cu alte cuvinte, eram confruntaţi cu procesul natural de prezentare a omului şi politicianului John Major: limitele sale erau înfăţişate drept normalitate, iar normalitatea era ridicată la rang de virtute.

Aşa se face că atunci când, la conferinţa partidului, la care participa pentru prima dată în calitate de lider, dacă nu cumva şi pentru ultima dată, căci trebuia să organizeze alegeri generale în primele şase luni ale anului 1992 — John Major recunoştea că este un tip în costum gri, el recunoştea evidentul decretat acum imperativ al momentului. Consideraţi-mă şters dacă vreţi, părea el să spună, dar uitaţi-vă bine la mine: sunt ceea ce sunt fără ajutorul nimănui, sârguincios, nespectaculos, demn de încredere, întruchiparea spiritului Angliei profunde. Snobii ar putea să-l considere provincial, dar snobii obţin mereu mai puţine voturi decât provincialii. Primul-ministru nu a vizitat încă, din câte se ştie, expoziţia Toulouse-Lautrec de la Galeria Hayward (mai are până pe 19 ianuarie), dar, dacă o va face, s-ar putea să-i placă una din litografiile cele mai elegante şi mai îndrăzneţe ale artistului: *Englezul la Moulin Rouge* (1892). Înfăţişează un bărbat între două vârste, corect îmbrăcat, care acostează două femei tinere. Fundalul litografiei este pictat în galben viu şi albastru aprins. Personajul feminin principal are un păr surprinzător de roşu şi o rochie de un verde delicat. Implantat în acest mediu intens colorat, englezul este pictat într-un gri monolitic. Costumul, cravata, mănuşile şi bastonul îi sunt gri. Părul, mustaţa, faţa şi urechile sunt gri. Culoarea i s-a infiltrat inexorabil în fiinţă.

în fine, trebuie remarcat că gluma lui John Major conţine un dram de adevăr. Ne aflăm în faza finală şi anostă dinaintea alegerilor generale, când partidele se străduie să evite orice fel de greşeală, când chestiunile de imagine sunt mai importante decât ideile politice şi când diferenţele dintre promisiunile electorale ale laburiştilor şi conservatorilor tind să se diminueze. De aici şi acuzaţia de furt vestimentar. Căci anul acesta va fi martorul Bătăliei Oamenilor în Costume Gri. Trecute sunt timpurile când nobili în costume de vânătoare din tweed se confruntau cu mojici cu şepci de postav. Astăzi, oriunde te-ai uita, nu vezi decât gri, griul unei plaje invadate de foci. Cele două partide se apropie ezitând unul de celălalt, precum ca-deţii stângaci la parade, cu ochii aţintiţi în faţă şi prefăcându-se că ceilalţi fac mişcarea. Ţelul general al fiecăruia din ele la viitoarele alegeri este să se prezinte ca organizator eficient şi progresist al economiei de piaţă, manifestând totodată un grad satisfăcător de preocupare socială. Conservatorii ştiu că escapada lor de un deceniu cu ideologia thatcheristă trebuie să ia sfârşit, că a sosit momentul să scoată de la naftalină uniforma pragmatismului şi să se asigure că în următoarele luni nu se mai închid prea multe spitale. Partidul Laburist, după ce a pierdut trei alegeri la rând şi a

văzut prăbuşindu-se aşa-numitul bloc socialist din estul Europei, a aruncat la gunoi majoritatea principiilor dogmatice sau (depinde cum priveşti lucrurile) s-a adaptat la realităţile lumii în care trăim. De pildă, pe când Gorbaciov transforma Terra într-o lume mai sigură şi începeau negocieri serioase de dezarmare, Partidul Laburist a renunţat la politica sa antinucleară şi a declarat că iubeşte bomba, sau, în orice caz, o iubeşte într-o oarecare măsură, deşi, desigur, cu mult mai puţin decât conservatorii, căci era oricum o greşeală să te prezinţi la negocieri fără un atu în mână, iar laburiştii vor fi utilizatori ai bombei mult mai responsabili şi mai precauţi decât conservatorii în eventualitatea nefericită că… Şi aceasta pentru că, la alegeri, se dovedeşte în mod repetat că votantul britanic nu dă doi bani pe o emasculare cu principii. În mod similar, entuziasmul generalizat pentru Europa, manifestat în prezent de Partidul Laburist, contrastează ironic cu arţagul şi insularitatea afişate cu ani în urmă. Europa este însă locul unde se întrunesc, în costumele lor gri, oamenii care se respectă din zilele noastre. În Europa se poartă griul emblematic al puterii.

În Marea Britanie nu există un calendar electoral ferm, doar o limită de cinci ani până la care guvernul trebuie să înfrunte electoratul. Aşa stând lucrurile, dacă ai fost ales cu o mică majoritate de voturi, ai putea fi tentat să dai fuga curând la electorat pentru a obţine o susţinere mai generoasă şi mai eficientă. Dacă, pe de altă parte, guvernul stă rău în sondajele de opinie, tentaţia ar fi să amâni scrutinul până în ultima clipă. Această flexibilitate dă guvernului un avantaj faţă de opoziţie. În locul strategiei partidelor de a-şi concentra eforturile pentru alegerile dintr-o lună anume, suntem martorii înscenării, de ambele părţi, a unui întreg circ legat de anunţarea datei scrutinului. Spectacolul se aseamănă deseori cu debutul unei hârjoneli în curtea scolii, în care oponenţii îşi dau târcoale umflându-se în pene şi strigând „Fă-te-ncoa’! Sunt gata, hai să vedem ce-ţi poate pielea, mâţă sfrijită ce eşti!”, în timp ce adversarul adoptă o atitudine nobilă, ignoră zeflemeaua şi declară: „Eu hotărăsc când e să ne batem.” Acest tip de comportament ritualizat se intensifică la conferinţele partidelor. În toamna aceasta, s-a aflat din surse bine informate că premierul cu certitudine, mă rog, cu oarecare certitudine — va chema electoratul la urne până la sfârşitul anului, ba chiar aproape sigur în noiembrie, dacă, desigur, nu se va răzgândi în ultima clipă.

Această atmosferă de ba da, ba nu a fost sporită de apariţia către sfârşitul lunii septembrie a ultimelor producţii de publicitate electorală ale celor două partide. Dacă în lunile ce vin atenţia ne va fi captivată de meciul dintre John Major şi Neil Kinnock, nu ar trebui să ignorăm încăierarea savuroasă care, ce-i drept, nu e cap de afiş, dintre Hugh Hudson *(Chariots of Fire),* producătorul publicităţii TV a laburiştilor, şi John Schlesinger *(Midnight Cowboy),* racolat pentru a consolida eforturile electorale ale conservatorilor. Dată fiind starea cvasimuribundă a industriei autohtone de film, somată de guvern în ultimul deceniu să se descurce cum o şti în căruciorul ei de handicapat, peliculele de publicitate trezesc şi un interes cinefil, pe lângă cel politic. Chiar dacă nu se poate vorbi de o competiţie de la egal la egal, la Schlesinger s-a apelat ca la un depanator, un reajustor de ultimă oră al campaniei electorale, în timp ce Hudson se implicase de la început — confruntarea promite cel puţin ca producţiile să atingă cote de valoare mai înalte. Nu se poate spune, desigur, că primele spoturi electorale ni s-au întipărit în memorie. Filmul lui Schlesinger etala răsărituri şi apusuri de soare, un prunc abia născut şi *Concertul de pian nr. 21* de Mozart: se putea deduce că Britania conservatoare este liniştită şi pastorală, energică şi totuşi oarecum elegiacă. Riposta laburistă a lui Hudson a fost o piesă greoaie de agitaţie propagandistică, în care un cuplu de părinţi zeloşi (domnul şi doamna Alegătoru') se duc la şcoală pentru a se informa la directorul instituţiei (Dumnezeu, poate) despre evoluţia fiului lor (Partidul Conservator). Cu o predictibilitate pedantă, ei află că *„tories* sunt ultimii din clasă şi, între noi fie vorba, nu i-aş lăsa să gestioneze nici măcar automatul de dulciuri".

în spotul publicitar al conservatorilor, premierul putea fi auzit într-o scurtă înregistrare audio vorbind despre „o naţiune mulţumită de sine". Acest tip de complezenţă soporifică este, desigur, conform cu tradiţia conservatoare: în 1957, premierul Macmillan, repetând sau poate plagiind lozinca electorală a Partidului Democrat american din 1952, a dat asigurări electoratului că „nicio dată nu le-a mers mai bine majorităţii cetăţenilor noştri". Anii guvernării Thatcher au fost în multe privinţe o aberaţie, căci ideea revoluţionarii modului de viaţă britanic nu este pe placul nici unui conservator; este preferat clişeul naţiunii ca un leu adormit, cu accentul pe „adormit". Cele optsprezece luni rămase la dispoziţia lui John Major (de la plecarea doamnei Thatcher până la data limită când pot fi organizate alegeri) nu sunt o perioadă suficient de lungă pentru a se debarasa de noua

şi anistorica imagine a conservatorilor drept un partid radical şi reformator. Iar debarasarea de această imagine se leagă de debarasarea de doamna Thatcher, de efortul de a o convinge să-şi ţină gura.

Dar doamna Thatcher nu a excelat nicio dată în această privinţă, dimpotrivă, admonestările ei perpetue la adresa sindicaliştilor, a şomerilor, a străinilor şi a altor puşlamale au stat la baza atracţiei pe care a exercitat-o asupra electoratului britanic. De când a părăsit Downing Street, Margaret Thatcher a trebuit să se ocupe de memoriile sale — să le comercializeze, nu să le scrie încă. Pe deasupra a mai fost chestiunea înfiinţării Fundaţiei Thatcher, un fel de centru internaţional de expertiză ale cărui obiective statutare sunt de o generalitate narcoleptică şi au fost rezumate mult mai bine de însăşi iniţiatoarea sa: „Scopul fundaţiei este să perpetueze toate lucrurile în care cred eu.” Proiectul a avut parte de un debut nefast când Comisia pentru activităţile de caritate i-a refuzat statutul necesar scutirii parţiale de impozite, motivând că, oricât de fantezist ai interpreta legislaţia, proliferarea învăţăturilor doamnei Thatcher nu putea fi considerată operă de caritate. Fundaţia este acum înregistrată, cu totul nepatriotic, în Elveţia, unde jurnaliştilor le este cu mult mai greu să descopere ce miliardari străini contribuie cu fonduri. Telul iniţial al colectei era de douăsprezece milioane de lire sterline pe an, motiv pentru care doamna Thatcher a petrecut o bună parte a anului trecut într-o campanie neoficială printre cei foarte bogaţi. Deunăzi se spunea că sultanul Bruneiului a promis o donaţie de cinci milioane de dolari. Aceste călătorii comportă desigur şi participarea la agreabile ceremonii obsecvioase, precum acordarea unor diplome onorifice. Thatcher a obţinut o astfel de distincţie în noiembrie de la Universitatea din Kuweit (după ce acum câţiva ani i se refuzase una la Oxford: ofensă unică până acum pentru un prim-ministru). În discursul de acceptare a diplomei, ea a deconspirat numele unui susţinător necunoscut până acum al viziunii sale asupra lumii: „Frunzărind prin lucrările lui Tennyson, cum fac uneori în primele ore ale dimineţii, pentru a mă inspira”, doamna Thatcher a găsit versurile care îi încapsulau şi îi prefigurau filosofia: „Acest miracol, că tu eşti tu însuţi / Şi că poţi decide faptele tale şi mersul lumii.” Poezia lui Tennyson *Salut dublu,* o celebrare cam prolixă a naşterii unui copil, este total lipsită de conotaţii politice, dar, desigur, ar trebui să fim recunoscători ori de câte ori un vers provoacă o reacţie în sonarul nocturn al unui politician.

Modul tradiţional de a ţine ocupat un fost prim-ministru, cu alte cuvinte, de a-l împiedica să dea de necaz — este să-l treci pe linia moartă a Camerei Lorzilor. Acoliţii parlamentari ai doamnei Thatcher au fost mereu iritaţi de faptul că predecesorul ei, Edward Heath, a respins atât oferta unui loc în Camera Lorzilor, cât şi tentaţia unui post de ambasador, preferând să rămână în Camera Comunelor ca ultim reprezentant incomod şi dezaprobator al vechiului conservatorism cu trăsături mai liberale. Manevra de trecere a doamnei Thatcher pe o linie moartă, deşi acceptată în teorie de toate părţile, se dovedeşte a fi la fel de anevoioasă. Ideea unei tranziţii line către o senilitate căptuşită cu blană de hermină s-a risipit în vânt când s-a aflat că doamna Thatcher nu percepea retragerea în Camera Lorzilor în modul în care o făcuseră predecesorii ei. Cu excepţia lui Heath, care şi-a păstrat mandatul de parlamentar şi nu a primit nici măcar titlul de cavaler, premierii din ultimele decenii — Wilson, Callaghan, Home — au acceptat titluri de nobleţe neereditare. Doamna Thatcher a făcut cunoscut însă că, departe de a accepta drept recunoaştere a meritelor sale faţă de naţiune un simplu titlu personal de nobleţe, va revendica un rang nobilitar pe care să-l poată lăsa moştenire. DOAMNA THATCHER POATE, ÎN FINE, DEVENI CONTESĂ DE FINCHLEY suna titlul de pe prima pagină a ziarului *The Times* din 3 octombrie şi, odată cu el, a fost reaprinsă discuţia asupra rolului potenţial stânjenitor pe care îl joacă într-o guvernare democratică membrii aristocraţiei ereditare. Este drept că Harold Macmillan a acceptat un titlu de conte, dar a rezistat ispitei mai bine de douăzeci de ani după părăsirea guvernului şi a acceptat onoarea abia la vârsta de nouăzeci de ani, şi atunci, se spune, din pură plictiseală. Winston Churchill a mers până acolo încât a refuzat un titlu de duce. În cazul doamnei Thatcher intervine un element suplimentar. Perspectiva ca fiul ei să treacă frumuşel de la numele dl Mark la sir Mark şi apoi la conte de Finchley şi astfel să devină unul din legiuitorii ţării îngrozeşte pe orice meritocrat şi îl încântă doar pe umorist. Lipsa de diplomaţie manifestată de Thatcher jr. A descurajat câţiva susţinători potenţiali ai Fundaţiei Thatcher, printre care Charles Price, fostul ambasador al Statelor Unite acreditat la curtea reginei Elisabeta a Ii-a. Delicateţea demersurilor lui Mark Thatcher a fost ilustrată în cursul unui turneu recent de colectare de fonduri în Orientul îndepărtat, când a ofensat un milionar din Hong Kong cu memorabilele cuvinte: „A sosit vremea să vă plătiţi datoriile faţă de mami.” Faptul că până şi natura recompensei oferite doamnei Thatcher din partea conservatorilor a devenit o problemă

naţională, un comentator observa că titlul de contesă de Finchley este „echivalentul heraldic al unei perechi de zaruri din pluş care se leagănă la spatele unei căleşti oficiale”, arată cât de controversată rămâne ca persoană publică. Chiar şi la un an după ce şi-a părăsit postul, capacitatea ei de a provoca fisuri în propriul partid este fără egal. La conferinţa *tory,* de pildă, s-a considerat că ar fi imprudent ca Doamna de Fier să se adreseze direct delegaţilor şi naţiunii întregi. Dar, cum ar fi fost cu mult prea brutal să o declare deodată *persona non grota,* i s-a permis o scurtă apariţie în sala dezbaterilor, o prestaţie vizuală, cu alte cuvinte, nu una verbală. Ovaţiile pe care le-a primit pentru rolul de nălucă mută au durat cinci minute şi au avut o intensitate sonoră de o sută unu decibeli. Discursul de deschidere a congresului, ţinut de John Major, a fost aplaudat timp de patru minute şi douăzeci şi opt secunde, cu o intensitate de doar nouăzeci şi şapte de decibeli şi jumătate (miniştrii de mai mică importanţă au stârnit aplauze care au durat cel mult trei minute şi cu o intensitate sonoră situată cu puţin peste nouăzeci de decibeli). Este interesant de remarcat că singurul vorbitor care a provocat o isterie mai mare decât tăcuta doamnă Thatcher a fost unul din cei care o înlăturaseră de la putere, Michael Heseltine. El w a împins aplaudometrul până la o sută doi decibeli.

Nevoia şi dorinţa lui John Major de a se deosebi de conducerea anterioară s-au manifestat în coregrafia apariţiei sale la congres. Modest şi jovial cum este, el a intrat în sală pe uşa din spate, strângând mâinile militanţilor conservatori în drum spre podium. După discurs, sau, mai exact, după cântecul patriotic *Land of Hope and Glory* şi după ovaţiile generate de acesta (durată: patru minute şi paisprezece secunde, intensitate: o sută de decibeli), el a revenit în sală pentru a se întreţine cu plebea. În ceea ce priveşte discursul în sine, un indiciu al Noului Ton Conservator poate fi referinţa făcută la Churchill. Timp de zece ani, doamna Thatcher a părut să deţină drepturile de autor pe aluziile la Winston, cum îl numea ea cu familiaritate:’ ea, şi numai ea, avea dreptul să fumeze ţigara de foi şi să-şi ridice reverenţios pălăria gri de fetru, pentru că ea, precum înaintaşul ei, luptase cu veneticii pe plajele: britanice, ceruse jertfe de sânge, sudoare şi trudă şi aşa mai departe. Clipa churchilliană a lui John Major a survenit pe când expunea politica guvernului în domeniul educaţiei. Elogiul adus de Churchill piloţilor de vânătoare din cadrul Forţelor Aeriene Regale în timpul Bătăliei pentru Anglia („Nicicând în toată istoria conflictelor umane, un număr atât de mare de oameni nu au datorat atât de mult unui grup atât

de mic de semeni") a fost parafrazat de Major într-o glumă despre firavele sale atuuri în domeniul erudiţiei şi despre curiozitatea pe care acestea au stârnit-o în rândurile jurnaliştilor: „Nicicând nu s-a scris atât de mult despre atât de puţin." Era" o remarcă de o modestie dezinvoltă, lipsită de emfază, omenească.

Dar lipsa de emfază este ceea ce-l caracterizează pe domnul Major şi ceea ce ar trebui consiliat să cultive în continuare. O monotonie agreabilă a dicţiei va oferi un contrast seducător nu numai faţă de doamna Thatcher, ci şi fată de adversarul său direct, Neil Kinnock, care, deşi şi-a mai înfrânat exprimarea bombastică, riscă mereu să recadă în tipul de discurs flecar galez. Singurul element de emfază în textul lui John Major a survenit când a abordat partea dureroasă, dar necesară, a oricărei cuvântări cheie: Viziunea Mea pentru Viitor (deşi Viziunea Mea pentru Săptămâna Viitoare ar fi corespuns mai bine caracterului lui şi ar fi fost poate mai utilă din punct de vedere electoral). A făcut aluzie la o posibilă amendare a legii taxei de moştenire: „Vreau, a declarat el, să văd avuţia revărsându-se în cascadă din generaţie în generaţie." Acest pasaj părea să fie cu totul nelalocul lui. În universul domnului Major, nimic nu se revarsă sau n-ar trebui să se reverse „în cascadă". Cascadele sunt mult prea spectaculoase: o metaforă din domeniul irigaţiilor sau, şi mai bine, din cel al instalaţiilor ar fi fost mai potrivită. Şi deşi, sub doamna Thatcher, Marea Britanie a devenit tot mai grosolană şi mai insensibilă la vulgaritatea torentelor de capital, plescăitul Niagarei avuţiei revărsându-se are totuşi o sonoritate nemeritată, mai degrabă americană.

în tot restul intervenţiei sale de cincizeci şi şapte de minute, domnul Major s-a arătat prudent, recurgând la banalităţi şi speranţe necontroversate. „Aş vrea să trăiesc într-o lume în care există şanse pentru toţi, în care pacea este într-adevăr universală şi libertatea merge mână în mână cu siguranţa", a afirmat el, distingându-se astfel de puţini oameni politici din lume, cu excepţia brejneviştilor intransigenţi şi a khmerilor roşii. Domnul Major doreşte o Engliteră puternică, un sistem sigur de apărare, respectul pentru lege, o bună educaţie, o rată mai mică a inflaţiei, eradicarea crimei organizate, un parteneriat european (cuplat cu protejarea autonomiei ţării), o societate fără clase şi un sistem de îngrijiri de sănătate gratuit. Viziunea domnului Major despre „libertate şi şansă" pare chiar dacă în detaliu nu este, aceea a fiecăruia dintre noi. Este la fel de lipsită de relief ca un pavaj

proaspăt turnat şi în aceasta constă atracţia pe care o exercită. Înţelepciunea populară susţine că cei care ocupă calea de mijloc în politică riscă să fie călcaţi din ambele sensuri. Dar, în perioada preelectorală, tot animalul politic îşi lipeşte botul neabătut de linia albă de demarcaţie din mijloc. Puţini sunt cei care văd avantajele rigolelor, iar bordurile sunt redate buruienilor, pitulicilor şi chiţoranilor.

în public şi în viaţa particulară, John Major nu are nicio trăsătură distinctivă, nu este suspectat de vicii ascunse, nu manifestă pasiuni periculoase. El este o pacoste pentru pamfletar. Tentativele de a-l numi Major Minor şi alte variante la Joseph Heller s-au banalizat în mare parte. Old Major, vierul de prăsilă din *Ferma animalelor,* nu-i nici el de mare folos. Surprinzându-l într-un moment de destindere, unul din primii ziarişti care i-au luat un interviu a observat că poalele cămăşii îi erau băgate în chiloţi. Până în ziua de astăzi nu s-a putut verifica dacă această inelegantă vestimentară era o chestiune de obişnuinţă sau stângăcia momentană şi nu foarte reprobabilă a unui politician ocupat. Ea i-a furnizat însă un bine-venit unghi de atac celui mai coroziv caricaturist englez, Steve Bell de la ziarul *Guardian.* El îl înfăţişează pe John Major în costumul său gri lautrecian, dar purtând chiloţii peste pantaloni, nu boxeri, ci chiloţi demodaţi, marsupiali. Din când în când, în caricaturile lui Bell, premierul îşi convinge miniştrii, în semn de loialitate, să recurgă la aceeaşi inversiune vestimentară. Este un atac amuzant, dar, dat fiind caracterul conciliant al lui Major, caricatura şi-a pierdut mult din aciditatea scontată. Această inversare grafică a hainelor şi lenjeriei a sfârşit prin a avea un aer aproape amical: modest, fără emfază, uman — ei bine da, toate atributele amintite mai sus.. Domnul Major are nevoie de foarte puţine retuşuri cosmetice, ceea ce îl avantajează. Doamna Thatcher a trebuit să-şi modifice vocea, părul şi vestimentaţia. George Bush a recurs la consultanţa extrem de preţioasă a lui Roger Ailes („Iar dai din mâna aia afurisită, l-a criticat o dată Ailes pe preşedinte. Arăţi ca un poponar!") în schimb, singurul lucru pe care trebuie să-l facă John Major este să-şi amintească să îşi înfunde cămaşa în piesa de vestimentaţie potrivită şi gata, iată-l prim-ministru. Când îl întâlneşti în carne şi oase, lucrul cel mai extraordinar este că se prezintă exact cum ţi l-ai imaginat: nu e nici mai înalt, nici mai scund, nici mai tern, nici mai spilcuit, nici mai vesel, nici mai sumbru. Pe termen scurt, această normalitate -sau simplitate, va fi probabil în avantajul lui Major. Pe plan intern, părem să traversăm o perioadă de normalitate. Noul arhiepiscop de Canterbury, George Carey,

este un om foarte simplu — unul care, după ce a ajuns în fruntea Bisericii Anglicane, acordă primul său interviu în presa naţională nu celor de la *The Times* sau *Daily Telegraph,* ci revistei *Reader's Digest.* Echivalentul acestui comportament în cazul lui John Major a fost să dea un interviu doldora de platitudini magnifice revistei *Hello!* E vorba de o publicaţie care s-a specializat în a nu pune în încurcătură celebrităţile zilei, în măsura în care acestea nu au atâta minte încât să se simtă stânjenite de servilismul năclăios. Fratele prinţesei Di a fost surprins cu pantalonii în vine la i scurt timp după căsătorie şi a ajuns să schimbe dezagreabile insulte sexuale cu fosta prietenă prin intermediul presei. Ei bine, revista *Hello!* Era locul unde putea începe reabilitarea vicontelui. *Hello!* (semnul de exclamare din titlu reflectă perfect tonul revistei de inocenţă surescitată) vrea să privească înainte, preferă tragediile obscenităţii şi ia interviuri din poziţie îngenuncheată, întrebaţi despre ce vor face în timpul vacanţei lor în Spania, John şi Norma Major au putut să răspundă exact în spiritul revistei. John: „în primul rând, voi dormi mai mult decât obişnuiesc. Din când în când, descopăr chiar şi plăcerea siestei spaniole. O invenţie pe cinste." Rugat să comenteze caracteristicile naţionale ale localnicilor, domnul Major a răspuns: „Spaniolii sunt un popor foarte cald. Când am devenit premier, am primit mai multe scrisori încântătoare din Candeleda, ba chiar şi un cârnat." *Hello!* A evitat aspectul potenţial penal al mărturisirii candide: era cârnatul de dar crud sau afumat? Dacă era crud, importarea lui, chiar şi de către un prim-ministru, contravine regulamentelor vamale ale Majestăţii Sale.

Planul campaniei domnului Major pentru viitoarele alegeri legislative pare să corespundă de minune naturii sale, adică de a nu întreprinde nimic pripit. Partidul Laburist, în ciuda faptului că părea interesat de organizarea scrutinului în cursul toamnei, poate în secret să fie mulţumit de amânarea lui până la primăvară. Cu cât este mai lungă perioada până la alegeri, cu atât cresc şansele ca John Major să calce în strâchini. Laburiştii pot face trimitere la o tradiţie încurajatoare: mai mulţi premieri conservatori din timpurile recente şi-au pierdut postul în urma „unei ierni a vrajbei" (frază care a suferit o rară inversare lingvistică: metaforă la Shakespeare, ea a redevenit în zilele noastre o descriere realistă). Atât Heath, cât şi Callaghan au căzut de la putere după tribulaţii hibernale. Pe de altă parte, sindicatele se află acum într-o poziţie mult mai slabă decât în urmă cu un deceniu. Şi, cu cât Major îşi prelungeşte mandatul, cu atât mai puţin va fi privit drept un

premier interimar şi mai mult drept un prim-ministru abil, mâncător de cârnaţi.

Dar totul depinde de capacitatea sa de a evita tulburările politice. Tulburări cu T, de la Thatcher. Dacă la conferinţă conservatorii au marginalizat-o, ea a revenit spectaculos în prim-plan la sfârşitul lunii noiembrie. Ocazia a constituit-o dezbaterea din Camera Comunelor dinaintea summitului Comunităţii Europene de la Maastricht, la care urmau să fie decişi următorii paşi în cadrul procesului de unificare politică şi monetară. Cum cele trei partide parlamentare erau cu mult mai în acord asupra integrării europene decât ar fi vrut să recunoască, dezbaterile s-ar fi putut desfăşura într-o atmosferă relativ paşnică, cu episoade de luptă parlamentară simulată. În mod surprinzător însă, şedinţa Camerei Comunelor a marcat revenirea doamnei Thatcher pe scena politicii interne, mai întâi cu ocazia dezbaterilor şi apoi la televiziune.

în cursul dezbaterii, Margaret Thatcher s-a prezentat ca în zilele bune de odinioară: imperioasă, elementară, admonestând cu degetul, la un moment dat vorbind chiar de „ministrul meu de externe", ca şi când ar mai fi dirijat reprezentaţia. A respins cu dispreţ ideea monedei unice şi a sugerat fără jenă organizarea unui referendum asupra acestei chestiuni, în eventualitatea că principalele trei partide acceptă să fie lacheii Europei. Membrii cabinetului *tory* au suportat atacul în tăcere şi evident jenaţi, fiecare gândind, poate, că, după cum spunea Tennyson, poetul descoperit atât de târziu: „M-a împietrit din cap până-n picioare privirea-i de Gorgonă britanică." Prestaţia ei într-un interviu televizat transmis la o oră de maximă audienţă două zile mai târziu a fost însă mai revelatoare şi potenţial mai nocivă. Lăsa impresia unei persoane mai iritate şi totodată mai triste, o văduvă înstărită care a predat gestiunea moşiei în mâinile generaţiei următoare pentru a constata ulterior că parcela ei favorită de pădure a fost defrişată, iar lacul asanat pentru a face loc unui patinoar. A adoptat un ton populist, sentimental şi alimentat de fantasme naţionaliste. „Aveţi puţin mai multă încredere în conaţionalii dumneavoastră, i-a ordonat ziaristului la un moment dat. Noi am fost aceia care au împins înapoi graniţele socialismului şi noi am fost prima ţară care au făcut-o." Telespectatorilor li s-a amintit: „Dangătul lui Big Ben a fost cel care a răsunat în întreaga Europă în timpul războiului. Nu vreau să fim privaţi de această putere." A încheiat cu un nou apel la figura sa totemică: „Ce s-a întâmplat cu leul britanic despre care

Winston spunea că prin răgetul său obţine supunerea tuturor? Şi Winston a spus în 1953: «Vom fi cu Europa, dar nu parte a ei, iar când ne întreabă de ce adoptăm această atitudine, le vom răspunde că locuim în propria noastră ţară.» „

Putem constata ironia descoperirii subite de către doamna Thatcher a deliciilor referendumului. Nemulţumit, fără îndoială, de eticheta „ministrul meu de externe", Douglas Hurd a amintit Camerei Comunelor că, în 1975, argumentele cele mai pertinente împotriva euro referendumului propus de Harold Wilson au fost invocate de chiar Margaret Thatcher. Putem să ne îndoim de impactul unei sentinţe vechi de treizeci şi opt de ani („Ce poziţie ai faţă de moneda europeană?" „Ah, prefer să locuiesc în propria-mi ţară."). După cum stau lucrurile însă, doamna Thatcher pare să sufere, fie din orgoliu rănit, fie din convingere — de un primejdios atac de idealism. Când oameni politici profesionişti încep să bâiguie că „patria are întâietate în faţa partidului", a sosit probabil vremea să chemi salvarea.

Totuşi prestaţia lui John Major la Maastricht, la începutul lunii decembrie, a reuşit să-i liniştească pe eurofobii partidului său, satisfăcându-i în acelaşi timp pe eurofili. Doamna Thatcher s-a declarat iniţial „extrem de încântată" de acordurile semnate de el. Premierul însuşi a comentat cu un entuziasm debordant că, pentru Marea Britanie, la Maastricht lucrurile s-au desfăşurat după formula „ghem, set şi meci". Cum toţi şefii de stat europeni erau ocupaţi să celebreze acasă o victorie diferită de a celorlalţi, nimeni nu s-a sinchisit de pretenţia britanică de a fi învins în acest Agincourt sportiv. Versiunea guvernului asupra evenimentelor a fost că în Olanda se dăduseră lupte de stradă acerbe, dar că premierul şi-a suflecat mânecile şi s-a luptat cu bărbăţie. „Federal", cuvântul atât de temut şi considerat în prezent de oamenii în costume gri cu mult mai jignitor decât cealaltă vorbă cu f, mai colocvială, cuvântul „federal" deci fusese şters din textul tratatului. Londra obţinuse o dispensă specială în cadrul uniunii monetare şi putea să nu subscrie la „capitolul social" (secţiunea tratatului referitoare la drepturile angajaţilor, chestiuni precum salariul minim şi egalitatea de şanse). Pentru sceptici, John Major semăna cu un şofer care, după obţinerea carnetului de conducere, insistă să i se permită să meargă numai pe banda vehiculelor lente. În cadrul dezbaterii de două zile asupra Tratatului de la Maastricht din Camera Comunelor, liderul laburist Kinnock a persiflat deficitul de angajament european real al premierului: „Dispensă ici, clauză facultativă

colo şi, hocus-pocus, iată-ne în Europa.” O săptămână după summit, doamna Thatcher a început să nu mai pară la fel de „extrem de încântată”. Nu luase cuvântul la dezbatere şi ulterior s-a abţinut de la vot. Cel puţin nu s-a pronunţat şi nu a acţionat împotriva lui John Major şi, cum puterea ei de a influenţa cariera viitoare a premierului este, fără îndoială, cu mult mai mare decât cea a preşedintelui Mitterrand sau a cancelarului Kohl, unii vor spune că, la Maastricht, Major şi-a evaluat corect prioritățile politice.

Pentru moment, doamna Thatcher tace, chiar dacă în maniera sa originală. Totuşi, John Major şi colegii săi ar face bine să introducă o clauză de salvgardare în strategia lor electorală. Ea ar putea presupune o serie de invitaţii insistente adresate doamnei Thatcher de miliardari străini. Sume mari de bani vor fi promise pentru Fundaţia Thatcher, cu condiţia ca fondatoarea instituţiei să accepte o ospitalitate forţată în îndepărtate regiuni muntoase, în care să nu fie nici urmă de fax sau telefon. Şi, dacă această strategie dă greş, domnul Major ar trebui să pună mâna la miez de noapte pe o carte de Tennyson. El ar putea să descopere poezia *Să ne întindem mâinile* şi, în ea, următorul sfat:

De ispravă este doar grădinarul

Care taie crengile uscate ale arborelui.

ianuarie 1992

Doamna Thatcher a devenit baroană pe viaţă. Mark Thatcher va moşteni doar titlul de baronet al tatălui său şi, în acest fel, nu prezintă o primejdie imediată pentru Camera Lorzilor.

VOTATI-O PE GLENDA!

Într-o după-amiază de duminică, mohorâtă şi enervant de umedă, la mijlocul lunii martie, acea perioadă din an când temerara floare de prun este cât pe ce să fie anihilată de un ultim ger răzbunător al iernii, a sunat la uşa mea şi s-a prezentat o actriţă celebră, laureată a Premiului Oscar. Era echipată cu un microfon şi însoţită de o echipă de televiziune, care s-a ţinut la distanţă, pe trotuar. Toate acestea nu au influenţat convorbirea noastră destinsă, chiar dacă purtată într-o manieră rezervată. Vorbea pe un ton coborât şi părea obosită, dar mi-am dat seama că partea cea mai dificilă a rolului ei abia acum începea. Nu a încercat să mă dea gata cu nurii ei: nu era

machiată, părul îi era zburlit de vânt şi pantalonii stacojii, care apăreau de sub paltonul lung şi brun, dădeau apariţiei ei mai degrabă un aer de intimitate decât de cutezanţă vestimentară. A ascultat cu atenţie punctul meu de vedere, mi-a cerut sprijinul electoral şi, după câteva minute, care mi-au părut să fi durat mai mult, mult mai mult — şi-a luat rămas-bun cu un zâmbet amical. Am realizat, pe când o priveam plecând, că *l'esprit de l'escalier* îi atinge şi pe cei care se află în vârful ierarhiei sociale. Cuvintele mele de spirit cele mai redutabile şi întrebările cele mai pertinente au rămas nerostite. Când Glenda Jackson îţi vine în vizită în calitate de candidat laburist la alegerile generale, tinzi să-ţi pierzi graiul.

Astfel de experienţe personale merită să fie păstrate cu grijă în memorie pentru că alegerile legislative din 1992 au fost un eveniment anost, în doi peri, acid şi iritant, aducând foarte mult cu ţipetele precupeţelor la piaţă. Fiecare faţetă a vieţii părea temporar politizată, chiar şi Grand National, cursa cu obstacole, a fost câştigată de un cal botezat Party Politics — în timp ce liderii de partid dezgropau mereu alte argumente pentru a ne câştiga simpatia. Lui John Major şi lui Neil Kinnock le-a reuşit chiar trucul de a-şi sărbători zilele de naştere în aceeaşi perioadă de patru săptămâni a campaniei electorale, la care Kinnock a plusat, aniversând douăzeci şi cinci de ani de la căsătoria cu Glenys. Desigur, rezultatul viitorului scrutin exercita asupra noastră o fascinaţie considerabilă, dat fiind că sondaj ele de opinie indicau egalitatea perfectă între laburişti şi conservatori, ceea ce le dădea liberal-democraţilor şansa să devină arbitrii scrutinului. Procesul însă prin care urma să se ajungă la acest rezultat a fost perceput drept interminabil. Pentru alegător, situaţia aducea cu implicarea involuntară într-un conflict foarte neplăcut, unul cu accente categoric sado-masochiste, amestecând stări de dependenţă şi repulsie. Această situaţie putea fi suportată doar datorită certitudinii că peste o lună tot circul se va sfârşi -mă rog, că se va sfârşi până la viitoarele alegeri. Astfel că strângeai din dinţi şi te gândeai la Anglia, uimit de lupta obsesivă pentru putere şi dominare în care fuseseşi angrenat.

Ostilităţile electorale încep în mod tradiţional prin difuzarea de manifeste propagandistice. În trecut, manifestele electorale erau, în mod normal, scurte declaraţii de intenţie şi speranţă, distribuite gratis sau vândute pe câţiva bănuţi. Cu timpul, manifestele au ajuns să aibă lungimea unei nuvele, sunt vândute la un preţ corespunzător şi, după opinia unora, au

un conţinut la fel de nerealist. Broşura laburiştilor *(A sosit vremea să punem din nou pe roate Marea Britanie)* era cea mai ieftină dintre publicaţiile electorale şi singura care nu avea pe copertă chipul liderului de partid, în schimb, erau reproduse toate cele patru steaguri ale Marii Britanii, un indiciu subliminal, poate, că broşura conţine, la fel, un mesaj asemenea, dar diferenţiat. Manifestul conservatorilor *(Viitorul optim pentru Marea Britanie)* îl înfăţişa, în tonuri de albastru-pal şi cu un contur uşor difuz, pe John Major, zâmbind fericit pentru a ilustra, poate, mult trâmbiţata sa viziune a „unei naţiuni care se simte în largul său". Manifestul liberal-democraţilor *(O schimbare în bine pentru Marea Britanie)* avea, după cum îi stă bine celui mai mic partid aflat în competiţie, de departe cel mai mare format, coperta fiindu-i ocupată de poza lui Paddy Ashdown, a cărui faţă cu trăsături aspre, cu toţi porii dilataţi de definiţia înaltă a fotografiei, nu trăda nici urma unui surâs (nu e nimic de râs în situaţia catastrofală în care se află ţara). Ashdown avea în schimb aerul unui politician hotărât (trebuie luate decizii dure, nepopulare) şi în acelaşi timp omenos (iar noi vom lua aceste decizii cu compasiune). Nu este limpede dacă aceste broşuri sunt menite să facă prozeliţi sau sunt un fel de catehisme de buzunar pentru agenţii electorali, conţinând promisiunile de anul acesta, în contrast cu cele de anul trecut. Oricum ar fi, ele conţin informaţii care, întocmai unei salve de alice, sunt lansate către cât mai multe ţinte posibile. Conservatorii promit să menţină „cea mai aspră legislaţie antipornografie din Europa" şi că fiecare copil va fi învăţat să înoate până la vârsta de unsprezece ani. Partidul Laburist va insista asupra îngrădirii terenurilor abandonate, va interzice totodată vânzările de arme false şi va asigura un tratament mai uman animalelor aflate în carantină. Liberal-democraţii vor planta mai multe foioase cu lemnul tare, îi vor „proteja pe cei care pescuiesc în mod sustenabil, de pildă utilizatorii de undiţe la prinsul de scrumbii" şi vor introduce noi norme de eficienţă pentru becuri, frigidere şi maşini de gătit.

în campanie, puţini candidaţi au menţionat înotătorii minori sau foioasele cu lemnul tare, dar la fel de puţini s-au referit la chestiunile grave, cum ar fi politica externă, Irlanda de Nord sau Comunitatea Europeana, acestea fiind subiecte, ca de altfel şi soarta lui Salman Rushdie, considerate dăunătoare popularităţii partidelor mari sau, în orice caz, lipsite de o utilitate electorală. Liberal-democraţii şi-au concentrat campania pe calităţile de bun administrator ale lui Paddy Ashdown, pe majorarea cu un penny a impozitarului de bază pentru finanţarea unui program de ameliorare

a sistemului de învăţământ şi pe cererea de reformare sistemului electoral prin introducerea reprezentării proporţionale. Partidul Laburist a pus accentul pe serviciul de sănătate publică şi pe educaţie, oferind un buget alternativ, prin care cei care erau până acum privilegiaţi fiscal urmau să plătească un impozit mai mare (o creştere a cotei maxime de impozitare de la 40 la 50%). Totodată, laburiştii dădeau asigurări tuturor celorlalte categorii de contribuabili că, sub guvernarea lor, nouă din zece familii vor avea o soartă mai bună. Conservatorii au dus mai ales o campanie negativă, susţinând că cifrele prezentate de laburişti sunt false, că un vot în favoarea liberal-democraţilor ar facilita venirea la putere a partidului lui Kinnock şi că recesiunea, care oricum nu li se datora lor, era pe terminate, caz în care ar fi fost o nebunie curată să schimbi un guvern moderat şi responsabil cu un cabinet laburist hotărât să colecteze impozite mari şi să facă cheltuieli necugetate în acest moment crucial din istoria Marii Britanii. (Alegerile, este util să consemnăm, au mereu loc în momente cruciale ale ţării, într-o bună zi, un prim-ministru va trebui să aibă curajul să cheme electoratul la urne cu remarca: „Este o epocă relativ neînsemnată în istoria naţiunii noastre.”)

Cu o săptămână înaintea scrutinului, i-am spus lui Oliver Letwin, contracandidatul conservator al Glendei Jackson în circumscripţia electorală Hampstead şi Highgate, că, în opinia mea, campania dusă de partidul său fusese neinspirată. El mi-a răspuns (după ce mai întâi s-a interesat când va apărea articolul de faţă):

— A, n-a fost deloc bună. Nimeni nu s-a decis din timp ce avea să spună în timpul campaniei.

Când un partid se află la putere, şi, *a fortiori,* când conduce ţara de treisprezece ani, există două modalităţi de a te adresa electoratului. Una este aceea de a te lăuda cu realizările de până în acel moment. Cealaltă este să-ţi expui cât se poate de energic planurile pentru următorii cinci ani. *Tories* au adoptat o a treia cale: aceea de a veşteji propunerile laburiste (şi, când le rămânea timp, pe cele ale liberal-democraţilor). Deşi oarecum de înţeles, date fiind rezultatele strânse ale sondajelor de opinie, tactica nu a avut rezultatele scontate. Letwin a comparat campania lui John Major cu cele duse de Margaret Thatcher, în a cărei echipă strategică lucrase. Ea pornea o campanie ştiind exact ceea ce voia să spună şi apoi începea să îndruge acelaşi text la nesfârşit, fără să se teamă că face scurtă la gură, metodă prin

care putea fi sigură că ea, şi nimeni altcineva, stabilea agenda discursului electoral.

Unul din efectele campaniei negative a conservatorilor şi ale lipsei ei de focalizare a fost acela de a-i înveşmânta automat pe laburişti într-o mică aură de autoritate. Nu că laburiştii nu s-ar fi înveşmântat deja, în cel mai concret sens. De mai multă vreme, Barbara Follett, soţia romancierului Ken Follett, îi îndruma pe parlamentarii laburişti şi pe membrii cabinetului din umbră în chestiuni de prestanţă publică. Pentru observatorii scenei laburiste, această consiliere avea o latură comică. Pe vremuri, deputatul laburist se prezenta reconfortant de sărăcăcios. Prin vestimentaţie se sugera că parlamentarul se preocupa de probleme mai înalte decât cele legate de modă. Pantalonii burlăniţi şi cu genunchi erau o dovadă de solidaritate cu clasa muncitoare, peticele de piele la coatele unei haine de tweed probau cumpătarea şi virtutea. Când se iveau ocazii speciale, parlamentarul laburist îşi punea costumul cel mai puţin ponosit şi etala o cravată roşie. *Le point culminant* în revizionismul vestimentar al laburiştilor s-a produs în urmă cu câţiva ani, când Michael Foot, precursorul lui Neil Kinnock, s-a prezentat de Ziua Armistiţiului la ceremonia de la Cenotaf într-un costum unanim condamnat şi descris drept o scurtă de lână cu brandenburguri (deşi versiunea sa despre piesa de îmbrăcăminte diferă considerabil). Din acel moment, politicienii laburişti, cu excepţia ideologilor de rang — au devenit tot mai sensibili la modă, astfel că în prezent cei cu funcţii de conducere pot concura la vestimentaţie cu agenţii de bursă. Apariţia canalului de televiziune parlamentar MPTV a contribuit la accelerarea remodelării vestimentare. Costumele de gata gri, purtate cu pantofi din piele întoarsă şi cu talpă de crep, au fost înlocuite de haine bine croite, în culori închise. Cravatele aduc tot mai mult cu cele ale bancherilor, până la cele bleumarin cu puncte albe. Cravata roşie purtată la ocazii speciale s-a metamorfozat, ca într-un mit grecesc minor, într-un trandafir roşu purtat la butonieră. Rezultatul a fost că laburiştii s-au prezentat la alegeri arătând ca şi când ar fi fost deja la guvernare. Faptul că, pe deasupra, li s-a permis să se comporte ca atare a fost o altă greşeală din partea conservatorilor. Modul natural al unui guvern de a se prezenta la alegeri este de a acţiona ca şi când ar dispune numai de bărbaţi de stat (folosirea exclusivă a genului masculin este întru totul îndreptăţită, dat fiind că în cabinetul Major nu se află nicio femeie), în timp ce în rândurile opoziţiei nu se află decât simpli politicieni de duzină. Cu incompetenţa lor crasă în ce priveşte relaţiile publice,

conservatorii au reuşit însă să creeze o impresie exact inversă în rândul electoratului, iar Niel Kinnock, în spoturile electorale, se referea relaxat la „ministrul meu de finanţe şi ministrul meu al sănătăţii", ca şi când echipa sa n-ar mai fi avut nimic de făcut decât să aştepte câteva zile pentru a prelua afacerile guvernului.

Deşi toată lumea se aştepta la o campanie electorală murdară, majoritatea politicienilor s-au mulţumit să recurgă doar la insulte şi minciuni. O astfel de prudenţă era înţeleaptă, căci se spunea că fiecare partid se afla în posesia unor dosare privind viaţa sexuală a unor membri de frunte ai părţii adverse. Absenţa calomniilor erotice s-ar fi putut datora însă şi eşecului surprinzător al unui scandal anterior. Cu trei luni înaintea alegerilor, când se întrezărea deja posibilitatea ca liberal-democraţii să devină un factor semnificativ în viaţa parlamentară, a avut loc o spargere la biroul avocatului lui Paddy Ashdown. Întâmplarea a făcut ca în seif să se afle notiţele luate de avocat în cursul unei discuţii cu Ashdown, ocazie cu care liderul liberal-democrat recunoştea că avusese o legătură amoroasă cu secretara sa, în urmă cu cinci ani. Detalii ale notiţelor furate au ajuns, bineînţeles, la mai multe ziare londoneze şi, după o perioadă de ezitări şi tatonări, Paddy Ashdown s-a adresat tribunalului şi a impus tuturor publicaţiilor din Fleet Street interdicţia de publicare a informaţiilor subtilizate. Cum această interdicţie îşi pierdea valabilitatea dincolo de Zidul lui Hadrian, ziarul *The Scotsman* a publicat prompt povestea, după care cei din Fleet Street au intervenit, avizi să poată extinde scandalul. *The Sun,* tabloidul de dreapta care acordă mult timp formulării titlurilor, dat fiind că pe prima pagină nu rămâne prea mult loc pentru altceva, s-a aruncat primul în luptă cu următorul titlu bine cumpănit: PADDY CEL CU PANTALONII ÎN VINE!

Ce s-a întâmplat ulterior a fost foarte instructiv şi a permis cunoscătorilor britanici ai scandalurilor amoroase să adopte pentru scurt timp un aer de superioritate faţă de omologii lor americani. Paddy Ashdown a recunoscut faptele. Secretara s-a dovedit o fiinţă discretă. Doamna Ashdown, interpelată acasă de o echipă de televiziune în legătură cu actul de infidelitate admis în public de soţul său, a dat din cap impasibilă şi a murmurat: „Ca să vezi", fără a mai face alt comentariu. După care s-a produs cel mai surprinzător lucru din istoria scandalurilor sexuale din lumea politică britanică: următorul sondaj de opinie a înregistrat o creştere a cotei

lui Paddy Ashdown cu treisprezece puncte. Această evoluţie a pus capăt în mod eficient încercărilor de a exploata scandalul în presă şi trebuie să-i fi pus serios pe gânduri pe ceilalţi lideri politici, care trebuie să se fi întrebat dacă afaceri indiscrete de acest fel nu ar servi cumva cauzei.

Desigur, afacerea nu s-a încheiat chiar atât de simplu. Ea a avut un epilog jenant când, în numărul din aprilie al revistei *Good Housekeeping,* au apărut interviuri cu soţiile liderilor principalelor trei partide. Dat fiind procesul lent de editare, interviurile fuseseră luate înaintea izbucnirii scandalului Ashdown. În răspunsurile sale, Jane Ashdown se desemna autocritic drept „o vită de jug" şi un simplu nume figurând la rubrica „Au mai contribuit", „doar o nevastă". Ceea ce a produs însă o mai mare compătimire a fost loialitatea ei inocentă faţă de Paddy: „A fost acuzat că ar fi avut aventuri amoroase şi asta l-a rănit teribil. El nu flirtează, dar îi place compania femeilor. Nu îşi dă nicio dată seama când ele flirtează cu el."

Naţiunea a descoperit apoi că regula sugerată desaga lui Ashdown (nicio daună electorală, ba chiar o creştere a popularităţii) nu avea decât o arie de aplicare limitată. Actul de infidelitate trebuie să se fi petrecut cu multă vreme în urmă şi să se fi încheiat, toate părţile implicate trebuie să se comporte civilizat şi protagonistul trebuie să fie un bărbat (imaginaţi-vă ipocrizia şi agresivitatea presei dacă liderul de partid ar fi fost o femeie). Şi, bineînţeles, bărbatul trebuie să fie heterosexual. Parcă pentru a sublinia ferm limitele impuse comportamentului unui parlamentar, în martie, cu scurt timp înaintea anunţării datei alegerilor, a izbucnit un nou scandal de moravuri. Deputatul conservator din Hexham, Northumberland, un burlac în vârstă de treizeci şi nouă de ani (de dreapta, antiavort, antifumat, abstinent), a fost arestat împreună cu un alt bărbat, în apropiere de Hampstead Heath. Cei doi se aflau într-o maşină parcată pe strada cunoscută în comunitatea gay, care frecventează o anumită zonă din parcul Heath, drept Defileul Gurmanzilor. Parlamentarul nu a fost pus sub acuzare, ci doar admonestat, cum se face în mod normal cu delincvenţii la prima abatere. Deşi admonestările poliţiei nu sunt publice, aceasta a ajuns, deloc neaşteptat, la urechile presei. RUŞINOASA VIAŢĂ HOMOSEXUALI A UNUI PARLAMENTAR şi-a intitulat cu compasiune articolul *The Sun. În* decurs de patruzeci şi opt de ore, conservatorii din Hexham erau în căutarea unui nou candidat. Apoi, presa din Fleet Street, după ce a mai adulmecat prin localitate, l-a somat şi pe tânărul candidat liberal-democrat să îşi

recunoască homosexualitatea. Acesta, îndatoritor, a făcut-o pe loc, declarând: „Vreau să câştig mandatul numai pe teme electorale.” A pierdut, desigur, nu ştim dacă pe teme electorale sau nu. Cert este că a înregistrat un scor mai mic cu patru mii de voturi decât obţinuseră liberalii în 1987, în timp ce candidatul conservator, probabil heterosexual, a sporit lejer majoritatea *tory* cu peste cinci mii de sufragii.

Probleme de acest fel nu au perturbat campania electorală din circumscripţia Hampstead şi Highgate. În ciuda unor sănătoase insulte ocazionale, precum provocatorul strigăt: „Neanderthal!”, competiţia a decurs în mod cinstit. La prima vedere, mandatul părea o captură uşoară pentru laburişti. Nominalizaseră o celebritate drept candidat, avansul conservator la ultimele alegeri fusese de doar două mii două sute douăzeci şi unu de voturi, plasând această circumscripţie pe locul douăzeci şi patru pe lista bastioanelor cu electorat fluctuant pe care laburiştii puteau să le câştige. Sondajele de opinie la scară naţională indicau o sănătoasă deplasare a preferinţelor de vot către Partidul Laburist. Deţinătorul conservator al mandatului se retrăgea din viaţa politică, astfel că din calculul electoral dispărea un eventual factor personal. Iar tânărul contracandidat al Glendei Jackson era unul dintre promotorii impozitului comunitar, dare care produsese cel mai mult sânge rău din ultimele decenii, dacă nu chiar secole. Ce ar fi putut să strice socoteala laburiştilor?

Mai multe lucruri. În primul rând, în ciuda reputaţiei de a fi o pepinieră de intelectuali de stânga, circumscripţia nu a produs decât o dată, în istoria ei de peste optzeci de ani, un parlamentar laburist şi asta numai pe perioada unui singur mandat şi ca urmare a unui vot de protest împotriva unui ministru conservator spectaculos de incapabil. În plus, proporţia de alegători indecişi ai circumscripţiei se situa la jumătatea mediei naţionale, conservatorii şi liberalii putând conta în mod tradiţional pe contingente ferme de partizani. Iar recent apăruseră doi noi factori care ar fi putut împiedica o basculare a votului în favoarea laburiştilor. Primul consta în faptul că Hampstead şi Highgate se află în cartierul londonez Camden, care în urmă cu douăzeci de ani era socotit un model de socialism municipal angajat şi plin de solicitudine, dar care este în prezent acuzat de incompetenţă, inactivitate, pasivitate, corupţie, risipă, bancrută. În plus, consiliul local din Camden nu i-a făcut un serviciu candidatului laburist atunci când, cu puţin timp înaintea scrutinului, a majorat chiriile locuinţelor

sociale în medie cu unsprezece lire pe săptămână. Însăşi existenţa şi reputaţia consiliului îi ofereau conservatorului Oliver Letwin o facilă cale de atac pentru materialele electorale: „Uitaţi-vă la guvernul nostru în miniatură: consiliul municipal din Camden. Partidul Laburist domină în Camden de ani de zile. Fără îndoială, când au purces să ne planifice viaţa, laburiştii au crezut în mod sincer că vor ameliora lucrurile. Rezultatul, după cum prea bine ştiţi, este jalnic şi sordid… Acelaşi lucru s-a întâmplat când guvernele britanice au încercat să aplice reţeta din Camden la scară naţională. Sub Partidul Laburist «moderat» de după război au proliferat planificarea şi birocraţia. Rezultatele nu au fost prea departe de o catastrofă. Marea Britanie şi-a căpătat reputaţia de bolnav al Europei.” De notat, în treacăt, prestidigitaţia retorică potrivit căreia guvernele laburiste au urmat „reţeta din Camden”, ca şi când cartierul londonez ar fi fost un vechi cuib de meşteri artizani din Liga Socialistă a lui William Morris care au inspirat întregul partid, constituind sursa păcatului colectivist originar. În fapt, Camdenul nu făcea decât să aplice, cu înfloriturі, politica hotărâtă de conducerea Partidului Laburist.

Cel de al doilea factor susceptibil de a fi potrivnic laburiştilor nu era mai deloc menţionat pe plan local. Nici chiar propagandiştii de partid nu manifestau vreun interes să-l discute, angajaţi cum erau în lupta pentru a câştiga un vot vital pe strada asta, de a adopta o schimbare de tactică pe strada învecinată şi, tot procedând astfel, de a obţine vitejeşte o mână de noi adepţi sau de a asigura sprijinul vechilor suporteri din fiecare cartier, având mereu în faţa ochilor seducătoarea cifră de două mii două sute douăzeci şi unu de voturi, pe care, în funcţie de partidul pe care îl promovau, trebuia să o ia cu asalt sau, dimpotrivă, să o apere cu străşnicie. Dacă însă ai fi examinat lista alegătorilor, ai fi descoperit o cifră care era potenţial mult mai importantă decât rezultatul tuturor eforturilor leale ale oricărui număr de vajnici propagandişti electorali. În 1987, cu ocazia precedentelor alegeri generale, în circumscripţia Hampstead şi Highgate erau înregistrate pe listele de alegători şaizeci şi trei de mii trei sute unu persoane. În 1992, această cifră scăzuse la cincizeci şi opt de mii două sute trei. Camden a avut mereu o populaţie flotantă, dar acum se înregistra un declin demografic de 8% în numai cinci ani. Care putea fi explicaţia? Părăseau oamenii cartierul doar pentru a nu mai fi conduşi de consiliul municipal din Camden? Apatie generalizată faţă de viaţa politică? Se prea poate. Dar explicaţia cea mai plauzibilă era că un număr semnificativ de persoane refuzaseră să se treacă

în registrul electoral dintr-un motiv foarte simplu: frica, dezaprobarea sau ura faţă de impozitul comunitar. Administrativ vorbind, registrul electoral nu are nicio legătură cu lista folosită pentru colectarea impozitului, dar puţini erau cei care credeau asta. Dacă nu te înscrii la vot, atunci nici nu poţi fi urmărit de agenţii fiscali, aşa suna înţelepciunea populară. Ceea ce nu lăsa decât posibilitatea unei ironii politice dintre cele mai desăvârşite: aceea ca Letwin să păstreze pentru tabăra conservatoare mandatul de Hampstead şi Highgate graţie absenţei de la urne a unui număr cheie de simpatizanţi laburişti, care se privaseră de dreptul de a vota pentru a se eschiva de la plata taxei la a cărei iniţiere contribuise chiar Letwin.

Oliver Letwin are treizeci şi cinci de ani, a studiat la Eton şi Cambridge, a lucrat în cadrul echipei strategice din Downing Street sub Margaret Thatcher şi conduce acum grupul de lucru pentru Privatizări şi Servicii de la Rothschild. Glenda Jackson are cincizeci şi cinci de ani, a lucrat doi ani ca vânzătoare în lanţul de farmacii Boots, a urmat cursurile Academiei Regale de Artă Dramatică, a câştigat două premii Oscar. În 1978 i s-a conferit titlul de Cavaler al Imperiului Britanic. Letwin încearcă să lase impresia că nu este tulburat de celebritatea oponentei sale: „Alegătorii de aici sunt foarte maturi, răspunde el, de câte ori i se pune întrebarea, şi nu se vor lăsa amăgiţi de reputaţie, fie ea a Glendei sau a mea.” Partidul Laburist profită, bineînţeles, de interesul frenetic manifestat de presă pentru Glenda, iar cotidienele naţionale sunt garnisite cu rezultatele întâlnirilor ei cu fotografii: Glenda servind ceai la un centru comunitar, Glenda, pornind cu dreptul pe o pistă de popice alături de ministrul de finanţe al cabinetului din umbră şi, cea mai ridicolă dintre toate, Glenda şi Glenys Kinnock prefăcându-se că ridică împreună un zid de cărămidă la Centrul de calificare a constructorilor din Blackburn Road. Fotografia le prezintă pe cele două femei stând pe vine în spatele unui morman de cărămizi şi mortar, Glenda mânuind mistria şi nivela cu spirt, în timp ce Glenys agită plină de solicitudine o mistrie proprie. „Tatăl meu a fost zidar”, declară Glenda ziariştilor prezenţi. Trebuie să construim un viitor mai bun, adaugă ea, ajutând astfel tabloidele să dea o interpretare simbolică evenimentului. Investigaţii ulterioare au scos la iveală că cele două G abia dacă au apucat să pună împreună o singură cărămidă şi că, după plecarea martorilor, zidul însuşi urma să fie dărâmat şi reconstruit într-un alt mod.

întâlnirile lui Oliver Letwin cu fotografii sunt mai rare şi rezultatele mai modeste. Când ministrul real de finanţe vine să-l sprijine, poza rezultată prinde doar pagina douăzeci şi unu din *Hampstead & Highgate Express.* Vizita doamnei Thatcher i-a prilejuit măcar o apariţie pe prima pagină, în culori, pe deasupra -iar ziarul a consemnat respectuos remarca fostului premier, potrivit căreia Letwin dispune de toate calităţile necesare pentru a fi, el însuşi, într-o bună zi prim-ministru. Dar tot a titrat evenimentul GLENDA 0 JUPOAIE PE MAGGIE. Întrebat de „factorul Glenda" la o ceaşcă de ceai, în locuinţa unui militant conservator de la sud de Swiss Cottage, Letwin nu se arată deosebit de îngrijorat: „îmi imaginez că Glenda se bucură de o mare popularitate în rândurile alegătorilor laburişti. Alegătorii conservatori nu o agreează însă deloc. Şi un număr considerabil de liberali vor vota pentru noi." E de părere că, una peste alta, candidatura ei va avea „un efect uşor negativ" pentru Partidul Laburist. „Dacă ar fi un pic mai drăgălaşă, ar putea să convertească mai mulţi conservatori." îl întreb despre dezbaterile publice la care au participat amândoi: „Da, din când în când răstălmăceşte faptele, dar numai în focul discuţiei." în opinia sa, opinie surprinzător de candidă din partea unui candidat parlamentar — „mult mai important este faptul că majoritatea oamenilor nici nu ştiu, nici nu vor să ştie cine este deputatul lor în parlament." Letwin aminteşte că predecesorul său, sir Geoffrey Finsberg, a deţinut mandatul timp de douăzeci şi doi de ani, la sfârşitul cărora doar 12% din alegători îi ştiau numele. Desigur, există explicaţii alternative pentru această ignoranţă.

în ceea ce-l priveşte pe Letwin, el este o alegere bună pentru Hampstead şi Highgate, fiind unul din candidaţii ambiţioşi cu aspiraţii înalte ai Partidului Conservator şi dispunând de două atuuri: este intelectual evreu din Hampstead şi membru al filierei Thatcher (în niciun caz un factor negativ când vrei să atragi votul conservatorilor). Se prezintă drept adept al principiului *laissez-faire* în economie şi liberal în chestiunile sociale. Este autorul cărţilor *Privatizarea lumii* (1988) şi *Etică, emoţie şi unitatea sinelui* (1987). Întrebat cum întrevede deznodământul scrutinului, Letwin răspunde că se aşteaptă ca deplasarea preferinţelor locale de vot să se ridice la jumătate din cota naţională. Glenda are nevoie de 2,5% pentru a câştiga mandatul. Sondajele de opinie prezic că, la scară naţională, curentul prolaburist va atinge 5%. Nu vor fi greu de dezumflat baloanele albastre care împodobesc sediul conservator local, care arborează sfidător lozinca:

Let's Win with Letunn. Îl întreb ce temeri are în momentele nocturne, când e asaltat de îndoieli. Răspunde profesional: „Am un somn sănătos."

în afara reprezentanţilor partidelor laburist, conservator, liberal-democrat şi ecologist, alegătorii din Hampstead şi Highgate au posibilitarea de a opta şi pentru candidaţii a patru grupări politice marginale. Din păcate, nu candidează nimeni din partea partidului Monster Raving Loony, a cărui lozincă este „Votează smintit, singura opţiune raţională" şi al cărui lider, Screaming Lord Sutch, întrebat ce crede despre protocolul regal în eventualitatea că va fi invitat să formeze un guvern, a răspuns:

— Sărutatul mâinii este un obicei cam prea ceremonios pentru noi. Mă întreb dacă Majestatea Sa ar avea ceva de obiectat la o giugiuleală discretă.

Sutch nu e însă singurul candidat într-o ureche. Mai este Anna Hali, din partea Asociaţiei Alegătorilor Rainbow Ark, care propune autonomie politică în Hampstead, baterea de monedă la nivel local, introducerea medicinei homeopate în Serviciul Naţional de Sănătate, scoaterea treptată din circulaţie, până în anul 2000, a maşinilor cu combustie internă, predarea în şcoli a teoriei reîncarnării, folosirea deşeurilor menajere ca îngrăşăminte şi plantarea pe scară tot mai mare a pomilor fructiferi. Mai este căpitanul Rizz, din partea Filierei Rainbow a Căpitanului Rizz, care promovează în primul rând „eliberarea lungimilor de undă şi relaxarea legislaţiei privind autoritatea", măsuri socotite indispensabile pentru a atinge „libertatea personală necontrolată". El nu trebuie confundat cu Charles Wilson, zis Scallywag, din partea Partidului Curcubeul împuţiţilor, al cărui program radical prevede abolirea statutului de biserică oficială acordat Bisericii Anglicane, privatizarea familiei regale, desfiinţarea tuturor legilor „care combat erotismul autentic", plus „o deşteptare spirituală" pentru Hampstead şi Highgate. Această ultimă revendicare ar putea atrage voturi din partea adepţilor Partidului Legii Naturale, al cărui candidat, Richard Prosser îşi explică astfel platforma electorală: „Numai infinita putere de organizare a legii naturale, care stă la temelia evoluţiei universului, poate aduce împlinirea în viaţa fiecăruia." Partidul Legii Naturale a fost înregistrat la o zi după decizia guvernului de a organiza alegeri şi cei trei sute doisprezece candidaţi ai săi sunt finanţaţi de peripaticul Maharishi Mahesh Yogi (domiciliat în prezent în Olanda). Principala sa realizare în campania electorală a fost să îl convingă pe fostul său discipol George Harrison să dea un concert în Marea Britanie, primul de la despărţirea celor patru Beatles în

1970. Harrison, care întâmplător este de aceeaşi vârstă cu John Major — a refuzat să candideze, pentru a nu-şi „atrage karma unei şederi de patru ani în parlament”. Totuşi, fostul Beatles, amintindu-şi poate de zilele în care compunea faimosul cântec de protest fiscal *Taxman,* i-a îndemnat pe cei prezenţi la concert „să nu-i aleagă cumva din nou pe politicienii amatori aflaţi în prezent la putere”.

Duminică, 5 aprilie, cu patru zile înaintea alegerilor, cvartetul principalilor pretendenţi la mandatul circumscripţiei Hampstead şi Highgate s-a întâlnit în cadrul unei ultime dezbateri publice. Dezbaterea a avut loc în biserica Saint Andrew din Frognal, pe drumul spre Finchley, una din acele clădiri sumbre, întunecate ca un bârlog de tâlhari, cu scaune stivuite unul peste celălalt, cu pereţii spoiţi într-o nuanţă de verde demult dispărută din catalogul magazinelor de vopsele. Deşi concurenţii electorali se mai întâlniseră de vreo zece ori înainte, în sala dezbaterii se adunaseră peste două sute de alegători. Unui străin (şi în sală se afla un profesor de la Stanford care, aşezat în primul rând, filma discuţiile pentru cursul său de ştiinţe politice) scena trebuie să-i fi lăsat impresia unei democraţii britanice viguroase şi animate de un zel al dezbaterii caracterizat prin ascultarea atentă, dar şi sceptică a diverselor puncte de vedere şi prin respectul reciproc manifestat de candidaţi. Dezbaterea (ca şi cele precedente) a dovedit însă că Hampstead şi Highgate este circumscripţie electorală *sui generis,* unul din ultimele vestigii ale unei foste stări de lucruri. Cu douăzeci sau treizeci de ani în urmă, un candidat parlamentar se aştepta să aibă o întâlnire cu alegătorii în fiecare zi a campaniei electorale şi să se supună torturii sacre a întrebărilor puse de o asistenţă turbulentă. În zilele noastre, candidaţii abia dacă trebuie să facă faţă câtorva întâlniri de acest fel, unde îşi pot expune înţelepciunea în faţa unui public alcătuit din trei câini şi un monomaniac. Pe tot parcursul campaniei electorale în circumscripţia situată la sud de Hampstead, în fieful laburist Holborn şi Saint Pancras, nu a avut loc nici o singură confruntare faţă în faţă a candidaţilor. Televiziunea naţională monopolizează astăzi dezbaterile cu publicul, cu consecinţa că problemele locale dispar de pe agenda publică.

Candidatul Verzilor, Steven Games, era îmbrăcat în tweed şi aborda problemele pătimaş şi global. „Pierdem câte o specie de animale în fiecare minut”, a afirmat Games, suscitând el însuşi un interes rezervat altfel pentru animalele improbabile şi aflate pe cale de dispariţie. Când a sugerat că

„votul dumneavoastră în favoarea ecologiştilor va produce panică în rândul celorlalte partide, care vor fi astfel nevoite să întreprindă ceva”, s-au auzit chicote de râs indulgent. Când a cerut audienţei: „Faceţi turul casei dumneavoastră şi nu veţi găsi nimic sau aproape nimic produs în această ţară, cu excepţia, poate, a unor cârlige de rufe”, un bărbat din primul rând a ripostat cu o politeţe infinită:

— Sacoul ăsta a fost făcut în Anglia.

Mai trebuie menţionat că ecologistul a fost singurul candidat care a folosit cuvintele „vă rog”. Un lucru surprinzător de nou. Oamenii politici ne „îndeamnă” deseori să facem una sau alta (de exemplu să-i votăm) şi, uneori, când se află la ananghie, ne „roagă” să întreprindem ceva (de exemplu să-i votăm). Până la dezbaterea din Frognal, nu auzisem însă niciun politician să spună „vă rog”. Domnul Games şi-a încheiat discursul spunând: „Vă rog, pentru prima oară în viaţa dumneavoastră aveţi ocazia de a vota pentru Verzi.” Şi a fost răsplătit cu aplauze călduroase.

Candidatul liberal-democrat dr. Wrede este ginecolog, înalt şi arătos, capabil să se facă auzit până în fundul sălii fără microfon. Ai putea să-i încredinţezi uterul fără grijă, dar să-i acorzi încredere votându-l era o chestiune mai complicată. În cele zece minute care îi fuseseră alocate, a vorbit clar, înflăcărat şi cu bune intenţii evidente. Dar te făcea să-ţi dai seama că votul pentru liberal-democraţi echivala cu alegerea conştientă de a merge la un spectacol de teatru amator, deşi aveai deja bilete pentru o reprezentaţie în West End. În favoarea sa era inocenţa politică pe care o emana şi de care alegătorii sunt în mod sincer atraşi. Ar fi însă o greşeală să-i consideri inocenţi pe toţi liberalii, întocmai cum un sistem politic permiţând proeminenţa a două partide poate, după o perioadă de multe decenii, transforma ambele partide în organizaţii cinice şi perfide, tot astfel un suflet exclus de la exerciţiul puterii timp de zeci şi zeci de ani poate să prindă pete de mucegai. Un partid cu un număr mic de mandate (indiferent de numărul suporterilor pe care îi are) nu poate să se prezinte la infinit drept ultima speranţă a ţării. Şi, din acest motiv, dr. Wrede a pledat cu însufleţire pentru reprezentarea proporţională în parlament şi a vorbit cu căldură despre TVU, iniţiale despre care unii crezuseră că sunt un post de i televiziune şi alţii o afecţiune nedorită a organelor de reproducere, până când dr. Wrede a explicat că este vorba de Transferul Votului Unic. Reprezentarea proporţională este, pare-se, singura posibilitate de salvare a

ţării. Faptul că ar fi şi o salvare pentru liberal-democraţi ca partid nu este decât o fericită coincidenţă. Recesiunea este atât de profundă, a argumentat dr. Wrede, criza de guvern atât de acută, încât nu poate fi rezolvată decât „printr-o relaţie stabilă între două partide", care, la rândul ei, depinde de acceptarea de către partidul mai puternic a unei reforme electorale. Trebuie să recunoaştem că este o teză temerară: treburile merg atât de prost în ţară, că postul de arbitru al balanţei de forţe trebuie să încapă pe mâna unui partid care nu a mai guvernat de peste şaptezeci de ani şi a cărui ultimă experienţă într-o coaliţie, pactul lib-lab (liberal-laburist) din 1977, s-a soldat cu manipularea şi exploatarea sa nemiloasă de către partenerul mai puternic.

La un moment dat, încercând cam greoi să explice avantajele reprezentării proporţionale, dr. Wrede a afirmat:

— În primul rând al sălii acesteia se află zece persoane. E ca şi cum aceştia patru şi-ar putea impune voinţa în faţa celorlalţi şase, pe când, în cazul reprezentării proporţionale, aceştia şase sau şapte ar avea câştig de cauză în faţa celorlalţi trei sau patru.

Oliver Letwin nu s-a putut abţine să nu facă următoarea remarcă:

— E straniu că, la fiecare din dezbaterile pe care le-am avut, au fost mereu zece persoane în primul rând.

Letwin era cel mai profesionist dintre politicienii prezenţi la dezbatere, singurul care vorbea fluent despre macroeconomie şi folosea cuvinte urâte precum „a dinamiza", factori care, probabil, puteau în aceeaşi măsură să lucreze în favoarea sau în defavoarea lui. Îmbrăcat elegant, plin de spirit şi surprinzător în multe privinţe, candidatul conservator a fost singurul participant întrerupt cu şicane din sală, multe dintre ele virulente şi unele coordonate. Letwin: „Conservatorii cred cu tărie în transferul puterii în mâinile oamenilor." Şicanatorul Unu: „Care oameni?" Şicanatorul Doi: „Familia Rothschild." Consideraţiile lui în privinţa locuinţelor sociale au fost întrerupte de strigăte vehemente: „Coteţe de găini!" Tehnica lui de a para tirul opoziţiei era impresionantă. În primul rând, abordarea directă: „în privinţa locuinţelor sociale, şi aici ar fi bine să nu mă huiduiţi, pentru că ceea ce am de gând să spun va deveni probabil şi politica oficială a Partidului Laburist…" Aplica însă şi metoda, mai eficientă chiar, a eschivei urmate de ripostă: „Suntem în parte răspunzători pentru recesiune."

Şicanatorii Unu până la Zece: „Total răspunzători, total răspunzători.” Letwin admite apoi ceea ce consideră că a constituit greşeala parţială a conservatorilor: aceea de a fi impulsionat prea mult economia în 1987, acţiune soldată cu creşterea inflaţiei. El aminteşte însă că, la momentul respectiv, Partidul Laburist propunea impulsuri economice şi mai mari.

în timp ce rivalii ei politici vorbesc, Glenda Jackson este de un imobilism alarmant, aplicând poate o tehnică de relaxare deprinsă de la teatru. Nu se foieşte nervoasă, nu ia notiţe pe blocnotesul din faţa sa, manifestându-şi dezacordul. Întrebată la începutul campaniei electorale de *Wall Street Journal* de ce nu se machiază, ea a răspuns:

— Ar fi o mare dezamăgire pentru public dacă n-ar * mai putea spune că arăt ca şi când aş purta numai haine second-hand. N-aş vrea să dezamăgesc oamenii.

În seara dezbaterii, nici vorbă de haine second-hand, arată îngrijit şi, îmbrăcată într-o jachetă neagră cu guler alb, rochie gri şi ciorapi negri, degajă un aer dinamic. Modul ei de a vorbi este la fel de dinamic şi, bineînţeles, nu are nevoie de microfon:

— Nu vreau să mă laud, dar dacă eu nu mă pot face auzită, cine o să poată?

Desigur, nimeni nu o întrerupe când vorbeşte: în viaţa politică britanică, femeile sunt rareori şicanate cu întrebări stânjenitoare, iar celebrităţile cu atât mai puţin. Ea stabileşte şi modul în care se va desfăşura dezbaterea: „Nu vreau să mă las antrenată într-o interminabilă controversă legată de detalii şi statistici.” Preferă declaraţii de tipul: „Miza acestor alegeri este însuşi sufletul naţiunii noastre” (din nou ne aflăm într-un moment crucial din istoria Marii Britanii) şi „Nu ne mai despart decât opt ani de secolul XXI şi uneori poţi vedea în ţara asta lucruri care te duc cu gândul la secolul al XVIII-lea.” Adoptă o atitudine eminamente moralistă în demersul ei: „Ceea ce am învăţat în copilărie să consider a fi vicii sunt acum considerate virtuţi. Avariţia nu mai e avariţie, ci siguranţă de sine. Egoismul nu mai e egoism, este spirit antreprenorial.” Ea este în favoarea „decenţei, simţământului dreptăţii, echităţii”. Cine n-ar fi? Ei bine, conservatorii: „Ceea ce ne-a fost dat să vedem a fost indecenţă, un

sentiment de nedreptate, inechitate.” Adoptă o poziţie clară, etică, patriotică, echivalentul politic al bunei bucătării simple de familie.

Dar Glenda Jackson nu este, după cum a spus „drăgălaşă”. Dacă principialitatea şi ardoarea şi etică sunt deseori elogiate, apar momente când îţi provoacă frisoane. Începe prin a-ţi spune, de pildă, cum şi-a prezentat candidatura la filiala locală a partidului şi cum, în mod inevitabil, a fost întrebată: „Pentru ce ar vota cineva o actriţă?” Răspunsul ei a fost şi este în continuare: „Pentru că, înainte de a fi actriţă, sunt femeie şi pentru că, în decursul unui an, o femeie vine în contact mult mai mult cu realitatea decât un bărbat ajuns parlamentar. Noi, femeile, suntem doctor, infirmieră, bucătar, îngrijitor, decorator… Sunt extrem de mândră că sunt femeie.” Dincolo de lipsa de tact faţă de decoratorul bărbat şi dincolo de dezinteresul faţă de pierderea votului acestuia, aceste gânduri exprimate nediplomatic, votează-mă, dacă şi tu eşti mândră de a fi femeie — frizează condescendenţa.

Când în dezbatere este abordată o problemă de viu interes local, cum să administrezi Londra şi, mai ales, cum să elimini ambuteiajele şi să revigorezi sistemul de transport în comun — subiectul ar trebui să-i aducă un plus de puncte. Conservatorii au desfiinţat consiliul municipal al regiunii extinse a Londrei în 1986, considerând că instituţia era un teren de joacă pentru troţkiştii de rang inferior, dar majoritatea londonezilor îşi doresc o autoritate ai cărei reprezentanţi să fie aleşi şi care să preia controlul general asupra metropolei. Partidul Laburist, explică Glenda, plănuieşte înfiinţarea unei noi autorităţi pentru Londra extinsă. Laburiştii nu sunt încă lămuriţi cum vor fi aleşi membrii noii instanţe municipale. Singurul lucru pe care îl ştiu este că nu va fi un sistem de tipul „câştigătorul ia totul” şi că personalul instituţiei va fi alcătuit prin lege dintr-un număr egal de femei şi bărbaţi. În ceea ce priveşte rezolvarea traficului haotic, se au în vedere fonduri suplimentare pentru transportul public, rute prioritare cu undă verde pentru autobuze şi o politică hotărâtă „de a ne da jos din automobilele noastre şi a ne urca în autobuze”. Planurile nu sunt primite cu călca dură. Moralismul laburiştilor alunecă prea repede spre Noi Ştim cel mai Bine. După un deceniu de despotism 5 thatcherist, alegătorii sunt mai puţin înclinaţi să accepte orice formă de exces dirijist venind din cealaltă parte. O cotă statutară de 50% femei în rândurile delegaţilor, în loc de o cotă minimă garantată? Să ne dea jos din automobilele noastre şi să ne urce în autobuze?

Pentru majoritatea oamenilor, dovada că au urcat pe scara socială este tocmai posibilitatea de a se deplasa în maşina proprie şi nu cu mijloacele de transport public, iar faptul de a fi blocat într-un ambuteiaj poate fi considerat, oricât de absurd ar părea, un drept democratic al timpurilor moderne. Deşi planul conservator concurent de a înfiinţa un minister al transporturilor pentru Londra a fost perceput drept un şiretlic electoral, ideea lipsită de tentă propagandistică lansată de Letwin de a se institui o taxă pe maşinile care intră în Londra şi de a finanţa cu veniturile astfel obţinute reţeaua de transport în comun a fost considerată interesantă de audienţă. Ceea ce publicul detectase în consideraţiile expuse de Glenda era un filon de autoritarism laburist. Faptul mi-a amintit de sondajul de opinie foarte puţin reprezentativ pe care l-am făcut eu însumi, având-o ca respondent doar pe menajera mea: mi-a răspuns că, deşi o va vota probabil în cele din urmă pe Glenda Jackson, o găsea cu apucături de „coană mare", în primele zece zile ale campaniei electorale, la nivel naţional nu s-a produs nimic, cu excepţia manifestărilor normale de curăţare şi înfoiere a penelor, etalarea, postura agresivă, interesante doar în ochii antropologului politic. Apoi, parcă pentru a confirma convingerea larg răspândită că politicienii nu sunt capabili de iniţiative — a izbucnit un scandal spectaculos în legătură cu un spot electoral TV, cu o lungime de patru minute, pelicula realizată pentru Partidul Laburist de Mike Newell, regizorul filmului *Dans cu un străin,* care a calificat-o drept „o mică melodramă sentimentală". Tema era starea Serviciului Naţional de Sănătate; mesajul: sub conservatori, sistemul ajunsese atât de subfinanţat, încât pacienţii erau nevoiţi uneori, împotriva înclinaţiilor lor naturale, să plătească pentru tratamente private. Întocmai ca publicitatea de calitate, şi deosebindu-se de majoritatea spoturilor cu caracter politic — filmul îşi nara povestea prin imagini fără un comentariu din *off.* Două fetiţe, fiecare suferind de aceeaşi otită, se duc la acelaşi spital aglomerat. Ambele trebuie operate, iar mamelor li se spune că perioada de aşteptare pentru operaţia de inserţie a tuburilor de ventilaţie este de nouă luni (nu poţi, desigur, să propagi noţiuni precum *otitis media* şi tubuleţe de ventilaţie într-un film mut; dar, în decurs de douăzeci şi patru de ore de la transmiterea filmului, majoritatea englezilor ajunseseră să vorbească despre aceste chestiuni în modul cel mai firesc din lume). Una dintre mame plăteşte pentru ca fiica sa să primească îngrijiri medicale private. Cealaltă aşteaptă să treacă cele nouă luni. Unul din cei doi copii se însănătoşeşte rapid, celălalt continuă să aibă dureri, devenind o fire închisă şi totodată

agresivă la şcoală. În timp ce cel de al doilea copil îndură noi chinuri, mama primului poate fi văzută semnând cu o expresie de mulţumire pe faţă un cec de două sute de lire. Filmul se termină cu un stop-cadru înfăţişându-le pe cele două fete în paturi suprapuse. Pe această imagine apare sloganul: „E viitorul lor, Nu lăsaţi ca el să fie marcat de inechităţi sociale."

Filmul era o piesă excelentă de agitaţie propagandistică, argumentând economic, dar speculând fără ruşine latura noastră afectivă. Conservatorii ştiuseră dinaintea alegerilor că erau vulnerabili în domeniul sănătăţii. William Waldegrave, ministrul sănătăţii, s-a adresat într-o scrisoare redactorilor-şefi ai ziarelor naţionale, deplângând metoda preferată a campaniei electorale laburiste „de a exploata cazurile individuale ale unor pacienţi pentru a le pune în seama incompetenţei Serviciului Naţional de Sănătate". El şi-a exprimat cu aceeaşi ocazie speranţa că presa nu va „permite acestei noi forme de campanie fără scrupule să treacă nesancţionată" şi a adăugat că „ar fi o nouă treaptă în jos pe scara standardelor electorale dacă presa va rămâne impasibilă". Astfel de avertismente stângace erau un indiciu clar că în rândul conservatorilor domnea o mare nelinişte. Ziarelor însă le place să se indigneze din proprie iniţiativă şi nu la o sugestie ministerială. În cazul în speţă, reacţiile lor la necesitatea „examinării atente şi critice" a spotului electoral laburist au luat forme diferite. Cum puteai oare „analiza critic" filmul, dacă chiar voiai să o faci? Ai fi putut, de pildă, să condamni exploatarea copiilor în producţii cu caracter de propagandă politică, preşedintele Partidului Conservator Chris Patten, de exemplu, a calificat filmul drept „neruşinat" (nu-l văzuse când a afirmat-o, dar asta e irelevant acum). Ori ai fi putut examina plauzibilitatea narativă a spotului publicitar, ai fi putut investiga incidenţa otitei, perioada medie de aşteptare pentru o operaţie, efectele psihice ale unei astfel de aşteptări pentru copil, costul unui tratament privat, după care puteai decide dacă să critici sau nu filmul. Desigur că un astfel de procedeu e destul de pedant, deşi unele ziare au urmat această cale şi au constatat că filmul redă în linii mari adevărul, exceptând doar costul operaţiei care era probabil undeva între cinci sute şi şapte sute cincizeci de lire, ceea ce întărea de fapt punctul de vedere laburist (cecul de două sute de lire reprezentând probabil doar onorariul doctorului). Dar ziarele nu operează în general în acest mod. Întrebarea pe care şi-au pus-o în legătură cu acest scandal politic în jurul unui copil fictiv era chinuitor de banală: cine era fetiţa? S-a aflat foarte repede că era Jennifer Bennett din Faversham, Kent, că avea cinci ani şi că

tatăl ei îi scrisese lui Robin Cook, ministrul sănătăţii din cabinetul laburist din umbră, pentru a se plânge de întârzierea cu care i se acordaseră îngrijiri medicale copilului său. Dar ziarele au descoperit că realitatea este mai încâlcită decât un spot publicitar. Căci, dacă tatăl lui Jennifer era doar un alegător iritat, soţia lui era susţinătoare a Partidului Conservator, iar tatăl ei fusese primar conservator în Faversham şi era în relaţii de prietenie cu parlamentarul din zonă. Pentru a agrava şi mai mult situaţia, fostul primar avertizase Biroul Central al conservatorilor, cu mai mult de o săptămână înaintea difuzării filmului, de planurile laburiste şi îşi exprimase dezaprobarea faţă de interpretarea pe care ginerele său o dădea evenimentelor.

Războiul Urechii lui Jennifer, cum a ajuns destul de repede să fie cunoscut cazul, a dominat timp de câteva zile articolele de presă consacrate campaniei electorale. Jennifer Bennett s-a aflat pe prima pagină a tuturor ziarelor, chiar şi în *The Times,* hoarde întregi de ziarişti au luat cu asalt domiciliul familiei ei şi bunicul, într-un moment demn de o telenovelă, a dat buzna în încăperea în care ginerele său tocmai acorda un interviu televizat. Întrebarea „Este oare posibil?” şi-a pierdut repede din importanţă în faţa interogaţiei „Cine e fetiţa?”, care, la rândul ei, a ridicat alte semne de întrebare: „Cine a lăsat să se scurgă ce informaţii?” Secretarul de presă al lui Kinnock a divulgat numele ca fetei? Secretariatul lui Waldegrave l-a pus pe chirurgul care a efectuat operaţia în legătură cu redacţia ziarului *Daily Express?* Şi cazul Jennifer era doar o simplă eroare administrativă, cum se afirma acum, şi nu o consecinţă directă a subfinanţării? Şi aşa mai departe. Waldegrave a făcut prostia de a compara filmul lui Newell cu propaganda nazistă antebelică. Patten a afirmat că el este dovada unei „colosale erori de judecată” din partea lui Kinnock şi a pus la îndoială „capacitatea acestuia de a deţine o funcţie publică”. Cook, bineînţeles, a cerut demisia lui Waldegrave, întrucât conservatorii conduseseră presa până „la uşa familiei Bennett, producându-le mari neplăceri”.

Liberal-democraţii urmăreau gâlceava de pe poziţii de înaltă moralitate. Partidul Laburist îşi blestema zilele că nu investigase mai atent situaţia familiei Bennett. *Tories* ţipau indignaţi azvârlind cu praf în ochii publicului, în speranţa că vor obnubila punctul de plecare al filmului. Strigătele de durere erau însă doar indicatorul gradului lor mare de vulnerabilitate. Britanicii sunt mândri de Serviciul lor Naţional de Sănătate

şi reacţionează ca nişte proprietari circumspecţi dacă li se pare că este administrat prost. Nimeni nu pretindea că sub laburişti listele de aşteptare vor fi abolite sau că nu vor apărea nicio dată cazuri jenante politic. Dar filmul lui Newell şi ulteriorul Război al Urechii lui Jennifer puneau în lumină o chestiune fundamentală. Dacă doi pacienţi suferind de aceeaşi boală pot fi trataţi, în cadrul aceluiaşi sistem, cu viteze diferite şi dacă viteza depinde în primul rând de mărimea contului bancar al pacientului, era această diferenţiere un indiciu, aşa cum susţineau conservatorii, că cetăţeanul are, ca în atâtea alte domenii ale vieţii, sub conservatorii iubitori de libertăţi — libertatea de a alege tipul de tratament medical pe care îl socoteşte potrivit sau, dimpotrivă, o dovadă irefutabilă a tezei laburiste că se crease un sistem medical cu două niveluri, în care priorităţile tratamentului erau determinate nu de factori medicali, ci financiari? Care dintre partide era mai mulţumit de această realitate? Britanicilor, în general, nu le place amestecul moralei în politică, dar când vicepreşedintele laburist Roy Hattersley a calificat întreaga afacere drept una „morală” şi când Neil Kinnock a vorbit de „un păcat strigător la cer”, ambii păşeau pe un teren politic sigur.

Cu o săptămână înaintea alegerilor, am însoţit-o în turul ei de propagandă politică pe prietena şi vecina mea Lisanne, cercetător în domeniul ştiinţelor politice şi adept ferm al Partidului Laburist. Cu insignele roşii şi galbene ale Glendei Jackson înfipte la rever, am pornit-o spre Chetwynd Road, o stradă îngustă, în pantă, din capătul căreia poţi vedea Hampstead Heath (sau măcar spitalul enorm de stat construit alături). Iniţial, Chetwynd Road, cu case înconjurate de verdeaţă, trebuie să fi avut o anumită eleganţă, dar, de când automobiliştii i-au descoperit utilitatea ca rară axă est-vest din această parte a oraşului, a devenit o adevărată pistă de curse, ticsită perpetuu cu vehicule. Acestea au huruit trecând în mare viteză prin zonă, până când consiliul municipal din Camden a decis să instaleze „ralantisoare”. Această măsură este cunoscută în jargon urbanistic sub numele de „calmant rutier”. Ea este însă, în acelaşi timp, un imens iritant rutier, căci şoferii accelerează între hopurile construite la distanţe egale pe stradă, pentru ca apoi să frâneze în ultima secundă pentru a-şi cruţa partea de dedesubt a saşiului.

Pe când Lisanne şi cu mine înaintam învăluiţi până la brâu într-un strat nebulos de monoxid de carbon, mi-am amintit de remarca lui Oliver Letwin

gata de activitatea de convingere a alegătorilor. Din clipa în care s-a apropiat de o casă, susţine el, poate în general să spună dacă locuitorii ei votează pentru conservatori sau laburişti. „Poţi fi sigur că dai peste conservatori dacă gardul verde este tuns impecabil, dacă există ghivece cu muşcate şi dacă spaţiul din faţa intrării este măturat cu grijă.” Nu este o chestiune de grandoare, o casă oricât de impozantă, dacă nu este îngrijită în exterior, nu va adăposti nicio dată alegători conservatori — după cum nu este o chestiune legată de frumuseţea sau valoarea imobilului. Totul se rezumă la importanţa care se acordă ordinii. (Criteriul „grădinii” propus de Letwin se aplică numai în sudul Angliei, cum spune tot el. În nord, oamenii sunt mai ordonaţi, indiferent de simpatiile politice.)

Pe Chetwynd Road există circa o sută douăzeci de case, unele ocupate de proprietari, altele împărţite în apartamente. Scopul acţiunii Lisannei nu era (cum îmi imaginasem când am stat de vorbă cu Glenda Jackson pe treptele propriei mele case) să convertească alegători sau să se lase antrenată în discuţii savante de politică externă, ci să identifice susţinători ai partidului. Un exemplar al listei electorale îţi permite să cunoşti numele tuturor cetăţenilor care s-au înscris la vot. Lista nu corespunde însă populaţiei reale de pe teren, un lucru de care îţi dai seama destul de repede.

— Tocmai am venit din Hong Kong, ne răspunde primul bărbat pe care îl întrebăm despre intenţiile de vot, şi abia aştept să mă întorc de unde am venit.

O femeie în vârstă deschide uşa, se uită la insignele roşii-galbene pe care le purtăm la rever şi, fără să rostească o vorbă, o închide la loc.

— Nu-i de-a noastră, se hazardează Lisanne, făcând un semn corespunzător pe listă: T pentru *tory,* S pentru liberal-democrat, L pentru laburist, P pentru posibil laburist, M pentru mort sau mutat din cartier.

Ne aflăm într-o zonă amestecată din punct de vedere demografic: nume greceşti şi irlandeze, italiene şi indiene, o fată al cărei neobişnuit nume de botez se dovedeşte a fi maori. Testul lui Letwin cu grădina se verifică de cele mai multe ori: o casă de o curăţenie extremă pe această stradă siluită de trafic, asfixiată de gaze de eşapament şi unde la tot pasul întâlneşti maşini parcate pe trotuar, este deseori ornamentată cu un şic afiş electoral conservator. Dar majoritatea imobilelor afişează postere în roşu şi

galben. Punem un L pe listă şi trecem la casa următoare fără să mai batem la uşă. Cum lumina descreşte rapid în această seară de aprilie, mulţi alegători se feresc să deschidă uşa unor străini. Unii se fac că nu aud soneria, alţii se arată doar la ferestrele de la etaj. În zilele noastre, capacitatea de a purta o conversaţie prin interfon este vitală pentru un propagandist electoral.

— Sunt liberal-democrat, cârâie o cutioară metalică îndată ce apăsam pe sonerie.

— Ei bine, daţi-mi voie să vă spun, răcneşte, Lisanne, că avem prieteni foarte buni în Richmond, care sunt laburişti şi care îşi vor călca pe inimă şi vor vota în favoarea Partidului Liberal-Democrat numai pentru a împiedica un nou mandat conservator. Nu vreţi să vă revanşaţi dumneavoastră în circumscripţia noastră?

— Mă mai gândesc, cârâie din nou cutia interfonului.

— Ne opunem împreună alegerii domnului Letwin, «nu-i aşa? Doar n-o să-l vrem deputat tocmai pe cel care I a iniţiat impozitul comunitar? Şi Lizzie priveşte cutioara cu ferocitate.

— S-ar putea să aveţi dreptate, răspunde aceasta, oarecum timorată.

E oare un P sau doar un S care vrea să fie politicos? Greu de spus.

O casă expune alarmant, unul lângă altul, afişul laburist şi pe cel conservator. Abia când de apropiem constatăm că trăsăturile tinereşti ale feţei lui Oliver Letwin au fost desfigurate de o mustaţă caricaturală desenată cu pixul, în timp ce craniul îi este penetrat de o ditamai săgeata. Notăm L pe listă şi mergem mai departe. Un *paterfamilias* indian, ale cărui ferestre sunt lipsite de orice afişe, murmură:

— Da, Partidul Laburist, toţi patru, iar Lizzie marchează triumfătoare de patru ori L pe lista ei.

Eu sunt mai sceptic: ne-a răspuns cu o grabă dubioasă şi grădina lui era suspect de îngrijită. Atacăm cealaltă parte a străzii.

— Încă nu m-am decis, ne răspunde un domn în papuci, halat şi cu pince-nez.

— Iar opinia mea este că, atunci când se va decide, nu se va decide pentru noi, adaugă Lisanne în şoaptă când se închide uşa.

După care mai auzim: „Mă decid abia în ziua alegerilor” şi „Sunt liberal-democrat, dar voi vota pentru Glenda Jackson. Dacă însă sondajele indică o victorie uşoară a laburiştilor, atunci voi vota în favoarea liberal-democraţilor”, şi din nou: „Decizia o iau abia în ziua alegerilor.” (Ce-o fi oare în capul acestor oameni? Treisprezece ani de guvernare conservatoare şi ei încă nu ştiu dacă e bine sau nu să continue această stare de lucruri.)

Potrivit registrului electoral, mai mulţi alegători locuiesc la mansardă. Dacă aşa stau lucrurile, atunci probabil că intră şi ies din locuinţă pe o scară de frânghie. Un caraibean solid apare la o fereastră de sus, ne face semnul victoriei şi apoi ţipă:

— Dar nu mi-am plătit impozitul comunitar!

Ţipăm şi noi:

— Dar n-are legătură!

Majoritatea schimburilor de replici sunt cât se poate de amicale.

— Nu voi vota pentru voi, ne spune un tânăr, dar oricum votez în Islington.

— Foarte bine, murmură Lizzie în timp ce ne îndepărtăm; oricum nu-i relevant pentru noi.

Suntem salutaţi amical de o pereche de propagandişti conservatori cu cocarde albastre şi trei adolescente strigă în urma noastră:

— *Tory, tory, tory,* vom învinge.

Slavă Domnului, nu sunt încă la vârsta la care pot să voteze.

Ajungem la una din ultimele case ale străzii şi dăm peste prima probă a unei schimbări de intenţie electorală.

— Am votat mereu pentru conservatori, dar probabil că de data asta voi vota laburiştii, ne spune o femeie tânără. Care e poziţia partidului vostru în privinţa vânătorii cu câini?

Lisanne reacţionează splendid la întrebare.

— Conform programului nostru de a scoate în afara legii maltratarea mamiferelor sălbatice, recită ea exact ca în manifestul partidului, vom cere în Camera Comunelor să se interzică vânătoarea cu haite de câini.

— Dar care e opinia candidatei voastre? Cum va vota ea în parlament?

— Cred că veţi găsi foarte rezonabilă poziţia Glendei în această privinţă, răspunde Lisanne, improvizând din scurt.

Una peste alta, turul întreprins pe Chetwynd Road a umplut-o de speranţe pe Lisanne. O schimbare aproape sigură de intenţie electorală în favoarea laburiştilor, una probabilă, plus tipul de la capătul interfonului care ar putea echilibra tactic votul unei persoane din Richmond, pe care nu a întâlnit-o nicio dată. Nu era un rezultat prost după o seară de muncă. Ceea ce a lăsat cea mai adâncă impresie asupra mea a fost însă numărul de persoane din Chetwynd Road care nu figurau în registrul electoral. O casă era, ce-i drept, aproape sigur părăsită, dar altele, ocupate de mai multe familii, nu aveau nici măcar un singur rezident autorizat să voteze. Aici erau reprezentanţii acelor cinci mii de alegători daţi dispăruţi. Unii dintre aceştia erau poate doar în trecere sau apolitici, dar dacă un sfert din ei erau susţinători fireşti, cu venituri mici, ai laburiştilor, care nu se înregistraseră pentru a se eschiva de la plata impozitului comunitar? Tăcerea lor simptomatică va bloca oare victoria Glendei şi va netezi calea lui Letwin?

în ultima săptămână a campaniei electorale, spre surprinderea tuturor, o problemă reală a ajuns să capteze atenţia electoratului, o problemă faţă de care cele trei partide aveau puncte de vedere diferite: reforma electorală şi, mai concret, reprezentarea proporţională. Când Paddy Ashdown a încercat prima oară să pună pe agenda electorală problema reprezentării proporţionale (PR), John Major a luat în derâdere iniţialele, traducându-le

prin Paddy's Roundabout (Caruselul lui Paddy). Cu timpul însă, cu ceva sprijin din partea grupului de presiune Carta 88 şi mai ales datorită sondajelor de opinie care indicau persistent un parlament egal împărţit, Ashdown a reuşit să impună dezbaterea chestiunii reprezentării proporţionale. Întreba de cel puţin două ori pe zi:

— Ce intenţionează să facă celelalte partide mari când, după 9 aprilie, vor constata că relaţiile de forţă dintre facţiunile parlamentare blochează orice activitate a Legislativului?

Şi nu scăpa niciun prilej să repete mesajul liberal-democraţilor: stabilitate pe parcursul întregului mandat, un parteneriat de cinci ani, cu preţul introducerii reprezentării proporţionale.

în ciuda logicii îndoielnice (este vreun element de stabilitate propriu unui guvern de coaliţie?), verva şi insolenţa cu care dl Ashdown lansa revendicări de forţă de pe o poziţie slabă au atras şi celelalte partide în dezbatere. Poziţia Partidului Conservator a fost explicată fără nicio urmă de ambiguitate de premier: nu credem în reprezentarea proporţională, sub conservatori nu se va introduce reprezentarea proporţională, actualul sistem funcţionează perfect, vă mulţumim şi noapte bună. Ergo, alegătorul trebuia să înţeleagă că *tories* nu vor încheia niciun pact cu liberalii dacă Ashdown bătea în retragere. Deci ce avea să facă Partidul Laburist, cotat cu gruparea cea mai mare în viitorul parlament, chiar în absenţa unei majorităţi absolute? Laburiştii erau în orice caz un aliat mai natural al liberalilor. Răspunsul oficial al Partidului Laburist, pronunţat în biserica Saint Andrew de Glenda Jackson, a fost:

— Ei bine, vom avea un parlament scindat.

Scuza invocată de laburişti era că nimeni nu putea expune poziţia partidului în chestiunea reprezentării proporţionale, întrucât ea nu fusese încă elaborată. Cu doi ani şi jumătate în urmă, conducerea laburistă însărcinase o comisie cu întocmirea unui raport în această problemă şi aştepta încă rezultatul. Unii dintre candidaţii laburişti, precum Glenda Jackson, erau în favoarea ei. Alţii se împotriveau. Rugat să-şi spună opinia, Neil Kinnock declara că nu era deloc simplu să-şi expună poziţia, neuitând însă să precizeze că partidul său era, desigur, acela care îşi manifestase mereu disponibilitatea de a dezbate idei noi. Interpretarea cinică sau politic-

realistă a întregii afaceri era că Partidul Conservator respingea reprezentarea proporţională pentru că ar fi abolit dreptul de a forma un guvern majoritar pe baza unei minorităţi de voturi şi că laburiştii, deşi sperau că de data asta vor putea să tragă spuza pe turta lor în mod similar, îşi rezervau totuşi opţiunea de a se prezenta drept un partid principial în cazul unui eşec. Chestiunea Caruselului lui Paddy îi punea pe conservatori în postura unui partid ostil oricăror înnoiri constituţionale. Poziţia laburiştilor era aparent confuză, dacă nu cumva perfidă, iar liberal-democraţii apăreau drept promotorii unei viziuni clare, pragmatice şi echitabile. Ei îşi urmăreau, desigur, ca şi celelalte partide, propriul interes: un parlament echilibrat, care să justifice influenţa unui al treilea partid şi să-i asigure un permanent câmp de acţiune lui Paddy Ashdown, care căpăta astfel tot mai mult alura unui om de stat.

Augurii de ultim moment erau favorabili laburiştilor. *Financial Times* îi recomandase electoratului; cu o zi înaintea alegerilor, un cal denumit Mister Major a fost retras din cursa de 15.40 de la Ascot cu diagnosticul „şubred pe picioare”; iar dimineaţa zilei de 9 aprilie s-a arătat senină şi însorită în majoritatea localităţilor regatului. Azurul cerului părea să fie o veste proastă pentru conservatori, despre care se spune că obţin un avantaj la urne de până la 1% atunci când plouă: conform înţelepciunii populare, conservatorii se deplasează la circa de vot în maşină, adepţii laburiştilor merg pe jos. Pe de altă parte, circulau lozinci de încurajare care invocau un „val *tory* de ultim moment”. Conservatorii se îmbărbătau reciproc, cum o făcuseră în clipele de deprimare din timpul campaniei electorale, amintind că John Major (spre deosebire de omonimul ecvestru) „câştiga mereu pe ultima sută de metri”. Amintiţi-vă cât de târziu s-a impus în alegerile pentru conducerea partidului. Amintiţi-vă cât de târziu a smuls laurii victoriei la summitul de la Maastricht. Cât de reconfortante puteau fi aceste două comparaţii era o chestiune de interpretare: la scrutinul conservator Major nu obţinuse o majoritate impresionantă, iar ceea ce obţinuse la Maastricht nu era decât dreptul ţării sale ca, în anumite chestiuni, să constituie o minoritate de unu.

Pornind de la premisa că, dacă nu se deciseseră încă asupra problemelor majore, alegătorilor le-ar putea prinde bine câteva temeiuri frivole pentru a lua o decizie, *The Guardian* a sondat opiniile candidaţilor din circumscripţiile electorale critice pentru deznodământul alegerilor,

cerându-le să-şi numească preferinţele în literatură, film şi muzică. Glenda Jackson a propus *Persuasion* de Jane Austen, *Les Enfants du Paradis* şi *Simfonia psalmilor* de Stravinsky. Rivalul ei conservator a ales *Război şi pace, Doctor Jivago* şi *Simfonia a IV-a* de Mahler. Candidatul liberal-democrat a enumerat *More die of Heartbreak* de Saul Bellow, filmul *Stalker* şi *Concertul pentru vioară* de Sibelius. Debuşeul lejer a luat la *The Times* o altă formă, aceea a unui poem special de Ziua Alegerilor, semnat de Poetul Laureat Ted Hughes. În mod tradiţional, producţiile oficiale ale oricărui Poet Laureat sunt năucitor de proaste, iar Hughes a respectat rânduiala, furnizând o piesă jovială despre efectul devastator al toxinelor chimice asupra spermatogenezei la bărbaţii din Occident. Se prea poate ca specimenele în drum spre urne să se fi simţit demoralizate aflând de la Poetul Laureat că „pachetul lor de virilitate" îşi înjumătăţise vitalitatea faţă de odinioară, dar şi destul de sceptice în ce priveşte eficacitatea apelului gonadic lansat de Hughes la adresa viitorului premier.

Judecând după ultima parte a campaniei electorale, nu ai fi zis că sunt probleme cu numărul spermatozoizilor produşi de bărbaţii britanici. Mânaţi de puseuri de testosteron, cei trei lideri de partid erau într-o permanentă agitaţie, sărind grăbit în elicopter, coborând într-un suflet din automobil, promiţând peste tot fermitate, vigoare, dârzenie, curaj. Şi totuşi, toate sondajele de opinie indicau egalitatea de voturi. Ca şi Sondajul Sondajelor, acea sursă de sapientă electorală certă precum oracolul suprem. Ca şi sondajele făcute la ieşirea de la urne. Când însă au apărut primele rezultate parţiale, în jurul orei 23.00, extrapolările pe computer lăsau să se întrevadă - contrar celor prezise de cei mai docţi comentatori şi de cei mai avizaţi experţi electorali, posibilitatea unei majorităţi a conservatorilor în noul parlament. Hoarda de ziarişti instalaţi în balconul presei din Centrul Camden în aşteptarea declaraţiei Glendei făcea naveta fără oprire la televizorul rablagit din Sala de Consiliu pentru a lua notă de actualizările stupefiantului rezultat. Sub ochii noştri, au început să se succeadă lucruri extrem de bizare. În primul rând, oscilaţiile enorme de la o prognoză la cealaltă: un avans de 7 sau 8% pentru laburişti devenea brusc un avantaj de 1 sau 2% pentru conservatori. Ce se întâmplase oare? Era vorba de rezultatul unui vot tactic? Computerul care pretindea că poate explica totul sugera între timp că *tories* ar putea să obţină majoritatea absolută cu un avans de un loc. Liberalii au cucerit vreo două bastioane conservatoare în vestul tării, după care au început să piardă, una câte una, circumscripţiile pe

care şi le adjudecaseră în cursul recentelor alegeri parţiale. Conservatorii păreau să obţină rezultate mult mai bune decât se aşteptaseră în Scoţia. Candidatele laburiste aveau rezultate bune, candidaţii negri ai conservatorilor pierdeau pe capete. Preşedintele *tory* Chris Patten a pierdut mandatul disputatei circumscripţii electorale de la Bath. Câţiva membri de frunte ai partidului l-au jelit într-un limbaj demn de tragedia greacă.

în tot acest timp, rezultatul Glendei (cum începuserăm să îl denumim) era amânat iar şi iar, de la 1.30 noaptea la 1.50, la 2.20, la 2.50, iar puţinii ziarişti rămaşi treji graţie unor mari cantităţi de cafea au început să se teamă că pierd intrarea la tipar. Simultan, majoritatea prognozată a conservatorilor creştea întruna: un mandat, două, nouă, până când, către ora 3 dimineaţa, a atins o valoare de două cifre. Hampstead şi Highgate, numărul douăzeci şi patru pe lista laburistă a circumscripţiilor disputate de importanţă capitală, nu mai era acum decât un mandat de interes local. Nu mai putea răsturna avansul nemilos al conservatorilor, într-o atmosferă de surescitare obosită, la ora 3.15 a.în. Preşedintele comisiei electorale locale i-a invitat pe cei opt candidaţi pe o estradă pentru a le citi rezultatele scrutinului. Candidaţii stăteau în rând în faţa unei cortine negre, singura decoraţiune pe scenă fiind o vază mare cu flori, ca într-un salon de pompe funebre: crini, garoafe, crizanteme. Glenda Jackson era în în aceeaşi ţinută în care se prezentase la biserica Saint Andrew, dar cu o cocardă de trandafiri roşii la reverul stâng. Căpitanul Rizz era extrem de elegant, cu joben roşu cu galben, o jachetă roşie brodată, cu găitane, şi ochelari negri. Preşedintele comisiei electorale a citit rezultatele în ordinea alfabetică a numelor candidaţilor. Partidul Ecologist a obţinut cinci sute nouăzeci şi patru de voturi, Asociaţia Alegătorilor Rainbow Ark doar patruzeci şi patru, ceea ce spulbera speranţele de a introduce în Hampstead o monedă proprie. Glenda May Jackson a obţinut nouăsprezece mii o sută nouăzeci şi trei de voturi, Oliver Letwin şaptesprezece mii… Numărul exact — şaptesprezece mii şapte sute cincizeci şi trei — s-a pierdut în uralele intense care au izbucnit în sală, în timp ce Glenda înainta un pas şi făcea un gest curios: braţul ridicat, fără agresiune masculină, cu degetele pliate spre palmă, fără a le strânge într-un pumn. Un fel de salut de victorie al unei stângi moderate, presupun.

Au fost anunţate apoi celelalte rezultate. Liberal-democraţii obţinuseră patru mii şapte sute şaizeci şi cinci de voturi, o scădere de aproape 50%, consecinţă a votului tactic. Căpitanul Rizz a obţinut doar treizeci şi trei de

voturi. Lui Charles Wilson, zis Scallywag, al cărui nume pronunţat de preşedinte a declanşat în sală un entuziast *„Yeak,* Scallywag", i-au revenit doar patruzeci şi patru de sufragii. Scindarea în trei a voturilor pentru fosta coaliţie Rainbow, care în 1987 obţinuse o sută treizeci şi şapte de voturi, i-a permis reprezentantului Partidului Legii Naturale, un bărbat îmbrăcat într-un costum de un alb profund apolitic, să ocupe poziţia a cincea cu optzeci şi şase de voturi.

Candidaţii au ţinut apoi scurte discursuri. Glenda Jackson a spus:

— Nicicând nu a fost nevoie mai mare de Partidul Laburist decât acum.

Oliver Letwin şi-a consolat suporterii cu remarca tradiţională că „acest mandat a fost dat cu împrumut Partidului Laburist pentru o perioadă de câţiva ani". Cifrele nu erau însă, la prima vedere, încurajatoare. Dacă, în mod tradiţional, în Hampstead şi Highgate nu se realizează decât jumătate din media naţională, atunci rezultatul Glendei Jackson era de patru ori mai bun decât cel scontat. După ce şi-a ţinut cuvântarea, candidatul Verzilor i-a înmânat noului parlamentar o sticlă de şampanie, motivând că vede în ea o reprezentantă a socialiştilor de salon. Dar a ratat o parte din efect, uitând să o roage să recicleze sticla. Apoi candidaţii au părăsit sala şi, într-un mic moment metaforic, Glenda Jackson şi-a făcut intrarea în viaţa politică ieşind din scena unui teatru.

Pe 10 aprilie, către orele prânzului, când nu mai rămăseseră de anunţat decât rezultatele din Ulster, majoritatea lui John Major în parlament crescuse la douăzeci şi unu, o cifră relativ onorabilă, ba chiar enormă în comparaţie cu prognozele. Ea este în fapt chiar mai mare, dacă se ţine cont de inerţia de care dau dovadă membrii Partidului Unionist din Ulster în politica naţională, aşa că dl Major nu va trebui să-şi facă griji pentru un parlamentar rămas blocat într-un ambuteiaj sau transportat de urgenţă la spital cu dureri în piept. Premierul poate să îşi permită să piardă câteva mandate cu ocazia unor viitoare alegeri parţiale şi poate guverna fără un prea mare pericol din partea parlamentului o perioadă de până la cinci ani. Nici măcar ameninţarea lui Andrew Lloyd Webber că va părăsi tara în cazul unei victorii laburiste nu a fost în stare să convingă suficient de mulţi oameni să voteze pentru Neil Kinnock.

Optimiştii din tabăra laburistă au afirmat că, pentru a-i îndepărta de la putere pe conservatori, ar fi fost nevoie de o schimbare a preferinţelor electoratului de proporţiile celei din 1945 şi că reducerea majorităţii *tory* de la o sută unu la douăzeci şi unu de mandate era un succes redutabil. Partidul Laburist aproape escaladase piscul. Cu un efort suplimentar, data viitoare va atinge creasta muntelui. Acest tip de consolare nu este îndeajuns de convingător. Dincolo de orice altceva, data viitoare muntele se va dovedi cu mult mai înalt. Până la viitorul scrutin, se vor fi aplicat deja recomandările Comisiei pentru împărţire Teritorială, care vor modifica forma şi dimensiunile multor circumscripţii electorale. Efectul acestor ajustări va fi, după părerea generală, un spor de cincisprezece până la douăzeci de mandate pentru conservatori, fără ca aceştia să trebuiască să mişte măcar un deget.

Situaţia cu care se confruntă Partidul Laburist este din acest motiv foarte grea. Dacă partidul petrece opt ani reorganizându-se sub conducerea lui Neil Kinnock, renunţând la cuvântul „socialism", excluzându-i pe extremiştii de stânga, acceptând ideea de piaţă liberă şi principiul descurajării nucleare, slăbind legăturile evidente pe care le întreţine cu sindicatele; dacă conducerea partidului face orice îi stă în putinţă pentru a încuraja potenţialii alegători speriaţi de atitudinile anterioare ale laburiştilor; dacă, îmbrăcaţi la patru ace şi propagând o doctrină proeuropeană, ei se prezintă ca o versiune mai blândă şi mai plină de compasiune a Partidului Conservator; dacă duc o campanie electorală bine organizată şi bine mediatizată; dacă alegerile survin la momentul oportun, în plină recesiune şi când în multe circumscripţii puterea pare să le fugă de sub picioare deputaţilor conservatori de şcoală veche; dacă toate sondajele de opinie şi toţii experţii sunt de acord că laburiştii vor fi măcar părtaşi la putere; şi dacă, după ce s-au numărat voturile şi în ciuda unui spor de mandate, laburiştii nu obţin decât 35% din sufragii, iar conservatorii se menţin la scorul de 43% pe care l-au realizat şi cu cinci ani în urmă, atunci se pune întrebarea dacă Partidul Laburist nu a devenit cumva ineligibil. Sau ineligibil în condiţiile actualului sistem electoral. Să fie Caruselul lui Paddy soluţia problemei? În acest caz, îţi dai seama de un al doilea adevăr brutal: pentru a amenda sistemul electoral în favoarea ta, trebuie să câştigi în prealabil puterea în condiţiile vechiului sistem. Lucru de care laburiştii se dovedesc incapabili.

Ce s-a schimbat? Partidul Laburist este în postura unui îndrăgostit care, respins de aleasa inimii pentru că este neîngrijit şi cu capul în nori, se duce la frizer, îşi cumpără un costum nou, îşi face rost de o slujbă pe măsura capacităţii sale, ia un credit ipotecar pentru a-şi construi o casă şi achiziţionează un telefon mobil, iar când a isprăvit să-şi remodeleze imaginea constată că e respins din nou, în favoarea unui bărbat cu frizura similară, costum, slujbă, credit şi celular. Morala fabulei este că oamenii preferă un rău cunoscut unui bine incert. Încercând disperat să găsească o explicaţie, Neil Kinnock s-a plâns de atacurile virulente din presa de bulevard la adresa Partidului Laburist. Dar tabloidele au atacat întotdeauna Partidul Laburist. Mai mulţi experţi au menţionat „factorul Kinnock", temeri faţă de principiile sale maleabile, combinate cu prejudecăţi legate de originea lui galeză. Dar britanicii nu impută din principiu celui care luptă tenace pentru putere schimbarea de opinii, modificarea idealurilor sau chiar trecerea într-o altă tabără politică. Şi, deşi există o anumită ostilitate faţă de galezi în rândul englezilor, iar contrastul dintre afabilitatea şi căldura lui Kinnock şi rigiditatea de permafrost a premierului este imens, explicaţia rămâne în picioare numai în lipsa altora mai bune.

O desluşire mai probabilă a enigmei ar putea fi că britanicii înşişi, sau un procent relevant electoral -s-au schimbat radical. Studiile sociologice arată în general că anii de guvernare ai premierului Thatcher nu au schimbat prea mult din aşteptările oamenilor de la societate. Ceea ce s-a schimbat este comportamentul oamenilor. În primul rând, au început să mintă în sondaje, ceea ce este probabil un semn de maturitate politică din partea lor şi ar putea duce la dizgraţierea salutară şi în cele din urmă la abandonarea lor (desigur că, dacă mint în sondajele politice, ei pot la fel de bine să mintă şi în cele sociologice). În al doilea rând, un segment important din electorat a fost metamorfozat de thatcherism. Pe când aşteptam rezultatul Glendei în atmosfera sfidător de plicticoasă a consiliului municipal din Camden, alcoolul neîngăduit, fumatul interzis, automatul de cafea secat — şi în timp ce perspectivele unei victorii a lui John Major creşteau, un tehnician de la televiziune mi-a spus, oarecum cu teamă:

— I-am spus agentului să-mi cumpere acţiuni British Telecom de nouă sute de lire, în cazul în care câştigă conservatorii.

Era îngrijorat că, în ajunul alegerilor, agenţii bursieri anticipaseră o victorie de ultim moment a conservatorilor şi preţul acţiunilor cunoscuse o

creştere bruscă. Chiar şi aşa, considera că a făcut o afacere bună achiziţionând acţiuni BT, compania succesoare prin privatizare a unui segment din Poşta Naţională care rămăsese în mâinile statului. Cu cincisprezece, douăzeci de ani în urmă, ideea că un tehnician de la BBC ar putea dispune ca banca să-i mărească numărul de. Acţiuni la BT ar fi sunat ca o stranie fantezie distopică. În zilele noastre, această practică a devenit inconturnabilă.

Oliver Letwin a scris o carte cu titlul *Privatizarea lumii.* Doamna Thatcher a făcut cândva celebra remarcă: „Societatea nu există" (în opinia ei, pe lume nu există decât indivizi şi familii). Metamorfoza produsă în realitatea politică britanică nu este atât de radicală pe cât o sugerează aceste două sintagme, dar o schimbare a avut loc cu certitudine, o schimbare care, la sfârşitul mandatului care abia începe al dlui John Major, va fi dus la o guvernare conservatoare cu o durată continuă de şaptesprezece sau optsprezece ani. Această perioadă lungă de guvernare a unui singur partid face din Marea Britanie, în funcţie de poziţia din care o priveşti, fie un stat stabil politic şi solid economic, unde prosperă spiritul antreprenorial şi individualismul, fie „o Japonie fără aceeaşi prosperitate".

în lunea care a urmat înfrângerii sale, Neil Kinnock a demisionat din funcţia de lider al Partidului Laburist. Cu opt zile înainte, avusese loc ultima lui apariţie la o mare manifestaţie electorală desfăşurată la Londra, la care s-au adunat susţinători proeminenţi ai partidului, botezaţi autoironie de comicul Ben Elton „Luvvies for Labour". Înainte de a-şi începe discursul, Kinnock a scos din buzunar *Sonetul XXIX* de Shakespeare, despre care a spus că îl are mereu asupra sa. O alegere stranie şi proleptică:

Când oropsit de oameni şi de soartă, îmi plâng singurăciunea şi îndrept

Spre cerul surd strigarea mea deşartă

Şi-mi blestem viaţa…

(în româneşte de Neculai Chirica, Biblioteca pentru toţi, Editura Minerva, 1974)

Poetul, disperat, se gândeşte la fiinţa dragă, întocmai cum domnul Kinnock, într-un mândru cuvânt de rămas-bun, aduce un tribut plin de

căldură soţiei sale Glenys: el nu trebuie compătimit, căci viaţa sa personală este plină de bogăţii. De compătimit este însă ţara. Sonetul se încheie astfel:

Bogat prin dragostea ce-o pot culege

Nu mi-aş schimba ursita nici c-un rege.

(în româneşte de Neculai Chirica, Biblioteca pentru toţi, Editura Minerva, 1974)

Este oarecum ceea ce a tot încercat să facă în ultimii opt ani în calitatea sa de lider laburist.

întrebat ce nu a funcţionat în cazul său în circumscripţia Hampstead şi Highgate, Oliver Letwin a răspuns:

— Foarte simplu. Liberalii au cedat şi au trecut *în corpore* la laburişti.

De ce?

— Nu ştiu.

Celebritatea Glendei Jackson nu era în ochii săi un factor semnificativ. Crede, în schimb, că în joc ar fi putut fi un factor marginal anti-Letwin, din cauza asocierii cu impozitul comunitar. Rezultatul scrutinului însă decurgea din „marile probleme naţionale". Liberal-democraţii au recurs la un vot tactic „pentru a da jos guvernul" şi, deşi alegătorii lui îşi făcuseră datoria, trecerea lor în tabăra laburistă i-a nimicit şansele. Spre deosebire de noi, ceilalţi, care am aşteptat rezultatele finale până la ora 3.13 dimineaţa, Letwin a ştiut că a pierdut „chiar de la deschiderea urnelor": s-a dumirit nu numărându-şi propriile voturi sau pe cele ale Glendei, ci constatând cât de rare erau cruciuliţele în dreptul numelui doctorului Wrede. Dacă poate fi o consolare pentru Partidul Laburist, Letwin respingea ca absurde orice estimări privind ineligibilitatea pe termen lung a laburiştilor, dat fiind că politica este pur şi simplu o chestiune cu mult prea fluctuantă şi nestatornică, întrebat, în final, despre câştigătoarea scrutinului, a consimţit că ea va fi probabil un bun parlamentar.

— Pericolul este ca nu cumva să se plictisească. Ca actriţă celebră, a cunoscut scenele mari ale lumii şi parlamentul ar putea să i se pară plicticos şi banal.

într-adevăr, scena i-a fost largă. Fie şi numai datorită faptului că niciun alt membru al ambelor camere ale parlamentului nu a mai inspirat un scriitor sud-american: Julio Cortazar, în povestirea *Ce mult o iubim pe Glenda,* descrie un grup de cinefili care o adoră într-atât pe actriţă, încât nu suportă faptul că unele din filmele ei nu sunt perfecte. Membrii acestui club cumpără de aceea copii ale filmelor nereuşite şi, tăind aici un fragment, adăugând colo o secvenţă, dau peliculelor o perfecţiune pe care regizorii incompetenţi nu reuşiseră să o atingă. Când Glenda anunţă că se retrage din viaţa artistică, admiratorii ei sunt în al nouălea cer: opera ei e perfectă şi iubirea lor impecabilă. Doar că într-o bună zi, un an mai târziu, actriţa anunţă că va reveni pe ecran. Admiratorii sunt zdrobiţi de durere. Cum nu o pot lua de la capăt, se hotărăsc să recurgă la soluţia finală: ca să apere atât opera Glendei, cât şi dragostea lor pentru ea, trebuie să se asigure că actriţa nu va mai apuca să trăiască pentru a turna un alt film…

Dacă un astfel de grup de admiratori există, ei vor fi cu siguranţă încântaţi de rezultatul scrutinului din 9 aprilie în circumscripţia electorală Hampstead şi Highgate. Sarcina asasinilor de a încheia cariera de film a Glendei Jackson a fost preluată de nouăsprezece mii o sută nouăzeci şi trei de alegători din nordul Londrei.

mai 1992

Schimbările decise de comisia de delimitare a circumscripţiilor electorale s-au dovedit mai puţin dăunătoare pentru Partidul Laburist decât se pronosticase. După filmul său electoral laburist, Mike Newell a regizat Patru nunţi şi o înmormântare.

AMBUTEIAJ LA PALATUL BUCKINGHAM

Cu doi ani în urmă, mă îndreptam cu maşina spre zona din vestul Londrei, rulând pe banda din mijloc a autostrăzii M4 cu o viteză care nu depăşea cu mai mult de cincisprezece kilometri pe oră limita legală, când subit, în retrovizorul din stânga, mi-au apărut două faruri aprinse cu faza lungă. Luminile s-au transformat cât ai bate din palme în motociclişti ai poliţiei. Mă pregăteam să mă consolez cu injustiţia unei arestări fortuite când, în duduitul motoarelor, poliţiştii au trecut pe lângă mine fără să mă bage în seamă. Erau mult prea preocupaţi să asigure cale liberă pentru

maşina pe care o escortau. Veloce şi voluminoasă, aceasta şi-a făcut prompt apariţia, gonind cu o sută patruzeci-o sută cincizeci de kilometri pe oră: o imensă limuzină neagră, pe a cărei capotă flutura fanionul regal. După ce ne-a depăşit şi ariergarda cortegiului, companionul meu şi cu mine am început să facem supoziţii în legătură cu ocupantul limuzinei şi cu motivele unei grabe atât de ostentative. Regina întârziase la un dejun oficial? Prinţesa Anne neglijase să dea de mâncare la cai? Regina-mamă era nerăbdătoare să-şi deguste obişnuitul gin tonic? Şi tot aşa. Incidentul mi-a amintit de unul dintre *obiter dicta* ale prinţului Philip: în cursul unui interviu, el a remarcat că familia regală „şi-ar pierde demnitatea" dacă membrii ei ar rămâne blocaţi în ambuteiaje precum cetăţenii de rând. În decursul ultimilor câţiva ani, familia regală şi-a pierdut destul de mult din demnitate şi vina nu trebuie dată pe escorta motorizată. Ultimele revelaţii, sau zvonuri, sau bârfe murdare despre mariajul prinţului şi prinţesei de Wales pot să fi produs stupoare, furie, milă şi *Schadenfreude,* dar ele nu veneau chiar din senin. Majoritatea buletinelor interne recente despre Casa de Windsor au avut drept conţinut calamităţi matrimoniale. În Anglia se povesteşte anecdota, desigur apocrifă, cu o doamnă care, urmărind-o pe Sarah Bemhardt în rolul Cleopatrei, a comentat:

— Ce diferenţă faţă de viaţa de familie a scumpei noastre regine!

Până nu de mult, remarca putea fi, şi de altfel a şi fost, aplicată în glumă ternei, searbedei, decentei şi aparent castei Case de Windsor. Nu mai este cazul. Faptul că mamei a patru copii îi este dat să vadă cum se strică mariajul unuia dintre ei este probabil normal pentru statisticile britanice din zilele noastre; două eşecuri matrimoniale aduc a ghinion; la trei începem să credem că răul este în familia însăşi. Când, pe deasupra, femeia în chestiune este regina Angliei, întrebările care decurg au o rezonanţă mult mai mare.

O ironie aparte a sorţii este căsnicia dezastruoasă a prinţului Charles. Monarhia noastră, care de-a lungul secolelor a aşezat destui briganzi, adulterini şi nebuni pe tronul ţării şi a fost supusă batjocurii şi criticilor, culminând cu condamnarea la moarte a regelui în 1649, a trecut în ultimii cincizeci de ani printr-o fază lipsită de contestaţii şi de o remarcabilă serenitate. Unul din factorii care au contribuit la această stare de lucruri este, după cum sunt de acord şi monarhiştii înveteraţi, pur şi simplu norocul genetic. Iată cum sună argumentele acestei interpretări. Slavă Domnului că am scăpat de imprevizibilul şi potenţial păgubosul Edward al VIII-lea

împreună cu a sa doamnă Simpson, alogena pusă pe chiverniseală. Slavă Domnului că, în locul lui, l-am căpătat pe George al VI-lea, tenace colecţionar de timbre. Slavă Domnului că fiica sa cea mare este Elisabeta, cea pătrunsă de simţul datoriei. Slavă Domnului că regină a ajuns Elisabeta şi nu fluşturatica Margaret, care s-a îndrăgostit de un bărbat divorţat, fumează cu plăcere ţigarete şi umblă cu artişti. Slavă Domnului, în fine, că moştenitorul tronului este Charles, cel grijuliu şi conştient de descendenţa sa, şi nu Anne cea îndărătnică, Andrew cel iubitor de distracţii sau Edward cel aparent de neînsurat. Şi, pe deasupra, ne procopsim nu numai cu Charles, ci şi cu prinţesa Di, femeia cea mai populară din ţară. Cum să nu rămână spectacolul regal cap de afiş?

Principalele teze prezentate în *Diana: Her True Story* de Andrew Morton, fost ziarist la *Daily Star* şi în prezent un om putred de bogat, sunt următoarele: căsnicia lui Charles şi a Dianei a murit rapid şi acum este doar o farsă; Di a ajuns să aibă crize acute de depresie şi are la activ cinci „tentative de sinucidere” (sau cel puţin strigăte după ajutor de un patetism delirant după ce s-a repezit în geamul unui dulap-vitrină sau s-a rănit cu lama dinţată a unui cuţit de tăiat lămâie), pe care Charles a refuzat să le ia în serios; după nuntă, Di a suferit de bulimie timp de mai mulţi ani şi a fost în îngrijirea unui psihiatru; nu crede că va deveni vreodată regină, temere confirmată de astrologii pe care i-a consultat; Charles este un soţ rece şi nu a susţinut-o deloc în timpul căsniciei şi, în ciuda protestelor şi acceselor de gelozie ale consoartei, a menţinut legăturile vechi de „prietenie” cu Camilla Parker-Bowles; când prinţesa, după ani şi ani de mariaj chinuitor, şi-a întrebat bărbatul: „M-ai iubit măcar vreodată?”, el ar fi răspuns: „Nu.”

Dacă aceste dezvăluiri ar fi fost doar sporovăială de pe scara din dos a unei servitoare dezabuzate, cum sunt îndeobşte „revelaţiile legate de familia regală”, ele nu ar fi avut decât rezonanţa unui scandal de început de vară, uşor de dezminţit. Dar Andrew Morton a avut permisiunea să înregistreze interviurile cu una din surorile Dianei şi cu fratele ei mai mic. El s-a putut întreţine cu foştii ei vecini de apartament şi cu prieteni din Chelsea. I s-au vândut optzeci de fotografii inedite ale tatălui ei, contele Spencer. O parte a profiturilor realizate din vânzarea cărţii vor fi vărsate în contul unei organizaţii de binefacere care acordă asistenţă narcomanilor, organizaţie aflată sub patronajul prinţesei. Cu alte cuvinte, prin această carte n-am fost nicio dată mai aproape de adevărata poveste a Dianei. Dacă ea consideră

acum că viaţa îi e exploatată de presa de senzaţie şi că momente autobiografice importante sunt prezentate denaturat, acesta nu este decât preţul pe care celebrităţile trebuie să-l plătească pentru că nu îşi scriu propria versiune asupra evenimentelor.

Cartea lui Morton, prezentată în serial de *Sunday Times* înainte de publicare, a fost întâmpinată cu fascinaţie, mânie şi o bună porţie de ipocrizie, nu în ultimul rând din partea ziariştilor. A doua zi după publicarea primului episod, Donald Trelford, redactorul-şef al revistei concurente *Sunday Observer,* a declarat despre cartea lui Morton: „După părerea mea, e numai gunoi. Nu suport istoriile la care familia regală nu poate replica. Nu am de unde să ştiu dacă sunt adevărate sau false." Dar, în ciuda unor precepte atât de nobile, Trelford cedase cu o zi înainte exigenţelor presei de scandal. La *Sunday Times,* prima pagină fusese ocupată aproape în întregime de o fotografie în culori înfăţişând o Diană melancolică şi gătită cu tot ce avea mai de preţ. Deasupra, titlul: „INDIFERENŢA LUI CHARLES" O ÎMPINGE PE DIANA LA ciNCI TENTATIVE DE SINUCIDERE. În *Observer,* poza în culori era de dimensiuni şi mai mari: Diana, aşezată la volanul maşinii, privea încruntată, iar deasupra era titlul: DEPRIMAREA O MÂNĂ PE DIANA SĂ COMITĂ „CINCI TENTATIVE DE SINUCIDERE". Cunoscătorilor codurilor şi convenţiilor aplicate în conceperea titlurilor de ziar britanice să nu le va fi scăpat poziţia ghilimelelor, care separă elementele prezumtiv veridice de cele pe care ziarul le consideră certe: astfel, *Observer* confirma deprimarea prinţesei, dar nu se pronunţa în ce priveşte tentativele de sinucidere, în timp ce *Sunday Times* confirma tentativele de sinucidere, dar era precaut în privinţa lipsei de omenie a lui Charles. Cititorul de rând, desigur, îşi va fi făcut din ambele ziare aceeaşi impresie asupra celor întâmplate şi se va fi lăsat convins probabil în aceeaşi proporţie de veridicitatea faptelor.

în primele săptămâni care au urmat, celelalte publicaţii, înfumurate, ambiţioase sau reticente, nu au reuşit, sau poate nici nu s-au străduit prea tare, să discrediteze afacerea. Tirajul le interesa mai mult. Dezminţiri nu s-au auzit nici din partea Palatului. Cum întrebarea „Este oare adevărat?" era deocamdată suspendată, atenţia generală s-a îndreptat spre: „Care sunt consecinţele dacă se dovedeşte a fi adevărată?" şi „Putem oare să le permitem ticăloşilor din presă să se comporte astfel?" în termeni constituţionali, povestea nu are nicio consecinţă. Cuplul poate să se

despartă, poate divorţa, Charles poate chiar să se recăsătorească fără să se declanşeze vreo criză constituţională. Numai dacă ar fi să ne gândim la Henric al VIII-lea, Charles o poate ţine tot într-un nuntit. Singurul dezavantaj ar fi că nu va putea obţine binecuvântarea clerului şi deci nu va putea fi capul Bisericii Anglicane. Din acest motiv, prezicerile se concentrau doar pe consecinţele imediate: ce se va întâmpla cu stabilitatea şi popularitatea monarhiei dacă protagonistul ei juvenil renunţa să mai joace în spectacol?

Mai rămânea întrebarea: „Putem oare să le permitem ticăloşilor din presă să se comporte astfel?" Deşi din paginile lui *Sunday Times* s-a prelins o cantitate mare de mistificare slugarnică a problemei autocontrolului în presă, ea a fost depăşită de ipocrizia unora dintre reacţii. Dacă mesajul este rău, ucide-l pe mesager. S-au auzit prin urmare din multe părţi condamnări ale indiscreţiei manifestate de presa de scandal, deşi afacerea fusese dezvăluită mai întâi într-o carte, reluată, ce-i drept, de presă sub formă de foileton. Nu au lipsit apelurile la adoptarea unei legi care să apere sfera privată, subiect care a ajuns să ocupe un loc mai important în agenda reformatorilor decât multe alte chestiuni fundamentale precum secretomania guvernului şi accesul la informaţiile de interes public. S-a reamintit publicului că membrii familiei regale puteau intenta un proces de calomnie (unii dintre ei, de mai mică importanţă, precum lordul Linley, fiul prinţesei Margaret, au şi făcut-o). Arhiepiscopul de Canterbury îşi murmura dezaprobarea. La fel proceda şi Comisia de reclamaţii împotriva presei, organism destul de ridicol, înfiinţat de mass-media din temerea că, fără măsuri proprii de control, statul va interveni şi va aplica unele mai puţin indulgente. Comisia a condamnat ceea ce a calificat drept „spectacolul odios al unor ziarişti care îşi bagă nasul în afacerile intime ale altor persoane, fără a servi în vreun fel interesului legitim al publicului faţă de situaţia moştenitorului la tron". Critica nu a fost luată peste tot în serios, dat fiind că doi din membrii comisiei sunt redactorii-şefi la *News of the World,* publicaţie proeminentă pe piaţa duminicală a obscenităţilor, şi la *Daily Star,* cotidianul care, în chiar aceeaşi zi, titra pe prima pagină: CAMILLA PRIMEŞTE OK-UL REGAL. În articol se afirma că, la un meci de polo, regina îi „surâsese larg rivalei în amor a Dianei", doamna Parker-Bowles.

S-a înregistrat şi o altercaţie adiacentă, între Andrew Neil, redactorul-şef de la *Sunday Times,* care dăduse afacerii o amploare mai mare decât

însuşi Andrew Morton, şi sir Peregrine Worsthorne, fost redactor-şef la *Sunday Telegraph.* Cei doi se mai confruntaseră la tribunal pe chestiuni de calomnie, când Worsthorne, un tradiţionalist declarat, fusese obligat să-i plătească lui Neil, un avangardist declarat, suma de o mie de lire pentru că insinuase că, afişându-se cu o anume doamnă Pamella Bordes în public, Neil ştia că aceasta este nu doar un manechin nurliu şi fostă documentaristă la Camera Comunelor, ci şi o prostituată de lux. Sir Peregrine, care, în ciuda numelui său cu rezonanţă parodic de englezească, este de origine belgiană şi care, în ciuda campaniei sale cavalereşti în sprijinul decenţei în viaţă, a fost unul dintre primii utilizatori la televiziune ai cuvântului care începe cu litera f, ei bine, sir Peregrine a revenit la subiectul Andrew Neil cu un dezgust vesel. „De două ori în cursul săptămânii trecute, scria el în editorialul din *Sunday Telegraph,* a trebuit să îl văd la televizor pe domnul Neil. În cazul lui nu se aplică zicala «Vezi-l pe Neil şi pe urmă poţi să mori», ci «Vezi-l pe Neil şi poţi să-ţi verşi şi maţele». I-a fost dat cuiva să vadă o faţă mai derutantă? Cu o expresie pe jumătate bovină şi pe jumătate ovină, te priveşte în aşa fel de pe ecran, că nu ştii dacă vrea să-ţi taie gâtul sau să-ţi lingă tălpile pantofilor." Drept este că Andrew Neil nu este neapărat un bărbat chipeş, dar cunoscătorii fizionomiei comice ar face bine să nu-l ignore pe flamboaiantul sir Peregrine: în orice serie de caricaturi ale lui Daumier poate poza pentru epicurianul lânced. În ceea ce o priveşte pe domnişoara Pamella Bordes, ea este un bun exemplu pentru felul în care se împletesc vieţile celebrităţilor. Eram la New Delhi în februarie şi, încercând să intru în vorbă cu un şofer de taxi, am remarcat că prinţesa Di era din întâmplare în aceeaşi perioadă în oraş. (vizitase Taj Mahalul, pe care îl calificase drept „o experienţă foarte terapeutică" observaţie care la vremea aceea nu avea niciun sens, dar care se încarcă de semnificaţii dacă o priveşti retrospectiv). Şoferul s-a arătat indiferent faţă de vizita prinţesei, declarându-se mult mai interesat de Pamella Bordes, manechinul vestit care vizita de asemenea Delhi. Conversaţia noastră s-a animat când am mărturisit cu timididate că o întâlnisem pe domnişoara Bordes şi că am avut şansa să-i strâng mâna. N-am menţionat că era în compania, o, cât de mică e lumea -domnului Donald Trelford.

O altă întrebare la care apostolii morali preferau să nu răspundă era următoarea: nu cumva „vârâtul nasului în sufletul oamenilor" se practica de conivenţă cu aşa-numitele victime? Toată lumea ştie că familia regală, după cum ne-a amintit Donald Trelford, „nu poate replica". Dar, ca majoritatea

faptelor bine-cunoscute, şi acesta este în mare măsură neadevărat. În primul rând, palatul Buckingham şi avanposturile sale încoronate ţin o parte însemnată din Fleet Street, inclusiv pe sir Peregrine Worsthorne — într-o stare de supunere înfiorată. Este drept că familia regală nu deschide uşa şi nu acordă interviuri, în schimb sortează cu grijă ceea ce aruncă la gunoi, conştientă că, până a doua zi în zori, pubelele vor fi răscolite temeinic. Prinţesa Di pare să fi aprobat uvrajul lui Morton înainte de publicare, prin urmare ea a încurajat activ această întreprindere. De pildă, în miercurea de după izbucnirea scandalului, Diana i-a telefonat vechii sale prietene Carolyn Bartholomew (una din sursele lui Morton) şi s-a invitat la ea pe seară. La scurt timp după aceea, cinci fotografi de presă şi unul regal au fost alertaţi şi îndrumaţi către reşedinţa familiei Bartholomew la ora opt şi un sfert. Prinţesa a sosit, a petrecut patruzeci şi cinci de minute cu prietena ei şi, la plecare, a zăbovit îndeajuns pe scările imobilului pentru a da prilej reporterilor să fotografieze după pofta inimii. A doua zi, membrii familiei Bartholomew au vorbit deschis despre vizită cu un grup de ziarişti. Tehnic vorbind, nu a fost o conferinţă de presă, dar evenimentul a avut aproape toate caracteristicile uneia, depăşind probabil limitele impuse de protocolul regal. Să luăm un alt exemplu: în vara trecută, tabloidele au descoperit că prinţesa îşi sărbătorea a trei-zecea aniversare într-un mod surprinzător de discret şi fără Charles. „Prieteni ai lui Charles” relataseră gazetarilor de la presa de scandal că prinţul îi propusese soţiei sale să organizeze o recepţie, dar că ea a refuzat. Cam în aceeaşi perioadă au început să circule zvonuri despre prietenia prinţesei cu un anume maior. Una dintre teorii este că Diana l-a folosit pe Morton drept portavoce pentru a replica „prietenilor lui Charles”. Dintr-o perspectivă mai generală, se poate spune că ea a trecut peste capetele nomenclaturii de la Palat şi s-a adresat publicului ei leal, pentru a cere ajutor la scară naţională.

Tabloidele se comportă des, ce-i drept, în mod dezgustător. Ele definesc ca fiind „de interes public tot ceea ce se întâmplă să intereseze publicul, în special temele legate de sex”. Haitele de paparazzi, bandele de fotografi care aleargă după câte o frântură de nefericire sau după imaginea unei celebrităţi în costum de baie nu sunt o categorie de oameni preocupaţi prea mult de sensibilităţile subiecţilor lor. Şi am face o mare greşeală să ne închipuim că Andrew Morton este total dezinteresat de bani sau că Andrew Neil rămâne indiferent la creşterea astronomică a tirajului (la apariţia primului episod el a vândut două sute zece mii de exemplare în plus). Pe de

altă parte, imaginea unei familii regale care se lasă manipulată fără să cârtească nu corespunde nici pe departe adevărului. De cele mai multe ori, Palatul reuşeşte să atragă de partea sa o presă maleabilă şi monarhistă. Puţini au fost cei care s-au plâns cu un deceniu în urmă de felul extrem de siropos, linguşitor şi, cum s-a văzut, extrem de fals în care ziarele de masă au creat legenda relaţiei şi apoi a căsătoriei dintre Charles şi Diana: Prinţesa Cenuşăreasă, Povestea de Dragoste a Secolului şi toată gargara de rigoare. Morton ne oferă o serie de detalii care corijează imaginea acelei perioade de pretinsă vrajă, înainte de nuntă, Diana, descoperind că Charles i-a oferit Camillei Parker-Bowles o brăţară gravată cu numele pe care şi le luaseră singuri: Fred şi Gladys, s-a consultat cu surorile ei dacă să nu rupă logodna. În timpul lunii de miere, a văzut mai multe fotografii ale „rivalei ei în dragoste" căzând din jurnalul intim al soţului ei şi a remarcat existenta unor butoni de manşetă pe care se împleteau două iniţiale C şi care îi fuseseră dăruiţi lui Charles de doamna Parker-Bowles. Chiar din timpul logodnei, Diana începuse să prezinte simptome de bulimie, care au fost puse însă pe seama emotivităţii prenupţiale. Toate acestea pot părea vorbe de clacă indiscrete, pe care cititorii de ziare ai naţiunii nu ar avea dreptul să le cunoască. Dar, dacă alegerea se face între minciuni fericite şi adevăruri triste, care dintre ele sunt mai puţin dăunătoare? Iar adevărurile triste, când, în mod inevitabil, ies la iveală, apar într-o lumină şi mai tristă, pentru că nimeni nu a încercat să pună stavilă panegiricului pornografic din 1981 şi să mai modereze sentimentalismul excesiv al epitalamurilor din presă.

Un îndrumar succint al evoluţiei şi popularităţii actuale a familiei regale, sau măcar a membrilor ei proeminenţi — ar arăta după cum urmează:

Regina-mamă. Numărul unu al familiei regale. Bunicuţa favorită a naţiunii. Binevoitoare, surâzătoare, profesionistă; poartă chiar la o vârstă înaintată haine în culori pastelate.

Regina. Populară, respectată, se consideră că „îşi face treaba bine". Suspectată că are un simţ secret al umorului. Pe măsură ce înaintează în vârstă, a devenit tot mai rar ţinta zeflemelelor legate de vestimentaţia neinspirată, de vocea înaltă şi de câinii scunzi. Atitudinea precumpănitoare printre sceptici: dacă e musai să avem un monarh, atunci ea pare să corespundă rigorilor postului mai bine decât orice altcineva.

Ducele de Edinburgh. Nici prea iubit, nici detestat în mod excesiv. Înclinat spre gafe ducale: a fost surprins, în cursul unei călătorii în Orientul îndepărtat, vorbind ,de „ochii mijiţi" ai localnicilor. Ceea ce confirmă prejudecăţile, atât ale adepţilor, cât şi ale criticilor.

Prinţesa Margaret. Mult mai puţin prezentă în lumina reflectoarelor în zilele noastre. În epoca de glorie era mereu sursă de drame emoţionale, Peter Townsend, lordul Snowdon, divorţ, Insula Mustique, Roddy Llewellyn etc. În prezent o figură neutră. Fără doar şi poate foarte apreciată de industria tutunului.

Prinţul Charles. Provoacă reacţii ambivalenţe. De mult nu mai e băieţandrul stângaci cu urechi clăpăuge care cânta la violoncel. Dar ce rol poate juca în starea de suspensie animată în care se află, ştiind că poate deveni ceea ce i-a fost sortit prin naştere abia la moartea mamei sale? Susţine agricultura ecologică, vorbeşte cu plantele, detestă arhitectura modernă, este discipol al exploratorului sud-african cu idei jungiene Laurens van der Post. Un fel de animal ciudat, umanizat de dragul naţiunii prin căsătoria cu Diana. Ce va urma? Va rămâne el în conştiinţa publică doar ca unul din puzderia de aristocraţi scrântiţi care nu a ştiut să-şi facă nevasta fericită?

Prinţesa Di. Prinţesă de basm, feciorelnică, dulce. Se descria frecvent în primele interviuri drept „proastă ca noaptea". Suspectată iniţial că nu îşi ia în serios rolul regal ce i-a revenit, că nu este recunoscătoare pentru privilegiile căpătate, şi-a schimbat radical atitudinea şi, după ce a dat mâna cu bolnavi de SIDA, şi-a recâştigat total poziţia. În prezent este compătimită din cauza situaţiei grele în care se află, dar cine este de vină? Sistemul regal? Haita de hiene din presă? Lipsa ei de tărie sufletească?

Prinţesa Anne. Detestată mult timp, percepută ca arogantă. Le-a spus odată unor fotografi de presă să „o mai scutească", popularizând astfel această expresie eufemistică, în locul căreia e posibil să fi folosit altă expresie, mai colorată. A fost căsătorită cu căpitanul Mark Phillips, cunoscut sub numele de Fog, pentru că avea o minte cam înceţoşată. Căsătoria a fost dizolvată. Poate singurul membru al familiei regale cu o popularitate în creştere, după ce a activat pentru organizaţia de binefacere Salvaţi Copiii. Percepută în prezent ca o femeie matură, harnică şi independentă. Este posibil să se recăsătorească.

Ducele de York şi Fergie. Porecliţi fie ducele şi ducesa de Yob (de un cronicar de la *The Times),* fie, din cauza suficienţei lor dolofane, ducele şi ducesa de Pork. Şi-au construit o casă mare şi vulgară în stilul unei ferme americane. El, ofiţer de marină care îşi petrece timpul în faţa televizorului; ea, entuziastă profitoare a avantajelor conferite de regalitate: îi place să schieze, să călătorească şi să scrie cărţi stupide pentru copii despre un elicopter antropomorfizat numit Budgie. Rupând cu tradiţia, acceptă să-i fie plătite drepturi de autor (nu de aceea se cheamă *„royalties"?)* şi în iunie a semnat un contract lucrativ cu un post de teleshopping. Populari pentru scurt timp după căsătorie, cei doi trăiesc acum separat, iar stima britanicilor pentru ei a scăzut mult.

Prinţul Edward. Cea mai tânără odraslă, dar atins deja de calviţie. A intrat în Marina Regală, dar nu şi-a încheiat stagiul. A obţinut în schimb o slujbă graţie intervenţiei lui Andrew Lloyd Webber (ridicat recent la rangul de cavaler). E suspectat de înclinaţii artistice şi de o posibilă lipsă de masculinitate. A negat că este homosexual. Nu e prea des în atenţia publicului.

Ducele de Kent (vărul reginei). Francmason. Recent fotografiat cu şorţ la brâu. Nu se cunosc prea multe alte lucruri despre el.

Ducesa de Kent. Soţia celui de mai sus. Are o graţie eterică. Se crede că suferă de crize umorale. Apare în public doar în timpul turneului de tenis de la Wimbledon.

Prinţesa Pushy. Poreclă (dată, se pare, de regină) a prinţesei Michael de Kent. Căsătorită cu un bărbat obscur cu barbă (francmason şi el). Alogenă, divorţată, în comparaţie cu ea Fergie pare austeră şi indiferentă la privilegiile regale. A scris o carte care prezintă asemănări suspecte cu cărţi scrise de alţii pe acelaşi subiect. Cu totul nepopulară.

Date fiind aceste *dramatis personae* atât de pestriţe, eşti tentat să priveşti familia regală ca pe o supertelenovelă, o producţie TV britanică gustată constant în străinătate, un succes de casă cu mult mai mare decât *Brideshead Revisited.* Doar că membrii familiei regale nu sunt actori; ei îşi joacă propriile roluri (oricât de absurd de teatrale ar fi ele). La fel de eronate ar fi orice comparaţii cu staruri internaţionale precum Dietrich, Sinatra sau Liz Taylor, cu care s-ar putea asemăna în termeni de bani, aureolă romantică

şi distanţă faţă de realitate. În cazul unor personalităţi ca acestea, poţi oricând să te întorci la meritele care au stat la baza legendei şi să spui: cutare a jucat sau a cântat bine sau rău. La membrii familiei regale nu a existat un talent originar care să fi dat naştere mitului, ci doar mitul însuşi, datorat norocului fără seamăn al unora de a se fi născut în sau de a se fi încuscrit cu această familie extrem de bogată, cu legături în toată lumea şi cu imense proprietăţi latifundiare. Ei nu pot face ceva, ceea ce pot ei este să existe pur şi simplu. O realitate mitică este deci tot ceea ce ei ne pot oferi.

Şi, probabil, tot ceea ce-şi pot oferi sieşi. Când încercăm să ne imaginăm ce înseamnă să faci parte din familia regală, ne oprim în general la avantajele şi inconvenientele unei astfel de existenţe: pe de o parte, scutirea de impozite şi dreptul de a goni cu impunitate pe autostradă; pe de alta, pacostea vulgului care se holbează la tine, te fotografiază şi simte că este îndreptăţit să ia parte, oricât de puţin, la viaţa ta. Imaginaţi-vă ce consecinţe are o astfel de existenţă pentru modul de a-ţi percepe propria identitate. Nu ai nimic care să semene, de departe măcar, cu o slujbă, deşi din când în când poţi eventual să ţii un discurs (de obicei scris de altcineva) şi să inaugurezi o fabrică. Dispui de un simulacru de putere, fără a avea putere reală, şi de o amintire vagă a ceea au păţit strămoşii care au guvernat cu prea multă lăcomie. Se aşteaptă de la tine să nu provoci controverse, iar tu ştii prea bine că până şi cea mai inofensivă preferinţă pentru galbenul-pal la o rochie de vară sau pentru renaşterea arhitecturii autohtone în detrimentul celei postbrutaliste va căpăta importanţa unei anexe la cele Zece Porunci. Călătoreşti prin lume ca şi când ai fi un manechin de vitrină animat făcând reclamă la produsul unic şi misterios al esenţei britanice. În cinstea ta se dau recepţii, ţi se fac temenele, eşti ferit de ambuteiaje. Dar, într-un anume sens, nu exişti: eşti ceea ce alţii decid că eşti, eşti doar ceea ce pari a fi. Şi de aceea realitatea existenţei tale depinde de întreaga activitate de promovare şi asamblare, care creează mituri, îndoaie genunchi şi înşiră minciuni, de consilierii pe probleme de relaţii publice ai palatului Buckingham şi de exagerările megafonice ale mass-mediei.

Eşti, de pildă, o fată cam stângace, timidă şi năsoasă, dintr-o familie bună, nu foarte isteaţă, cu un gust difuz în ce priveşte moda şi o înclinaţie pentru romanele Barbarei Cartland. Eşti, poate, una dintre ultimele virgine de vârsta ta din ţară (dacă nu eşti, cineva va afla cândva adevărul şi îl va trâmbiţa în toată lumea), întâlneşti un băiat la fel de stângaci, cu urechi

clăpăuge, tot de familie bună. E mai în vârstă decât tine, serios, fetele nu se dau în vânt după el. Dar întâmplarea face să fie moştenitorul tronului. De aceea, şi cât ai bate din palme, devii o prinţesă dintr-un basm cu zâne şi o icoană a modei. Eşti subit 50% din Romanul de Dragoste al Secolului. Desigur, există şi dezavantaje, căci eşti inspectată în fiecare clipă a zilei, inspectată chiar şi de ginecologul regal însărcinat să stabilească dacă eşti în stare să produci noi exemplare Windsor. Dar ai fost metamorfozată dintr-o fată simplă din Chelsea, căreia îi plăcea să se ocupe de educaţia copiilor de grădiniţă, în purtătoarea unei imense poveri, cea a supraîncărcăturii emoţionale a naţiunii. Unii văd în tine ilustraţia perfectă a ceea ce visează să li se întâmple şi lor; alţii, pentru care chestiunile legate de dragoste şi căsnicie au luat o turnură rea sau sunt demult fumate, se înverşunează să se consoleze cu evoluţia aparent perfectă a mariajului tău. În loc să păşeşti în viaţa reală, pari să intri într-un roman de Barbara Cartland, care, pentru ca lucrurile să fie simetrice, este din întâmplare a doua nevastă a bunicului tău.

Ce se întâmplă deci, dacă lucrurile încep să şchioapete? În cartea miturilor nu există nimic asemănător. Capitolele ei se intitulează: Romanul de Dragoste al Secolului, Prinţul se însoară cu o Fată din Popor, Prinţesa Renunţă la un Pretendent Inacceptabil din Simţul Datoriei, Regele Abdică pentru a Putea să se însoare cu o Femeie Străină de Ţară şi Divorţată etc. Nu poţi alege decât între Triumf şi Tragedie, sau, şi mai bine, o Tragedie care culminează cu un Triumf. Următoarele banalităţi nu îţi stau la dispoziţie: bărbatul meu nu mă înţelege, se întâlneşte în continuare cu vechea lui prietenă; e posac şi nu vrea să se distreze; din punct de vedere afectiv, căsnicia mea e la fel cu a multor altor oameni. În cartea miturilor stă scris ceva despre o Prinţesă Captivă într-o Colivie de Aur, dar astfel de prinţese sunt în general eliberate de trubaduri frumoşi. Problema, în capitolul Prinţ şi Prinţesă Laolaltă în Colivie de Aur, este că se apropie mult prea mult de Certuri Conjugale la Nr. 24 de pe Laburnum Drive. Ceea ce este foarte departe de substanţa miturilor.

Monarhia modernă nu ştie cum să medieze între exigenţele mitului şi cotidian. Regina nu mai este considerată ca fiind unsă de Dumnezeu. Rolul ei ca apărătoare a credinţei este marginal, poziţia ei de lider al Commonwealthului probabil mai lipsită de influenţă decât cea a căpitanului nejucător al echipei de tenis din Cupa Davis. Şi totuşi, majoritatea populaţiei ţine la ea şi la familia ei. Prezenţa şi perenitatea lor sunt

considerate definitorii pentru naţiune. Republicanismul este doar în faşă, iar lipsa de consideraţie faţă de oamenii politici nu face decât să sublinieze convingerea multora că şeful statului nu trebuie ales din rândul lor. Toate acestea arată că principalul pericol la care este expusă monarhia este cel al autodistrugerii, dacă se împăunează cu averea, dacă profită cu ostentaţie de privilegiile acordate, dacă nu reuşeşte să pară utilă sau dacă, supusă greşelii, se arată prea obişnuită pentru a supravieţui propriului mit.

Când eram copil, familia regală mai îndeplinea încă rolul de pildă morală pentru majoritatea supuşilor Majestăţii Sale Britanice. Această funcţie este în prezent în suspensie. S-ar putea argumenta că, prin capacitatea lor de a-şi distruge viaţa de familie, odraslele Elisabetei ilustrează cât de democratic de aproape se află faţă de oamenii simpli. Dar asta n-ar fi decât un exerciţiu de sofistică. Acordul tacit dintre familia regală şi popor prevede, între altele, că, în schimbul privilegiilor, averii şi adoraţiei de care se bucură, membrii Casei Regale trebuie să ateste din când în când că suferă sau trebuie măcar să se prefacă. Ei trebuie ocazional să lase să se vadă cât de împovărătoare le sunt îndatoririle şi că au de respectat restricţii pe termen lung, de neinvidiat. Nu pot să se lăfăie în privilegii şi apoi să se retragă demn când apar primele dificultăţi. De aceea, cel mai bun scenariu pentru familia regală -sau cel care i-ar spori capacitatea de a dura, este ca Diana să rămână împreună cu soţul ei şi să lase impresia că se străduie să-şi salveze căsnicia. În cazul ducelui şi ducesei de Pork, scenariul prevede ca cei doi să nu mai trăiască separat şi să se entuziasmeze subit faţă de munca de caritate. Prinţul Edward ar fi bine să facă un mariaj tactic. Iar prinţesa Pushy să se călugărească, în caz contrar, familia regală riscă să ilustreze ceea ce în jargonul industriei de publicitate se cheamă stil de viaţă „de tip ar-vrea-ei”: aşa am putea şi am vrea să trăim noi, plebeii, dacă am avea norocul, istoria şi înlesnirile fiscale de partea noastră. Va fi această justificare filosofică un argument îndeajuns de puternic ca să asigure dăinuirea Casei de Windsor? E îndoielnic.

iulie 1992

în mod surprinzător, familia regală nu mi-a urmat sfatul. Capacitatea ei de a se dezintegra în public dăinuie.

MINISTRUL DE FINANŢE CUMPĂRĂ NIŞTE STICLE CU VIN ROŞU

Istoria, chiar şi când e într-o stare de spirit obişnuită sau glumeaţă, se prezintă deseori în versiuni care se bat cap în cap. Aşa s-a întâmplat în ultima săptămână din noiembrie, când opinia publică britanică s-a văzut confruntată cu următoarea enigmă: a păşit oare, în seara zilei de luni, 16 noiembrie, pragul magazinului de băuturi Thresher din strada Praed, cartierul Paddington, un bărbat scund, rotofei, între două vârste, cu părul cărunt ridicându-i-se ridicol într-un zuluf pe frunte? A cumpărat el oare o sticlă de şampanie Bricout şi un pachet de ţigări Raffles (pentru suma totală de şaptesprezece lire şi patruzeci şi şapte de penny)? Sau a cumpărat, în ziua precedentă, acelaşi bărbat, dintr-un alt magazin Thresher, trei sticle de vin (suma totală, din nou, şaptesprezece lire şi patruzeci şi şapte de penny)? Pentru majoritatea dintre noi răspunsul la aceste întrebări ar fi lipsit de importanţă; el atârna însă greu pentru bărbatul în chestiune, domnul Norman Lamont, ministrul de finanţe.

Povestea a început pe 26 noiembrie, când ziarul *The Sun* a publicat date irezistibile primite de la un spion din interiorul băncii National Westminster. Ministrul, dezvăluia informatorul, depăşise cu patru sute şaptezeci de lire limita de credit acordată de cârdul Access. Şi asta nu era totul: în ultimii opt ani, Norman Lamont depăşise de douăzeci şi două de ori limita de credit şi primise nu mai puţin de cinci avertismente pentru că nu îşi achitase plăţile lunare stabilite prin contract. Downing Street a început să tune şi să fulgere, denunţând încălcarea secretului bancar şi susţinând că ultima factură neachitată se rătăcise din cauza lucrărilor de renovare de la imobilul nr. 11, reşedinţa oficială de la Londra a ministrului de finanţe. Puţini s-au lăsat impresionaţi de această argumentaţie şubredă şi opiniile au variat de la cei şocaţi de breşa în sistemul de securitate bancară şi de indiscreţia presei la cei care nu se declarau surprinşi de dezvăluirile financiare din *The Sun,* dat fiind halul în care ajunsese economia sub patronajul lui Lamont.

În articolul din *The Sun* se amintea în treacăt că Norman Lamont folosise cârdul Access în zona Paddington în lunea precedentă. Ziarul *Evening Standard* a trimis la faţa locului un jurnalist care a dat peste John Onanuga, vânzător la magazinul Thresher din strada Praed, care îşi amintea cu precizie cum l-a servit pe ministru. Potrivit domnului Onanuga, Norman

Lamont a examinat mai întâi o sticlă de şampanie Tescombes Brut, cu preţul de unsprezece lire şi nouăzeci şi nouă de penny, cea mai ieftină din magazin, după care şi-a îndreptat atenţia asupra gamei de produse cu preţuri medii, oprindu-se la o sticlă de Bricout cu preţul de cincisprezece lire şi patruzeci şi nouă de penny, pentru care se făcea o campanie promoţională sub titlul „Frapează recesiunea". Ministrul a mai cumpărat un pachet de ţigări Raffles 100 *light,* pentru suma modică de o liră şi nouăzeci şi opt de penny. Domnul Onanuga a spus că îl recunoscuse pe Norman Lamont, la fel ca şi o clientă, şi că observase în portofelul lui permisul de intrare pentru Camera Comunelor. El a adăugat că ministrul insistase în mod special ca sticla de şampanie să fie de la frigider.

Toate aceste detalii aparent banale erau potenţial fatale. Despre Norman Lamont se ştie că fumează doar ţigări de foi, scurte. Soţia lui nu fumează deloc. Marca Raffles nu este, în orice caz, susceptibilă de a fi aleasă de niciunul dintre ei. Aceste ţigări au imaginea unui produs ieftin cu pretenţii de clasă înaltă, de la un bărbat care fumează Raffles te poţi aştepta să aibă o maşină ruginită cu un abţibild de la Playboy pe portbagaj. O fumătoare de Raffles visează să-şi prindă în mreje şeful în spatele fişetelor de la birou cu ocazia petrecerii de Crăciun. Şi ce însemna insistenţa cu care ministrul ceruse ca şampania să fie frapată? Era un indiciu — nu, era chiar proba — că băutura urma să fie consumată imediat. În seara de luni în chestiune, Norman Lamont părăsise, după câte se pare, la şase şi un sfert o comisie de anchetă parlamentară privind administraţia publică şi fusese văzut ulterior la o recepţie oficială dată în Downing Street nr. 11. Jurnaliştii au comentat în şoaptă „ora şi jumătate care lipsea". Şuşotelile s-au materializat în titluri de ziar precum CE AI PUS LA CALE, NORM? *(Daily Star).*

Presa din Fleet Street adulmecă sexul întocmai ca un motan în călduri. Chestiunile sexuale, termen prin care ne referim, desigur, la relaţii extraconjugale sau la orice alt fel de sex nonconformist — nu sunt în mod automat suficiente pentru a arde pe rug un ministru, ele furnizează însă vreascurile necesare aprinderii rugului. Modalitatea optimă de a determina căderea unui membru al guvernului britanic este aceea de a asocia o indiscreţie privată cu un act de incompetenţă publică. Aici, argumentaţia nu este: „Văd că ministrul are activitate sexuală. Poate că asta l-a întremat după o săptămână grea de decizii importante şi îi va permite să abordeze

chestiunile de serviciu cu mintea limpede.” Nu, argumentele invocate aici sunt mai degrabă de genul: „Uite la ce se deda ministrul în loc să reflecteze la afacerile statului!” Uneori, desigur, ministrul în chestiune uşurează o astfel de interpretare. David Meilor, ultimul căzut în dizgraţie dintre asociaţii apropiaţi ai premierului Major, secretar de stat pentru Patrimoniul Naţional la data respectivă, şi-a sunat la telefon prietena actriţă şi i-a împărtăşit că ultima lor întâlnire intimă, prin durata şi prin deliciul pe care i-l provocase, l-a secătuit de energia necesară pentru a-şi scrie viitorul discurs ministerial. Aceste cuvinte puteau avea doar caracterul unui elogiu intim, puteau fi o amabilitate între îndrăgostiţi, dar, ca un făcut, convorbirea a fost înregistrată şi puritanismul britanic a furnizat exegeza de text: un ministru prea vlăguit pentru a mai putea judeca limpede. Ilegalitatea înregistrării apelului telefonic nu a jucat decât un rol secundar în căderea lui David Meilor. Tot de importanţă secundară este şi faptul că majoritatea discursurilor ministeriale sunt oricum de calitate atât de joasă că unui observator extern i-ar veni foarte greu să stabilească locul unei anumite cuvântări în ciclul sexual al unui om politic. Când, în cursul unei dezbateri, dădea peste câte un bărbat mai în vârstă şi mai îngust la minte care susţinea că femeile nu pot întreprinde lucruri cu adevărat complicate şi dificile, cum ar fi să conducă un avion sau afacerile unei ţări, pentru că, ei bine, pentru că… cert e că foarte des, de fapt o dată pe lună, cum să spun, devin oarecum instabile, Germaine Greer obişnuia, în astfel de ocazii, să se uite magnific în ochii individului şi să întrebe:

— Ce ziceţi, azi sunt la ciclu?

La rândul lor, miniştrii ar putea încerca o stratagemă similară când sunt felicitaţi pentru o intervenţie reuşită:

— Ca să-ţi spun cinstit, bătrâne, aseară am tras o partidă de tăvăleală, nimic nu-i mai tonifiant pentru un discurs, mă înţelegi.

Din punct de vedere politic, partea cea mai gravă a poveştii ar fi trebuit să o constituie detaliile contului bancar al dlui Lamont la Access. Dacă vrei să faci conexiuni între sferele de activitate privată şi publică, şi dacă susţii că purtarea într-una influenţează purtarea în cealaltă, atunci aici se ivea o ocazie imensă. Iată un individ care, fără să-i pese, se înglodează în datorii, care, nerambursând la timp, se alege cu o rată usturătoare a dobânzii, căruia autorităţile bancare trebuie să-i amintească ce înseamnă morala plăţilor şi

care se disculpă pentru neplata ultimului aviz dând vina pe firma care îi renovează casa. Să fie oare vreo legătură cu ministrul de finanţe sub a cărui egidă s-a înregistrat o epocală creştere a datoriei publice, care ţine rata de schimb a lirei la o cotă nejustificat de înaltă, care a susţinut sus şi tare că Marea Britanie nu va părăsi mecanismul ratei de schimb, până în ziua în care Marea Britanie a părăsit mecanismul ratei de schimb, şi căruia îi place să dea vina pentru orice pe germani şi Banca lor Federală? Nu aveţi impresia că este vorba de una şi aceeaşi persoană?

Domnul Lamont nu este unul dintre cei mai străluciţi miniştri de finanţe din ultimele decenii. Se spune despre el că „i s-a făcut prea multă reclamă". În primul rând, nu pare să fie sigur că el şi nimeni altul deţine portofoliul finanţelor. Am văzut cândva un joc televizat, în care aceeaşi piesă muzicală era cântată de trei ori la rând de aceeaşi orchestră, dar dirijată de fiecare dată de o altă persoană. Participanţii la joc trebuiau să ghicească, dintre mânuitorii baghetei, care era într-adevăr dirijor, ceilalţi doi fiind de meserie controlori de bilete. Norman Lamont a fost mereu ministrul de finanţe de tip controlor: ridică şi coboară mâna în ritmul muzicii, dar nu prea are idee de melodia care se înfiripă sau de gradul de virtuozitate al instrumentiştilor pe care îi dirijează. Majoritatea oamenilor sunt gata să admită că nu prea au habar de economie, deşi îi preocupă destul de mult. Din acest motiv, încrederea populaţiei în ministrul de finanţe este influenţată foarte puţin de politicile sale. O parte importantă a funcţiei sale este aceea de a lăsa impresia că ştie ce face, acuzându-i în acelaşi timp pe alţii, Franţa, Germania, lumea în genere — de toate relele economice care s-au abătut asupra naţiunii. El trebuie, de asemenea, să declare solemn că „nu ne vom abate de la drum", indiferent ce indică barometrul, şi să redea încrederea populaţiei, adoptând un aer de sagacitate profundă. Dar ce se întâmplă dacă ţara ştie că este confruntată cu cea mai gravă recesiune din ultimii şaizeci de ani, că falimentele şi disponibilizările în masă continuă neabătut şi că persoana despre care se presupune că trebuie să gestioneze situaţia şi care a susţinut că a întrezărit „mugurii verzi" ai economiei acolo unde alţii nu au văzut decât un teren noroios nu pare capabilă să-şi controleze micul buget personal? Într-un astfel de caz, aerele de politician de mare calibru adoptate de ministrul de finanţe nu au şanse de a fi prea convingătoare.

Această afirmaţie este, desigur, doar un punct de vedere, o poziţie adoptată de un editorialist, şi nu relatarea unui fapt concret. Downing Street nici nu a încercat să combată dezvăluirile privind starea lamentabilă a dlui Lamont, pentru că nu era nimic care să poată fi combătut. Bătălia s-a dus asupra credibilităţii morale şi nu a solvabilităţii ministrului, iar ostilităţile s-au desfăşurat printre rafturile ticsite, ca în orice perioadă dinaintea Crăciunului, ale magazinelor de vinuri din vestul Londrei. Întreaga forţă de atac a Trezoreriei britanice era îndreptată acum împotriva dlui Onanuga. Oficialităţile au luat legătura cu diferitele redacţii de ziar pentru a prezenta versiunea autorităţilor asupra evenimentelor: dl Lamont nu a pus nicio dată piciorul în magazinul Thresher din strada Praed, ci a intrat într-un alt magazin Thresher în ziua precedentă, când se întorcea de la reşedinţa sa oficială din Buckinghamshire. Ministrul nu a cumpărat, desigur, o sticlă de şampanie frapată şi un pachet de Raffles, ci doar trei sticle de vin. Inutil de precizat că puţini au fost cei care au dat crezare acestei dezminţiri: dumneavoastră aţi acorda mai multă încredere unui anonim purtător de cuvânt al Trezoreriei decât unei secretare din propriul birou? Cu siguranţă nu. Pe deasupra, domnul Onanuga se pare că îşi informase şeful şi prietena despre cum l-a servit pe ministru, cu mai multe zile înainte ca *The Sun* să fi publicat dezvăluirile.

Thresher este o anexă a marii companii producătoare de bere Whitbread, care, fapt evidenţiat imediat de adepţii teoriei conspiraţiei — este unul dintre susţinătorii majori ai Partidului Conservator (acest ultim detaliu nu este atât de semnificativ pe cât pare: veţi găsi cu greu o companie atât de mare ca Whitbread care să finanţeze vreun alt partid decât cel conservator). Consiliul de administraţie de la Thresher s-a întrunit într-o şedinţă de urgenţă la sediul central din Welwyn Garden City. Personalul a fost pus să verifice miile de chitanţe ale tranzacţiilor plătite cu carte de credit. La sfârşitul operaţiunii, compania a confirmat versiunea Trezoreriei, fără a preciza însă magazinul unde şi-a făcut cumpărăturile dl Lamont, şi a repudiat-o pe cea a propriului angajat, pe care a calificat-o drept „total falsă şi nefondată”.

în seara zilei de duminică, 29 noiembrie, într-o ultimă tentativă de a pune capăt afacerii, Trezoreria a publicat copia unei chitanţe eliberate de magazinul Thresher şi purtând semnătura ministrului. Pe chitanţă erau tipărite data de 15 noiembrie (o duminică), ora 19.19 şi suma de plată de

şaptesprezece lire şi patruzeci şi şapte de penny. Articolele cumpărate: două sticle de Bordeaux J.P. Bartier de trei lire şi nouăzeci şi nouă de penny fiecare, plus o sticlă de Margaux din 1990, la preţul de nouă lire şi patruzeci şi nouă de penny. Domnul Lamont a publicat apoi propria copie a chitanţei, care a adus un detaliu final: identitatea magazinului Thresher în chestiune, un magazin situat pe strada Connaught, nu foarte departe de Praed. În cele din urmă, o purtătoare de cuvânt de la Thresher a anunţat că domnul Onanuga şi şeful său direct au recunoscut că „inventaseră total" întreaga afacere. Ei au susţinut însă că „nu au vrut să-i facă niciun rău dlui Lamont". Din ce motiv să o fi făcut? Erau, cu ştiinţa lor sau nu, implicaţi într-o conspiraţie de subminare a ministrului? Au vrut pur şi simplu să pună presa în priză pentru a o vedea apoi zbătându-se ca o găină cu capul tăiat? Oricum ar fi stat lucrurile, cei doi nu au avut ocazia să se explice într-o conferinţă de presă şi au fost daţi afară, „potrivit procedurilor disciplinare normale", ca şi când afacerea ar fi avut ceva normal. De lămurit au rămas doar câteva mici detalii. Când au încercat să obţină de la Thresher cele două sortimente de vin achiziţionate de Norman Lamont cu două săptămâni înainte, jurnaliştii au descoperit, spre uimirea lor, că fuseseră scoase de la vânzare ca o măsură „de control preventiv". Şi, ca ultim punct rămas în suspensie, e straniu că, în ciuda publicităţii de care s-a bucurat afacerea şi deşi se ştiau cu precizie data şi locul cumpărăturii făcute de dl Lamont, nimeni din personalul magazinului situat pe strada Connaught nu a ieşit la rampă să relateze cum l-a servit pe ministrul relativ uşor de recunoscut.

Aşa s-a făcut că, după o săptămână de enigmistică enologică, povestea a dispărut din ziare, nu înainte de a prilejui somelierului Jancis un comentariu avizat. Întrebată dacă este la curent cu selecţia de vinuri a dlui Lamont, ea şi-a consultat fişele şi a descoperit că clasase Bordeaux-ul J.P. Bertier la categoria de vinuri roşii „infecte". Afacerea Lamont a fost şi ea clasată, aşa cum un nor mic poate fi înghiţit de un nor mare. Căci exact în momentul afacerii din strada Praed şi întocmai unui câine mort ieşit la suprafaţa unei ape murdare, şi-a făcut brusc apariţia o altă încurcătură produsă în timpul mandatului dlui Lamont la Finanţe. De data aceasta, era vorba într-adevăr de sex, deşi nici mintea cea mai libidinoasă nu s-ar fi gândit la dl Lamont în acest context. A început odată cu numirea sa în funcţia de ministru de finanţe în noiembrie 1990, o slujbă care, pe lângă salariul de şaizeci şi trei de mii patruzeci şi şapte de lire, îi punea la dispoziţie o maşină de serviciu şi două locuinţe: una în Downing Street, la

numărul 11, pentru serviciu, şi un conac cu patruzeci şi cinci de camere în Buckinghamshire, pentru recreere la sfârşit de săptămână şi în vacanţe. În condiţiile acestei supraabundenţe de spaţiu locativ, dl Lamont îşi putea închiria propria locuinţă din Notting Hill. În luna aprilie s-a aflat că o anume Sara Dale, chiriaşa de la parter, care se prezentase la semnarea contractului de închiriere demisol „terapeut în domeniul stresului şi tulburărilor de nutriţie", era, după cum formula *News of the World,* o „prostituată voluptuoasa" şi că terapia ei presupunea pedepse şi o plată (nouăzeci de lire pe oră) de o natură cât de poate de previzibilă. Nici domnul, nici doamna Lamont nu se întâlniseră cu această profesionistă; ea fusese aleasă de o agenţie reputată, care acceptase referinţele personale provenind de la „avocaţi, o bancă şi o societate imobiliară". Când a aflat că afacerea e pe cale să apară în presă, dl Lamont s-a adresat, desigur, unui avocat. Surprinzătoare a fost alegerea făcută: Peter Carter-Ruck & Partners, una din cele mai cunoscute şi probabil cele mai scumpe firme de avocatură specializate în procese de calomnie. Sarcina lor era 1) să o evacueze pe chiriaşa jenantă (ceea ce nu intra în domeniul de activitate obişnuit); 2) să răspundă la orice solicitări ale presei (lucru pe care ar fi putut să îl facă şi biroul de presă al Trezoreriei, care nu ar fi cerut plată pentru acest serviciu) şi 3), punctul cel mai important, probabil — să avertizeze ziarele să abordeze cazul cu prudenţă. Ca un mijloc suplimentar de a grăbi evacuarea domnişoarei Dale, Carter-Ruck au întocmit un surprinzător dosar de calomnie, în care terapeutei i se imputa că, prin prezenţa ei, a dăunat reputaţiei proprietăţii dlui Lamont. Se pare că legislaţia britanică prevede posibilitatea calomnierii unei clădiri. Ceea ce justiţia nu a stabilit însă, din păcate, este dacă potenţialii cumpărători sau locatari nu ar fi fost îndreptăţiţi să creadă că reputaţia proprietăţii fusese deja diminuată suficient prin faptul că era locuită de un politician.

Nota de plată a firmei de avocatură pentru munca prestată, o evacuare fără opoziţie, câteva răspunsuri la telefon, plus câteva avertismente în direcţia presei de pe Fleet Street — s-a ridicat la ameţitoarea sumă de douăzeci şi trei de mii o sută paisprezece lire şi şaizeci şi patru de penny, echivalentul a două sute cincizeci şi şapte de ore de „terapie antistres" prestate de dra Dale sau aproximativ cinci mii opt sute de sticle de Bordeaux J.P. Bartier. Norman Lamont nu a fost nevoit să scoată nici un singur penny din buzunar. Cea mai mare parte a sumei a fost achitată de un susţinător generos, dar anonim al Partidului Conservator, iar restul de patru

mii şapte sute de lire au provenit din fondurile Trezoreriei. Justificarea pentru contribuţia acesteia, care timp de un an şi jumătate nu a fost adusă la cunoştinţa opiniei publice, suna în felul următor: dacă miniştrii sunt implicaţi în acţiuni injustiţie legate de funcţia lor, ei pot, conform regulamentului intern al cabinetului, să primească îndemnizaţii din banul public. Se pare că secretarul permanent al Trezoreriei de la acea dată, sir Peter Middleton, i-ar fi spus dlui Lamont că este „rezonabil şi just" ca o parte din factură să fie preluată de instituţie: patru mii şapte sute de lire s-au plătit pentru ca firma Carter-Ruck să publice o declaraţie prin care să descurajeze orice noi tentative de calomnie şi să se ocupe de eventuale noi întrebări venite din partea presei (două sute de lire ora, în cazul că intenţionaţi să recurgeţi la serviciile lor). În toată afacerea asta par să existe trei zone problematice, în primul rând, dacă poate fi extins într-atât sensul „acţiunii injustiţie", încât să includă „măsuri legale preventive împotriva unor eventuale calomnii"; în al doilea rând, dacă dl Lamont a fost îndreptăţit să apeleze la serviciile unei firme reputate pentru onorariile ei foarte mari, când parte din nota de plată era achitată din banii contribuabililor; şi, în fine, dacă acest caz era acoperit, fie şi marginal, de directivele cabinetului. Este adevărat că, dacă nu ar fi fost numit ministru de finanţe, el nu ar fi putut să îşi închirieze casa şi deci nu ar fi fost obligat să o evacueze pe terapeuta antistres. Este greu de imaginat însă cum această iritare domestică a putut fi pusă în legătură, fie şi pe departe, cu sarcinile sale de serviciu.

Domnul Lamont este în prezent descris drept „predispus la accidente", prescurtare politică pentru „mai incompetent chiar decât spera opoziţia", şi anunţă cu fermitate că nu va demisiona (formula folosită deseori ca preludiu la o demisie). Dar dificultatea situaţiei sale este departe de a fi unică. Gândiţi-vă la elementele ei constitutive: o imagine publică nefericită, competenţă îndoielnică, lipsă de popularitate şi disponibilitatea pentru a-i lăsa pe alţii să-i plătească datoriile. Cine altcineva corespunde perfect acestui profil? Familia regală britanică, desigur. Chiar în săptămâna în care Lamont îşi apăra cu înverşunare reputaţia şi slujba, regina şi-a apărat-o pe a ei. Într-un discurs ţinut la Guildhall cu ocazia sărbătoririi a patruzeci de ani de la urcarea sa pe tron, regina a lansat un rar apel la simpatia publică şi a recunoscut chiar că e necesară o dezbatere asupra naturii organizaţiei pe care o conduce.

— Nu poate încăpea nicio îndoială, desigur, că persoanelor şi instituţiilor care aparţin vieţii publice le prinde bine un moment de critică, a spus ea. Nicio instituţie, municipalitate, monarhie sau orice altceva -nu trebuie să spere că va fi scutită de o examinare critică din partea celor care îi acordă fidelitatea şi sprijinul lor, şi cu atât mai puţin din partea celor care nu o fac. Dar facem cu toţii parte din aceeaşi fiinţă naţională şi o opinie critică, indiferent din ce parte, poate fi la fel de eficientă dacă este exprimată cu blândeţe, umor şi înţelegere.

Pentru un cititor care trăieşte într-o republică, frazele pot părea şterse şi banale, dar în context britanic ele au echivalat cu o autoflagelare.

Majestatea sa a admis că 1992 a fost pentru ea un *„annus horribilis”*. Bufoneriile sexuale şi conjugale la care s-au dedat odraslele sale au constituit un exerciţiu de relaţii publice extrem de păgubitor pentru Windsor Inc. Şi anul s-a încheiat printr-o acumulare de ştiri proaste, astfel că şi un eveniment potenţial vesel a fost contaminat de starea de îmbufnare instalată. E vorba de a doua căsătorie a prinţesei Anne într-o după-amiază scoţiană, aspră şi cu nori ameninţători de zăpadă. Ar fi putut fi o afacere care să iradieze optimism, aducând familiei acea fărâmă de modernizare a imaginii de care avea atâta nevoie: în fond, aveam aici de a face cu o femeie divorţată, de patruzeci şi ceva de ani, care se mărita cu un bărbat mai tânăr cu cinci ani decât ea, şi care introducea în sângele regal de Saxa-Coburg-Gotha câteva molecule bine-venite, chiar dacă destul de diluate, de sânge evreiesc. În schimb, căsătoria a fost umbrită de agitaţia produsă de separarea lui Charles şi a Dianei. În plus, faptul că evenimentul a avut loc în Scoţia nu a făcut decât să sublinieze imposibilitatea unei a doua căsătorii regale în cadrul Bisericii Anglicane. Ceea ce s-a numit „o discretă afacere de familie” aducea mai degrabă cu fuga unei dinastii dinaintea loviturilor sorţii. Pripa ieşită din comun cu care Anne s-a măritat cu comandorul Tim Laurence a produs o recesiune chiar şi pe piaţa, altfel prosperă, a suvenirelor. La precedentele nuntiri regale, sute de comercianţi s-au prezentat la palatul Buckingham pentru licenţe care să le permită vânzarea de ceşti multicolore şi maiouri imprimate cu feţe surâzătoare. Până la data când Anne şi Tim au semnat în registrul de căsătorii, numai o singură cerere în acest sens îşi găsise drumul la registratura palatului. Un fabricant din Stoke-on-Trent a comentat sumbru:

— N-am crezut că va fi cineva interesat de şervete de bucătărie cu Anne şi Tim.

Rămâne de văzut dacă vor apărea oliviere cu motive regale pentru a marca separarea oficială a lui Charles şi a Dianei. Recunoaşterea publică a unui fapt care nu mai era un secret pentru nimeni a fost, desigur, un surogat de soluţie. Ea este însă, în cazul cel mai bun, o tentativă de a menţine situaţia aşa cum este, o tentativă care deschide însă mai multe porţi decât închide. (Vieţi separate, curţi separate, amanţi diferiţi? Visul directorului unui ziar de scandal.) Mai rău, chiar, recunoaşterea separării a readus în prim-plan, exact ca în cazul Lamont, întrebarea: care este legătura dintre viaţa publică şi cea particulară? Dacă nu-i consideri pe membrii familiei regale drept descendenţii privilegiaţi ai unei clici de briganzi şi oportunişti, ridicaţi la rang de respectabilitate graţie unui excelent serviciu de relaţii publice (avându-i pe statele de plată chiar pe Shakespeare & Co), atunci vei invoca probabil identitatea simbolică, serviciul public, datoria şi aşa mai departe. Cu ocazia diverselor ceremonii oficiale (ziua încoronării, învestitura prinţului de Wales), diverşi membri ai familiei regale rostesc variate jurăminte, ale căror texte sunt rareori desprăfuite. Ei spun cam aşa: vă promitem să ne facem datoria ca figuri simbolice, galioni ai naţiunii, apărători ai bisericii oficiale şi, în schimb, voi ne acordaţi loialitatea voastră, ne daţi o parte din banii voştri şi ne aplaudaţi *ad libitum.* Acest jurământ major pare să se risipească ceţos în aer, în timp ce plebea acordă mai mare atenţie angajamentelor de mai mică însemnătate: jurământului nupţial, promisiunii de fidelitate conjugală etc. Pronunţate în faţa unei audienţe televizate şi a unui preot al amintitei biserici oficiale. Ce-i de făcut, deci, dacă jurnalul nupţial al copiilor reginei Elisabeta a II-a înregistrează un eşec de sută la sută? Dăm vina pe presă pur şi simplu? Aruncăm o privire mai circumspectă asupra părinţilor? Sau considerăm că e vorba de echivalentul regal al infracţiunii dlui Lamont şi că familia Windsor îşi depăşeşte fără jenă plafonul de credit acordat de cârdul de moralitate Access?

Faptul că „noi” vorbim despre aceste lucruri cu o autoritate nou dobândită este urmarea unei schimbări de atitudine. Ca şi pe vremea Abdicării din 1936, în dezbatere îşi face şi acum apariţia noţiunea de criză constituţională. Nu poate fi una, dat fiind că nu prea avem la ce Constituţie să ne raportăm. Suntem confruntaţi mai degrabă cu opiniile adipoase ale

unui grup de magnaţi ai politicii şi Bisericii, care îşi arogă dreptul de a fi arbitri morali. Când Edward al VIII-lea -un mire târziu, ca şi Charles, a fost silit să abdice, vizirii implicaţi au fost premierul, arhiepiscopul de Canterbury şi redactorul-şef al ziarului *The Times.* Pentru istoricul A. J.P. Taylor, cei trei regizori ai vieţii publice socoteau ulterior că „au triumfat asupra climatului de laxitate morală moştenit din anii douăzeci".

În prezent, întrebările pseudoconstituţionale care se ridică sunt următoarele: poate fi Diana unsă regină dacă ea şi Charles trăiesc separat? Nu ar trebui oare ca Charles să renunţe la tron în favoarea fiului său cel mare, William? Regizorii vieţii publice sunt între timp alţii. Rupert Murdoch de la *The Times* nu este atât de influent ca predecesorul său, premierul este un loialist amabil şi arhiepiscopul de Canterbury face parte din confesiunea celor prea fericiţi să se arate acomodanţi. Cum Palatul şi-a pierdut îndemânarea de a hotărî agenda, sarcina aceasta a fost preluată de o echipă neomogenă de patroni de tabloide, realizatori de sondaje şi experţi în afacerile regale. Aşa se face că Charles este şi va continua să fie judecat de un tribunal neoficial al moralităţii şi popularităţii. Şi asta în ciuda faptului că este moştenitorul legitim al tronului, că este în deplinătatea capacităţilor sale mintale şi că a fost instruit toată viaţa sa să îşi asume rolul de monarh. Cât de greu vor cântări toţi aceşti factori când vor fi puşi în balanţă cu faptul că a înşelat-o pe femeia cea mai populară din Marea Britanie?

Acestei drame de familie i se adaugă şi o problemă de bani. Ea s-a ivit cu o bruscheţe răzbunătoare în urma incendiului de la Castelul Windsor. În mod normal, un incendiu joacă un rol predictibil, producând un efect Reichstag atenuat (poţi să împingi imaginaţia până acolo încât să ţi-l închipui pe unul din membrii mai puţin importanţi ai clanului incendiind castelul pentru a recâştiga simpatia publică). De data aceasta însă, focul a avut un efect contrar. Peter Brooke, secretar de stat pentru Patrimoniul Naţional, în credinţa că acţionează conform prerogativelor sale de ministru loial şi de cetăţean nepătat, a anunţat a doua zi în Camera Comunelor că statul va prelua costurile, estimate la şaizeci de milioane de lire, pentru restaurarea „acestui preţios şi iubit obiect din moştenirea ţării". Palatul Buckingham a confirmat că, în ceea ce o priveşte, regina va achita doar reparaţia obiectelor din colecţia ei particulară care însumau, după câte se pare, câteva covoare şi lustre, plus o serie de lucruri deteriorate cu ocazia intervenţiei pompierilor. Ambele părţi se declarau de acord cu această

reglementare financiară a cazului. Castelul Windsor nu aparţinea reginei în calitate de persoană particulară, ci Coroanei. Prin urmare, Coroana, cu alte cuvinte statul, contribuabilul, trebuia să achite nota de plată.

Contribuabilul însă nu s-a arătat prea încântat de ceea ce se făcea în numele său. Este adevărat că şai- . Zeci de milioane de lire, distribuite pe mai mulţi ani, nu reprezintă mare lucru în termenii bugetului naţional, echivalentul câtorva sticle de Bordeaux infect la magazinul de vinuri din Paddington. Dar guvernul conservator îi tot spusese în ultimii ani contribuabilului că serviciile publice trebuie eficientizate prin disponibilizări şi austeritate fiscală — constantele argumente ipocrite care justificau închiderea unor spitale, şcoli, biblioteci şi aşa mai departe. De ce nu s-ar fi aplicat acest principiu în aceeaşi măsură serviciilor publice furnizate de familia regală?

Desigur, de multe ori este dificil să estimezi ce gândeşte publicul. În privinţa familiei regale, „atitudinile ^j" publicului" par să se constituie în sondaje ad-hoc şi editoriale versatile, apărute în ziare monarhiste, într-un sondaj efectuat în februarie 1991, aproape opt din zece repondenţi erau de părere că regina ar trebui să plătească impozite. Mai recent, ziarul *The Sun* a constatat că cincizeci şi nouă de mii cinci sute cincizeci şi trei din cititorii săi credeau că regina trebuie să achite cheltuielile de reparaţie la castelul Windsor, în timp ce doar trei mii opt sute patruzeci şi trei pledau pentru o plată din partea statului. Trebuie subliniat că nimeni nu a ieşit în stradă pentru a demonstra în dosarul Windsor, nu s-au agitat lănci cu vârfurile unse pentru a lua în ţeapă ţestele membrilor decapitaţi ai familiei Windsor. Dar consilierii regali ştiu să discearnă un nor trecător de unul prevestitor de furtună. Nu putem considera deci o simplă coincidenţă faptul că, două zile după apelul la simpatie al reginei, premierul a anunţat că ea şi prinţul de Wales s-au declarat de acord să plătească impozit pe veniturile lor private şi că alţi cinci membri ai familiei regale, prinţesa Anne, prinţii Andrew şi Edward, prinţesa Margaret şi prinţesa Alice — vor fi îndemnizaţi din bugetul reginei, ceea ce scutea Lista Civilă de plăţi care se ridicau la nouă sute de mii de lire pe an. John Major a precizat că regina însăşi iniţiase discuţiile în această chestiune încă din timpul verii, cu mult timp înainte ca la Windsor să se fi ridicat vălătucii de fum. *The Sun* şi-a felicitat cititorii cu următorul titlu voluptuos de suficient: VOI AŢI VORBIT, EA A ASCULTAT, şi a aclamat victoria „Puterii Poporului".

A fost un triumf mic, un ţipăt de protest de care s-a ţinut seama după decenii de respect cu botniţa la gură. O naţie care, în urmă cu trei secole şi jumătate, nu s-a dat în lături să îl execute pe Carol I, nu a avut tăria, vreme îndelungată, să examineze taloanele de cecuri ale suveranului său: scutirea de impozit a reginei a fost considerată oarecum ca făcând parte din distincţia, splendoarea şi magia ei. Finanţele regale se abordează cel mai bine în taină şi în genunchi. La ultima renegociere a îndemnizaţiei destinate Casei de Windsor, în 1990, când Margaret Thatcher era premier şi John Major ministru de finanţe, a fost semnat un acord prevăzând o indexare în funcţie de inflaţie pe o perioadă de zece ani şi angajamentul guvernului că până în anul 2000 nu va publica niciun fel de date privind cheltuielile reginei.

Majoritatea oamenilor, auzind de taxarea acceptată de regină, şi-au închipuit probabil că expunerea Elisabetei la indiscreţiile celor de la Fisc constituia un epocal progres constituţional. Dar, la introducerea impozitului pe venit, în 1842, premierul de la aceea dată, sir Robert Peel, o convinsese pe regina Victoria să plătească această nouă dare pe toate veniturile sale, indiferent de sursa lor. Ceea ce regina a şi făcut până la moarte, în 1901, dată de la care s-au înregistrat un şir nesfârşit de tentative ale Casei Regale, soldate tot mai des cu succese, de a obţine scutiri cât mai mari de impozite. Edward al VII-lea a făcut o primă încercare în acest sens la încoronarea sa, dar a fost împiedicat de un guvern care avea de suportat costurile ridicate ale războiului cu burii din acea perioadă. George al V-lea a reuşit însă să obţină dispensa de taxe a Listei Civile, iar George al VI-lea, printr-o serie de acorduri încheiate fără ştirea parlamentului, a scos de sub incidenţa legii fiscale şi venitul său personal. Şi lucrurile stau aşa de cincizeci şi şase de ani încoace.

Impozitul pe venit era o bagatelă în secolul al XIX-lea, aşa că nu este de mirare că regina Victoria îşi putea permite să-l plătească. Creşteri semnificative au apărut abia în 1906, când primul-ministru Lloyd George a introdus în parlament primul său buget căutând fonduri pentru instituirea sistemului social de stat. De la aceea dată, sarcina fiscală nu a încetat să fie majorată, atingând un maximum de 98% între 1975 şi 1979 — în timp ce familia regală a găsit tot mai multe argumente pentru a se eschiva de la plăţile către bugetul statului pe care îl reprezenta. Parte din averea particulară a actualului suveran provine în mod nemijlocit din această

scutire de impozit. Dacă ar fi cumpărat cu o liră acţiuni cu rentabilitate medie în 1936 (ultimul an în care un monarh a plătit taxe), un învestitor supus unei cote maxime de impozitare ar constata astăzi că pachetul său de titluri valorează patruzeci şi două de lire, în timp ce acelaşi portofoliu al unui rege sau al unei regine scutiţi de impozite s-ar ridica la patru sute optsprezece lire. Cu alte cuvinte: potrivit estimărilor celor mai precaute, averea particulară a reginei se ridică la cincizeci de milioane de lire, o sumă care ar fi putut fi obţinută dacă tatăl ei, George al VI-lea, ar fi învestit în 1936 doar o sută nouăsprezece mii de lire în diverse acţiuni britanice.

Regina plăteşte impozit! Triumf al Puterii Poporului! Da, într-o oarecare măsură. Cât va plăti impozit şi pe ce este o cu totul altă poveste, care nu se decide în urma apelurilor telefonice la o redacţie de ziar. Discuţiile se vor desfăşura acum în mare taină, pentru a determina ce anume aparţine reginei (Balmoral, Sandringham, grajdurile cu caii de curse) şi ce i aparţine statului şi este doar în folosinţa reginei (palatul Buckingham, castelul Windsor, iahtul regal). Apoi există o a treia categorie de obiecte, precum bijuteriile Coroanei, colecţia regală de artă şi chiar colecţia regală de timbre, care sunt în general considerate inalienabile, atribuite suveranului şi nu individului, şi prin urmare exceptate de la impozit. După împărţirea comorii, se vor face probabil auzite discuţii pline de miez despre îndemnizaţiile profesionale ale reginei. Ce îi va permite Fiscul? Câte rochii şi câţi pantofi sunt socotiţi esenţiali pentru slujbă? Ea va putea, desigur, să revendice o scutire fiscală personală de trei mii patru sute patruzeci şi cinci de lire şi, dacă poate dovedi că soţul ei nu lucrează, va beneficia de o alocaţie suplimentară de o mie şapte sute douăzeci de lire.

Estimările averii reginei variază în funcţie de cum calculezi: fie cincizeci de milioane de lire, fie şase miliarde cinci sute de milioane de lire, o cifră respinsă cam obraznic de tânărul prinţ Edward cu cuvintele „Rahat cu perje”. Chestiunea nu e să ştim dacă, într-un anumit sens, mama sa trăieşte frugal (covoarele de pe scări sunt roase sau mai ştiu eu ce) sau, dimpotrivă, este una din cele mai bogate femei din ţară. Se pare că în ultima vreme a fost nevoită să recurgă la rezervele de capital pentru a plăti oalele sparte de odraslele ei neascultătoare. Se spune, de asemenea, că celelalte afaceri ale ei cu sânge de rasă, cele cu cai pursânge -produc momentan pierderi de cinci sute de mii de lire anual. Din aceste motive, potrivit primelor estimări, ministerul de finanţe nu se va îmbogăţi cu mai mult de

două milioane de lire pe an prin impozitarea doamnei E. De Windsor. Acordul fiscal cu Casa Regală nu va salva viitorul buget al lui Norman Lamont (sau al succesorului lui). După cum, pe de altă parte, acest mic pas simbolic nu va transforma Casa de Windsor dintr-o organizaţie învechită, cvasi imperială, umblând în pantaloni bufanţi, cu atelaje vetuste, într-o monarhie modernă, deschisă, responsabilă şi dispusă să întâmpine secolul XXI pe şaua bicicletei.

Cazul Majestăţii Sale este evaluat în prezent de o echipă de elită de inspectori fiscali cu sediul la periferia de nord a Cardiffului. Dosarul lui Norman Lamont este studiat de sir John Bourn, verificatorul general de conturi al guvernului, care nu a ştiut nimic despre plata celor patru mii şapte sute de lire din fondurile cabinetului, şi care trebuie să decidă dacă ea era acoperită sau nu de dispoziţiile secretariatului guvernului. Date fiind noile sale necazuri, dl Lamont a recurs din nou la serviciile avocaţilor Peter Carter-Ruck & Partners. Firma aceasta pretinde în prezent scuze, plus, fără îndoială, onorarii impresionante — de la o jumătate de duzină de ziare. De data asta, ni s-au dat asigurări că socoteala dlui Carter-Ruck va fi plătită din buzunarul dlui Lamont. Şi probabil că acesta nu va încerca să facă plata folosind cârdul de credit.

decembrie 1992

Norman Lamont şi-a păstrat funcţia de ministru de finanţe până în mai 1993, când a fost remaniat (sau demis) de John Major.

BRITANNIA ARE UN NUMĂR NOU LA SUTIEN

Moraliştilor pioşi şi depresivilor istoriei le place să se aline cu gândul că Marea Britanie este marcată de o mobilitate descendentă. Lucru cât se poate de adevărat în sens geopolitic. Remarca făcută în 1962 de secretarul de stat american Dean Acheson, cum că „Marea Britanie a pierdut un imperiu şi nu şi-a găsit încă rolul în lume", continuă să fie usturătoare, pentru că este în continuare exactă. Dar vânătorii de semne şi simboluri preferă de cele mai multe ori exemplele mărunte, nu ieremiadele fără sfârşit. Ce ştire mai bine-venită deci decât cea privind „decăderea" Britanniei însăşi, imaginea tradiţională a naţiunii? În martie 1993 a fost pus în vânzare un nou timbru de zece lire, reprezentând noua Britannie. În Franţa, înlocuirea chipului lui Marianne, galionul sobru-senzual al naţiunii,

ar fi fost prilejul unei competiţii deschise, al unui sondaj de opinie la scară naţională, al unor linii telefonice directe. Ministrul culturii, dacă nu preşedintele în persoană, s-ar fi văzut nevoit să intervină înaintea anunţării succesoarei unei Brigitte Bardot, Catherine Deneuve sau Ines de la Fressange. Şi în ţara noastră, modelul trupesc al Britanniei a cunoscut clipe de strălucire socială. Când a fost reprodusă din nou în timpurile moderne pe monede, în 1672, regele Carol al II-lea a profitat de ocazie pentru a-şi promova metresa, pe Frances Stuart, ducesă de Richmond şi Lennox, drept icoană naţională. Samuel Pepys îi văzuse imaginea pe o medalie comemorativă cu câţiva ani înainte şi notase în jurnal în ziua de 25 februarie 1667: „La bijutier am văzut noua medalie a regelui, pe care este reprodusă în miniatură faţa doamnei Stuart. Cred că nu am văzut nicio dată ceva mai bine executat. Mare lucru că i-a ales chipul pentru a reprezenta Britannia.” în căutarea unei succesoare a ducesei de Richmond, echivalentul „marelui lucru” ar fi fost dacă alegerea s-ar fi oprit asupra prietenei de o viaţă a prinţului Charles, dna Camilla Parker-Bowles. Dar în zilele noastre autoritatea regală nu merge atât de departe; trăim vremuri mai timide, mai ipocrite, sau mai democrate. Aşa se face că, în 1993, coiful garnisit cu ciucure al Britanniei a ajuns pe capul Karinei Craddock, fotografă, soţia desenatorului Barry Craddock. Noua, surprinzătoarea emblemă britanică şi soţul ei locuiesc în Deptford, un cartier nu tocmai şic din sud-estul Londrei.

Regele Carol al II-lea şi-a ales propria Britannie şi propriul desenator, Jean Roettiers din Antwerp, pe care l-a invitat să lucreze la monetăria regală. În zilele noastre, întregul proces s-a birocratizat. Autoritatea Regală pentru Timbre Poştale a audiat mai multe echipe de desenatori înainte de a alege firma Roundel Design Group. La rândul ei, firma Roundel a examinat operele mai multor desenatori înainte de a-l selecta pe Barry Craddock, unul din punctele tari ale acestuia fiind desenul într-o manieră asemănătoare gravurii. („Aplic culoarea cu pensula pe un fond alb zgrunţuros şi apoi răzuiesc”, explică el.) Contribuţia lui este primul lucru care frapează la noul timbru, şi totuşi lui Craddock i-a revenit rolul ultim în cadrul procesului de concepere a imprimatului. Comisia Consultativă a Autorităţii Regale şi Roundel Design Group au colaborat timp de aproape doi ani. Domnul Craddock nu a intervenit decât în ultimele şase săptămâni ale operaţiunii. El a avut trei săptămâni de discuţii intense, după care i-au mai rămas trei săptămâni pentru a-şi folosi pensula. Nu surprinde deci, dat fiind timpul extrem de scurt, că desenatorul nu a cutreierat agenţiile de manechine în

căutarea Emblemei Anilor Nouăzeci, ci s-a mulţumit să recurgă la propria soţie. I-a plătit pentru acest serviciu?

— Nu, răspunde ea. Între noi, lucrurile nu funcţionează astfel.

Domnul Craddock este un bărbat scund, spilcuit, cu părul încărunţit discret şi cu o mustaţă îngrijită. Britannia benevolă are o alură încântător de puţin regală, femeie veselă, directă, cu acel accent londonez catalogat recent de un demograf lingvist drept „engleză de estuar”. Ambii au depăşit vârsta de patruzeci de ani, dar impertinenţei pedante de a stabili anul exact al naşterii Britanniei i se răspunde râzând cu: „Cincizeci şi cinci înainte de Hristos”, data primei invazii romane a insulelor noastre. Soţii Craddock trăiesc într-un decor englezesc care li se potriveşte de minune: tapete William Morris în antreu, placă de bronz cu regina Victoria în bucătărie şi, pe pajiştea din spatele casei, silueta săltăreaţă a unui iepure mare de casă, alb cu urechile negre şi cu o linie straniu de subţire, tot neagră, de-a lungul şirei spinării. Rasa se numeşte foarte potrivit Veche Englezească, deşi soţii Craddock bănuiesc că e mai degrabă chinezească. La fel de confuze sunt şi originile rasiale ale noii Britannii, care cu siguranţă nu ar fi corespuns criteriilor unei comisii de selecţie obsedate de *pur sang.* Karin este pe jumătate daneză, cu un bunic „probabil lapon”, iar din ramura cealaltă a familiei are infuzii de sânge iugoslav, irlandez şi francez. Bine că CV-ul ei de model are măcar un element patriotic: a apărut într-o reclamă la televizor, înfăţişând-o pe regina Victoria, aşezată pe un butoi cu bere.

De data aceasta a pozat pentru Barry într-o postură parodic de domestică a întruchipării ei mitice. Înfăşurată într-un cearşaf, a stat cocoţată pe o scândură sprijinită pe un coş pentru picnic şi un teanc de cărţi. Tridentul din mâna dreaptă era o greblă de grădină, iar scutul circular pe care îl ţinea în dreptul şoldului stâng, tăblia unei mese vechi. În mâna stângă, o creangă ruptă dintr-un copac din curtea din spate îi servea drept ramură de măslin. În acest context, pozatul nu i înseamnă, desigur, încremenirea într-o postură anumită, ci mai degrabă căutarea unor atitudini pentru o serie de fotografii care urmau să stea la baza desenelor definitive. Chiar şi în aceste condiţii, s-a gânditoare Karin Craddock, în acele momente pline de gravitate, că nu era exclus să definească imaginea naţiunii pentru generaţia viitoare?

— Nu mi-a trecut prin cap, răspunde ea zâmbind nonşalant. A fost doar o slujbă ca oricare alta, i-am dat o mână de ajutor să-şi facă treaba bine.

Barry avusese deja de-a face cu imaginea naţiunii, portretizând Britannia în diferite decoruri comerciale. De data asta, „treaba bună" era un proces mai complicat, nu în ultimul rând din pricina consultărilor permanente sau, dacă preferaţi, a îngerinţelor externe. („Permanent aveam circa zece capete care mi se uitau peste umăr.") O serie de crochiuri permit reconstituirea procesului de creaţie: profilul din dreapta al lui Karin, cea delicată, spumoasă, simplă, cu pometii largi, evoluând spre profilul din stânga al Britanniei, cea monumentală, austeră, publică şi cu nas roman. Karin are un metru şaizeci înălţime, în timp ce pe timbru, spune ea, „par să am aproape doi metri".

— Este foarte, foarte mare, consimte Barry, înfricoşat parcă de ceea ce a desenat.

Desigur că emblemele pictografice se îndepărtează deseori de modelul originar: deşi era, după toate mărturiile, o femeie de o mare frumuseţe (şi de o mare ne- s rozie), ducesa de Richmond avea, la data apariţiei ei pe monede, faţa desfigurată de variolă. În cazul lui Marianne, se poate ca unele dintre ajustări să fi fost făcute într-o fază mai de început, dacă este să ne luăm după zvonurile persistente potrivit cărora Catherine Deneuve ar fi recurs la o operaţie estetică.

Britannia nu a crescut doar în înălţime; ţinuta ei a e cunoscut, de asemenea, o schimbare în bine.

— Pe măsură ce proiectul înainta, ea devenea tot mai înaltă, spune Barry. În prima schiţă, stătea foarte aplecată.

într-o notă scrisă cu creionul pe marginea de sus a unei schiţe preliminarii se spune: „LUCRURI FĂCUTE. MICŞORAT COIFUL. MÂNĂ NOUĂ. BUST NOU. SCUT NOU ETC." Schimbări au fost aduse constant şoldurilor, picioarelor şi trunchiului. O discuţie specială, purtată cu toată seriozitatea, a fost generată de măsura la sutien a Britanniei.

— Era o chestiune crucială, îşi aminteşte Barry, iar Mike Denny de la Roundel Design Group explică:

— Britannia trebuie să aibă o imagine puternică şi imperială, dar ea trebuie să fie în acelaşi timp feminină. Când am început, avea un piept aproape plat, ceea ce o făcea să arate ridicol. Apoi am căzut în cealaltă extremă, în cele din urmă, am convenit asupra măsurii 36B. Era cel puţin o decizie democratică: 36B este în prezent măsura de sutien cea mai frecventă din Marea Britanie. În urmă cu şapte ani, 34B era măsura standard, lucru confirmat de Gossard, fabricantul de lenjerie. Pilula anticoncepţională şi o alimentaţie mai bună sunt considerate două din cauzele acestei evoluţii. În prezent, *la femme moyenne sensuelle* tinde către un 36C. Barry Craddock îşi aminteşte momentul când o angajată a Poştei, Angela Reeves, a luat stiloul în mână zicând că „atâta trebuie să aibă talia". Craddock pare uşurat că nu a trebuit să ia el decizia finală:

— Mi-au spus să folosesc măsura 36B standard.

Dincolo de extinderea lui Karin la dimensiuni amazoniene, au trebuit dezbătute accesoriile stilistice şi decorative. Prima reprezentare a Britanniei pe o monedă, un sesterţ de bronz emis sub împăratul Hadrian (117-138 d.Hr.), o înfăţişează în ipostaza umilă de captivă, stând în picioare pe un pisc stâncos, având la îndemână un scut cu ţepi. În timpurile moderne — cu alte cuvinte, după secolul al XVII-lea- statutul ei a devenit cel de învingător, o figură imperială hotărâtă care se prezintă, oarecum paradoxal, drept aducătoare de război şi pace în acelaşi timp. Poartă întotdeauna un scut circular, decorat cu steagul naţional. Ţine în mână fie o suliţă, fie (în ultima vreme) un trident neptunian. Cele mai familiare accesorii sunt coiful de războinic şi ramura de măslin, care apar sau dispar după spiritul timpurilor. Este deseori înfăţişată veghind cu vigilenţă la malul mării, iar pentru a-i scoate în evidenţă statutul maritim se poate adăuga o navă sau un far, uneori ambele. În mod excepţional, pe moneda de cincizeci de penny emisă în 1969, de exemplu, Britanniei i se asociază celălalt animal imperial, leul.

Britannia creată de Barry Craddock este o emblemă severă, impozantă şi foarte tradiţională. Scut, coif, trident, ramură de măslin, *Pax Britannica* aşa cum suntem obişnuiţi să ne-o înfăţişăm: întâi îţi cucerim ţara şi apoi numim pace starea ta de supunere. Barry a încercat în diferite feluri să atenueze această imagine, dar nu se poate spune că a reuşit. Karin îşi aminteşte că, pe când poza, „Barry m-a rugat să ţin grebla cu mai multă graţie", iar pe timbru se poate detecta o oarecare moliciune a încheieturii

mâinii j Britanniei încleştate pe trident. Alte iniţiative ale» domnului Craddock s-au izbit de rezistenţa comisiei.

— Am sugerat porumbei, îşi aminteşte el. Dar porumbeii nu le-au plăcut.

Mike Denny consimte:

— Nu, n-am vrut porumbei. Voiam ceva simbolic, dar nu voiam un tablou.

Din acelaşi motiv, au fost excluse un vas cu pânze, pe care Barry a încercat să-l introducă în compoziţie, şi falezele albe de la Dover.

— Dar ce-i cu norii ăştia de furtună din fundal? întreb, căci părea că uraganul Craig sau Donna bântuia peste umărul Britanniei.

— N-au nicio însemnătate aparte, se grăbeşte Barry să răspundă, un pic stânjenit, ca şi când i-ar fi fost teamă că vremea ar putea fi interpretată ca un subtext politic. Uneori, norii de furtună nu sunt altceva decât nori de furtună.

Ajustată, contestată, examinată şi aprobată, această Britannie de doi metri şi purtând un sutien mărimea 36B a fost apoi înghesuită în spaţiul care-i fusese atribuit de Roundel. Ideea că restul elementelor desenului vor fi aranjate pe timbru în jurul imaginii centrale este eronată: la începutul celor şase săptămâni ale angajamentului său, Craddock a primit o machetă a produsului finit, la care Britannia era singurul element susceptibil de a fi discutat. Amplasarea elementelor fusese stabilită; culorile fuseseră alese (un verde-oliv şi un violet cam ţipător); după cum hotărât fusese şi tipul ostentativ de modern al caracterelor pentru valoarea timbrului „£ 10”. Ceea ce unui ochi neavizat îi pare a fi o crasă învălmăşeală de elemente stilistice este explicat de Mike Denny drept „o încercare de a transmite ideea unei naţiuni moderne cu un vast patrimoniu istoric”. În plus, există o serie de detalii tehnice care fuseseră deja încorporate. Cele nouă pustule de sub capul reginei se dovedesc a fi scriere Braille, o premieră în peisajul filatelic britanic. Cele patru muşcături în formă de scoică făcute în marginile de sus şi de jos ale timbrului sunt menite să-i descurajeze pe falsificatorii amatori.

— Dacă falsifici un timbru, explică Mike Denny, este extrem de simplu să faci perforaţiile cu ajutorul unei maşini de cusut.

Noua Britannie s-a trezit plasată pe ceea ce se numeşte „un timbru de înaltă securitate”. Denny spune că „a fost conceput astfel încât să fie incredibil de greu de tipărit”, şi, de aceea, probabil, greu de retipărit. Pentru a descuraja falsurile, sunt folosite cerneluri în mai multe culori. Doamna Craddock este bombardată cu o puzderie de puncte minuscule în culorile violet, roşu, verde şi portocaliu, care formează „£ 10”. Până şi valurile subţiri ale mării, care, pornind de la piciorul Britanniei, se întind până în zare, murmură, la o inspecţie cu lupa: „£ 10 £ 10 £ 10.” în fine, o grilă formată din douăzeci şi cinci de cruci argintate acoperă motivul central: ele îl păcălesc pe falsificator, înnegrindu-se la fotocopiere. Pentru ochiul normal al nefalsificatorului cumpărător de timbre, crucile strălucesc dezagreabil în lumină, ca punctele care trebuie unite printr-o trăsătură de creion. Una dintre ele apare exact sub urechea dreaptă a Britanniei, aducând cu centrul lunetei unui puşcaş. Domnului Craddock i s-a cerut chiar să mute silueta spre margine pentru a evita această coincidenţă, dar el a refuzat categoric. Efectul general al imprimărilor suprapuse este un pic bizar şi diminuează fără doar şi poate impactul vizual al timbrului. Este ca şi cum ai vedea o casă elegantă înconjurată cu un gard de sârmă ghimpată, cu stridente instalaţii antifurt pe fiecare perete şi cu alsacieni mârâind gros pe pajiştea din faţă. Ceea ce dă, chiar dacă involuntar, o rezonanţă simbolică suplimentară imaginii.

După cum a descoperit Barry Craddock („Nu le-au plăcut porumbeii”), a te atinge de iconografia naţiunii poate fi o afacere delicată. Macheta noului timbru de zece lire a fost trimisă reginei spre aprobare oficială (toate timbrele trebuie aprobate) şi, la 7 octombrie, a primit-o, conform prevederilor. În jurul aceleiaşi date, într-o altă aripă a palatului Buckingham se isca o mică furtună într-o cană de argint aurit. Dacă în privinţa timbrelor poştale, prezenţa regală abia dacă se face simţită şi asta doar la sfârşitul procesului, când e vorba de monedele regatului, Casa Regală se implică mult mai activ. Prinţul Albert, consortul reginei Victoria şi un adept fanatic al colaborării dintre arte şi meserii, s-a interesat îndeaproape de proiectarea monedelor, în anul 1922 a fost înfiinţată Comisia Consultativă a Monetăriei Regale pentru proiectarea Monedelor, Medaliilor, Sigiliilor şi Decoraţiilor, iar preşedintele ei este din 1952 Alteţa Sa Regală prinţul Philip, duce de Edinburgh, cavaler al Ordinului Jartierei etc. Ceilalţi membri ai comisiei, mai mult de zece, provin dintre numismaţi, specialişti în heraldică, artişti plastici, designeri, caligrafi, ornitologi, botanişti şi literaţi, toţi punându-şi

la dispoziţie expertiza specifică pentru ca în cadrul unui efort comun să rezolve sarcina complexă, birocratică, delicată şi, în acelaşi timp, plăcută de a recomanda reginei cum ar trebui să arate monedele britanice. E de prisos să amintim că nu sunt remuneraţi, deşi primesc monede de probă din cadrul emisiunilor monetare de Joia Mare, băncuţe, nu mai mari decât o unghie de copil, bătute anual şi distribuite în Joia Mare unei secţiuni la fel de mici dintre săracii merituoşi.

Majoritatea membrilor comisiei sunt bărbaţi, dintre care nu puţini sunt cavaleri şi profesori, dar ocazional au fost numite şi femei, printre care Elizabeth Frink, sculptoriţa, şi, în prezent, marchiza de Anglesey. Până nu de mult, din comisie făcea parte romanciera şi specialista în istoria culturii Marina Warner. Când am întrebat-o cum a ajuns să fie numită, mi-a răspuns:

— Ei bine, a fost o întâmplare cât se poate de englezească. La un dineu, am ajuns să discut cu vecinul de masă despre bancnota americană de un dolar şi simbolistica sa masonică. Interlocutorul meu s-a dovedit a fi John Porteous, numismatul, şi i-am povestit despre cartea mea *Monumente şi fecioare,* iar el m-a propus pentru comisie.

Nici nu se putea o numire mai potrivită. Doamna Warner, o femeie de o inteligenţă incandescentă şi de o frumuseţe apuliană, este unul din scriitorii britanici cei mai eruditi şi mai receptivi în ce priveşte semnificaţia şi interpretarea simbolurilor culturale. Totuşi, chiar înaintea numirii, pentru a-i succeda defunctului Poet Laureat sir John Betjeman ca „reprezentant al literelor”, îşi dăduse seama că prezenţa ei printre mai-marii numismaticii nu se va rezuma doar la dezbateri asupra noţiunilor heraldice *couchant* şi *rampant.* Comisia se află într-una din multele zone de intersectare a regalităţii cu politica: în timp ce Monetăria este de la sine înţeles regală, ea este condusă oficial de ministrul de finanţe. La data numirii Marinei Warner, în 1985, portofoliul finanţelor în cabinetul Thatcher era deţinut de Nigel Lawson. Doamna Warner îşi aminteşte:

— Am primit un telefon şi am fost întrebată: „Ce matrapazlâcuri ai făcut în viaţa ta? S-au ivit probleme în comisie legate de numele tău.” A reieşit că Nigel Lawson se împotrivea numirii mele. M-a acceptat în cele din urmă numai datorită susţinerii a trei simpatizanţi ai doamnei Thatcher.

Şi ce făcuse reprobabil în trecut?

— Cred că Lawson mă considera de stânga.

Cum Marina Warner este o liberală impecabilă, este foarte probabil că asta şi era opinia lui Lawson. Poate ceea ce i-a dat un oarecare grad de legitimitate în ochii liderilor conservatori a fost bunicul ei, P.F. Warner, zis Plum, distins căpitan al echipei engleze de cricket înainte de război.

întrebată despre preferinţele sale numismatice, doamna Warner aminteşte imediat faimoasa monedă grecească bătută la Siracusa, înfăţişând-o pe Arethusa copilă, cu părul în vânt şi cu delfini sărindu-i jucăuş în jurul capului.

— Mi-aş dori să putem să ne întoarcem la stadiul acela. Nu e nevoie de simboluri naţionaliste greoaie, o monedă poate fi un obiect care produce plăcere, spune ea cu hotărâre.

„Plăcere" nu este însă un cuvânt care apare frecvent în deliberările Comisiei Consultative a Monetăriei Regale. De cele mai multe ori, membrii comisiei dezbat solecisme heraldice, detalii de simbolistică, înscripţii pretenţioase sau problema de nerezolvat a Irlandei de Nord. Faptul că infectează până şi aceste dezbateri savante şi în general nepărtinitoare, desfăşurate într-o aripă a palatului Buckingham, nu face decât să arunce o lumină asupra insolvabilităţii problemei irlandeze. Dificultatea rezidă în faptul că, în timp ce fiecare din celelalte trei părţi ale regatului îşi are rezerva proprie de embleme vechi, incontestate, de uz heraldic, Irlanda de Nord nu are aşa ceva. Cum să reprezinţi provincia pe o monedă? *Mâna Roşie din Ulster* nu s-ar simţi bine într-un buzunar catolic, după cum relieful unei harfe sau al unui trifoi ar putea zdreli degetul unui protestant. Vechea coroană a Sfântului Edward este socotită acceptabilă, în schimb crucile pot fi sursă de sfadă: crucea Sfântului Patrick, cunoscută deja de pe steaguri şi blazoane, este permisă, nu însă şi crucea celtă, care ar putea fi luată de unii protestanţi drept un simbol religios ofensator. Recent s-a recurs la torc, un guler de ceremonie, împodobit deseori cu aur masiv cizelat, pe care îl purtau şefii de clan din Hibernia. Alte opţiuni inofensive vin din lumea gardului viu şi a câmpului cu flori: inul, pimpinea, scoruşul. Nu cu mult timp în urmă s-a încercat ridicarea elanului la rangul de simbol al provinciei: bietul desenator habar nu avea că prezenţa unui elan pe un

blazon este problematică din punct de vedere heraldic. Acest tip de constrângeri îi împinge pe artişti la acte de ingeniozitate tot mai temerare: într-un proiect recent, Irlanda de Nord era reprezentată ca o adolescentă cântând inocent la flaut, călare pe Giant's Causeway.

Comisia nu va fi ştiut cine era autorul propunerii cu flautul: membrii săi examinează „Propunerea 1(d) a Desenatorului nr. 1 pentru Articolul 3: Desene Regionale pentru moneda de o liră sterlină". Anonimatul artiştilor este respectat cu scrupulozitate, deşi, odată cu scurgerea anilor, diferitele stiluri personale au devenit în mod inevitabil uşor de recunoscut. Uneori -ca în cazul monedei comemorative care va fi emisă anul acesta pentru a marca cea de a patruzecea aniversare a încoronării reginei, se organizează o competiţie deschisă. Cel mai adesea însă, anumiţi artişti sunt invitaţi să-şi prezinte ideile. Aşa s-a întâmplat cu noile motive regionale pentru reversul monedei de o liră. Această monedă a intrat în circulaţie în 1983 şi, la interval de douăsprezece luni, se emite o serie cu un nou motiv pe revers. În primul an, reversul purta blazonul regal. A urmat un ciclu de patru ani consacrat fiecăreia din cele patru părţi ale regatului, apoi în 1988 din nou blazonul regal, căruia i-a succedat un nou ciclu regional. Anul curent fiind an de pauză, viitoarea sene regională va începe în 1994. În acest scop, unui grup de doisprezece artişti i s-a cerut să trimită Monetăriei Regale schiţe preliminare până la 31 decembrie 1991. Artiştii trebuie să prezinte desene pe o temă comună sau concepute într-un stil omogen. Li s-a atras atenţia asupra problemei irlandeze şi li s-a comunicat răsplata pentru munca lor. Pentru un set de patru desene se plătea suma de două sute cincizeci de lire. Artiştilor selectaţi şi cărora li s-a cerut să prezinte machete ale planurilor lor (nu mai mari de douăzeci de centimetri în diametru) urma să li se plătească cinci sute de lire de machetă. Câştigătorului îi reveneau câte două mii cinci sute de lire pentru fiecare din cele patru machete care primiseră aprobarea regală. În schimbul banilor, artistul ceda Coroanei drepturile sale de autor.

Nouă din cei doisprezece artişti contactaţi au trimis lucrări, iar Comisia Consultativă s-a întrunit pentru o primă evaluare pe 11 februarie 1992, în Sufrageria Chinezească din palatul Buckingham. Membrii comisiei intră în clădire pe intrarea privată din dreapta palatului unde sunt întâmpinaţi de servitori în uniformă militară ai Casei Regale. Aici, paltoanele bărbaţilor nu sunt atârnate în cuier, ci împăturite cu grijă în manieră cazonă şi cuburile voluminoase rezultate sunt aşezate pe o masă (noroc că nu se încearcă

aceeaşi metodă şi cu hainele femeilor). Membrii comisiei urcă apoi la etajul întâi, trecând, până nu de mult, pe lângă un tablou moralizator al lui Landseer, *Daniel în cuşca cu lei,* transpus într-un circ victorian. Înainte de a fi introduşi în sala comisiei, ei au de străbătut un coridor nesfârşit, acoperit cu un covor roşu, mărginit de nenumărate busturi şi urne. Sala este decorată în stilul chinezesc răspândit la începutul secolului al XIX-lea, cu toate obiectele în stacojiu şi auriu. „Pe poliţia căminului mişună o mie de balauri care te scuipă", îşi aminteşte Marina Warner. Toată lumea rămâne în picioare şi examinează mostrele până la sosirea protocolară a preşedintelui, prinţul Philip. Apoi, membrii comisiei îşi ocupă locurile la o masă lungă. Rugată să descrie şedinţele, Marina Warner răspunde:

— Ei bine, seamănă cu ceaiul oferit de Pălărierul Nebun. Toată lumea moţăie. Ai senzaţia fastului şi eşti copleşit de atmosfera ceremonioasă. Este o cultură a deferentei, o atmosferă în care oamenii devin taciturni.

La prima şedinţă, membrii comisiei, scumpi sau nu la vorbă, au eliminat şapte din cei nouă participanţi la concursul pentru reversul monedei de o liră. În finală au rămas Desenatorul 8, care a prezentat o serie de desene heraldice de un tradiţionalism greoi, şi Desenatorul 9, ale cărui desene elegante, primejdios de susceptibile să producă o plăcere estetică, înfăţişau păsări sălbatice: culicul pentru Anglia, egreta pentru Scoţia, milanul roşu pentru Ţara Galilor şi trandafiria rândunică-de-mare pentru Irlanda de Nord. Legătura tematică dintre aceste patru păsări este că fiecare fusese pe cale de dispariţie în cursul secolului, dar reuşise să revină la un număr suficient.

Până la a doua şedinţă, de pe 26 mai, devenise limpede că ambele proiecte îşi aveau cusururile lor. Seria heraldică a fost criticată de oficiile guvernamentale scoţian şi galez. După consultarea opiniei principalei autorităţi în materie de heraldică scoţiană, oficiul de la Edinburgh a calificat modelul scoţian din Seria A a Desenatorului 8 drept un amestec confuz şi incorect de embleme, iar oficiul galez a atras atenţia asupra gafei heraldice de a asocia cu forţa un balaur galez cu ceea ce, în ochii săi, părea a fi o cruce a Sfântului Gheorghe. Păsările, pe de altă parte, au dat şi ele de belea. Oficiile scoţian şi galez, deşi le găseau atractive, se îndoiau că diferitele specii vor fi considerate reprezentative pentru ţările respective. Ducele de Edinburgh a ridicat obiecţii în legătură cu vegetaţia prezentă în desene: culicul ţine în gheare o ramură de stejar, egreta un scaiete şi aşa mai

departe. În modelul pentru Ţara Galilor, milanul roşu este înfăţişat purtând în gheare un praz, lăsând impresia că tocmai s-a lăsat asupra unei tarabe de zarzavat şi a înşfăcat leguma pentru a o duce puilor. Un membru cu înclinaţii ornitologice din comisie a ţinut să precizeze că milanii roşii nu sunt cunoscuţi ca mâncători de praz.

S-au auzit şi alte critici: modelele heraldice erau stângace şi sumbre, leul scoţian ar trebui să fie mai mare, păsările ar trebui înfăţişate în zbor şi nu ghemuite, corbul şi nu culicul ar trebui să simbolizeze Anglia. O ameninţare mai mare pentru proiectul cu păsări a constituit-o o declaraţie a preşedintelui comisiei, adjunctul şefului Monetăriei Regale, A.D. Garrett, în opinia căruia, dat fiind că piesa de o liră era principala monedă în circulaţie, problema modelului ei nu putea fi abordată cu „o flexibilitate totală”. La şedinţă a luat parte şi secretarul economic Anthony Nelson, parlamentar reprezentând la dezbateri ministerul de finanţe. Prezenţa sa era o noutate: în cei şapte ani în care Marina Warner a participat la dezbaterile din palatul Buckingham, aceasta era a doua oară că îşi făcea apariţia un reprezentant al ministerului. În mod tradiţional, odată ce îşi încheia activitatea, comisia prezenta un raport Monetăriei care, la rândul său, întocmea un raport pentru ministerul de finanţe. Iată că acum ministerul îşi trimisese un controlor. Domnul Nelson şi-a exprimat opinia că acceptarea seriei cu păsări ar putea fi interpretată drept o retrogradare a monedelor la simplul statut de timbre. Poate uitase că una dintre monedele cele mai populare ale secolului, defunctul farthing, avea pe revers imaginea unei pitulici. Era o fericită asociere de imagine şi valoare: cea mai mică pasăre britanică pe moneda cu cea mai mică denominaţie.

La şedinţă s-a convenit totuşi ca ambele serii să fie menţinute în dezbatere. Desenatorului 8 i s-a cerut să refacă toate cele patru modele în cooperare cu Colegiul pentru heraldică, pentru a le face să arate cuşer. Desenatorul 9 urma să amelioreze schiţele cu păsări, în primul rând înfăţişându-le în zbor, în al doilea rând adăugând desenelor coroanele celor patru regiuni, ca semne distinctive suplimentare (deşi procentajul populaţiei britanice capabil a deosebi o coroană de cealaltă este de mărimea unei pitulici). Comisia s-a întrunit apoi pe 3 noiembrie, pentru a face recomandarea finală către Monetărie. Mai întâi a aprobat procesul-verbal al şedinţei precedente şi a discutat despre noua monedă de două lire care urma să fie emisă cu ocazia tricentenarului Băncii Angliei din 1994. A urmat apoi

punctul trei al ordinii de zi: noua serie de modele regionale pentru reversul monedei de o liră. Abia a fost abordat subiectul, că directorul adjunct al Monetăriei a informat comisia că orice dezbatere asupra seriei cu păsări era de prisos. Obedienţi la început, membrii comisiei au prezentat argumente pro şi contra noii versiuni a seriei heraldice, care mai avea încă multe greşeli şi care, în ochii unora, îşi pierduse prin redesenare unele din calităţile iniţiale. În mijlocul acestor deliberări, Marina Warner a înviorat „ceaiul Pălărierului Nebun", cerând să afle de ce nu li se permitea să dezbată proiectul cu păsări.

— Când am încercat să aflăm motivul, îşi aminteşte ea, acest înalt funcţionar de stat, adjunctul directorului Monetăriei Regale, a început să facă feţe-feţe.

După toate aparenţele, ministrul de finanţe, Norman Lamont, decisese să anticipeze decizia. Considerând că le lipseşte prestanţa pe care o presupun monedele, Lamont a doborât păsările de pe cer cu un singur foc, fără să ţină seama de ce gândeau membrii Comisiei Consultative a Monetăriei Regale pentru proiectele de monede, medalii, sigilii şi decoraţii.

Desigur, comisia are doar un rol consultativ: în 1991, ea a recomandat un model de medalie a Războiului din Golf- proiectată întâmplător de acelaşi artist care a desenat seria cu păsări, respinsă de regină şi de şefii Statului-Major (incidentul trebuie să fi generat o discuţie interesantă în patul conjugal din palatul Buckingham. („Ce ai făcut astăzi, draga mea?" „Am respins jalnica ta medalie, dragule.") Amestecul reginei poate fi neplăcut, dar este constituţional. Dar felul în care a fost călcat în picioare procesul final de luare a deciziei în cadrul comisiei părea să fie de-a dreptul o ilegalitate. Doamna Warner a făcut propriile investigaţii şi a descoperit că „Lamont dorea seria heraldică". Secretarul economic a fost, la rândul lui, auzit spunând ca din întâmplare:

— Situaţia e simplă: ministrului de finanţe nu-i plac păsările.

Marina Warner a aşteptat până la următoarea şedinţă, din 10 februarie 1993, pentru a vedea dacă exista vreo şansă de a recicla păsările pe o monedă de valoare mai mică şi pentru a citi cum era redat scandalul în procesul-verbal. După aceea şi-a dat demisia.

— Am considerat că este sub demnitatea mea să aprob la comandă gustul artistic al lui Norman Lamont, conchide ea sarcastic.

îmi prezintă apoi unul din ultimele desene ale lui Charles Addams, decupat din revista *The New Yorker*. Un rege medieval se apleacă peste crenelurile castelului pentru a se adresa ţăranilor adunaţi jos: „Şi acum, cu titlu de experiment democratic, decretez organizarea unui referendum pentru a stabili care este pasărea noastră naţională."

Se poate afirma că scurtcircuitarea comisiei de către Lamont a fost ceea ce miniştrii, fie ei de stânga sau de dreapta, sunt tentaţi să facă în genere, şi cu atât mai tentaţi atunci când sunt neîncetat criticaţi pentru deficienţe în sfera lor de activitate. Se poate afirma că starea naturală a oricărei comisii este cea a ceaiului oferit de Pălărierul Nebun. Se poate afirma că experienţa doamnei Warner a fost aproape previzibilă: Aventurile şi Păţaniile unei Femei Liberale într-o Lume Masculină, Conservatoare şi Regalistă. Chiar şi aşa, chestiunea monedelor în Marea Britanie de azi, chestiune ridicată în scrisoarea ei de demisie, este una cât se poate de actuală: „Schimbările politice produse din Evul Mediu încoace obligă la mutilarea până la desfigurare a limbajului iconografic al heraldicii, atât de bogat şi încântător cum este, pentru a putea reda realitatea actuală. Inorogii, balaurii etc. Nu mai corespund total nevoilor de reprezentare. Ar trebui exploatat un alt rezervor imagistic pentru a putea transmite condiţia istorică actuală a Marii Britanii." Sau, după cum s-a exprimat Marina Warner mai caustic în discuţia cu mine:

— Totul se reduce la modul în care ne vedem noi înşine. Vrem să trăim într-o ţară a reveriilor tradiţionaliste, a Laurei Ashley, a parfumurilor suave, a Patrimoniului Naţional sau dorim să ne prezentăm drept o naţiune care priveşte înainte, care se află în pragul unei noi ere, care bate la uşa unei noi Europe?

Răspunsul este deocamdată deprimant de clar. Puteţi paria de pe acum că, la următoarea sa renovare, cu bustul lărgit la măsura 36C, Britannia va apărea înveşmântată în produse Laura Ashley.

aprilie 1993

MILIONARII DEFICITARI

Nu ţi-e dat deseori în viaţă să întâlneşti pe cineva care a pierdut un milion de lire sterline. Chiar şi mai rar întâlneşti pe cineva care va menţiona acest lucru la telefon unui străin, şi încă unui jurnalist pe deasupra. Şi totuşi, acesta a fost aproape primul lucru pe care mi l-a spus Fernanda Herford când am sunat-o la telefon.

— Azi-dimineaţă am atins cota de un milion. Mi-au cerut alte trei sute nouăsprezece mii de lire. Sunt absolut S necruţători. Bineînţeles că n-or să-i capete nicio dată.

Toate acestea spuse pe un ton calm, puţin ironic. Cei de care se plângea, mafia din East End? Vânzători de medicamente făcătoare de minuni? nu sunt alţii decât reprezentanţii companiei de asigurări Lloyd's of London. Fernanda Herford este învestitor la Lloyd's, un „Nume" în jargonul firmei, care, deşi credea că este angajată în sectorul cu riscuri minime al pieţei, a pierdut în ultimii trei ani sume grotesc, caricatural de mari. Faptul că vorbeşte deschis despre aceste pierderi, în Marea Britanie, unde subiectul este învăluit încă într-o atmosferă de taină furibundă, constituind un tabu cvasiscatologic — este un indiciu că un segment mic al societăţii s-a trezit confruntat cu evenimente teribile, fără precedent. Unul din pilonii societăţii britanice s-a dovedit a fi clădit din polistiren expandat. Abordarea acestei teme în gura mare denotă stupoare, sentimentul trădării, furie.

Câteva zile mai târziu, am întâlnit-o pe doamna Herford la domiciliul ei din Chelsea, nu departe de Fulham Road. Am stat de vorbă în grădina din spate, aflată în plin soare, pe masa dintre noi un ibric plin cu cafea. Soţul ei, contabil, îşi vedea de afacerile lui la etaj. În bucătărie, o fiică studentă ţâra către cuptor un ditamai sacul cu făină integrală, produsă de firma Elephant. În mijlocul acestei normalităţi caracteristice segmentului superior al clasei de mijloc britanice, se afla o femeie de vârstă mijlocie, cu o condiţie fizică excelentă, o femeie care până acum doi ani putea fi socotită, după toate criteriile lumii din afară, înstărită, dacă nu bogată. O femeie care avea încredere în» ceea ce în lumea ei era considerat a fi una dintre marile instituţii financiare ale lumii şi care astăzi are probleme grave.

— În prezent, ei controlează fiecare penny, şi nu vor pregeta să şi-l însuşească. Sunt necruţători, repetă doamna Herford.

Şi totuşi, cazul ei nu este chiar atât de grav prin comparaţie cu altele:

— În istoria companiei Lloyd’s, eu nu sunt chiar un caz de plâns.

Rugată să precizeze circumstanţele şi motivele deciziei ei din 1977 de a învesti prin Lloyd’s, ea insistă:

— Nu am făcut-o pentru bani.

E un răspuns care poate suna ciudat la început, dar la urma urmelor bani nu fac numai cei care sunt fascinaţi de operaţiunile financiare. De asemenea, nu a făcut-o pentru „a finanţa educaţia copiilor”, explicaţia tradiţională a investitorului de la Lloyd’s, care, bineînţeles, nu îşi trimite copiii la şcolile de stat. A luat această decizie „pentru că tatăl meu era deja un Nume, m-am pomenit pur şi simplu în poziţia asta”. Te „pomeneşti” într-o anumită poziţie datorită preceptelor cercului social din care faci parte. Fernanda Herford avea un frate şi două cumnate care învestiseră prin Lloyd’s. Îl cunoştea de asemenea pe Anthony Gooda, un agent al companiei.

— Am luat decizia pentru că auzisem cum acţiona Gooda, pentru că Lloyd’s accepta participarea femeilor şi pentru că eram convinsă că făceam ceva englezesc.

Prima ei incursiune pe piaţa asigurărilor, garanţii pentru un volum de afaceri de până la o sută cincizeci de mii de lire sterline — a avut loc un an mai târziu. Cum sistemul de reglare a cererilor de despăgubire ale asiguraţilor presupune un anevoios proces de tocmeală, bilanţul la Lloyd’s se întinde pe o perioadă de trei ani. Aşa se face că, în 1981, doamna Herford a primit un cec în valoare de patru mii o sută de lire, câştigul de 2,78% la investiţia din 1978. Cifra nu este neapărat impresionantă, dar trebuie ţinut cont de faptul că banii investiţi nu sunt supuşi unui transfer concret dintr-un cont în altul, ceea ce reprezintă unul din principalele avantaje care i-au atras pe cei îndeajuns de privilegiaţi să se afle pe lista cu Nume de la Lloyd’s de mai bine de trei secole. Principiul firmei este că un Nume face dovada unei averi evaluate şi o declară garanţie pentru Lloyd’s în eventualitatea că se ivesc probleme — exemplul clasic fiind scufundarea unei nave. Investitorul este liber în perioada de aşteptare să folosească acelaşi capital într-o altă afacere. În acest fel, Lloyd’s îţi dă posibilitatea să-ţi dublezi suma investită. Iar Fernandei Herford i-a permis chiar mai mult decât atât, îngăduindu-i să garanteze un volum de afaceri însumând de două ori şi jumătate propria

avere evaluată. Prin urmare, în primul an, doamna Herford a declarat o avere de şaptezeci şi cinci de mii de lire, a asigurat afaceri care se ridicau la o sută cincizeci de mii, suma concretă de şaptezeci şi cinci de mii a folosit-o în altă parte, iar trei ani mai târziu a primit patru mii o sută de lire. La prima vedere, suma este un profit pe investiţie de doar 2,73%, ea ar putea însă fi interpretată drept un beneficiu de 5,46% pe averea declarată, cu alte cuvinte, un câştig facil.

Această situaţie agreabilă a continuat timp de alţi opt ani. Tradiţionala cifră optimistă a profitului cu care sunt atrase în şoaptă Numele de la Lloyd's este 10% pe suma de afaceri asigurate, ceea ce nu e puţin. În nouă ani de învestiţii, Fernanda Herford a atins această cifră doar o singură dată. Câştigul ei a variat între 0,78% în 1979 şi 11,18% în 1982. Pe de altă parte, ea a fost în stare să-şi majoreze averea declarată la două sute de mii de lire sterline între anii 1984-1986. În 1989, când a primit bilanţul pe 1986, profitul ei cumulat se ridica la optzeci şi două de mii şase sute şaizeci şi cinci de lire sterline, ceea ce reprezenta 5,51% din suma de afaceri asigurate. Departe de legendarul procentaj de 10%, dar explicabil: doamnei Herford i se dăduseră asigurări că banii ei nu erau învestiţi în segmentul riscant al pieţei. Lucrul părea logic.

— Nu am avut nicio dată câştiguri mari şi nu m-am gândit nicio dată că învestesc riscant.

Mai mult chiar, agentul ei, Anthony Gooda, îi spusese, în cuvinte care, în mod deloc surprinzător, i se întipăriseră în minte, că tipul ei de învestiţie era „atât de sigur, încât puteţi să ipotecaţi şi pisica".

în 1987 a majorat la trei sute de mii limita de garanţie şi în 1990 a primit primul bilanţ negativ: treisprezece mii trei sute nouăzeci şi una de lire sterline, pierdere care anihila aproape câştigul din anul precedent, de paisprezece mii o sută nouăzeci şi nouă de lire. Între timp, la sfatul agentului, a majorat din nou limita de garanţie: la trei sute şaptezeci şi cinci de mii de lire sterline pentru anii 1988 şi 1989, apoi la cinci sute de mii în 1990. Spre sfârşitul lunii iunie 1991, ea a primit o scrisoare de la Anthony Gooda: „Mă tem că aţi suferit o pierdere totală în 1988 de două sute nouăsprezece mii nouă sute optzeci şi cinci de lire sterline şi douăzeci şi şapte de penny. V-aş fi recunoscător dacă aţi avea amabilitatea să trimiteţi un cec cu această sumă până la 12 iulie. Am fost informaţi de agenţii

contabili că, pentru sumele neonorate până la 15 iulie, se vor percepe dobânzi.” Nu a fost deloc tentată să se lase păgubaşă în acel moment, când bilanţul general a unsprezece ani de investiţii consta în pierderi de o sută cincizeci de mii şapte sute unsprezece lire sterline?

— În 1991, Anthony Gooda mi-a spus că ceea ce fusese mai rău trecuse şi că nouăzeci de mii de lire era tot ceea ce aş mai fi putut pierde. Încă mai credeam că merită să risc.

Oricum ea era încă sub contract pentru pierderile sau beneficiile afacerilor garantate în anii 1989 şi 1990. Când au sosit bilanţurile pe cei doi ani, şi-a dat seama că venise timpul să ipotecheze pisica. În 1992 a primit un aviz de plată de cinci sute douăzeci şi şapte de mii trei sute patruzeci şi opt de lire sterline şi trei penny pentru anul 1989. În 1993 avizele s-au ridicat la suma de trei sute nouăsprezece mii de lire. Există acum în Marea Britanie o nouă specie selectă de oameni, care ar putea fi numiţi milionari deficitari. Fernanda Herford recunoaşte, cu o admirabilă lipsă de auto-compătimire, că „am fost o pradă uşoară, am avut încredere, ceea ce a fost o greşeală”. Când a ajuns să îngroaşe rândurile milionarilor deficitari, agenţia de asigurare Gooda Walker îşi încetase activitatea, iar Anthony Gooda, din agentul simpatic şi cu priză la public, devenise unul din personajele cele mai hulite de pe piaţa asigurătorilor. În situaţia actuală, doamna Herford are la îndemână trei opţiuni: să se declare falită, să se dea pe mâna Comisiei speciale a firmei Lloyd’s pentru membrii aflaţi în dificultate sau să intenteze proces celor cu care a avut de-a face, acuzându-i de neglijenţă profesională. În prezent, se află în proces. Dar se mai ocupă de ceva:

— Închiriem casa în regim de pensiune.

Iunie 1993 a fost o lună bună pentru cei care citesc *les faits divers* în căutare de indicii asupra stării morale a naţiunii. A fost luna în care hotelul de lux situat pe faleza din Scarborough s-a scufundat în mare în decurs de numai câteva zile, documentate din plin de fotografi. Pe măsură ce o avalanşă de noroi ducea la vale clădirea hotelului, grupuri de gură-cască se adunaseră pe ţărm în speranţa de a pune mâna pe vreun bideu intact. Tot în iunie a avut loc înfrângerea cutremurătoare a echipei engleze de fotbal în faţa unsprezecelui presupus diletant din Statele Unite, un rezultat care a provocat comparaţii caustice între managerul echipei Graham Taylor şi managerul naţiunii John Major. Şi tot în iunie a apărut raportul privind

obiceiurile consumatorilor, care conchidea că britanicii sunt europenii care se îmbracă cel mai neîngrijit. Dar cine avea nevoie de indicii simbolice asupra stării naţiunii când indicatorii reali erau atât de ieşiţi din comun? La 22 iunie, Lloyd's of London a anunţat pierderile pe anul 1990, care se ridicau la suma de două miliarde nouă sute zece milioane, cele mai mari din istoria firmei, în anul precedent, Lloyd's anunţase de asemenea cele mai grave pierderi din istoria sa. Cu un an înainte făcuse acelaşi lucru. Aproape cinci miliarde şi jumătate în decursul a trei ani şi cu pierderi de peste un miliard anticipate deja pentru 1991. Dar cifra monstruoasă de două miliarde nouă sute zece milioane nu era neapărat lucrul cel mai grav: două cincimi din agenţiile Lloyd's (o sută cincizeci şi şapte dintr-un total de trei sute optzeci şi cinci) nu finalizaseră bilanţul pe 1990, întrucât nu se evaluaseră pe deplin dimensiunile daunelor înregistrate. Dintr-o perspectivă istorică, lucrurile arătau astfel: din 1955, un lung şir de ani mănoşi au produs un profit cumulat de trei miliarde şapte sute patruzeci şi opt de milioane şapte sute de mii de lire sterline, în timp ce doar câţiva ani catastrofali au produs pierderi de cinci miliarde trei sute douăzeci şi patru de milioane trei sute de mii. Sau la nivel individual: dacă pierderile înregistrate între 1989-1991 ar fi repartizate în mod egal între toate Numele de la Lloyd's, fiecare ar fi poftit sa scoată din buzunar circa un sfert de milion de lire sterline.

Cele două miliarde nouă sute zece milioane estimate erau cea mai mare pierdere anuală realizată de o instituţie britanică de la recordul naţional obţinut în 1984 de Comisia Cărbunelui, de trei miliarde nouă sute de milioane. Ecoul pe care l-a avut catastrofa cumulată de la Lloyd's este însă mult mai amplu decât arată comparaţia amintită. Majoritatea cetăţenilor acestei ţări nu ştiu ce se întâmplă în City, dar sunt absolut convinşi că acest centru bancar este „capitala financiară a lumii". Întrebat care sunt cele mai renumite instituţii din capitală, britanicul ar putea să numească mai întâi Banca Angliei şi apoi Lloyd's. „Sigur ca Banca Angliei", ne place să spunem, deşi după eşecul lamentabil al acestei instituţii de a împiedica falimentul Băncii Comerciale de Credite Internaţionale, adagiul ar trebui schimbat în „adormit ca Banca Angliei". În ceea ce priveşte compania Lloyd's, percepţia generală este că a fost mereu o întreprindere masonică şi misterioasă, care a luat naştere într-o cafenea, pe care nicio persoană din afara ei nu o poate înţelege, dar care este evident strălucită în ceea ce face, oricare ar fi domeniul de afaceri. Într-adevăr, care ar putea fi domeniul de afaceri al companiei? Oh, ceva *sui generis* şi deci de

nepătruns pentru neiniţiaţi. Ceva foarte englezesc, pentru clasele de sus şi cu o eficienţă aristocratică, să spunem, echivalentul financiar al firmelor din Savile Row şi Rolls-Royce (Savile Row, desigur, nu mai este o zonă atât de prosperă ca pe vremuri, iar Rolls-Royce a trebuit, la începutul anilor şaptezeci, să fie salvată de la lichidarea judiciară). Pe deasupra, Lloyd's a reuşit să-şi creeze imaginea unei instituţii care este în acelaşi timp foarte veche şi foarte modernă: înfiinţată înaintea Băncii Angliei şi totuşi capabilă să înflorească în epoca Thatcher; cultivând cu sfinţenie tot felul de tradiţii ciudate, dar permiţându-şi un sediu ultramodern, pe strada Lime nr. 1, sediu proiectat de Richard Rogers, arhitectul Centrului Beaubourg de la Paris.

Lloyd's se deosebeşte de alţi asigurători în două privinţe capitale. În primul rând, responsabilitatea membrilor pentru riscurile asumate este individuală, în al doilea rând, ea este nelimitată. Cu alte cuvinte, rişti să pierzi nu numai suma pe care ai acceptat să o investeşti, ci şi tot ceea ce îţi aparţine. La Lloyd's nu eşti acţionar, eşti membru ales pe baza averii pe care o ai, iar averea cumulată a membrilor formează fondul cu care poate opera compania. Această legătură cauzală între exclusivitate şi bani însemna până acum câţiva ani că opiniei publice nu îi erau cunoscute cele câteva mii de Nume de la Lloyd's. Calitatea de membru la Lloyd's era un statut mai mult murmurat în cercuri restrânse, decât confirmat în gura mare. Dar un titlu precum PERSOANE DIN ÎNALTA SOCIETATE PIERD BANI este mereu susceptibil să umple paginile ziarelor, aşa că în zilele noastre Nume din lumea bună îşi pierd anonimatul: ducesa de Kent, prinţul şi prinţesa Michael de Kent, prinţesa Alexandra şi soţul ei, sir Angus Ogilvy; maiorul Ronald Ferguson, tatăl ducesei de York, şi maiorul Peter Phillips, tatăl primului soţ al prinţesei Anne; Camilla Parker-Bowles, confidenta prinţului Charles; patruzeci şi şapte de parlamentari conservatori, printre care fostul premier Edward Heath; secretarul pentru Afaceri Scoţiene Ian Lang, ministrul patrimoniului Peter Brooke, preşedintele Partidului Conservator sir Norman Fowler şi procurorul general sir Nicholas Lyell; o serie de nobili precum lordul Wakeham, preşedintele Camerei Lorzilor, lordul Hailsham din Saint Marylebone; unsprezece judecători şi cel puţin cincizeci şi patru de consilieri ai reginei; sir Peter de la Billiere, comandantul forţelor britanice în Războiul din Golf, şi Nick Mason din trupa Pink Floyd; scriitorii Frederick Forsyth, Melvyn Bragg, Edward de Bono şi Jeffrey Archer; şeful de editură, lordul Weidenfeld, şi jocheul campion John Francome; fostele vedete de tenis Virginia Wade, Mark Cox

şi Buster Mottram; mai mulţi conţi şi vi-conţi, marchize şi baroane, lorzi şi ladies, moşieri şi moşierese. Printre membrii recent decedaţi se află Robert Maxwell; printre cei care s-au retras recent se numără boxerul Henry Cooper, jucătorul de golf Tony Jacklin, actriţa Susan Hampshire, jocheul Lester Piggott. James Hunt, fostul campion mondial de curse, cunoscut la începutul carierei sale sub numele de Hunt Buşeală, a suferit o serie de coliziuni teribile la Lloyd's; a murit în urma unui stop cardiac la aflarea ştirii că era implicat în unele dintre afacerile cele mai păguboase ale companiei.

Prezenţa atâtor deputaţi conservatori în catalogul Numelor a dat naştere unui vesel scenariu de destabilizare politică. Unui parlamentar falit i se retrage automat dreptul de a mai intra în Camera Comunelor, iar după şase luni îşi pierde mandatul. Potrivit ziarului *The Times,* „cel puţin treisprezece" din cei patruzeci şi şapte de deputaţi conservatori ar putea fi nevoiţi să se declare faliţi din cauza pierderilor suferite la Lloyd's. Cum majoritatea parlamentară a lui John Major este de doar cincisprezece locuri şi scade cu ocazia fiecăror alegeri parţiale, situaţia ar putea avea următorul deznodământ ironic: acela ca Lloyd's să provoace căderea guvernului conservator sub a cărui egidă a prosperat, împreună cu băncile din City, în cursul deceniului al nouălea. Este probabil însă că lucrurile nu vor evolua după „scenariu", care nu-i altceva decât expresia unor speranţe şi temeri fictive. Parlamentarii, ca şi celelalte Nume care s-au fript la Lloyd's, se pot da pe mâna Comisiei pentru membrii aflaţi în dificultate, procedură care, deşi umilitoare, este menită tocmai să evite falimentul. Pe de altă parte, Partidul Conservator este renumit între toate partidele pentru felul în care ştie să aibă grijă de membrii săi. Binevoitorii îşi deschid baierile pungii şi fonduri secrete îşi revarsă preaplinul de guinee. Dacă fostului ministru de finanţe Norman Lamont i-a fost strecurată cu dezinvoltură în buzunar suma modică de douăzeci şi trei de mii o sută paisprezece mii de lire sterline şi şaizeci şi patru de penny pentru a preveni o jenă financiară în procesul de evacuare intentat unei chiriaşe care practica prostituţia cu tentă sadică, cu atât mai disponibili se vor arăta contributorii generoşi, dacă s-ar pune problema salvării guvernului.

Criza de la Lloyd's a avut şi unele efecte colaterale. M-am tot întrebat dacă Fernanda Herford nu glumise când se referise la pensiune, până când s-a întâmplat să citesc un articol în *The Times* la începutul lunii august: o

companie purtând numele Discover Britain (Descoperă Marea Britanie), cu sediul la Worcester, a început o campanie de recrutare a acelor Nume de la Lloyd's cărora le lipseau banii lichizi şi care erau dispuse să-şi închirieze casele ca pensiuni de lux. (Directorul companiei declara: „Avem sub contract Nume din Cotwolds şi din comitatele limitrofe Londrei. Clienţii noştri străini au astfel şansa să întâlnească britanici înstăriţi şi să stea în unele dintre casele cele mai frumoase din Anglia.") Piaţa obiectelor de preţ şi casele de licitaţie au cunoscut la rândul lor un reviriment, trezindu-se cu tranzacţii dintre cele mai spectaculoase. Boxerul Henry Cooper a vândut prin Sotheby, pentru suma de patruzeci şi două de mii de lire, cele trei centuri Lonsdale (obţinute după trei meciuri în care şi-a apărat cu succes titlul de campion la categoria grea). Comerţul cu vin a beneficiat de asemenea de situaţia creată la Lloyd's. Stephen Browett, director la firma Farr Vintners, confirmă că mai multe pivniţe de vinuri particulare au fost subit scoase la vânzare.

— Nimeni nu spune: „Vând pentru că sunt la ananghie, am pierdut o mulţime de bani." Pe de altă parte, deseori, scuzaţi jocul de cuvinte, bunul cel mai lichid pe care îl posedă este vinul. Se pretează mai uşor la o vânzare rapidă decât operele de artă, automobilele sau orice altceva.

Din acest motiv, Farr Vintners înserează în *Financial Times* reclame în care se oferă să cumpere vinoteci private. După părerea lui Browett, recenta prăbuşire a preţurilor înregistrată pe piaţa vinurilor de Porto este o consecinţă colaterală a evenimentelor de la Lloyd's. Ipoteza este confirmată în mod paradoxal de oferta de astfel de vinuri provenind din recolta anului 1991 a firmei Messrs Berry Bros & Rudd din Saint James, casa de vinuri din Londra cu cea mai lungă tradiţie şi cu o clientelă pe măsură. Printre argumentele invocate pentru achiziţionarea câtorva lăzi Churchill, Dow, Warre, Graham sau Quinta Vesuvio se afla şi următorul: „Vinul de Porto din 1991 este în acelaşi timp o investiţie solidă, dacă, Doamne fereşte, va fi nevoie să fie vândut peste ani, fie din cauza abstinentei deocamdată neremarcate a urmaşilor, fie din pricina unor pierderi neprevăzute la Lloyd's."

Lloyd's este supus în prezent celei mai lungi şi mai indezirabile examinări din istoria sa. Nenorocirile pe care le traversează nu trezesc însă decât puţină compasiune în rândul opiniei publice. Sentimentul de milă, atât de generos revărsat asupra oricărui biet câine beteag care traversează în

mod întâmplător paginile presei de senzaţie, este refuzat Numelor de la Lloyd's vehement, puritan, ba chiar râzând ludic. În parte, acest lucru e de înţeles, dat fiind că există cazuri care merită cu mult mai mult compasiunea publicului: de pildă, pensionarii grupului de presă Mirror, al cărui fond de pensii a fost jefuit în mod sistematic de Robert Maxwell, un Nume la Lloyd's, pentru propriile sale interese financiare. Pe de altă parte, şi acesta este motivul principal, reacţia amintită este o chestiune de clasă, invidie, jubilaţie mascată sub grimase afectate şi de aclamare a sfântului bun-simţ. Când stăpânul este nevoit să-şi vândă cana de botez, cazul trezeşte mereu o stare de exultare socială şi de *schadenfreude* subalternă. Nu ni s-a spus însă de mici că totul pe lumea asta are un preţ, că nu capeţi nimic pe degeaba şi cu atât mai puţin o invitaţie la prânz, şi toate celelalte clişee ale celor prudenţi? Cei care se află la mare distanţă de Lloyd's şi de cercurile sale sociale îşi pot permite să privească lucrurile dintr-o perspectivă şi mai amplă; ei îşi pot închipui, în cadrul unei stranii şi deconcertante teorii a distribuţiei bunăstării, un fel de justiţie socială, morală chiar, în transferul de bani de la englezul cu o avere confortabilă, jucător de golf, către, să zicem, un bătrân marinar american, suferind de azbestoză în stadiu terminal. Dacă situaţia ar fi chiar atât de simplă, ceea ce, desigur, nu e, după cum se dovedeşte în cele din urmă.

Numele de la Lloyd's îşi dau seama că, în afara lumii lor închise, nu pot conta pe solidaritatea nimănui.

— Nu te bucuri de compasiune, mi-a declarat o femeie de afaceri în vârstă de treizeci şi ceva de ani. Oamenii se uită la tine şi gândesc: nu contează, trebuie să fie o javră bogată.

Bogată, dar nu ultrabogată. Mai mult chiar, pentru o tânără de douăzeci şi cinci de ani, cât avea când a încheiat contractul cu Lloyd's, s-a comportat aproape dezolant de prudent. Un Nume la a treia generaţie, ea a lucrat timp de câţiva ani în City-ul londonez, după ce a absolvit facultatea, şi a dispus de toate avantajele iniţiaţilor în afacerile bancare: a apelat la agenţii tatălui ei, care i-au indicat afacerile bune şi au avertizat-o asupra sectoarelor cu risc mare ale pieţei. A ştiut să încheie poliţe suplimentare de tip stop-loss pentru a limita eventualele pierderi. În felul acesta, considera că a făcut tot ce-i stătea în putinţă pentru a proteja banii pe care îi moştenise de la bunicul ei. A încheiat primul contract cu Lloyd's în 1986, a obţinut un mic beneficiu în primii doi ani, iar în următorii trei a pierdut întregul fond cu care intrase

în afacere. Acum a renunţat, nu numai pentru că nu mai are bani pe care să-i declare drept gaj, ci şi pentru că „Nu mai suport tensiunea. Trebuie să mă obişnuiesc cu gândul că voi pierde toţi banii. Măcar dacă i-aş fi cheltuit pe distracţii.” Nu dă în niciun fel vina pe agenţii ei (tatăl continuă să facă tranzacţii prin ei), dar regretă într-un context mai larg.

— Când eram tânără, bărbaţii cei mai proşti pe care îi cunoşteam se angajau la Lloyd’s. Ar fi trebuit să mă gândesc. La şcoală, am avut un prieten care nici măcar la Marină nu a fost în stare să intre. De cinci ori a dat examenul minim de matematică şi de cinci ori a picat. A intrat apoi la Lloyd’s. Ar fi trebuit să-mi dau seama de atunci.

Cel care şi-a dat seama a fost Max Hastings, redactorul-şef al ziarului *Daily Telegraph* din 1986. El i-a declarat o dată unui membru al consiliului de redacţie:

— Rupert, nu m-am angajat la Lloyd’s pentru că toţi tâmpiţii cu care am fost la şcoală păreau să se angajeze acolo. Şi asta m-a speriat (Hastings a făcut şcoala la Charterhouse).

Din punct de vedere istoric, prostia nu a reprezentat un handicap deosebit pentru compania Lloyd’s, cel puţin, nu unul care să se soldeze inevitabil cu sărăcirea membrilor ale căror interese se presupunea că le reprezinţi ca angajat al firmei. Actualul preşedinte de la Lloyd’s, David Rowland, s-a exprimat astfel într-un interviu televizat acordat în octombrie:

— În anii şaizeci şi la începutul anilor şaptezeci, Lloyd’s avea un avantaj al costurilor faţă de restul lumii de circa 5-7%. Cu alte cuvinte, un agent de la Lloyd’s, chiar şi dacă era prost, tot făcea bani, pentru că, în cunoştinţă de cauză sau nu, el putea folosi acest avantaj pentru a beneficia de o rată mai mică a dobânzilor, de comisioane mai mari, de oricare dintre instrumentele bancare competitive.

Şi cum stau lucrurile astăzi? La sfârşitul anilor optzeci, Lloyd’s opera, în opinia lui Rowland, la o rată a costurilor dezavantajoasă, întrucât concurenţa îşi eficientizase tranzacţiile.

— Trebuia să fii extrem de deştept să faci bani ca agent la Lloyd’s.

Lloyd’s nu a intrat în actuala criză, despre care iniţiaţii şi cei mai puţin iniţiaţi sunt deopotrivă de acord că s-ar putea solda cu un dezastru — numai

din cauză că a angajat un număr disproporţionat de mare de absolvenţi ai Şcolii Charterhouse, persoane cu nume lungi şi minţi scurte. Anii optzeci au înregistrat un număr excepţional de mare de catastrofe în lume, ale căror note de plată au aterizat pe birourile funcţionarilor de la Lloyd's. Desigur că asigurătorilor le sunt pe plac catastrofele. Mai mult chiar, ei depind, într-o oarecare măsură, de catastrofe. Femeia de afaceri de mai sus mi-a relatat sinistra satisfacţie profesională cu care a reacţionat un prieten din branşă la prăbuşirea unui jumbojet al liniilor aeriene japoneze, în 1985. În fond, aceasta este logica afacerii: dacă nu ar exista spărgători, nimeni nu şi-ar asigura casa contra furturilor, într-o lume perfectă din punctul de vedere al asigurătorilor, catastrofele ar trebui să se producă, dar la intervale convenabile — îndeajuns de des pentru a menţine treze temerile deţinătorilor de poliţe, a ridica primele şi a extrage cât mai mult profit înainte de a veni rândul companiei să dea curs cererilor de despăgubire. Furtunile care au bântuit Europa în 1987 au fost, se spune, cele mai devastatoare din ultimii două sute de ani. Acest lucru nu a împiedicat însă Natura să se dezlănţuie cu aceeaşi forţă distrugătoare numai trei ani mai târziu. Ghinion pentru asigurători. Apoi au fost mai multe uragane, în special Alicia, Gilbert şi Hugo, distrugerea platformei marine Piper Alpha din Marea Nordului, naufragiul petrolierului *Exxon Valdez* şi cutremurul de pământ produs la San Francisco în 1989.

Aceste pierderi mult mediatizate nu constituiau în sine o ameninţare pentru Lloyd's. Asocierea cu dezastre celebre este întrucâtva sexy. Lloyd's a asigurat pachebotul *Titanic,* a avut de plătit despăguriri de o sută de milioane de dolari după cutremurul din 1906 de la San Francisco, a încheiat un contract de asigurare pentru avionul particular Junkers al lui Hitler, a făcut o avere din poliţele de asigurare „de viaţă şi piese de schimb" emise în timpul atacurilor asupra Londrei cu rachetele germane V-l şi V-2, a garantat construcţia Bay Bridge, care leagă San Francisco de Oakland, a obţinut beneficii substanţiale în urma Războiului din Golf. Mai puţin prestigioasă şi cu mult mai nefastă pentru Numele de la Lloyd's a fost conştiinţa tot mai clară în deceniile opt şi nouă a amplitudinii pericolelor prezente şi viitoare în două domenii: poluarea şi azbestoza. Acestea erau afaceri cu „termen lung de lichidare", în care o poliţă de asigurare putea fi activată mulţi ani după încheierea ei. Uneori, poliţele fuseseră încheiate la Lloyd's. Alteori, ele fuseseră încheiate în Statele Unite şi reasigurate la Lloyd's. În fine, nu rare erau cazurile în care asigurarea fusese făcută la Lloyd's, reasigurarea

perfectată în Statele Unite, pentru ca apoi o nouă reasigurare să fie încheiată la Lloyd's. Oricum ar fi stat lucrurile, odată ce au început să sosească cererile de despăgubiri, odată ce avocaţii americani s-au pus pe treabă şi tribunalele americane au început să pronunţe verdicte generoase, factura la Lloyd's a căpătat proporţii enorme.

O altă problemă, mai degrabă internă, a constituit-o practica reasigurării, foarte populară printre agenţii de la Lloyd's în anii optzeci. La fel ca bookmaker-ii care, confruntaţi cu o avalanşă de pariuri pe calul favorit la derby-ul din Kentucky, transferă o parte din bani pe numele unei alte agenţii pentru a-şi reduce riscurile potenţiale, asigurătorii recurg la o stratagemă similară. Dar, în timp ce în lumea precaută a curselor de cai, o agenţie de pariuri transferă unei alte firme o parte a riscurilor, Ia Lloyd's riscul nu părăsea registrele companiei. Asigurătorii unui risc major recurg la o reasigurare pentru cazul în care cererea de despăgubire depăşeşte o anumită sumă. Reasiguratorii, la rândul lor, se înarmează cu o nouă asigurare, şi tot aşa de-a lungul lanţului. Avantajul la Lloyd's era că, la fiecare reasigurare, agentul primea o primă, iar brokerul un comision. Deseori, aceeaşi afacere putea trece de mai multe ori prin aceleaşi agenţii, spre avantajul pe termen scurt al fiecăreia. Sistemul a devenit cunoscut sub numele London Market Excess sau LMX, iar lanţul de reasigurări era numit în limbaj familiar „spirala". Logica sistemului se baza pe credinţa, sau speranţa — că şansele ca despăgubirile să depăşească o anumită sumă erau mici: o furtună poate spulbera o mie de acoperişuri, dar nu zece mii; pe o platformă petrolieră marină se poate produce o explozie mică, nu însă şi una mare. Din acest motiv, pe măsură ce te apropiai de vârful spiralei, ratele deveneau mai mici şi reasiguratorii finali erau din ce în ce mai puţin pregătiţi pentru eventualitatea unui dezastru de proporţii. Lucrurile se petrec ca la jocul „dă-o mai departe": te distrezi de minune până se opreşte muzica. După aceea, afacerea devine foarte scumpă. În cazul platformei Piper Alpha, de pildă, care a sărit în aer în iulie 1988, suma de bază a asigurării era de şapte sute de milioane de dolari. Ea a fost însă de mai multe ori reasigurată, spre marele folos al agenţilor şi curtierilor, astfel că la capătul spiralei de reasigurări, prin sistem se scurgea un total de cincisprezece miliarde de dolari, „ceea ce înseamnă, după cum comenta un agent — că afacerea trebuie să fi trecut prin unele agenţii de cincizeci de ori". În cele din urmă, marii păgubiţi au fost Numele de la Lloyd's: în 1989, doar paisprezece din agenţiile implicate în sistemul LMX au înregistrat

pierderi de nouă sute cincizeci şi două de milioane de lire sterline, aproape jumătate din deficitul total al companiei.

Sistemul London Market Excess s-a născut dintr-o serie de motive conexe: cupiditate, desigur; uşurinţa cu care putea fi aplicat („Cel mai uşor mod de a face bani era să te angajezi într-o curbă a spiralei", remarca un agent); existenţa pe piaţa financiară a unor fonduri nefolosite. Afaceri ireale ca LMX prosperau pentru că nu existau suficiente afaceri reale care să fie asigurate. Cauza acestei situaţii o constituia faptul că, în decursul anilor optzeci, numărul membrilor de la Lloyd's şi deci capacitatea financiară de care dispunea compania s-au extins cu mult mai rapid decât piaţa de asigurări.

Din lista cu Nume celebre de la Lloyd's, pe care am prezentat-o mai sus, unele erau, după cum s-a putut vedea, extrem de distinse, iar altele mai puţin distinse. La mijlocul anilor şaptezeci, lista cu membri a atins cote himalayene. Între 1955 şi 1975, numărul membrilor aproape se dublase, crescând de la trei mii nouă sute şaptesprezece la şapte mii şapte sute zece. Până în 1978, numărul s-a dublat practic din nou, ajungând la paisprezece mii o sută treizeci şi patru. În anii optzeci, numărul a făcut un salt spectaculos, atingând în 1989 suma-record de treizeci şi patru de mii două sute optsprezece. Numai în anul de graţie 1977, în sistem au fost admise trei mii şase sute treizeci şi şase de noi Nume. În 1953, numărul total al membrilor fusese de doar trei mii trei sute nouăzeci şi nouă. Între timp se schimbaseră nu numai caracteristicile membrilor, ci şi metoda de recrutare. Trecute erau vremurile când un baron în costum de tweed decidea la un pahar de Porto vechi, după ce vânase o groază de potârnichi, că a sosit timpul să propună acceptarea tânărului Marmaduke printre Numele de la Lloyd's. Venise vremea recrutorilor activi, mereu gata să bântuie ţara în căutare de afaceri: un contabil sugerând văduvei că Lloyd's este un loc sigur de plasare a moştenirii, misitul plătit cu comisioane care racolează membri la dineuri, agentul specializat în recrutarea într-un segment anume al celor cu salarii grase. În unele cazuri, continua să fie o chestiune vorbită în şoaptă:

— Aş putea, probabil, să te înscriu la Lloyd's, bătrâne.

De cele mai multe ori însă, demersul era mult mai făţiş, sau, dacă preferaţi, profesional. În iunie 1988, Nicholas Lander şi-a vândut

restaurantul celebru din Soho, L'Escargot, tranzacţie semnalată de presă. La scurt timp după aceea, un agent contabil pe care nu-l întâlnise nicio dată i-a dat telefon şi a început să ridice în slăvi avantajele fiscale rezultate dintr-o înscriere la Lloyd's. Lander a respins oferta, în parte din precauţie („Nu înţeleg lumea asigurărilor şi reasigurărilor"), dar mai ales dintr-un motiv mult mai precis:

— Doar nu era să-mi dau banii pe mâna unei bande de cretini din înalta societate, care să aibă cu ce se amuza.

Alţii se arătau flataţi. Un agent din Hamilton, Ontario, a recrutat patruzeci şi mai bine de doctori şi dentişti canadieni. În Anglia, recrutorul Robin Kingsley, al cărui tată jucase tenis în Cupa Davis, s-a folosit de relaţiile sale la Wimbledon pentru a racola un întreg vestiar de Nume pentru agenţia sa din Lime Street: Virginia Wade, Buster Mottram şi tatăl său, Mark Cox, şi soţia fostului campion britanic Roger Taylor. Mottram a fost abordat în 1983, pe când făcea un duş după ce pierduse un meci de dublu la Wimbledon. Zece ani mai târziu, avea să facă un duş cu mult mai rece: multe din Numele înregistrate la agenţia din Lime Street fuseseră trecute în sistemul LMX şi se îndreptau acum către pierderi de câte două milioane de lire sterline fiecare. La vremea recrutării, argumentul cu care cei de la Lloyd's atrăgeau categorii de persoane precum stelele de tenis era destul de plauzibil: Eşti încă tânăr, dar nu e exclus să fi atins deja nivelul maxim de venit. N-ar fi bine să pui de pe acum ce ai agonisit la lucru, pentru momentul când vei lăsa racheta din mână? Pe deasupra, lucrurile se petreceau în anii optzeci, deceniul nouă al doamnei Thatcher. Banii noilor veniţi erau la fel de buni ca cei ai membrilor vechi, iar, din acest punct de vedere, Lloyd's devenea o instituţie mai democratică. Condiţiile financiare pentru a fi primit în club erau mai puţin stricte, iar regulamentul era departe de a fi supravegheat riguros (teoretic, nu ţi se permitea să-ţi incluzi domiciliul principal în declaraţia de avere pe care o depuneai drept garanţie, dar Lloyd's accepta în loc cu bucurie o garanţie bancară, ceea ce echivala cu includerea reşedinţei, căci banca emitea garanţia numai pe baza unei ipoteci). Nou îmbogăţiţi se îmbulzeau să devină membri la Lloyd's. Dar una dintre diferenţele dintre averile noi şi cele vechi este că primele sunt mult mai fragile. Membrii vechi au în general mai mulţi bani decât noii veniţi, ceea ce constituie un avantaj când se ajunge la conceptul de responsabilitate nelimitată. Pe deasupra, banii celor vechi, aflându-se la Lloyd's de mai mult

timp, erau de cele mai multe ori repartizaţi în afaceri mai sigure şi mai profitabile. Noii veniţi aveau tendinţa să fie mai puţin precauţi, sau se lăsau mai uşor duşi de nas. La începutul anilor optzeci, în cursul unei discuţii pe tema răspunderii morale a companiei, un agent a făcut următoarea remarcă, brutală sau realistă, cum vreţi să o luaţi — despre noii membri:

— Dacă Dumnezeu n-ar fi vrut să le ia lâna, nu le-ar fi făcut oi.

Pentru majoritatea observatorilor externi, Lloyd's părea în anii optzeci o companie înfloritoare: numărul membrilor în continuă creştere, o rată tot mai înaltă a profitului, o instituţie veche reuşind să se adapteze la cerinţele lumii moderne, iar dovada simbolică a reuşi-tei procesului de adaptare o constituia noul sediu al companiei. Clădirea proiectată de Richard Rogers, inaugurată în 1986, este spectaculoasă şi somptuoasă: o elegantă fabrică financiară care, la momentul respectiv, dispunea de cel mai mare atrium din Europa. Construit după principiile tehnicii de ultimă oră, ale economiei de energie şi flexibilităţii maxime a spaţiului interior, sediul firmei Lloyd's este, întocmai precum clădirea Beaubourg — o construcţie întoarsă pe dos, cu toate conductele, cablurile şi ascensoarele plasate în exterior, permiţând astfel spaţiului interior să fie complet liber şi degajat, fără niciun fel de instalaţii centrale interioare. Clădirii îi lipsesc în mod deliberat exploziile de culori de la Beaubourg: în afară de un galben-pal aplicat elegantelor ascensoare germane, o pată de roşu pe sistemele de alarmă contra incendiilor şi de verdele în care sunt vopsite numerele etajelor, culorile sunt şterse şi scăldate într-o lumină blândă, care pare să priască concentrării maxime necesare afacerilor băneşti. Unul dintre partenerii lui Richard Rogers mi-a mărturisit:

— De fapt, ni s-a dat mână liberă în ce priveşte alegerea culorii, atâta vreme cât ne limitam la gri.

Rezultatul previzibil a fost izbucnirea unei „polemici", în cursul căreia, în mod la fel de previzibil, câţiva jurnalişti nespecialişti au deplâns starea arhitecturii moderne, anticipând servil opiniile prinţului de Wales. Clădirea a prilejuit şi câteva glume bune. Lloyd's, spunea una, a luat fiinţă într-o cafenea şi şi-a dat obştescul sfârşit într-un filtru de cafea. Potrivit unui alt banc, sediul Lloyd's era singura clădire din Londra cu maţele pe dinafară şi furunculele pe dinăuntru.

În atelierul gri destinat fabricării de bani lucrează agenţi în costume sobre, care nu încalcă regulamentul privind obligativitatea culorii gri decât cu umbrelele mari, vărgate. Curtieri purtând genţi de piele burduşite cu documente se înghesuie în jurul „boxelor” în care se află birourile agenţilor şi pândesc atent, ca elevii din clasa a şasea pe lângă un director de şcoală, până când agentul e gata să-i primească. Nu este nici pe departe scena plină de strigăte şi gesticulaţie care face ca tranzacţiile cu acţiuni să semene cu un sport de contact. Aici sunt ecrane de computer şi discuţii intense, dar discrete, se fac schimburi de hieroglife notate pe bucăţi de hârtie şi testosteronul curge în tăcere: din cei trei mii cinci sute nouăzeci şi trei de membri actuali ai personalului, agenţi, curtieri — doar o sută optsprezece sunt femei. Subalternii în livrea, cunoscuţi sub numele de „valeţi”, sunt şi ei toţi bărbaţi şi fac parte dintre elementele disparate care mai amintesc de tradiţia companiei Lloyd’s. Cel mai faimos dintre aceste vestigii este Clopotul Lutine, care tronează în holul central al clădirii, protejat într-un edificiu ciudat din lemn de mahon, un hibrid între un baldachin de catedrală şi din acel tip de ghişeu supraînălţat, ocupat de patroană într-un restaurant franţuzesc de modă veche. Clopotul a fost recuperat în 1857 de la bordul vasului *Lutine,* asigurat de Lloyd’s. De atunci, există ritualul tragerii clopotului: o dată pentru dezastre, de două ori pentru veştile bune. Zece metri mai încolo, expuse pe un pupitru larg din mahon, sunt două registre de pierderi maritime. Cel din stânga, scris cu pană de gâscă şi cu litere maiestuoase, consemnează dezastrele produse cu o sută de ani în urmă. În registrul din dreapta, cu o scriere mai puţin impunătoare, sunt notate catastrofele săptămânii curente. La 19 iulie, registrul contemporan semnala acalmie pe oceanele protejate de Lloyd’s. De o săptămână nu se produsese nimic demn de raportat, nimic deosebit de luni, 12 iulie, când fuseseră notate următoarele evenimente: „Zam Zam St Vincent şi Grenadines motor tonaj de 1 588 construit 1966 abandonat în stare de scufundare lat. 12,00 nord, long. 49,45 est 9 iulie Radio Bahrain.” Şi dedesubt, o anecdotă mai puţin obişnuită: „Ham 308 dragă cu motor olandeză explozie în sala motoarelor, avariată grav după ce a colectat o bombă lângă insula Tsing Yi, Hong Kong, 25 februarie. Reglat drept pierderi totale generate de război, tonaj 5 613, construit 1968.”

Sus, la etajul al unsprezecelea, se află un alt loc tradiţional al companiei Lloyd’s: Sala Adam, mutată din Bowood House, Wiltshire, reinstalată succesiv în diversele sedii ale companiei şi îndeplinind funcţia

de sală de şedinţe a comisiei. Este dotată cu ornamente murale, lustre, tablouri, o masă lungă, fotolii, totul într-o combinaţie de culori care exclud griul. Sala este înconjurată de o galerie care îţi permite să faci turul încăperii şi să priveşti înăuntru. Sala Adam poate constitui un simbol adecvat al companiei: aici, Comisia Lloyd's se întruneşte într-un decor de epocă, într-un cocon arhitectural, izolată de lumea exterioară. Pe de altă parte, am putea la fel de bine să dăm simbolului un sens contrar. Este o încăpere care pare vetustă, dar la o privire atentă se dovedeşte a fi ticsită cu tehnică modernă: lustrele, de pildă, dispun de comutatoare cu reostat; la unul din capetele încăperii, un ecran imens răsare din planşeu, în timp ce, la celălalt capăt, un tablou pivotează pentru a dezvălui sala de proiecţie. Privită din acest unghi, sala comisiei este mai puţin o încăpere încărcată de vestigiile trecutului, cât una echipată pentru Goldfinger.

În drum spre comitatele din sud-vestul Londrei, am trecut pe lângă o pancartă indicând direcţia către Bowood House. Urma să fac o vizită unei văduve al cărei nume nu poate fi publicat, pentru că s-a dat pe mâna comisiei care se ocupă de membrii Lloyd's aflaţi în dificultăţi financiare provocate de tranzacţiile companiei. Contractul stipulează că nu trebuie să scapi nicio vorbă despre ei. Întrevederea noastră este iniţial umbrită de ştirea difuzată în această dimineaţă, potrivit căreia un avocat din nordul Londrei, un om de cincizeci şi unu de ani, s-a spânzurat, disperat de pierderile suferite la Lloyd's. Văduva sa a depus mărturie la parchetul din Homsey:

— I s-a spus că s-ar putea să fie declarat falit şi că nu va mai putea profesa ca avocat. A spus că i se cereau din ce în ce mai mulţi bani.

Este greu de estimat numărul „sinuciderilor de la Lloyd's", căci necazurile nu vin nicio dată singure şi rareori pot fi identificate drept cauza unică a unui suicid. Pe deasupra, nu există un birou central care să se ocupe de aceste statistici. Un Nume bine situat mi-a vorbit de „şapte, după ştiinţa mea".

Cei care nu sunt copleşiţi sau teribil de deprimaţi în urma experienţei lor cu Lloyd's devin probabil extrem de sceptici în ce priveşte piaţa asigurărilor, în orice caz aşa stau lucrurile cu văduva din West Country, în vârstă de peste şaptezeci de ani, care trăieşte împreună cu un mops vioi, ca să nu spun nevrotic, în jurul satului ei se întinde un imaş excesiv de îngrijit

şi plin cu vile transformate în pensiuni. Poneii Arabellei tropăie în padoc. Pe spatele autobuzului cu etaj, care tocmai trece, poţi citi o reclamă de recrutare a armatei. Fiecare a doua casă din zonă se cheamă La Poştalion sau La Potcovarul cel Bătrân. Văduva, pe de altă parte, locuieşte într-o fundătură anodină, într-o casă modestă dintre acelea pentru care un nume ar fi fost o fandoseală. Şi totuşi, mânată de un spirit sfidător, Văduva şi-a botezat casa, iar plăcuţa, din lemn închis la culoare, cu litere încrustate, negre este primul lucru care îţi sare în ochi odată ce deschizi poarta. Acest domiciliu, după cum se vede scris pe plăcuţă, se numeşte SDYOLLKCUF, ceea ce are o sonoritate celtică, sau poate din Cornwall. Dacă îl citeşti însă de la coadă la cap, cuvântul capătă o consistenţă cât se poate de anglo-saxonă.

— Aţi văzut asta? mă întreabă ea, în timp ce mopsul se repede prietenos la şireturile mele.

îmi înmânează o fotografie decupată din pagina pentru femei a cotidianului *Daily Maxi.* Poza o înfăţişează pe preşedinta Comisiei Lloyd's pentru cazurile de dificultate financiară, dr. Mary Archer, într-o rochie de la casa de modă franceză Nicole Manier: un model negru, până la genunchi, cu mâneci diafane şi umeri dublaţi. Imaginea este completată de o pălărie ornamentată cu pene de struţ sau cu ce Dumnezeu s-o fi folosind astăzi în locul lor.

— Costă probabil mai mult decât o să binevoiască să-mi aloce mie pentru subzistenţa pe un an, remarcă Văduva.

Pe marginea de jos a pozei a scris: „Această femeie nu este demnă de funcţia de preşedintă a comisiei." Nu îi răspund dacă am văzut sau nu poza, care îmi fusese arătată cu două zile înainte la casa din Chelsea a Milionarei Deficitare. Hotărât lucru, a devenit un mult circulat şi eficient instrument de stimulare a furiei.

Iată povestea Văduvei. Soţul ei a murit la mijlocul anilor şaizeci, perioadă când taxele de succesiune erau mai ridicate decât în zilele noastre, iar întreţinerea casei în care locuiseră amândoi devenea tot mai scumpă pentru punga ei.

— Contabilul mi-a sugerat să devin membru la Lloyd's şi, culmea ghinionului, mai aveam şi un văr care lucra la Lloyd's pentru Anthony

Gooda.

A început să garanteze afaceri în 1978. Prima iniţială de garanţie a fost de o sută de mii de lire sterline. Ulterior, ea a fost ridicată la o sută treizeci şi cinci de mii şi apoi la o sută optzeci şi opt de mii de lire, de ambele daţi, după cum mi-a relatat, „fără explicaţii”. În primii doisprezece ani, a avut un câştig de treizeci şi nouă de mii de lire. Era încredinţată, judecând după valoarea cecurilor, că era implicată în sectorul cu riscuri minime al pieţei de asigurări. Opinia era împărtăşită şi de contabil, care i-a spus chiar:

— Trebuie să fie o zonă lipsită de riscuri mari, dacă plătesc atât de puţin.

Apoi au început să vină facturile. Prima s-a ridicat la o sută douăzeci de mii de lire sterline, din care a reuşit să achite optzeci de mii. Pe urmă lucrurile au escaladat. Ca şi Fernanda Herford, trăise cu iluzia vagă că tranzacţiile ei cu Lloyd’s se ghidau după o lege nescrisă a echităţii şi că nu va pierde, nu va putea pierde, nu era moral să piardă mai mult decât suma pe care o garantase. Dar, oricât de pedant sau sâcâitor ar părea, noţiunea de responsabilitate nelimitată denotă exact acest lucru:

— M-au informat că le datorez trei sute cincizeci de mii de lire sterline.

Cum a reacţionat?

— Am început sa umblu haihui, cu un sentiment copleşitor de vid. Am depăşit această stare numai cu gin şi amică, e un remediu homeopatic pentru stările de şoc, şi cu ajutorul, Dumnezeule, multor prieteni.

Pentru a evita să fie citată la tribunalul pentru datornici, s-a adresat Comisiei speciale de la Lloyd’s.

— Ne-a luat trei săptămâni să completăm un formular.

Se plânge de „scrisorile arogante” primite de la comisie şi de tăcerile lungi ale acesteia. În aşteptarea propunerilor pentru reglementarea situaţiei, se simte dată uitării.

— Mi-au spus: „Veţi trăi cu o sumă anuală fixă, pe care o vom stabili”, dar nu catadicsesc să numească suma.

Văduva cunoaşte totuşi procedura:

— Vor lua toate fondurile mele de la Lloyd’s, iar când mor, vor lua casa. Va trebui să le pun la dispoziţie veniturile din restul de capital de care dispun. Capitalul, desigur, le va reveni tot lor.

Dintr-o persoană care se ocupa de cai timp de douăsprezece ore pe zi şi se baza pe Lloyd’s să îi asigure un mic venit suplimentar, a devenit un om care aproape în fiecare zi pierde câteva ore cu formulare, cereri, grupuri de acţiune etc.

— Lucrul cel mai grav e poşta. Intri pur şi simplu în panică atunci când vine.

Dintr-o persoană care credea că Lloyd’s este „instituţia cea mai cinstită din câte există pe lume”, a ajuns să o considere „o cloacă a necinstei”. Dintr-un învestitor la Lloyd’s, a devenit un caz social al companiei.

Văduva este exact tipul de om care n-ar fi trebuit să devină nicio dată un Nume, iar ea ştie acest lucru.

— Au acceptat atâţia oameni cu venituri mici, ca mine, tocmai pentru a realiza o distribuţie mai largă a riscurilor.

în aceeaşi zi, am avut o convorbire cu un Nume situat la capătul celălalt al spectrului social, care întrunea caracteristicile învestitorului clasic de la Lloyd’s, Peter Dewe-Mathews a fost expert contabil timp de zece ani, după care a început să înfiinţeze şi să vândă centre de îngrijire medicală. În cursul convorbirii, nu reuşim să stabilim dacă i s-ar potrivi denumirea de antreprenor şi, în cele din urmă, convenim să folosesc termenul numai în

ghilimele. A început tranzacţiile cu Lloyd's în 1987, când, deţinând multe acţiuni ale unei companii al cărei membru fondator fusese, şi-a propus să le folosească pentru a obţine un câştig mai mare decât dividendele de circa trei procente. Spera ca prin Lloyd's să-şi rotunjească câştigul de la 3 la aproximativ 5%.

— Părea un lucru rezonabil, îşi aminteşte el.

De fapt, 1987, un an după inaugurarea noului sediu, a fost probabil momentul cel mai nefast pentru a începe tranzacţii la Lloyd's. În anul acela, ultimul dintr-o serie care a cunoscut o explozie de recrutări, au fost admişi două mii cinci sute şaptezeci şi doi de noi membri, după care a început pârjolul portofelelor.

Dewe-Mathews, spre deosebire de Văduvă, era îndeajuns de versat în tranzacţiile financiare ca să-şi ia măsuri de precauţie la tot pasul. A concediat o primă firmă de agenţi pentru că i-a găsit „o bandă de traficanţi". A încheiat o asigurare de limitare a pierderilor. S-a retras din proprie iniţiativă dintr-o agenţie, după ce a constatat că angajaţii nu erau în stare să facă bilanţuri contabile; s-a gândit că, dacă nu făceau doi bani în contabilitate, nu erau probabil prea străluciţi nici în domeniul asigurărilor. Şi a fost bine consiliat când s-a interesat de afacerile LMX şi i s-a spus să se ferească de ele „timp de câţiva ani". Ştia să se descurce, ştia să interpreteze un bilanţ contabil, abilitate care le lipsea mai tuturor Numelor străine de branşă, şi s-a angajat în tranzacţii, după cum spune, cu „ochii larg deschişi". Cât a câştigat în aceste condiţii? Râde.

— Nu am câştigat nicio leţcaie.

În primul an a scăpat fără pierderi, iar apoi… îmi spune confidenţial o cifră. A avut pierderi mari. Are de gând să se retragă? Deocamdată nu.

— Asigurările funcţionează în cicluri de opt până la zece ani. Ceea ce înseamnă că anii '93, '94 şi '95 vor fi teoretic excelenţi. Dacă nu au mijloacele să facă profituri, ce viitor mai pot avea?

într-un discurs ţinut în Camera Comunelor, un parlamentar conservator a calificat epidemia de pagube din rândul Numelor de la Lloyd's drept „SIDA păturii superioare a clasei de mijloc". O metaforă lipsită de gust, dacă vreţi, dar care permite stabilirea unui paralelism între cele două

fenomene. Mai întâi, există un moment, un moment-cheie, de obicei un moment de nepăsare, când un Nume are relaţii financiare neprotejate cu Lloyd's, atunci când el sau ea acceptă principiul răspunderii nelimitate. Apoi, urmează o perioadă când lucrurile merg straşnic, când Numelui i se pare că banii izvorăsc din piatră seacă. Într-o a treia fază, înţelegi catastrofa, îţi dai seama că eşti pierdut, că viaţa ţi s-a schimbat pentru totdeauna şi că alţii te vor arăta cu degetul fără cea mai mică simpatie şi vor căuta să te dea drept exemplu negativ într-o predică morală. Iată ce se întâmplă când vrei prea mult de la viaţă, când eşti prea lacom, când nu te gândeşti la consecinţele acţiunilor tale, când asculţi glasurile de sirenă ale voluptăţii banului.

Seducţie şi trădare. Primele avansuri vin când eşti mai destins: pe terenul de golf, în cadă, după un meci la Wimbledon, la un dineu.

— Eşti tratat regeşte, mi-a confirmat Fernanda Herford.

Clive Francis, fost comandant de escadrilă în Forţele Aeriene Regale, mi-a spus:

— Am căzut pradă măgulirilor şi lăcomiei.

Am vorbit cu o femeie care s-a înscris la Lloyd's pentru că viaţa ei conjugală era pe cale să se destrame şi un prieten bancher i-a sugerat că un contract cu Lloyd's îi va garanta securitatea financiară (între timp a pierdut de patru sau cinci ori banii pe care i-a avut cândva, o milionăreasă deficitară la pătrat). Lloyd's a exercitat o atracţie atavică la fel de mare, dacă nu chiar mai mare, asupra noilor îmbogăţiţi. Buster Mottram se descrie drept „hipnotizat de mitul Lloyd's". Fata unui sindicalist, ea însăşi o femeie cu un bun-simt solid, mi-a spus:

— Am crescut într-o locuinţă socială, iar apartenenţa la o instituţie respectată îţi dă sentimentul unei împliniri.

Această normală vanitate umană a fost exploatată cu brutalitate în anii optzeci.

Raporturile financiare neprotejate cu Lloyd's au loc la sediul companiei şi nu la tine acasă. Mai întâi, agentul trece în revistă condiţiile contractului de adeziune al viitorului membru. Amintirile legate de această consiliere variază în funcţie de experienţele ulterioare ale Numelui. Cei pe

care i-am întâlnit şi ale căror afaceri au mers bine, sau, cel puţin, nu au fost dezastruoase — îşi aminteau explicaţiile serioase. Cei care au suferit pierderile cele mai grave îşi amintesc doar de atmosfera jovială care, privită retrospectiv, pare insultătoare.

— Sigur că am înţeles conceptul de răspundere nelimitată, dar în cursul discuţiei s-a râs excesiv de mult, afirmă Fernanda Herford.

Lui Buster Mottram i s-a spus că răspunderea nelimitată era o chestiune teoretică, „ceva precum căderea unui meteorit în centrul Londrei, un act divin, nimic altceva". Unei muziciene bine-cunoscute i s-a explicat:

— Dacă aveţi douăzeci de mii de lire sterline la bancă, nu veţi avea nevoie nicio dată de o garanţie mai mare. Şi dacă sunteţi tipul de om care nu poate dormi noaptea din această pricină, încheiaţi o poliţă de asigurare suplimentară pentru a limita pierderile (ea şi soţul ei au încheiat în decursul anilor douăzeci şi nouă de astfel de poliţe, iar pierderile lor cumulate se ridică la patru milioane de lire).

Văduva din West Country îşi aminteşte de felul în care a fost ademenită de subalternii agentului Anthony Gooda:

— Mi-au spus: „Aţi înţeles, nu-i aşa, că veţi fi prevenită de pericolul reprezentat de responsabilitatea nelimitată?" şi i-am întrebat dacă să mă retrag, iar ei au izbucnit în râs şi mi-au zis: „Absurd. Nicio dată nu s-a întâmplat aşa ceva şi nici nu o se întâmple. Am primit o lovitură cu ocazia uraganului Betsy, dar ne-am pus pe picioare în scurt timp."

Pregătit astfel, Numele este invitat în faţa Comisiei Rota de la Lloyd's, unde lucrurile îi sunt explicate din nou. Comisia Rota constă din doi membri de frunte ai companiei şi un secretar de protocol, sau, dacă preferaţi descrierea Văduvei din West Country, „din trei babalâci senili". Sir Peter Miller, preşedintele companiei între 1984 şi 1987, îşi amintea în 1991 de felul în care îi iniţia pe noii membri în secretele tranzacţiilor de la Lloyd's:

— Exemplul la care recurgeam de obicei, dacă îmi aduc bine aminte, era că, pentru riscul asumat, răspundeai până la ultimul bănuţ, până la ultima pereche de butoni de manşetă, iar dacă era vorba de o femeie, îi spuneam: răspunzi, draga mea, până şi cu cerceii din ureche.

Expresia „până la ultimul buton de manşetă” este un clişeu faimos la Lloyd’s, face parte din mistica firmei, din atracţia cvasisexuală exercitată de posibilitatea teoretică a unor pagube, pusă în balanţă cu atracţia mult mai mare a unor câştiguri aproape certe. Majoritatea Numelor cu care am vorbit îşi aminteau de acele cuvinte sau de ceva similar. Nimeni nu a sugerat că membrii Comisiei Rota ar fi disimulat natura conceptului răspunderii nelimitate. Pe de altă parte, puţini îşi aduc aminte de această ocazie ca fiind altceva decât o ceremonie inofensivă.

Femeia de afaceri trecută de treizeci de ani care, la douăzeci şi cinci avusese parte de o onorantă iniţiere personală în misterele companiei, îşi amintea „de prostia petrecută în faţa unei mese. Aştepţi afară împreună cu agentul, după un prânz bun pe banii lui. Totul pare să ducă spre ceva grandios şi o mare onoare, dar când te duci sus, la comisie, dai peste oameni înţoliţi la patru ace şi totul se termină în câteva secunde.”

Alte Nume au fost admise în grupuri variind de la doi sau trei până la douăzeci şi mai bine. Clive Francis, fostul comandant de escadrilă, nu uită momentul când au fost pronunţate cuvintele sacre „răspundere nelimitată”. Nu le uită pentru că, imediat, agentul său i-a dat un ghiont şi i-a şoptit:

— Sunt obligaţi să spună asta.

într-adevăr, este obligaţia lor. Cincisprezece ani mai târziu, el are datorii de peste două milioane de lire sterline.

Ceea ce doar puţine Nume racolate în anii optzeci g şi-au dat seama este că recrutorului i se plătea deseori un comision. Sigur, îţi ziceai, tipul care bea la masa mea, îmi admira tablourile şi murmura: „Aş putea să te introduc la Lloyd’s, bătrâne” nu putea fi interesat de un comision. La urma urmelor, erai invitat să aderi la un club select, în care membrii erau toţi de aceeaşi parte a baricadei, nu-i aşa? Francis a descoperit însă ulterior că persoana care i-a recomandat cu atâta căldură soluţia Lloyd’s a căpătat drept mulţumire un cec în valoare de trei mii de lire sterline. Altor vânători de comisioane li se poate acorda un premiu anual: cinci sute de lire, să zicem, pentru fiecare an în care Numele rămâne credincios agentului pentru care a fost recrutat pe căi atât de dubioase. Şi comisioanele sunt negociabile: am auzit de un recrutor care obişnuia să-şi întrebe agentul:

— Am găsit pe cineva care ar putea deveni membru. Ce condiţii îmi oferi?

Cât despre întrebarea capitală cine de partea cui este, ea nu se punea decât în cazul Numelor recrutate în ultimii cincisprezece ani şi care, în mod normal, nu era pusă decât când era prea târziu. Afacerea, aşa cum era prezentată, părea magică, imposibil de ratat. „Nu trebuie să ne trimiteţi niciun ban, în fiecare an noi suntem cei care vă trimitem câte un cec", aşa i-a fost prezentată tranzacţia lui Francis.

— Când mă gândesc, continuă el pe un ton meditativ, ce nătărău am fost!

Lloyd's şi agenţii săi aveau o tactică în care anumite aspecte financiare excelau prin omisiune. De pildă, atâta vreme cât îţi primeai cecul, probabil că nu examinai în detaliu modul în care ţi se calculase câştigul. Puteai fi de acord ca agentul, răspunzător de plasarea banilor în afacerile cele mai lucrative posibile, să ia 20% din profitul realizat (funcţiile acestui „agent" puteau, în unele cazuri, fi îndeplinite de două persoane, un agent de membri, care negocia direct cu tine, şi un agent de gestiune, care trata cu asigurătorii -caz în care primului îi revenea 8% din câştig, iar celui din urmă 12%). 20% din câştig se calcula însă în felul următor: să presupunem că banii au fost plasaţi în cincisprezece afaceri diferite, din care zece erau profitabile, iar cinci nu. Primele au adus un câştig, să zicem, de zece mii de lire sterline, cele din urmă au produs o pagubă de cinci mii. Un bilanţ pozitiv: cinci mii de lire. Numai că agentul a încasat comisionul său de 20% din câştigul de zece mii, ceea ce ţi-a redus profitul la trei mii de lire.

Compania Lloyd's dispune de membri activi şi membri externi, într-un raport de circa 20 la 80% (la 4 august 1991 existau trei mii cinci sute nouăzeci şi trei de membri activi şi cincisprezece mii opt sute cincizeci şi trei de membri externi). Membrii activi încheie asigurări, exact ca tine. Şi ei vor să fie implicaţi în afacerile cele mai bune, întocmai ca şi tine. Dar dacă ai fi agent care racolează deţinători de capital interesaţi într-o afacere, pe cine ai pune pe listă: o Văduvă din West Country sau un comisionar influent, care, dacă profită din afacerea mijlocită de tine, s-ar putea revanşa propunându-ţi unele dintre gheşefturile sale cele mai lucrative? Faptul că Lloyd's îi favoriza pe membrii activi în detrimentul celor externi pare, privit retrospectiv, evident, logic şi conform cu natura umană. Faptul că această

stare de lucruri nu a bătut la ochi în epocă s-a datorat în parte eficientei sale aure mistice şi, de asemenea, practicilor sale secrete. Datele pur şi simplu nu erau disponibile. În cursul ultimului an, graţie analizei computerizate, s-a putut dovedi ceea ce vreme îndelungată nu a fost decât o bănuială pentru mulţi: Numele externe erau dirijate către afaceri perdante sau comportând riscuri mari, în timp ce membrii activi se alegeau cu caimacul afacerilor. O listă a tuturor membrilor agenţiei Gooda Waker din perioada 1983-1989 (când se expuneau riscurilor spiralei LMX) arată că doar 10% erau din categoria celor activi, doar jumătate din procentajul la care te-ai fi aşteptat dacă firma ar fi repartizat echitabil afacerile între cele două categorii de membri. În grupa 387, una dintre cele în care s-au produs dezastre financiare răsunătoare, doar 3% din Nume erau din categoria membrilor activi. S-a făcut o analiză şi a grupelor cu afacerile cele mai profitabile din toate cele patru categorii principale de asigurări din perioada 1991-1992. În trei din cele patru grupe analizate apăreau douăzeci de Nume care erau susceptibile de câştigurile cele mai mari ale companiei. Din acestea, unsprezece erau membri activi, patru dintre ei deţinând cândva posturi în Consiliul de la Lloyd's. În fine, s-a analizat, cu rezultate deosebit de instructive, raportul dintre distanţa geografică faţă de imobilul din Strada Lime nr. 1 şi şansele de a fi repartizat în grupele cu afaceri lucrative. Din această analiză reieşea că un domiciliu stabil în Australia era o premisă foarte proastă pentru orice Nume de la Lloyd's.

Când l-am întrebat pe Peter Middleton, şeful executiv de la Lloyd's, despre aceste inechităţi semnalate în cadrul companiei, mi-a răspuns:

— În orice sferă de activitate, profesionistul va şti mai mult decât ceilalţi.

Şi-a susţinut teza cu un exemplu din domeniul automobilelor: nu te aştepţi de la mecanicul atelierului i din cartier să depună aceeaşi strădanie pentru maşina ta ca pentru vehiculul său. Ceea ce aştepţi de la el este să-şi facă treaba bine, în schimbul unei retribuţii onorabile. Analogia este pertinentă, desigur, deşi ceea ce li s-a întâmplat multor Nume externe care şi-au trimis maşina la garajul Lloyd's în anii optzeci este că s-au trezit apoi cu patru anvelope tocite, cu un aparat de radio aparţinând altcuiva şi cu o cutie de viteze la care nu mai funcţiona decât marsarierul.

Primul citat legat de cuvântul Lloyd's din *Oxford English Dictionary* este de o pertinenţă profetică. Iat-o pe Maria Edgeworth scriindu-i mamei sale pe 4 martie 1819: „Ginerele domnului Busk Blair are o fire de jucător, întocmai ca domnul Blair. O dată a câştigat treizeci de mii de lire sterline speculând cu asigurările a două vase ale Companiei East India, care fuseseră date dispărute. Vasele au reapărut ca prin minune. Asigurătorii au fost obligaţi să-i plătească, suspectându-l însă ca beneficiase de informaţii confidenţiale, cu alte cuvinte că trişase. După aceea nu a mai putut nicio dată să calce pragul companiei Lloyd's."

Mai toată atmosfera anilor optzeci de la Lloyd's poate fi găsită în acest pasaj: valoarea informaţiilor brute, problema speculaţiilor, ispita fraudei. Când o instituţie vestită obţine profituri, câte un caz de infracţiune poate fi în general disimulat (iar Lloyd's a reuşit întotdeauna să-şi păstreze statutul de societate închisă: prima fotografie a comisiei, de pildă, a fost publicată abia în 1960). Un caz singular: un măr stricat într-un butoi cu mere, la gunoi cu el, mucles, profit mai mare anul viitor, jucători fericiţi. Acesta era refrenul care a încântat urechile mai tot deceniul al nouălea. Ceea ce trebuia trecut sub tăcere, obliterat sau minimalizat era o succesiune neplăcută de nereguli, potlogării şi scandaluri. Referindu-se la acea epocă, Peter Middleton afirma, recurgând iar la o metaforă automobilistică:

— Ce s-a petrecut la Lloyd's poate fi comparat cu decretarea unei limite de viteză pe autostrăzi de o sută zece kilometri pe oră, fără maşini de poliţie, astfel că unii şoferi au gonit cu două sute de kilometri pe oră şi majoritatea celorlalţi cu o sută şaizeci.

Principalele infracţiuni comise pe autostrada Lloyd's erau următoarele: afacerea Sasse de la sfârşitul anilor şaptezeci, în care, pentru prima dată, Nume ale companiei au refuzat *en masse* să onoreze facturile primite, au fost date în judecată de Lloyd's şi au dat, la rândul lor, în judecată compania; scandalul Howden, în care curtierii americani de asigurări Alexander & Alexander au cumpărat cu trei sute de milioane de dolari o firmă de curtaj de la Lloyd's, pentru a descoperi la un audit ulterior un deficit de până la cincizeci şi cinci de milioane de dolari; afacerea Cameron-Webb, cea mai mare fraudă din istoria companiei Lloyd's, în care celor doi răufăcători principali li s-a permis să-şi mănânce pensia în străinătate fără să fie daţi în urmărire penală; înmulţirea inflaţionistă a unor aşa-numite „minisindicate", în care agenţi versaţi luau caimacul afacerilor

pentru Nume de vază din cadrul companiei; cazul lui sir Peter Green, preşedintele companiei Lloyd's în persoană, vinovat de „o conduită dezonorantă", amendat cu suma de treizeci şi trei de mii de lire sterline şi demis după ce, prin canale oculte şi fără să sufle o vorbă, a virat banii Numelor pe care le consilia în contul unei firme din Insulele Cayman; şi în fine afacerea Outh-waite, despre care avocatul Numelor care şi-au dat în judecată agentul afirma recent în cursul procesului că „nicio dată în întreaga istorie comercială a Cityului n-au fost pierduţi banii unui număr atât de mare de oameni prin neglijenta unui singur individ". Ian Posgate, unul din principalii baroni ai asigurărilor din perioada respectivă, căruia i se refuzase statutul de membru activ la Lloyd's, declara în calitate de iniţiat:

— Dacă ai un câştig frumos, dacă nu trebuie să respecţi decât regulile pe care ţi le-ai impus singur, dacă nu eşti supus controlului autorităţii bursiere, nu este decât în firea lucrurilor să devii tot mai lacom.

Ian Hay Davison, directorul executiv al companiei Lloyd's între anii 1983-1986, aborda chestiunea din perspectiva agentului de circulaţie: a crezut că va trebui doar să elimine câteva mere stricate, dar a constatat că „butoiul însuşi era pe cale să fie infectat". Christopher Hird, un ziarist specializat în probleme financiare, a declarat în calitate de observator extern: în anii optzeci, Lloyd's „aducea cu o grădină în care iepurii fuseseră însărcinaţi cu îngrijirea lăptucilor".

Atâta vreme cât teoria „mărului putred" putea fi susţinută şi cât scandalul favorizării Numelor de vază a fost în mare parte muşamalizat (şi cât afacerile au adus profit), învestitorii au continuat să acorde instituţiei încrederea şi banii lor. Dar în ultimii câţiva ani exact această încredere s-a dus pe apa sâmbetei. În aprilie 1991 existau treizeci şi trei de grupuri de membri sau foşti membri, organizate pentru a se apăra şi pentru a ataca în justiţie. În iunie, numărul celor care intentaseră proces consilierilor lor de la Lloyd's atinsese uluitoarea cifră de şaptesprezece mii. Şaptesprezece mii dintr-un număr total de treizeci şi patru de mii de membri: scădeţi 20% pentru membrii activi şi veţi constata că numărul rebelilor este puţin peste 60%. Închipuiţi-vă o şcoală în care 60% din părinţi îi dau în judecată pe profesori pentru că le-au educat prost copiii. Imaginaţi-vă un restaurant în care 60% din clienţi intentează proces patronului pentru toxiinfecţie alimentară. Nicio şcoală, niciun restaurant nu supravieţuieşte prea mult în astfel de condiţii, oricât de impresionant ar fi numărul celor pe care i-a

educat sau hrănit în trecut. Toate aceste acţiuni injustiţie nu se vor încheia cu una, cu două. Potrivit organizaţiei Lloyd's's Names Associations Working Party, din care fac parte liderii diferitelor grupuri de petenţi, „atmosfera e pregătită pentru cinci până la zece ani de litigii în care vor fi implicaţi agenţii membrilor, agenţii de gestiune, directorii de agenţii, verificatorii contabili, curtierii, agenţii de poliţe de responsabilitate civilă, precum şi însăşi Corporaţia Lloyd's".

în acelaşi timp, în comitate revolta capătă proporţii îngrijorătoare. Numele au văzut cu ochii lor neglijenţa, escrocheria, suficienţa, indiferenţa, sarcasmul, au descoperit faţa adevărată a banului, cum funcţionează el şi cum funcţionează sistemul care trăieşte din manipularea lui. Dar au trăit şi experienţa unui lucru care, la prima vedere, pare extrem de bizar: lipsa de onoare. Ceea ce li s-a vândut când au aderat la Lloyd's a fost conceptul unei societăţi onorabile, operând pe baza încrederii reciproce, a unor valori comune, a apartenenţei la aceeaşi categorie. În schimb, cu timpul au descoperit că onoarea este o noţiune cu sens unic. Lloyd's a făcut apel la ei în primul an şi au plătit; a apelat din nou în al doilea an şi au plătit, dând crezare promisiunii că lucrurile vor merge mai bine în al treilea an; a venit şi al treilea an, iar situaţia s-a dovedit a fi cu mult mai rea, previziunile pentru anul viitor fiind la fel de rele. Chiar şi Mafia, se spune, se îngrijeşte de bietul ciubotar ajuns la ananghie. La Lloyd's, astfel de situaţii sunt de competenţa doctorului Archer şi a comisiei speciale. Numele s-au simţit batjocorite şi abandonate, folosite, călcate în picioare. Fernanda Herford mi-a citat un dicton din filosofia practicată la Lloyd's: „Nătărăul întâlnit e un nătărău folosit." Iată şi cauza apariţiei membrilor care refuză să plătească facturile cu o bună dispoziţie forţată, născută din pură disperare. Tot din aceeaşi cauză poţi foarte des auzi argumentul că, dacă n-ar fi impedimentul cutare sau cutare, Numele ar ascunde restul de bani pe care îi mai are, sau i-ar dona, sau ar pleca în străinătate lăsându-i pe cei de la Lloyd's cu buzele umflate. Am auzit de rude în vârstă cărora li s-a cerut să-şi schimbe testamentele pentru a nu lăsa moştenire nimic unui Nume drag devenit falit, căruia Lloyd's i-ar fi luat şi ultima leţcaie din succesiune. Treceţi în testament numele soţiei, al copilului, al unei rude care nu este un Nume la Lloyd's. Mi-au ajuns la ureche planuri ingenioase de a pune banii la adăpost de cei de la Lloyd's. Am auzit de un cuplu care intenţiona să divorţeze conform legislaţiei scoţiene, după care nevasta urma să fie declarată falită, iar soţii să se recăsătorească: totul numai pentru a obţine un

beneficiu infim şi a smulge celor de la Lloyd's o victorie cât de mică. După cum mi-a spus un Nume făcându-mi cu ochiul:

— Avem mult mai mult timp la dispoziţie să ne gândim la astfel de lucruri decât Comisia pentru cei aflaţi în dificultate.

Compania Lloyd's se comportă în prezent ca un răufăcător cu un cazier impresionant, care s-a hotărât să devină om cu frica lui Dumnezeu. Lumii îi sunt prezentate feţe care emană optimismul unui început de drum. Se vorbeşte mult despre „o societate transparentă", asanare, eficienţă, reducere a costurilor. Peter Middleton atrage atenţia asupra introducerii „unei practici de gestiune simplă socotită normală oriunde în lume". Vicepreşedintele asociat Robert Hiscox declară cu optimism debordant că „suntem în prezent consolidaţi, extrem de motivaţi şi am redus la maximum cheltuielile de regie". S-a anunţat un nou plan de afaceri care constituie o reformă radicală a bazei investiţionale a companiei. Ratele de asigurare sunt pe cale de a fi ridicate, se întăreşte controlul pentru atingerea obiectivelor fixate, se încheie noi contracte, se face totul pentru a salva o mare instituţie. Şi în tot acest timp, o şleahtă de ţărănoi neavizaţi continuă să se jelească la poartă, invocând lucruri petrecute cu ani şi ani în urmă. Membrii activi ai companiei par uneori deconcertaţi de felul în care jurnaliştii şi Numele păţite ignoră cu rea-voinţă ceea ce ei consideră a fi esenţialul -salvarea societăţii, şi îşi concentrează atenţia asupra trecutului cu o obstinaţie macabră. Din acest punct de vedere, Lloyd's se comportă întocmai ca o cucoană care poartă la gât un colier din heringi. Rochia este nou-nouţă, croiala e impecabilă, machiajul aplicat cu un minut în urmă: de ce continuă lumea din jur să se plângă de mirosul peştelui?

La rândul lor, Numele nu au digerat încă un număr considerabil de ofense. De pildă, Lloyd's a încercat cu bună ştiinţă să le pună în cale piedici, când au început să se organizeze. Până când Peter Middleton nu a schimbat regulamentul, grupurile de acţiune nu au putut afla numele celorlalţi păgubaşi care sufereau în tăcere, presupunând că singurul lucru pe care îl puteau face era să-şi poarte crucea de faliţi. Şi, cu fiecare zi ce trece, numărul ofenselor sporeşte. De exemplu, planul de salvare a companiei Lloyd's depinde de atragerea capitalului unor societăţi pe acţiuni şi, în acest scop, prevede condiţii seducătoare de aderare, condiţii care vin ca o palmă pe obrazul Numelor falite: răspundere limitată, plus protecţie faţă de pierderile anterioare. Din perspectiva noului plan, Numele vechi, care duc

în cârcă o răspundere nelimitată pe o perioadă nedefinită de timp, par să fie puse în carantină financiară din cauza riscului de contagiune. În plus, s-a descoperit că, în urmă cu unsprezece ani, după ce un raport al comisiei de conturi atrăgea atenţia asupra pierderilor imense care riscau să survină odată cu un val de reclamaţii legate de azbestoză, vicepreşedintele companiei le-a scris agenţilor, recomandându-le ferm să îşi „informeze clienţii că sunt implicaţi în eventualele despăgubiri reclamate de bolnavii de azbestoză şi să îi ţină la curent cu modul în care sunt reglementate reclamaţiile prezente sau viitoare în acest domeniu”. Şi totuşi, puţine Nume par să fi fost avertizate în legătură cu azbestoza (despre cele racolate după 1982, ce să mai vorbim). Numele au descoperit, mult prea târziu, cine de la Lloyd’s era de partea lor şi cine nu.

— Am crezut tot timpul că agentul meu îmi apără interesele, mi s-a plâns un fermier. Dar agenţii se comportă întocmai ca perceptorii. Presupun că se tem că Lloyd’s va da faliment şi ei îşi vor pierde slujbele.

Apoi, în august 1993, revista *Labour Research* a publicat o anchetă despre salariile directorilor companiei: milionarii deficitari (în jur de patru sute cu datorii de peste un milion de lire sterline şi o sută cincizeci, sau chiar mai mulţi, datorând fiecare peste două milioane) se vor fi uitat cruciş la salariile unora dintre curtierii bine-cunoscuţi de la Lloyd’s. William Brown, preşedintele agenţiei Walsham Brothers, care a făcut avere din reasigurările de tip LMX, a primit anul trecut un salariu de trei milioane şase sute cincizeci şi trei de mii trei sute patruzeci şi şase de lire, ceea ce constituie o şocantă scădere, de 50,3%, faţă de ce primise în anul precedent. Pe de altă parte, Matthew Harding, preşedintele agenţiei de curtaj Benfield, a obţinut o creştere cu 53% a salariului, ceea ce i-a ridicat venitul anual la două milioane două sute şaptezeci şi cinci de mii cinci sute douăzeci şi trei de lire (alţi doi directori de la Benfield aveau salarii mai mari de un milion două sute patruzeci şi cinci de mii de lire). În condiţiile unor astfel de afronturi şi inechităţi, nu sunt surprinzătoare strigătele de furie ca cel care i-a scăpat învestitorului Alan Price după reuniunea desfăşurată pe 22 iunie în Royal Festival Hali.

— Agenţii ăştia ar trebui să se socotească norocoşi că sediul Lloyd’s nu se află în Orientul Mijlociu, a declarat el. Dacă ar fi, mulţi din nenorociţii ăştia ar bântui pe aici scurtaţi de o mână. Unora le-ar lipsi chiar o mână şi un picior.

Chiar şi în aceste circumstanţe, englezul îşi păstrează umorul negru: „o mână şi un picior” sunt exact ceea ce au pierdut multe Nume de la Lloyd’s.

în prezent suntem martorii unei confruntări între Lloyd’s şi cele şaptesprezece mii de Nume răzvrătite. Iată, în linii mari, cum a decurs disputa până acum. Lloyd’s: Aici aveţi nota de plată. Numele: Nu putem să plătim, nu vrem să plătim. Lloyd’s: Aţi semnat un contract prin care v-aţi angajat să plătiţi, prin urmare trebuie să plătiţi conform legii. Numele: Am intentat un proces pentru că ne-au fost neglijate interesele. Lloyd’s: Plătiţi mai întâi şi apoi deschideţi proces. Numele: Nu. Întâi procesul, apoi plata, şi asta numai dacă verdictul va fi împotriva noastră. Lloyd’s: Dacă nu plătiţi acum, s-ar putea ca Lloyd’s să dea faliment. Numele: Puţin ne pasă. Lloyd’s: Dacă dăm faliment, primii care vor fi plătiţi vor fi deţinătorii de poliţe de asigurare, aşa că nu veţi mai primi niciun ban. Singurul mod în care mai puteţi obţine un beneficiu este ca Lloyd’s să rămână o companie solvabilă. Plătiţi deci. Numele: Poate o să plătim în octombrie. Lloyd’s: Dacă vrea să rămână pe piaţa asigurătorilor, Lloyd’s trebuie să facă în septembrie dovada solvabilităţii sale conform dispoziţiei Ministerului Comerţului şi Industriilor. Numele: Ghinion. Lloyd’s: Asta nu-i decât o cacealma. Numele: Cacealmaua este tactica voastră.

Unul dintre Numele care ar da orice să vadă falimentul companiei Lloyd’s este fostul comandant de escadrilă Francis, a cărui notă de plată din anul 1990, de nouă sute şaptezeci şi două de mii de lire, i-a ridicat binişor datoria la peste două milioane. A ieşit din RAF în 1967 cu o gratificaţie de o mie cinci sute de lire sterline, a folosit-o pentru a-şi cumpăra un mic apartament, iar în decurs de un deceniu a devenit milionar. Apoi a aderat la Lloyd’s. Întrebarea care se impune imediat în cazul lui e următoarea: dat fiind că era atât de versat în afaceri, cum se explică faptul că nu a examinat în detaliu condiţiile contractului care i se oferea?

— Întrebarea e îndreptăţită. Răspunsul este că, în relaţiile cu Lloyd’s, ţi se estompa spiritul critic.

în prezent, masa din salonul său este plină cu documente, tăieturi din ziare şi diagrame colorate, în timp ce telefonul se încinge în urma convorbirilor cu cei din Lime Street. Nu face nici pe departe impresia unui om sfârşit: bronzat şi dinamic încă la cei şaizeci şi cinci de ani ai săi, el recunoaşte însă că „toată această activitate suplimentară mi-a mâncat zece

ani din viaţă”. Deşi e obligat de Lloyd’s să-şi vândă superba casă de lângă Holland Park, cel puţin este o persoană independentă.

— Nu trebuie să dau socoteală nimănui. Acasă nu mă aşteaptă o nevastă răvăşită, nimic din toate astea. Nu rămân îndatorat nimănui apropiat prin povestea asta. Chestiunea cu casa nu-mi dă pace, ce-i drept. Dar ce-ar fi fost dacă eram musulman bosniac?

Cât despre soartă, Francis a adoptat un punct de vedere filosofic:

— Trebuie să recunosc, privind în urmă, că eu am fost fraierul care a pierdut banii.

în ce priveşte modul în care fraierul a fost uşurat de bani, adoptă o atitudine cu mult mai puţin filosofică. Potrivit analizei lui Francis, „legumele mari de la Lloyd’s” se înţeleseseră asupra pericolului reprezentat de potenţialele revendicări ale victimelor azbestozei. Nu merge atât de departe ca alţii încât să teoretizeze pe marginea unei conspiraţii, a mafiei sau a influenţei infame a celor trei loji masonice din sânul companiei Lloyd’s.

— Nu cred că şi-au suflecat toţi mânecile şi şi-au zis: „Hai să tragem pe sfoară Numele.”

Pe de altă parte, afirmă că „primii unsprezece funcţionari din ierarhia Lloyd’s” ştiau de pericole încă din 1980 şi atrage atenţia asupra unei reuniuni în America, între unsprezece agenţi de la Lloyd’s şi reprezentanţi de la Citibank, la care au fost dezbătute revendicările previzibile ale asiguraţilor. (Acesta este un moment cheie în istoria recentă a companiei despre care toată lumea vorbeşte în şoaptă. Mai multe persoane cu care am vorbit cunoşteau pe cineva care a fost prezent la această reuniune, la care se spune că un reprezentant de la Citibank a afirmat că Lloyd’s va trebui să recruteze zece mii sau cincizeci de mii [completaţi cu ce număr vă convine până la două sute cincizeci de mii] de „oameni mărunţi care să fie convinşi” să plătească facturile iminente. Autorul acestor cuvinte nu a putut fi însă identificat sau găsit.) Francis atrage, de asemenea, atenţia că, în perioada 1980-1989, niciunul dintre preşedinţii companiei Lloyd’s nu a menţionat cuvântul „azbestoză” în raportul său anual.

— Am fost soldat timp de douăzeci de ani în cadrul Forţelor Aeriene Regale, declară el. Încredere, onoare, ştiţi, desigur. Pentru ca apoi să dau peste o bandă de escroci laşi într-o instituţie atât de impunătoare.

Ca toţi ceilalţi interlocutori ai mei care s-au ars la Lloyd's, nici el nu s-a putut abţine să nu spună câteva vorbe pline de dispreţ faţă de Comisia specială, a cărei raţiune de a fi variază în funcţie de punctul de vedere al fiecăruia: să prevină falimentarea Numelor, să le limiteze responsabilitatea şi să le asigure o existenţă modestă în cazul unor pierderi substanţiale sau să le extragă şi ultima leţcaie din buzunar înainte de a-i zvârli, ca pe nişte cârpe ponosite, în cea mai neagră mizerie. Pentru un Nume care şi-a văzut capitalul pulverizat de un departament al companiei Lloyd's, trebuie să fie extrem de supărător să i se citească ultimul sacrament financiar într-un alt departament al aceleiaşi firme, care apoi să-i acorde o alocaţie de subzistenţă. Ceva sinistru rezidă şi în adresa comisiei: Gun Wharf, Chatham. La urma urmei, acesta este oraşul din Medway unde lui Dickens i-a fost dat să treacă pentru prima dată prin experienţa pauperizării şi să sufere umilinţele care o însoţesc. Avea doar cinci ani când tatăl său a decis să se mute în acest colţ de ţară. Lui John Dickens, aflat deja în grave dificultăţi financiare, i se oferise o slujbă la şantierul naval din Chatham. Dar familiei nu i-a surâs norocul: s-au mutat într-o casă mai ieftină în 1822, iar către sfârşitul aceluiaşi ani au părăsit oraşul, vânzând înainte de plecare toată mobila (şi, un an mai târziu, John Dickens a fost trimis la închisoarea datornicilor din Marshalsea). Prima carte a lui Dickens, *Schiţe de Boz,* conţine un portret comic al doamnei Newnham, una din vecinele din Chatham ale familiei în anii douăzeci: „Numele ei se află în fruntea tuturor listelor de subscripţie, iar donaţiile ei către Societatea de Distribuire a Supei şi Cărbunilor pe Timp de Iarnă sunt cele mai generoase. A contribuit cu douăzeci de lire la construirea unei orgi în biserica parohiei şi a fost atât de copleşită de emoţie în prima duminică, atunci când copiii au cântat cu acompaniament de orgă, că a trebuit să fie scoasă afară de paracliser." Echivalentul modern al doamnei Newnham în Societatea de Distribuire a Supei şi Cărbunilor pe Timp de Iarnă în Chatham este dr. Mary Archer, care se află în fruntea Comisiei pentru membrii aflaţi în dificultate. Ea este soţia romancierului Jeffrey Archer, autor de cărţi vândute pe aeroporturi, un personaj absurd şi ridicol, pe care Thackeray l-ar schiţa mai bine decât Dickens şi care afişează în zilele noastre titlul de baron Archer de Weston-super-Mare. Lady Archer („Preferă să fie numită dr. Archer", mă sfătuieşte

o voce de la comisie) susţine în *Who's Who* că preferă, în timpul liber, între alte distracţii, „să adune gunoiul", o distracţie pe care Margaret Thatcher, în cursul unei groteşti sesiuni de fotografii, a recomandat-o întregii naţiuni. Şi poate că există, într-adevăr, locuri de dereticat în reşedinţa doamnei dr. Archer din Gun Wharf.

Dacă Peter Middleton, directorul executiv al companiei Lloyd's, este personajul despre care toate Numele păţite vorbesc numai de bine, elogiindu-i compasiunea şi francheţea — dr. Archer, în schimb, pare să atragă numai sudalme. În săptămânile dinaintea întrevederii noastre, nu am auzit din gura Numelor decât insulte la adresa ei, spontane sau bine cumpănite: „Onctuoasă, cu aere de sfântă, şi cum-ne-mai-merge-nouă-în-dimineaţa-asta-frumoasă?"; „O vrăjitoare bătrână şi rea" (asta din partea unei femei care probabil nu era mai tânără); chiar şi un membru al comisiei a afirmat: „O femeie ca un tanc." în parte, erau manifestări normale de furie la adresa imaginii simbolice a unui departament care îi storsese de bani. Ele erau însă şi tipice pentru comentariile pe care societatea britanică le face frecvent pe seama femeilor atractive care au reuşit în viaţă. Probabil că cei de la Lloyd's au considerat numirea doamnei dr. Archer în fruntea comisiei o strategie de relaţii publice izbutită: nu numai că era femeie (şi prin urmare prin definiţie plină de compasiune) şi că aderase la Lloyd's din 1977, dar era soţia unui Nume care, la începutul carierei sale, trecuse printr-o criză financiară spectaculoasă. Putea deci fi prezentată drept cineva care urmase cura pe care o prescria acum altora. Şi totuşi, doamna Archer are ceva care trezeşte repulsia oamenilor, şi trebuie să admit că cel puţin o parte a minţii mele se frământa cu această chestiune, în timp ce îmi mestecam sandvişul de prânz aşezat vizavi de ea la o masă din Gun Wharf şi pe Medway navigau în lumina soarelui mai multe iahturi. Este mică de statură, brunetă, nostimă, calmă, îngrijită şi foarte, foarte precisă. Pare să se controleze perfect (deşi un prieten care a dansat cu ea o dată susţine că, în braţele lui, s-a comportat „ca un copil neajutorat"). Poate că vocea ei creează această impresie, o voce ca de porţelan fin sau ca a unei absolvente a colegiului de fete din Cheltenham. Când degetarul de plastic cu un lichid ce aducea a lapte nu a reuşit, odată turnat în ceaşcă, să schimbe decât cu o iotă culoarea de abanos a cafelei, m-a întrebat plină de solicitudine:

— Mai doriţi puţin lapte?

în urechile mele însă, întrebarea ei suna mai degrabă ca „Sunteţi sigur că degetul prins în menghina asta nu vă incomodează?” Singurul moment în care am reuşit să înţeleg reacţia pe care o provoacă în jur a fost când am menţionat faptul că în rândul clienţilor comisiei se înregistrează un resentiment profund faţă de persoana ei.

— Resentiment, mânie, durere, mi-a răspuns dr. Archer. Toate astea sunt de înţeles.

Numai că a enumerat reacţiile ca şi când ar fi identificat nişte metale inferioare şi nu emoţii vulcanice.

Comisia pe care o conduce are un personal alcătuit din douăzeci şi opt de persoane (douăzeci însărcinate cu instrumentarea dosarelor şi opt administratori). Până la 3 august 1993, comisia primise două mii trei sute douăzeci şi şapte de cereri din partea Numelor de la Lloyd’s. Din acestea, nouă sute şase şi-au retras ulterior cererile. Procentajul pare enorm. Doi factori îl explică. În primul rând, detaliile procedurii la care trebuie să se supună Numele trezesc deseori repulsie (unul din punctele care contrariază este obligativitatea unei declaraţii de avere complete din partea soţului/soţiei unui Nume). În al doilea rând, cererea depusă la comisie a fost privită la început drept un exerciţiu oportun de câştigat timp: odată ce depuneai cererea, fondurile aflate la Lloyd’s erau îngheţate şi deci nu puteau fi sechestrate. Acest fapt a dat naştere la o serie de scuze pitoreşti (amintind de anii de şcoală primară) pentru întârzierea cu care se depuneau declaraţiile: un Nume a invocat un accident în care şi-a rănit degetele de la picioare cu maşina de tuns iarbă, ca şi când, în urma incidentului, ar fi avut de suferit şi falangele de la cealaltă extremitate a corpului, cele chemate să completeze formularul. Comisia a luat măsuri de urgentare a procedurii, dar chiar şi aşa, lucrurile înaintează greu. Din cele o mie patru sute douăzeci şi unu de cazuri aflate în lucru în acest moment, au fost examinate trei sute şaizeci şi unu, iar unui grup de trei sute douăzeci şi opt de petenţi li s-au prezentat propuneri de soluţionare a situaţiei. Dintre aceştia, o sută opt au acceptat reglementarea propusă, dar până la 3 august doar şapte contracte fuseseră semnate şi sigilate.

— Sarcina noastră este să evităm falimentele şi să permitem Numelor să ducă o existenţă cât de cât asigurată financiar, spune dr. Archer.

Situaţiile variază mult (în special atunci când celălalt soţ dispune de o avere proprie), dar, dacă trăieşte singur, Numele va trebui să cedeze toate bunurile sale companiei Lloyd's, să-i vireze în următori trei ani orice venit bănesc neprevăzut, moşteniri sau câştiguri la loterie — şi să vândă tot ce posedă, mai puţin „o singură casă fără pretenţii", a cărei valoare poate varia între o sută de mii şi o sută cincizeci de mii de lire, în funcţie de regiunea în care se află. Casa trebuie să fie dată în gaj la Lloyd's, care, după moartea Numelui, o va revendica, în cazul în care trăieşte singur, Numelui i se va permite să câştige între şapte mii şi douăsprezece mii de lire pe an pe o perioadă de trei ani, cât este valabil contractul cu comisia. Orice câştig care depăşeşte această sumă va trebui pus la dispoziţia companiei. În fine, contractul prevede că Lloyd's poate reclama bani şi după încheierea perioadei de trei ani, dacă este vorba de venituri legate într-un fel sau altul de companie: beneficii din ani care nu au fost incluşi în bilanţ, profituri realizate din asigurările de tip stop-loss şi bani primiţi ca despăgubiri în urma unui proces intentat companiei. Această ultimă clauză displace în mod special unora: totul începe cu Lloyd's, care îţi pierde banii prin tranzacţii incompetente, împingându-te la faliment; după care intră în scenă Comisia specială care îţi goleşte buzunarele; apoi printr-o hotărâre judecătorească, obţii înapoi o parte a banilor pe care ţi-a pierdut Lloyd's; comisia îşi face apoi o nouă apariţie şi înşfacă banii câştigaţi greu în instanţă. I-am spus doamnei Archer că fotografia ei într-o rochie de la casa Nicole Manier, publicată de un ziar, făcea turul Numelor care nu se puteau abţine să nu facă remarci sarcastice. Mi-a răspuns cu un surâs glacial ca o zi de sfârşit de noiembrie:

— Nu le-o iau în nume de rău.

Ce se întâmplă, am întrebat-o, dacă suspectaţi o fraudă?

— Dacă avem bănuieli, facem cercetări. Bilanţurile profesionale pot scoate la iveală credite complicate, sau Numele s-ar putea să nu fie dispus să permită comisiei să ia legătura cu banca sa.

— Dar cei mai mulţi sunt oameni cinstiţi, ţine ea să sublinieze. Sunt, în marea lor majoritate, oameni modeşti care se găsesc în situaţii disperate. Îşi spun: hai să ajungem odată la liman.

Un subaltern al ei mi-a confirmat că încercările de fraudă sunt neînsemnate şi copilăreşti, omiterea unui zero din suma totală a dobânzilor încasate sau trecerea la capitolul cheltuieli a trei abonamente TV în aceeaşi gospodărie (deşi legea prevede doar un abonament pentru fiecare proprietate). Acelaşi funcţionar mi-a confirmat că „încă ne confruntăm cu o anumită ostilitate amară, în special din partea Numelor mai vechi, care au pierdut tot ce-au agonisit o viaţă". Procedura, aşa cum este ea descrisă la Gun Wharf, este în mod necesar dureroasă, dar, în comparaţie cu altele, lipsită de probleme: Nume onorabile caută să pună punct unei perioade de neplăceri, se dau pe mâna celor de la Lloyd's chiar şi când sunt la pământ din punct de vedere financiar, ca nişte oi care se duc docile la cioban pentru a fi tunse. Într-adevăr, lucrurile ar putea sta aşa, cel puţin pentru moment. Nu este exclus însă ca cei din comisie să nu fi fost confruntaţi până acum decât cu dosarele mai puţin grave. Lucru foarte probabil, dacă ţinem cont că jumătate din Numele care apelează la ei au o garanţie bancară pe casă (metoda standard, chiar dacă împotriva regulamentului, prin care se putea face dovada averii în anii optzeci). Se prea poate, de asemenea, ca până acum să se fi prezentat doar cei mai puţin tentaţi să recurgă la metode necinstite. O altă posibilitate ar fi că sentimentele de furie se diminuează cu timpul şi că orice planuri diabolice îşi pierd din atractivitate odată ce dau peste birocraţia de la Gun Wharf. Chiar şi aşa, exista o discrepanţă enormă între părerile celor care lucrează pe malurile râului Medway şi opiniile pe care le-au auzit din gura Numelor păgubite.

Cu cât pătrunzi mai adânc în povestea de la Lloyd's, cu atât mai divergente sunt opiniile pe care le auzi. Nume care se prezintă pentru o reglementare onorabilă, sau care fac tot ce le stă în putinţă pentru a ieşi basma curată? Un deceniu de conspiraţie masonică la nivel înalt împotriva Numelor externe sau doar un deceniu de incompetenţă strigătoare Ia cer? O suită de tragedii individuale devastând pătura superioară a clasei de mijloc precum o epidemie de HIV, sau doar o pildă vie a modului în care „un grup de oameni bogaţi fură de la un alt grup de oameni bogaţi" (cum mi-a spus un Nume „carbonizat")? Încercarea de a evalua dimensiunea reală a traumelor sociale şi financiare este o chestiune delicată. Când vorbeşti cu Nume de la Lloyd's sau cu cei apropiaţi lor, auzi deseori despre depresii, divorţuri, chiar sinucideri, despre proprietăţi vândute, copii retraşi de la şcoală şi, în general, despre o vertiginoasă mobilitate socială descendentă. Uneori, poveştile au o latură comică: mi s-a povestit despre un Nume care

s-a dezbărat brusc de înclinaţia sa pronunţată pentru căsătorii în serie când, anticipând posibile pierderi, a trecut toată averea pe numele nevestei. Acum trăieşte într-o stare de dependenţă temătoare cu o femeie al cărei termen de expirare ar fi trecut demult în condiţii normale. De cele mai multe ori însă, poveştile sunt dureroase şi se termină deseori cu o declaraţie de tipul „o întreagă categorie socială a fost aneantizată". Dacă Lloyd's ar deveni insolvabilă şi toţi membrii ar da faliment, o astfel de declaraţie ar corespunde adevărului: numărul celor care, într-un fel sau altul, au legături financiare cu Lloyd's este de circa treizeci de mii, cifră care întâmplător corespunde în mare cu cea a numelor actualei ediţii din *Who's Who.* Dar pentru moment suntem departe de o astfel de cifră. Victimele de la Lloyd's pot vorbi de „o întreagă categorie socială" pentru că Numele cunosc în general alte *Nume* (în fond, aceasta este şi calea prin care au devenit Nume). Cuvântul „aneantizat" trebuie şi el luat cu un dram de sare: uneori, soţia devine membră, în timp ce soţul nu intră în organizaţie, limitând astfel posibilele pierderi. Iar „pierderile" denotă de obicei acele lucruri, şcoli particulare, case de vacanţă, vacanţe la schi — care în ochii altora sunt oricum nişte privilegii sociale nejustificate şi inacceptabile. În fine, este greu să cuantifici pierderile dacă ţii cont de factorul dârzenie. Un Nume care fusese obligat să vândă o parte dintr-o splendidă colecţie de cărţi mi-a citat optimist dictonul: „Nu plânge după lucruri care nu pot plânge după tine." Iar un agent mi-a relatat extraordinarul schimb de cuvinte dintre doi angajaţi din City, pe care l-a auzit pe când părăsea clubul unde prânzise: „Ce mai faci, bătrâne?" a întrebat unul dintre ei, la care celălalt, dând trist din cap, a răspuns doar: „Lloyd's, din păcate." Dacă ar fi să sistematizezi punctele de vedere divergente asupra întregii afaceri, lucrurile s-ar rezuma la următoarea alternativă: va deveni Lloyd's, sub o nouă conducere, cu un plan de afaceri dinamic şi cu patrulele dlui Middleton pentru respectarea vitezei pe autostradă, o companie robustă, cu cheltuieli de regie minime şi gata să se angajeze, la mijlocul deceniului al zecelea, într-o fază de regenerare sau toate nu sunt decât baliverne şi cacealmale, întrucât capitalul de bază a fost erodat, Numele părăsesc organizaţia nu ca oile, ci ca lemingii, capitalul corporativ are lucruri mai bune de făcut decât să salveze Lloyd's şi prin urmare toată mustăria se va duce foarte curând pe apa sâmbetei?

Adevărul se află, în mod normal, la mijloc, dar un lucru este cert. Lloyd's s-ar putea să supravieţuiască actualei furii manifestate de Nume şi valului de procese intentate. S-ar putea să devină o companie decentă, bine

structurată. Ar putea să suporte pierderile care se mai întrevăd la orizont. Ceea ce nu va supravieţui, ceea ce Lloyd's a pierdut pentru totdeauna, este o anumită atmosferă specific englezească, cu care se mândrea odată şi care, ca o coincidenţă, a contribuit la prosperitatea companiei. În primul rând, va fi pierdut baza de capital provenind din ţara poneilor Arabellei, ţara caselor de vacanţă, a veniturilor private şi a şcolilor particulare: Peter Middleton anticipează că, dacă planul de afaceri va da roade, în următorii şapte, opt ani cel mult 15% din membri vor mai opta pentru răspundere nelimitată la încheierea poliţelor de asigurare, iar acest procentaj va consta „din tot mai puţini englezi sadea", în locul lor îngrămădindu-se aventurieri din bazinul Pacificului. Mai presus de orice, compania Lloyd's va fi pierdut, de fapt a pierdut deja — statutul ei aparte, ezoteric, mistic, sexy de care se bucura în rândul acelui segment din societatea britanică de care a profitat atât în trecut. Din lipsa unui cuvânt mai bun, o să spunem că şi-a pierdut onoarea. Premisa onoarei — dublată de snobism, cupiditate şi o pretinsă abilitate financiară — a funcţionat ca un magnet pentru puzderia de noi Nume din anii optzeci, iar în dezonorarea companiei Lloyd's şi-au pierdut şi cămaşa de pe ei. Desigur, pierderea onoarei poate să nu fie neapărat un lucru rău: vezi Falstaff. Culmea este că cei care au devenit insolvabili din cauza companiei Lloyd's par să fie mai copleşiţi de această dezonoare decât cei care au produs-o. Sinuciderile se semnalează mai ales în tabăra lor.

Nu e o surpriză pentru nimeni că în prezent doar foarte puţin oameni aderă la Lloyd's. Numărul membrilor a scăzut de la treizeci şi două de mii patru sute treizeci şi trei în 1988 la nouăsprezece mii şase sute optzeci şi unu. Între 1989 şi 1992 s-au retras din afaceri zece mii şase sute şaizeci şi unu de Nume şi au fost aleşi doar şapte sute treizeci şi cinci de noi membri. În ciuda înţelepciunii populare, conform căreia investiţia ideală este atunci când bursa a atins cotele cele mai scăzute, în ciuda statisticilor care dovedeau că agenţiile cele mai bune au continuat să aducă profituri chiar şi în anii cei mai grei, aceşti şapte sute treizeci şi cinci de noi membri trebuie să fi avut o constituţie psihică foarte robustă sau să fi ignorat cu desăvârşire presa. Peter Middleton, printre alţii, mi-a vorbit de maxima celor de la Lloyd's: „Dacă vrei să eviţi orice risc, du-te la Poştă", dar, în ultima parte a anului 1993, Poşta este o instituţie extrem de atractivă. Nu o dată mi-a fost dat să aud din gura unor Nume păţite un scenariu apocaliptic. Iată-l în linii mari. Lăsăm la o parte capitalul corporativ, căci, dacă se va angaja vreodată, va fi scutit de acoperirea pierderilor anterioare ale companiei. Numele vor

da faliment pe capete, capitalul de bază s-a subţiat simţitor, multe din facturile curente nu au fost plătite, pentru anul viitor se prognozează noi pierderi (şi, dacă e să ne luăm după previziunile anterioare, viitorul se va dovedi şi mai sumbru): în aceste condiţii, de unde se va face rost de fonduri? Dacă datoriile unui membru sunt de patru-cinci ori mai mari decât averea sa declarată, nici măcar o vizită la Comisia specială nu va putea face dispărute facturile. În sarcina cui va cădea plata lor? În cea a membrilor care mai sunt solvabili.

— Suntem cu toţii legaţi prin fondul central de garanţie, declară Clive Francis.

Până acum, pentru rambursarea datoriilor tot mai mari, s-au fixat câte trei taxe anuale de câte 1,5% din suma garanţiei asumate de fiecare membru în parte.

— Le accepţi cu inima grea, mi-a declarat un Nume din Irlanda (nota sa de plată pentru anul 1990, deja îndeajuns de dureroasă, a fost majorată cu şase mii de lire pentru a veni în sprijinul acelor membri care pierduseră mai mult ca el).

Pe măsură ce tot mai mulţi membri dau faliment, cei solvabili sunt confruntaţi cu presiuni crescânde. Concluzia scenariului apocaliptic a fost exprimată de un observator profesionist în următoarele cuvinte:

— După părerea mea, toate Numele de Ia Lloyd’s sunt în stare de faliment, numai că nu o ştiu încă.

Pe unul dintre cei care nu ştiu, care continuă să îşi pună banii la bătaie în ciuda dificultăţilor actuale ale companiei — te-ai fi aşteptat mai puţin să îl găseşti printre Numele mari şi grele de la Lloyd’s. Melvyn Bragg, romancier şi prezentator de emisiuni culturale televizate, provine dintr-o familie din Cumberland, fiul unui cârciumar devenit ulterior proprietarul unei cofetării. Una din primele amintiri ale lui Bragg este prezenţa sa în rândul al patrulea din sala de spectacole a asociaţiei antialcoolicilor din Wigton, unde mama sa prezenta raportul financiar al organizaţiei locale a Partidului Laburist. În tot timpul carierei sale remarcabile la televiziune, Bragg a rămas un membru loial şi de marcă al Partidului Laburist. Mai mult chiar, la data la care a aderat la Lloyd’s — „în jurul anului 1980”, îl bătea serios gândul să candideze pentru un mandat parlamentar. Dacă i s-ar fi

împlinit această năzuinţă, ar fi fost astăzi singurul Nume din rândul deputaţilor laburişti faţă în faţă cu patruzeci şi şapte de parlamentari conservatori înscrişi la Lloyd's. Recunoaşte că „nu s-a gândit prea mult" la conflictul potenţial dintre apartenenţa la unul dintre veritabilele bastioane ale burgheziei conservatoare şi calitatea de membru al Partidului Laburist, care la acea dată promova cu mult mai mult valorile de stânga.

De ce a aderat deci la Lloyd's? La data aderării avea o casă în Hampstead, în valoare de o sută cincizeci de mii de lire sterline, o casă de vacanţă în Cumberland, douăzeci de mii de lire la bancă şi „veniturile începeau să crească". Afacerile la bursă nu îl atrăgeau şi un consilier financiar i-a sugerat Lloyd's ca alternativă.

— Mi s-a părut un pariu cinstit, care corespundea temperamentului şi nevoilor mele financiare. M-a atras în special elementul speculativ al întregii afaceri.

Care a fost reacţia sa la conceptul de răspundere nelimitată?

— Mă dădeam în vânt după speculaţiile financiare. Tatăl meu, cu un venit mic, a jucat toată viaţa, dar a avut grijă ca mama să nu rămână cumva fără un ban.

Ciudat este că, în afară de afacerile de la Lloyd's, Bragg nu joacă niciun alt joc de noroc.

— Nu pariez nici măcar la cursele de cai. Le-am socotit mereu un domeniu mafiot, dar, în fine, ce să spun.

Puţinele Nume care provin din domeniul artelor sunt de obicei, vezi cazul baronului Archer de Weston-supra-Mare — partizani declaraţi ai dreptei, întocmai cum Bragg susţine pe faţă stânga. Când îl confrunt cu realitatea absenţei cvasigenerale a artiştilor şi militanţilor de stânga de pe lista Numelor de la Lloyd's, Bragg stă puţin pe gânduri şi întreabă:

— John Mortimer este un Nume?

Acesta este răspunsul invariabil pe care îl capăt ori de câte ori pun această întrebare: „John Mortimer este un Nume?" îl sun la telefon pe blajinul autor al lui Rumpole pentru a verifica.

— Sigur că nu, răspunde, puţin revoltat de o astfel de supoziţie.

De ce nu este?

— Cred că este un mod total prostesc de a-ţi pierde banii. Nu pot să-mi închipui cum poate adera cineva fără să fie nebun de legat.

Deşi uneori e perplex, Bragg nu vede nimic reprobabil în aderarea sa la Lloyd's.

— Cred sincer că este o modalitate onorabilă de a-ţi pune banii la lucru.

Dar ar fi putut învesti, dacă nu-i convenea bursa -într-o companie normală de asigurări: să fi fost şi puţin snobism în decizia sa?

— Nu ştiu dacă nu or fi şi alte vicii în joc, răspunde el şi cu asta încheiem subiectul.

Bragg a acordat şi consiliere profesională celor de la Lloyd's. Cu un an sau doi în urmă, a fost consultat în mod neoficial în privinţa publicităţii negative cu care era confruntată compania. A fost şocat să constate că „biroul lor de presă nu era mai mare decât cel al unei televiziuni provinciale", adică un angajat, un stagiar şi o fată fără experienţă. Acest aspect este tratat în prezent cu mai mult profesionalism şi cu pompa cuvenită unei „societăţi transparente", cum se pretinde între timp Lloyd's.

Romancierul recunoaşte că la început a fost „înspăimântător de nepăsător" faţă de consecinţele semnării contractului cu Lloyd's. El a avut însă şi marele noroc de a fi bine consiliat. Comparaţia facilă dintre aderarea la Lloyd's şi cursele de cai ar putea fi pertinentă dacă nu ar exista o distincţie fundamentală: când intri în biroul unei agenţii de pariuri la curse primeşti cam aceleaşi cote de câştig ale diverşilor cai; când intri la Lloyd's, riscul primordial constă în persoana agentului către care eşti dirijat. Bragg a urmărit „de la mare distanţă" cursul propus de agentul său; nu a încheiat nicio dată o asigurare suplimentară de limitare a pierderilor („Când am făcut socoteala costurilor, mi-am dat seama că nu merită osteneala"); deşi în ultimii doi ani a suferit pierderi, „cred că, una peste alta, sunt în câştig". În prezent, banii îi sunt investiţi în douăzeci şi opt de afaceri diferite, din care patru produc pierderi şi douăzeci şi patru sunt „foarte profitabile". Nu se gândeşte, în urma pierderilor din ultimii ani, să iasă din afaceri?

— Ecuaţia e lipsită de sens, răspunde.

Prin asta vrea să spună că o retragere în acest moment nu te scuteşte de eventualele pierderi ale unei afaceri cu un cont încă deschis. Deci o retragere n-ar însemna decât să renunţe la afacerile care aduc beneficii. Lui Bragg nu-i trece prin cap să părăsească Lloyd's.

— Cred că Lloyd's este acum o carte câştigătoare. Dacă aş putea să mă retrag din afacerile cu cont deschis, aş învesti imediat. Sunt atâtea afaceri care prosperă. E un moment propice.

Romancierul englez şi omul de afaceri irlandez cu care am vorbit împărtăşesc aceeaşi opinie. Dacă ar fi ştiut la aderare ce o să se întâmple, nu ar fi semnat în ruptul capului niciun contract. („Dacă aş mai avea firea din 1980, aş fugi de Lloyd's ca dracu' de aghiazmă", spune Bragg.) Pe de altă parte, dat fiind că sunt angrenaţi în afacerile de la Lloyd's şi au supravieţuit pierderilor din ultimii trei ani, consideră că este o perioadă optimă pentru a persista. Comparaţia cu jocurile de noroc pare şi mai fondată din perspectivă psihologică. Dacă ai pierdut şi eşti falit, vei declara că jocul e măsluit, caii sunt drogaţi, jocheii mituiţi şi organizatorii corupţi. Dacă ai câştigat sau dacă măcar nu ai pierdut, te simţi dintr-odată rege printre amărâţii care şi-au pierdut până şi butonii de la manşetă — ţi se dau informaţii discrete despre forma în care se găsesc caii, distingi de la distanţă mârţoagele perdante, cunoşti pe cineva care cunoaşte pe cineva.

Tipul pe care îl cunoaşte Melvyn Bragg este vicepreşedintele Robert Hiscox, care este în acelaşi timp agentul său. Cum este fiul unui fost preşedinte, Hiscox îndeplineşte toate premisele unui iniţiat în afacerile de la Lloyd's. Lucrează pentru companie din 1967, timp de douăzeci de ani a asigurat obiecte de artă din segmentul nobil al pieţei şi este în prezent preşedintele agenţiei Roberts & Hiscox. Acest domn elegant, în vârstă de cincizeci de ani, care nu ridică tonul nici măcar când conţinutul vorbelor sale este combativ, pledează de douăzeci şi cinci de ani pentru introducerea clauzei de responsabilitate limitată a Numelor de la Lloyd's. Ideea a tot fost respinsă, în parte, din cauza interpretării eronate a legilor de funcţionare a companiei Lloyd's din 1871 şi de mai târziu, care păreau să interzică responsabilitatea limitată numai pentru a nu încălca dictonul: „Inutil să repari un obiect nestricat".

— La care obişnuiam să răspund: cele mai multe lucruri nu mai pot fi reparate odată ce s-au stricat.

El este în prezent responsabil cu atragerea investitorilor şi salvarea de la faliment a companiei: o reparaţie cum nu se poate mai importantă.

Hiscox este o persoană care spune lucrurilor pe nume, capabil să aprecieze realist situaţia pieţei. El este şi autorul celebrei fraze, pronunţate cu zece ani în urmă: „Dacă Dumnezeu n-ar fi vrut să le tundă, nu le-ar fi făcut oi." Confruntat cu acest citat în cursul unui interviu televizat din luna iunie, când multe oi fuseseră deja nu numai tunse, ci trimise la abator şi consumate cu sos de mentă şi alte condimente, Hiscox a precizat, pe bună dreptate, că autorul adevărat al dictonului era Eli Wallach, din filmul său preferat, *Cei şapte magnifici.* Totuşi, ce a vrut să spună prin acest citat?

— Există oameni, a răspuns Hiscox, care în mod infailibil îşi aleg prost contabilul, îşi aleg nevasta nepotrivită sau bărbatul nepotrivit, îşi aleg avocatul neindicat, îşi aleg agentul de bursă incapabil sau necinstit. Ei judecă întotdeauna greşit situaţia şi, din nefericire, chiar dacă cineva încearcă să reglementeze piaţa astfel încât aceşti oameni să nu-şi mai piardă banii, catastrofa se produce oricum, căci ei vor da la Lloyd's tocmai peste un agent veros. O astfel de experienţă este foarte dureroasă.

Argumentaţia sa dă mai degrabă vina pe victime (în orice caz, n-ar fi mai indicat să-l citeze pe Yul Brynner decât pe Eli Wallach?). Când conversaţia noastră ajunge la „tristeţea şi disperarea" din ultimii ani, Hiscox afirmă că evenimentele anilor optzeci erau previzibile, în condiţiile unui „capital foarte neexigent". Pare un mod straniu şi tăios de a descrie oamenii cu care discutasem în ultimele săptămâni. Pe de altă parte, nu voia el, în calitatea sa de agent, tocmai astfel de oameni? Nu a fost de acord:

— I-am respins, pe postulanţi, cu grămada. Dar au ieşit pe uşa asta şi, din nefericire, au intrat pe cea a agenţiei Gooda Walker şi nici acolo nu au examinat lucrurile în profunzime. Au avut încredere oarbă într-o instituţie veche de trei sute cinci ani, parte a Marii Britanii şi a Imperiului, şi n-au cercetat prea atent.

Noul capital pe care încearcă să-l atragă Lloyd's nu va avea cu siguranţă multe caracteristici ovine şi mai mult ca sigur că va examina situaţia „în profunzime". Când l-am întrebat pe Peter Middleton de ce s-ar lăsa atras capitalul corporativ de o companie care a dus o politică manifestă de favorizare a membrilor activi în defavoarea investitorilor externi, mi-a

atras atenţia că astfel de societăţi sunt capabile să identifice perfect afacerile în care vor să fie implicate (şi vor face uz de ponderea lor pentru a-şi atinge scopul). În ianuarie 1994, piaţa va începe să accepte Nume corporative. Ele vor trebui să aibă un capital de un milion şi jumătate de lire sterline şi să depună la Lloyd's 50% din suma pe care vor să o garanteze (spre deosebire de 30% în cazul Numelor individuale). Responsabilitatea lor va fi limitată şi nu li se vor impune pierderile înregistrate la Lloyd's înainte de înscrierea lor. Acest ultim aspect a fost criticat de actualele Nume, care se consideră victimele unor erori comise la Lloyd's, în timp ce capitalului corporativ i se permite se să înfrupte din noile afaceri suculente fără să aibă grija pierderilor trecute. Hiscox susţine însă cu vehemenţă necesitatea unui sistem cu două categorii de clienţi:

— Nu vei găsi niciun învestitor nou dispus să plătească pentru oalele sparte în trecut.

De altfel, adaugă el, în privinţa asta, Lloyd's nu diferă în niciun fel de bursă: dacă o acţiune se prăbuşeşte la o cotă minimă, învestitorul care o cumpără, să zicem, la preţul de douăzeci şi patru de penny nu-i va ajuta -şi nimeni nu-i va cere să îi ajute, pe cei care au achiziţionat acţiunea la o sută douăzeci şi patru de penny.

Hiscox admite că revolta membrilor din comitate îngăduie grupurilor de acţiune să ţină oarecum în şah compania. Nu îi rămâne mult timp pentru a atrage capitalul corporativ, iar imaginea unei revolte în masă a învestitorilor vechi, fără a mai menţiona trimiterea unui dosar la Oficiul pentru Fraude Grave pentru un eventual proces penal, nu este decât otravă pentru o campanie de relaţii publice. Ce se va întâmpla dacă Numele vor refuza să-şi plătească datoriile? Ce va fi în cazul în care capitalul corporativ nu se va lăsa ademenit?

— Fără capital proaspăt, supravieţuim până în 1994.

Hiscox găseşte amuzant faptul că, după ce a scăpat în trecut de o serie de concurenţi redutabili şi după ce a reuşit chiar să atragă de partea sa Partidul Laburist în recentele negocieri cu Camera Comunelor, Lloyd's trebuie acum să combată propria clientelă conservatoare.

— Dar Anglia nu poate pieri decât de mâna unor englezi, observă el cu un surâs ironic.

Găsesc remarca un pic cam ironică şi impertinentă, căci Lloyd's a prosperat de-a lungul secolelor tocmai datorită faptului că era o instituţie exclusiv englezească. Îmi amintesc cum declara milionara deficitară: „Am crezut că este o decizie absolut normală pentru în un englez." îmi amintesc, de asemenea, remarca Văduvei din vest, când m-am referit la infuzia de capital corporativ: „N-aş învesti o leţcaie într-o firmă care învesteşte în Lloyd's."

Dacă noul plan de afaceri va da roade şi Lloyd's va supravieţui, compania va suferi o metamorfoză. Zilele în care se racolau membri la dineuri simandicoase, filiera Wimbledon, învestitorul amator, toate acestea vor dispărea. Învestitorii individuali vor fi o raritate. Mai toate Numele se vor organiza într-un fel sau altul pentru a obţine un statut corporativ şi a putea beneficia de clauza responsabilităţii limitate sau vor învesti prin intermediul unei instituţii mai mari. Desigur, banii vor veni, ca şi până acum, de la unii dintre membrii vechi, numai că sub forma unor dispoziţii de plată semnate de manageri de fonduri de pensii şi nu în ipostaza unui sac plin cu tacâmuri de argint pentru peşte într-un portbagaj de Range Rover. Când îl întreb cum va arăta Lloyd's — presupunând că supravieţuieşte — peste zece ani, Hiscox pare confuz, dacă poţi fi confuz în mod dinamic.

— Visez ca Lloyd's să fie din nou ca în timpurile de glorie, un centru de excelenţă, creator şi inovator.

Când au fost timpurile de glorie? În mod surprinzător, „în jurul anului 1790". Hiscox se referă apoi la cele „trei lucruri fundamentale de care Lloyd's nu a mai dispus în ultimii douăzeci de ani". E vorba de:

— Unu, un capital bogat şi sofisticat. Doi, integritate totală. Trei, un guvern puternic.

Ajuns aici, Hiscox face o nouă trimitere la cinematograf: de data asta nu mai e Eli Wallach, ci Tyrone Power. În 1936, Power a jucat rolul unui agent de asigurări în filmul lui Darryl F. Zanuck *Compania Lloyd's of London.* Acţiunea filmului se petrece în jurul anului 1790, „cele trei lucruri fundamentale" domnesc la Lloyd's, iar eroul este, după cum spune Hiscox, un om „de o perfectă integritate, care îşi închină munca patriei sale". Hiscox a avut gentileţea să-mi împrumute o casetă video cu filmul.

Compania Lloyd's of London este o prostie de zile mari şi, dacă crezi că Freddie Bartholomew poate deveni, când ajunge la maturitate, Tyrone Power, atunci crezi şi restul poveştii şi vei fi încântat. Tânărul Freddie este prieten din copilărie al unui băiat mult mai înstărit pe nume Horatio Nelson, până când destinul îi desparte. Nelson intră în Marină şi Freddie fuge la Londra, unde se pripăşeşte la celebra cafenea. Aici află de la John Julius Angerstein, un agent legendar al momentului, că „Lloyd's se sprijină pe doi piloni: informaţii şi tranzacţii cinstite. Dacă unul sau celălalt se prăbuşeşte, ne ducem şi noi la fund, şi cu noi întreaga flotă comercială britanică." Freddie creşte brusc şi devine Tyrone, se îndrăgosteşte de Madeleine Carroll şi în lume izbucnesc războaiele napoleoniene. Se încheie poliţe de asigurare. Clopotul de pe *Lutine* sună (anacronic). Power citează cu mândrie dictonul lui Angerstein cum că „Lloyd's nu este o adunătură de misiţi lacomi de bani, ci o organizaţie strâns legată de destinul Angliei". Mai tot filmul, Nelson este un personaj de culise. Agentul asigurător este cel căruia îi revine rolul de om de acţiune. Astfel, el continuă cu curaj să încheie, la cote antebelice, contracte de asigurare pentru navele comerciale, deşi acestea nu se bucură de protecţia Marinei militare britanice. Clopotul de pe *Lutine* sună ca un gong care anunţă cina. Napoleon este în fine înfrânt şi eroicul agent asigurător este felicitat de o admiratoare leşinată după el cu următoarele cuvinte: „Nelson a învins, Anglia este salvată şi Lloyd's este salvat."

Interesant, proleptic şi trecut probabil cu bună ştiinţă sub tăcere în caracterizarea făcută de Hiscox agentului ca om „perfect integru" este modul în care protagonistul salvează Anglia, pe Nelson, compania Lloyd's, postul său şi dragostea pentru Madeleine Carroll (şi banii ei, în fond, căci ea i-a încredinţat, ca o oaie ce era, toată averea moştenită). Toată această mântuire se face înşelând compania Lloyd's, investitorii şi prietenii, Amiralitatea britanică şi întreaga naţiune, repetând şi apărând minciuna timp de mai multe zile, până când prietenul din copilărie Horatio câştigă bătălia de la Trafalgar. În urma acestei înşelăciuni (şi din alte motive complicate) este împuşcat pe la spate de George Sanders, exact în aceeaşi clipă în care Nelson este împuşcat de francezi la Trafalgar. Amiralul, după cum ştim cu toţii, moare. Agentul supravieţuieşte însă. Cine ştie dacă din această parabolă n-ar fi de tras nişte învăţăminte pentru Anglia şi pentru Numele păţite de la Lloyd's?

septembrie 1993

Pierderile produse în 1991 şi anunţate în mai 199% au fost de două ori mai mari decât prognoza emisă de Lloyd's cu douăsprezece luni înainte: două miliarde şi jumătate de lire sterline (sau, dacă preferaţi nou introdusul şi mult mai agreabilul sistem care elimină „contabilitatea dublă" când două agenţii rezervă fonduri pentru una şi aceeaşi catastrofă, doar două miliarde patruzeci şi opt de milioane de lire). În afară de azbestoză şi dezastre ecologice, acum a apărut o nouă ameninţare pe termen lung: plângerile împotriva producătorilor de implanturi mamare cu silicon. Tom Benyon, preşedintele Societăţii Numelor, a estimat că până la nouă mii de membri ai societăţii vor fi ruinaţi în urma bilanţului din 1991. În octombrie 1994 s-a anunţat o ştire aparent bună pentru milionarii deficitari: un grup de trei mii nouăzeci şi opt de Nume au câştigat procesul intentat pentru neglijenţă profesională agenţiei Gooda Walker. Avocaţii petenţilor estimau că despăgubirile se vor ridica la mai mult de cinci sute de milioane de lire sterline. Dar la Lloyd's nimic nu este atât de simplu precum pare. La cine erau asiguraţi agenţii de la Gooda Walker contra reclamaţiilor legate de munca lor? Majoritatea lor deţineau poliţe Lloyd's, desigur. Din cauza caracterului de vârtej pe care îl au afacerile în această branşă, chiar şi agenţii reasiguraţi în altă parte se pot trezi acoperiţi financiar tot pe piaţa londoneză, în felul acesta, Numele pot constata că au câştigat înapoi banii pierduţi de agenţii neglijenţi, care la rândul lor recurg la reasiguratorii profesionali, care pretind bani de la aceleaşi Nume, cărora aceeaşi sumă li se datorează în altă parte. Faliţi deja? Acum aveţi şansa să deveniţi şi mai faliţi!

DOAMNA THACHER ÎŞI AMINTEŞTE

Acum câţiva ani, o prietenă mai vârstnică a fost supusă unei consultaţii într-un spital britanic, fiind suspectată de leziuni cerebrale. Un psihiatru a descusut-o pe un ton superior.

— Puteţi să-mi spuneţi ce zi a săptămânii este astăzi?

— E un lucru căruia nu-i acord importanţă, a răspuns ea oarecum evaziv.

— Bine, puteţi să-mi spuneţi în ce anotimp ne găsim?

— Sigur că pot.

Doctorul şi-a continuat chestionarul:

— Şi puteţi să-mi spuneţi cum se numeşte primul-ministru?

— Toată lumea o ştie, a răspuns prietena mea pe jumătate triumfător, pe jumătate batjocoritor. Thatch.

într-adevăr, de peste unsprezece ani, toată lumea ştia că premier era Thatch. De când mă ştiu, niciun alt premier nu a fost o prezenţă atât de copleşitoare ca Margaret Thatcher, nu numai ca longevitate, ci şi ca intensitate. Şi-a impus să nu doarmă mai mult de patru ore pe noapte, iar în aproape fiecare dimineaţă întreaga naţiune se trezea la o comandă cazonă şi primea ordinul de a da ocol cazărmii în pas alergător, cu tot echipamentul din dotare în spate, altfel o să dea de dracu'. Cei care au întâlnit-o în circumstanţe neoficiale au declarat că era la fel de marţială ca pe câmpul de instrucţie. Poetul Philip Larkin a scris despre momentul când a „fost străfulgerat de albastrul ochilor ei", suspinând admirativ în cursul unei convorbiri cu un corespondent de presă:

— Ce lamă de oţel!

Alan Clark, secretar de stat conservator şi autor al unui jurnal libertin, îşi amintea cu veneraţie de clipa când „ochii ei albaştri au licărit" şi „m-am trezit vrăjit total de personalitatea ei puternică, la fel ca la un *Fuhrerkontakt"* (el a remarcat, de asemenea, „picioarele foarte mici şi gleznele atrăgătoare, deloc osoase, în stilul anilor patruzeci"). Chiar şi preşedintele Mitterrand, de la care ne-am putea aştepta să fie imun din considerente naţionale şi politice, cedează şarmului emanat de la Thatch în cartea lui Jacques Attali intitulată *Verbatim.* „Ochii lui Stalin, vocea lui Marilyn Monroe", cugetă el într-un paradox extaziat.

Când a venit la conducerea Partidului Conservator, în 1975, părea că va fi doar un fenomen trecător şi simbolic. Făcea parte din aripa de dreapta a partidului, iar cursul politicii britanice fusese de ani şi ani de zile unul şovăitor între guverne formate de aripa stângă a conservatorilor sau de aripa dreaptă a laburiştilor: o reducere mică a impozitelor şi puţină privatizare din partea unora, o mică creştere a impozitelor şi niscaiva renaţionalizări din

partea celorlalţi. Mai mult, era femeie: deşi ambele partide nutreau o prejudecată pachidermă faţă de această specie, se pleca mereu de la premisa că Partidul Liberal, progresist prin definiţie, va fi cel care va alege o femeie la conducerea sa. Femeile din Partidul Conservator, era un lucru ştiut, preferau bărbaţii; preferinţă împărtăşită şi de bărbaţii conservatori. În fine, doamna Thatcher părea prototipul Angliei provinciale: din acest motiv se pronostica în şoaptă că nu va obţine niciun vot la nord de Watford Gap (o staţie de benzină pe autostrada din sudul regiunii Midiands). Astfel se face că prima ei victorie electorală a fost pusă pe seama slăbiciunii de moment a Partidului Laburist; a doua pe seama războiului din Insulele Falkland; iar a treia pe a dezintegrării opoziţiei. Faptul că a fost privată de şansa de a câştiga un al patrulea mandat nu s-a datorat Partidului Laburist, şi cu atât mai puţin susţinătorilor conservatori din ţară, ci nemulţumirii facţiunii parlamentare conservatoare, care a decis (dar numai la mustaţă) că data ei de eligibilitate trecuse.

Cei care i se opuneau, care resimţeau fiecare zi a guvernării ei drept o migrenă politică, comiteau în general două erori de calcul fundamentale. Prima era aceea de a o trata drept un politician excentric. Greşeala era de înţeles, căci ea era ideologul partidului şi când fuseseră conservatorii ultima dată un partid al ideologiei, al programelor inflexibile, al credinţei în Sfântul Graal? Tristul adevăr, care nu a fost înţeles decât după trecerea anilor, era că doamna Thatcher reprezenta şi reuşea să atragă o formă puternică, dar neluată în seamă politic, a identităţii engleze. În ochii liberalului, ai snobului, ai londonezului, ai cosmopolitului, ea dădea dovadă de o mentalitate mărginită, de mic proprietar de prăvălie, o mentalitate puritană şi poujadistă, egocentrică şi xenofobă, jumătate nostalgie a suveranităţii insulare şi jumătate gestiune de tip «numără bănuţii primiţi ca rest”. Pentru cei care o susţineau, era o femeie care spunea lucrurilor pe nume, cu o viziune clară, întruchipând bunul-simţ şi voinţa de a se descurca prin forţe proprii, un patriot care înţelesese că de prea multă vreme trăiam în mod iresponsabil pe bani de împrumut. Dacă atracţia viscerală a socialismului rezidă în argumentaţia sa ştiinţifică (una care implică ideea inevitabilităţii), atracţia thatcherismului constă în recursul la natură (care şi el implică inevitabilitatea). Argumentele care se bazează pe natură ar trebui însă să ne reamintească întotdeauna de unul din aspectele ei frecvente: animalele mari devorându-le pe cele mici.

A doua greşeală de calcul stătea în ideea, care a persistat mult timp, că ceea ce făcea ea în ţară putea şi, în cele din urmă, avea să fie desfăcut. Acesta fusese, în mare, tipicul politicii postbelice: mici mişcări ale pendulei la stânga, urmate de mişcări către dreapta, de aceeaşi anvergură. Acum, într-o perioadă post-Thatcher, pendulul continuă să oscileze, dar într-un ceasornic care atârnă de perete într-un unghi complet diferit. Ca mulţi alţii, am crezut că îmbuibarea oficială a ţării cu valorile pieţei era un fenomen reversibil. Un mic canat cer de piele, să zicem, dar nu o iradiere a sufletului. Am abandonat această credinţă, sau speranţă — în urmă cu câţiva ani, de un Crăciun şi, dacă am nevoie de o metaforă pentru ceea ce a făcut doamna Thatcher Marii Britanii, mă gândesc la cântăreţii de colinde. În epoca în care a venit ea la putere, colindătorii obişnuiau, după cum le cerea tradiţia, să stea în faţa casei, să cânte un colind sau două, apoi să sune la uşă, iar dacă deschideai, să mai intoneze câteva cântece. Pe la jumătatea guvernării Thatch, am remarcat că nu se mai osteneau să cânte înainte să sune la uşă şi să se încredinţeze că eşti dispus să-i asculţi şi să-i plăteşti. Îmi amintesc că am deschis uşa de un Crăciun (să fi trecut vreo zece ani de la venirea la putere a doamnei Thatcher) şi m-am uitat afară. Am văzut doi băieţi care se şi îndepărtaseră de casă, pentru a câştiga timp în cazul în care primeau un răspuns negativ.

— Colinde? a întrebat unul din ei, întinzând mâinile într-un gest de om de afaceri, ca şi când tocmai ar fi descărcat un întreg lot de cântece de Crăciun dintr-un camion şi ar fi putut, la o adică, să se lase convins să-mi dea şi mie din marfă.

Realizările doamnei Thatcher erau, în termeni politici, remarcabile. A dovedit că poţi face abstracţie de pietatea vetustă manifestată faţă de conceptul de consens, fie el în cadrul partidului propriu, fie între partide. Puteai să guvernezi Marea Britanie restrângându-ţi baza parlamentară doar la un partid englez. Puteai rămâne la putere, permiţând şomajului să se ridice la cote considerate anterior ca fiind fatale politic. Puteai politiza instituţii publice care tradiţional erau în afara sferei politicului, puteai introduce sfintele principii ale pieţei în domenii sociale considerate până atunci sacrosancte. Puteai să reduci drastic puterea sindicatelor şi să o întăreşti pe cea a patronatului. Puteai să slăbeşti puterea autorităţilor locale prin limitarea prerogativelor lor de a colecta impozite, iar apoi, dacă mai continuau să-ţi dea bătaie de cap, puteai pur şi simplu să le desfiinţezi:

Londra este acum singura metropolă din lumea liberă fără reprezentanţi municipali aleşi prin vot direct. Puteai să contribui la îmbogăţirea bogaţilor şi pauperizarea săracilor până la restabilirea faliei sociale existente la finele secolului trecut. Puteai face toate aceste lucruri şi, simultan, puteai traumatiza opoziţia: existenţa din 1979 a unui guvern conservator care a luat deseori decizii nepopulare şi totuşi a fost reales în mod ineluctabil a împins Partidul Laburist tot mai mult spre dreapta, până când a abandonat mai toate principiile în care credea în anii şaptezeci şi se prezintă astăzi drept partidul capitaliştilor simpatici şi grijulii, care se disting de cei antipatici şi lipsiţi de compasiune. Până şi şomerii au fost traumatizaţi, în aşa măsură, încât, la ultimele alegeri (fără Thatcher, dar cu thatcherismul figurând predominant pe agenda electorală) au votat pentru conservatori într-o proporţie mai mare decât la scrutinul precedent.

De la început, atracţia exercitată de Margaret Thatcher a rezidat în siguranţa sa de granit.

— Meritul ei cel mare, spunea Philip Larkin într-un interviu din 1979, este acela de a spune că doi şi cu doi fac patru, ceea ce este la fel de nepopular în zilele noastre ca oricând altcândva.

Poetul şi-a dezvoltat teza în cursul aceluiaşi an:

— O ador pe doamna Thatcher. În fine, politica are un sens pentru mine, ceea ce nu mi s-a mai întâmplat de la Stafford Cripps (la care am ţinut de asemenea foarte mult) încoace. Să accepţi faptul că nu poţi avea un lucru decât după ce ai strâns banii necesari pentru a-l cumpăra, iată un concept care dispăruse din viaţa publică de mulţi ani.

Politica este, desigur, o chestiune legată de zecimale, logaritmi şi împărţiri cu virgulă, dar doamna Thatcher, simplificând aparent lucrurile, nu numai că îi înfuria pe cei care ştiau cât de complicate puteau fi ele, ci îşi consolida sprijinul din partea adepţilor lui doi plus doi. Astfel, doamnei Thatcher îi plăcea să prezinte politica economică naţională în termenii coşului zilnic. Disputele bugetare cu Comunitatea Economică Europeană se traduceau prin a-i convinge pe „ei” să „ne” dea înapoi banii „noştri”. Adora polarizarea în „ei” şi „noi”. Ca şi pe cea dintre bine şi rău: întocmai ca Superman, Doamna de Fier ne ajuta să înţelegem lumea, simplificând-o. Ea şi Reagan îşi extrăgeau datele din acelaşi grafic moral. Unul dintre lucrurile

cu adevărat comice ale cărţii *Margaret Thatcher: anii din Downing Street* este o fotografie color, realizată în cursul unui banchet dat la Numărul 10. Premierul ţine o cuvântare înflăcărată, în timp ce preşedintele o priveşte cu o expresie de admiraţie tâmpă. Dedesubtul suvenirului oficial, Reagan a scris: „Dragă Margaret

— După cum vezi, sunt de acord cu tot ce spui. Ca întotdeauna. Cu toată afecţiunea. Al tău, Ron." în cursul anilor Reagan-Thatcher, visătorii britanici şi-au putut imagina o situaţie răsturnată a epocii Kennedy-Macmillan. Lui Macmillan îi plăcea să prezinte alianţa transatlantică drept relaţia dintre bătrâna şi înţeleaptă Grecie (Marea Britanie, în caz că vă puneţi întrebarea) şi tânăra, dar viguroasa Romă. O perioadă, cel puţin în timpul celui de al doilea şi atât de somnolentului mandat al lui Reagan, Thatcher a putut juca rolul liderului dinamic, cu idei noi.

„Dominantă în relaţiile personale, de o încredere în sine supremă şi o încăpăţânare exasperantă", doamna Thatcher „reprezenta un amestec straniu de opinii liberale şi prejudecăţi meschine". Acest portret nu a fost schiţat de vreun laburist frustrat, ci de Kenneth Baker, unul dintre preşedinţii mai slugarnici ai partidului (despre Baker s-a spus la un moment dat că ar putea să fie urmaşul doamnei Thatcher, iar onctuozitatea sa a dat naştere comentariului: „Am văzut viitorul: surâde batjocoritor.") Când lua o hotărâre nu şi-o mai schimba, prezentând-o şi repetând-o în exact aceiaşi termeni cât timp socotea că era necesar. În *Anii din Downing Street,* ea îl face de două parale pe nefericitul John Nott, ministru al apărării în timpul războiului din Insulele Falkland, cu următoarele cuvinte nimicitoare: „Viciul său era şovăiala." Pentru Maggie, aşa ceva era de neconceput. Invitat la un dineu dat de istoricul Hugh Thomas, Larkin a remarcat stilul ei combativ şi încrederea absolută în sine:

— Observând-o, te duceai cu gândul la un mare jucător de tenis; nu ezita întrebându-se ce or fi gândind ceilalţi, nu, doar poc, peste fileu şi punct.

Cum printre invitaţi se aflau Isaiah Berlin, V.S. Naipaul, Tom Stoppard, Mario Vargas Llosa, J.H. Plumb, V.S. Pritchett, Anthony Powell, Stephen Spender, Anthony Quinton şi A. Alvarez, reiese că Thatcher nu se lăsa mai impresionată de „intelectualii vanitoşi", cum caracterizează specia în cartea sa, după cum nu se lăsa impresionată de liderii conservatori. La

începutul mandatului, a încercat să se prezinte drept un premier căruia îi place să ia parte la un soi de gimnastică intelectuală cu participarea unor intelectuali de frunte, istoricul Paul Johnson era unul dintre parteneri — dar practica nu pare să fi durat mult timp. Cert este că niciunul dintre numele de mai sus nu a izbutit să intre în indicele cărţii *Anii din Downing Street;* poţi găsi „Berlin, bomba din discotecă", dar nu „Berlin, Isaiah".

în întreaga carte, subiectul „arte" ocupă două pagini mari şi late, din care una este consacrată tentativei eroice, dar eşuate a doamnei Thatcher de a aduce în Marea Britanie colecţia de artă Thyssen. („Colecţia este nu numai o comoară artistică, ci şi o bună învestiţie", remarcă ea în mod caracteristic.) în timp ce altor premieri le place, sincer sau ipocrit — să susţină că artele sunt cel puţin o înfrumuseţare a vieţii, dacă nu îi dau chiar o dimensiune suplimentară, la doamna Thatcher ele nu intră în ecuaţie: dacă îţi pierzi timpul cu astfel de chestii, înseamnă că nu îţi faci treaba bine ca prim-ministru. Îşi aminteşte cum Macmillan afirma în prezenţa unor tineri parlamentari că „premierii (neavând un portofoliu anume) dispun de timp suficient pentru a citi. El îi recomanda pe Disraeli şi Trollope. Mă întrebam uneori dacă nu cumva glumeşte." Cu siguranţă că nu glumea şi este interesant de remarcat că John Major, care a revenit la stilul „destins" de guvernare al lui Macmillan, îl consideră pe Trollope drept scriitorul său preferat, mergând chiar până acolo încât a devenit membru al Societăţii Trollope (faptul că romancierul a fost extrem de caustic cu politicienii, şi în special cu conservatorii, nu pare să-i stânjenească pe reprezentanţii *tory* ai timpurilor moderne.) Doamna Thatcher, în schimb, susţine că lecturile ei preferate sunt „romanele de suspans scrise de Frederick Forsyth şi John le Carre". Ceea ce nu e rău. Spectacolul unei doamne Thatcher prefăcându-se că iubeşte arta ar fi fost greu de suportat pentru persoanele mai sensibile.

Cu mult mai bun a fost răspunsul ei fără perdea cu ocazia vizitei în Downing Street nr. 10 a lui Kingsley Amis, venit să-i dea un exemplar cu autograf al romanului său *V-aţi ascunselea pe ruseşte.*

— Despre ce e vorba? l-a întrebat.

— Ei bine, a răspuns el, într-un fel este vorba despre o viitoare Mare Britanie sub ocupaţie rusească.

— Vai de mine! a exclamat ea. N-ai nimic mai bun de făcut? Găseşte-ţi alt glob de cristal!

Această remarcă umilitoare („Injustă şi la care n-ai cum replica”, afirma Amis) nu a avut darul să reducă devotamentul romancierului pentru premier. În memoriile sale, o numeşte „una dintre cele mai frumoase femei pe care le-am întâlnit vreodată” şi adaugă următorul compliment *recherche* cu privire la prestanţa ei: „Alura ei este atât de extremă, încât, împreună cu bine-cunoscutele ei calităţi fotogenice, mă face să cred uneori timp de câteva fracţiuni de secundă că am în faţa ochilor ilustraţia unei publicaţii ştiinţifico-fantastice de acum câtva timp, reprezentând-o pe fata frumoasă care a devenit preşedinta Federaţiei Solare în anul 2200.” Revenind pe pământ, Amis admite că doamna Thatcher a înlocuit-o pe regină în visurile sale; o dată, ea l-a tras mai aproape şi i-a murmurat drăgăstos: „Ai un chip atât de interesant.” O fi ea în visurile lui, dar Amis, în orice caz, nu este în indicele cărţii ei. După cum, de altfel, nu este nici numele unui cetăţean britanic condamnat la moarte de către o putere străină în timpul mandatului ei. Ţi-ai închipui că o afacere de acest gen putea aduce o oarecare atingere noţiunilor britanice de suveranitate, onoare şi A independenţă care, altfel, zbiară pur şi simplu, precum cadenţele de trompetă, din paginile memoriilor ei. Se pare însă că nu e cazul. Ghinion, cetăţene Rushdie.

Aceste noţiuni nobile sunt, în schimb, invocate cu regularitate când este vorba de unul din evenimentele centrale al primului mandat al premierului Thatcher: războiul din Insulele Falkland, din 1982. Felul în care descrie evenimentele se distinge prin claritate de roman: istoria fără prea multe nuanţe sau complicaţii, politice sau morale. Invazia argentiniană a insulelor nu a putut fi în niciun fel prevăzută (a numit ulterior o comisie regală care a confirmat această versiune, deci totul se încheie aici); britanicii îşi apărau „onoarea noastră ca naţiune”, iar concomitent lor le revenea sarcina să nu permită Agresiunii să iasă învingătoare şi să asigure respectarea dreptului internaţional. Dar războiul a izbucnit din cauza caracterului doamnei Thatcher, un tribut adus firii ei şi hotărârii ei neclintite. Când flota argentiniană a pornit spre Insulele Falkland, ministrul apărării cel şovăitor, i-a prezentat un timid raport oficial potrivit căruia, odată invadate, insulele nu mai puteau fi recucerite. „Ceva teribil şi total inacceptabil. Nu puteam să cred: era vorba de oamenii noştri, de insulele noastre. Am replicat imediat: «Dacă le invadează, va trebui să le

recuperăm.» „Care era alternativa? „Aceea ca un dictator vulgar de doi bani să guverneze peste supuşii Majestăţii Sale şi să se impună prin fraudă şi violenţă? Aşa ceva nu se putea întâmpla cât timp eram eu premier.” Trebuie să mâne de la spate câţiva pacifişti, printre care ministrul de externe, Francis Pym, care are o natură ezitantă şi manifestă un interes disproporţionat pentru soluţiile diplomatice; şi este dispusă să ameninţe cu demisia pentru a-şi impune linia în Cabinetul de Război. Susţinere solidă vine din partea lui Caspar Weinberger, Laurens van der Post şi Francois Mitterrand (care avea şi el, desigur, probleme postcoloniale); povestea se reduce însă la Maggie versus Argies. La un moment dat, stă în genunchi la reşedinţa ei din Chequers, măsurând apele teritoriale pe o hartă navală împreună cu procurorul general. În cele din urmă, „libertatea, dreptatea şi democraţia de care Insulele Falkland se bucuraseră atâta vreme” sunt repuse în drepturi. „Nu cred să fi trăit vreodată atât de încordat şi de intens ca în acea perioadă”, scrie doamna Thatcher.

Multe din argumentele ei sunt simplificări demne de o bandă desenată. Insulele Falkland, cu o economie cât un magazin sătesc, cu o populaţie infimă şi cu o pistă de aterizare insuficient de lungă pentru aviaţia militară, nu prezentau niciun interes pentru britanici, decât cel mult pentru câţiva filatelişti. Încercam de decenii să scăpăm de ele, eforturile în acest sens culminând cu propunerea „reînchirierii”, lansată de Nicholas Ridley în 1980. Propunerea a fost respinsă de Camera Comunelor, dar, întocmai ca pe terenul de joacă, noi nu am vrut cu adevărat insulele decât în clipa când le-a vrut altcineva. Iată cum a izbucnit războiul caracterizat superb de Borges, „un intelectual vanitos” trăind sub „un dictator vulgar de doi bani”, drept „lupta a doi chilugi pentru un pieptene”. Pe de altă parte, doamna Thatcher nu se găsea nici pe departe în situaţia de curajoasă izolare pe care o descrie acum. Camera Comunelor şi-a manifestat imediat şi zgomotos sprijinul pentru premier, mai ales după o intervenţie decisivă pe care ea preferă să o treacă sub tăcere: cea a lui Michael Foot, lider de orientare socialistă al Partidului Laburist şi, potrivit propriilor lui cuvinte, „un pacifist înveterat”, care s-a pronunţat în favoarea războiului. Cea mai mare parte a ţării s-a comportat în mod similar. Britanicii sunt încă o naţiune belicoasă şi sunt încântaţi să se bată, de preferinţă solitari şi într-o luptă între bine şi rău, cum o descrie primul-ministru. Iată că ceva se petrecea acolo, în sud, imaginile de televiziune se dovedeau utile şi noi ne puteam lăsa duşi de valurile xenofobiei.

Cu viziunea ei asupra lumii, pe care o vede prin prisma coşului zilnic, doamnei Thatcher îi place să ne încredinţeze că e foarte atentă la socoteli. De aceea este ciudat că nu suflă o vorbă despre o statistică fundamentală a acestui război. O mie opt sute de insulari au fost eliberaţi din mâna argentinienilor (care nu au adus cu ei nici tortură, nici moarte, ci televiziune în culori pentru a înveseli gospodăriile ţărăneşti), cu preţul morţii a peste o mie de oameni, din care două sute cincizeci şi cinci erau britanici, şi al mutilării multor altora. Încercaţi să faceţi socotelile, prin raportare la un alt război: imaginaţi-vă că invazia Aliaţilor în Franţa anului 1944 s-ar fi soldat cu moartea a douăzeci şi trei de milioane de oameni, din care şase milioane din rândul trupelor aliate. Am avea aceleaşi motive de bucurie şi de laudă pentru liderii noştri? Libertatea este indivizibilă, cum le place politicienilor să spună, dar desigur că nu este aşa. Dimpotrivă, libertatea se repartizează în categorii bine definite. Insularii au avut noroc că erau albi, întocmai cum norocul kuweitienilor era că exportau petrol şi nu rahat turcesc. Eliberarea insulelor nu a avut efectul celei din 1944, la Paris. Soldaţii britanici care au reocupat insula nu au fost impresionaţi de insulari, pe care i-au poreclit „Bennies", după un personaj notoriu de nătâng dintr-o telenovelă. A fost nevoie de un ordin de sus pentru ca trupele să renunţe la folosirea acestui nume insultător. La scurt timp după aceea, soldaţii au început să-i numească pe localnici „Toţi". Un ofiţer intrigat l-a rugat pe un soldat să-i explice noua poreclă.

— Pentru că sunt toţi Bennies, să trăiţi, a sunat magnificul răspuns.

Astăzi, locuitorii din Falkland nu sunt nici cu o iotă mai îndrăgiţi de britanici decât înainte. O soluţie politică a fost amânată până la calendele greceşti. Iar pista lărgită a aeroportului, pe care cândva nu ne-o puteam permite din motive financiare, a fost construită până la capăt şi de ea vor profita probabil argentinienii. Au meritat insulele fie şi moartea unui singur om? Sau banii cheltuiţi cu expediţia? Înaintea izbucnirii ostilităţilor, Macmillan a sfătuit-o pe Thatcher să nu implice ministerul de finanţe în această poveste (un sfat ironic, dat fiind că Macmillan, ministru de finanţe în timpul crizei Canalului de Suez, a contribuit la sistarea campaniei din 1956). Deci urma să fie un război „în care nu se va ţine cont de costuri". Şi cât a costat până la urmă? În *Anii din Dawning Street* lucrurile sunt bălmăjite: „A fost un indiciu de remarcabilă soliditate, în acest stadiu, a finanţelor publice faptul că am reuşit să finanţăm războiul din Insulele

Falkland din fondurile de rezervă, fără să ridicăm impozitele nici măcar cu un penny şi fără să fi produs nici cea mai mică perturbare a pieţelor financiare.” Un alt exemplu de bună gospodărire, deci. De fapt, costul campaniei, plus cel al păstrării insulelor până la sfârşitul anilor optzeci, a depăşit două milioane de lire sterline pe cap de insular. Un preţ mărişor pentru un pieptene.

Toate acestea, însă, nu au nicio relevanţă politică. Oricât de impresionante ar fi faptele de arme, semnificaţia lor reală şi trainică pentru britanici a fost cea de metaforă politică internă. Retorica politică face uz cu predilecţie de noţiunile de „luptă şi victorie”, a căror adecvare semantică noi, cetăţenii de rând, abia dacă o putem judeca în contexte ca balanţa comercială sau rata dobânzilor. Iar atunci când le putem evalua ca în cazul „luptei împotriva şomajului” sau „combaterii criminalităţii” suntem mereu, după toate aparenţele, de partea învinşilor. De aceea, un succes de război clar şi televizat (în contextul în care, de ani de zile, trupele nu înregistrau progrese în Irlanda de Nord) poate întări opinia că şi alte probleme pot fi soluţionate, că vor fi repurtate şi alte victorii şi că dna Thatcher este „o învingătoare”. Iată motivul pentru care următoarele capitole din *Anii din Downing Street* se numesc „Dezarmarea stângii” şi „Insurecţia domnului Scargill” (domnul Scargill nu era un lider de gherilă din munţii comitatului Yorkshire, ci lider sindical). Şi iată cauza legăturii explicite pe care dna Thatcher a făcut-o imediat după război într-un discurs ţinut la Cheltenham: „Am încetat să fim o naţiune în defensivă. Ne-am regăsit încrederea, născută în bătăliile economice de acasă şi pusă la încercare la treisprezece mii de kilometri de casă.” în opinia ei, „fără nicio intervenţie din partea noastră, oamenii au văzut legătura dintre fermitatea de care am dat dovadă în politica economică şi cea demonstrată în gestionarea crizei din Insulele Falkland”. „Oamenii”, folosit aici şi în alte locuri din carte, nu este un termen generic pentru britanici, ci denotă numai acea parte a populaţiei care o susţinea pe dna Thatcher. Viziunea ei este necruţător de monoculară.

Ea poate percepe, de pildă, că a fost cel mai respectat şi mai fetişizat dintre premierii moderni ai Marii Britanii, dar ignoră faptul că a fost şi cel mai detestat. A fost detestată personal şi politic, căci personalitatea ei, aşa cum era percepută de opinia publică dominantă, meschină, intrigantă, indiferentă, părea să-i inspire şi să-i infecteze politica. Această personalitate este etalată în toată splendoarea ei în carte. Îi dispreţuieşte deopotrivă pe

conservatorii moderaţi şi pe cei aflaţi în poziţii înalte. Dispreţuieşte tradiţia *tory* pe care a înlocuit-o, referindu-se la un moment dat la „experimentarea socialismului timp de treizeci de ani în Marea Britanie postbelică”: în măsura în care cineva poate să-i urmărească cronologia, ea face în mod clar o trimitere la guvernele conservatoare Heath, Douglas-Home, Macmillan, Eden şi poate Churchill. O doză specială de venin şi-a rezervat pentru doi dintre principalii ei aghiotanţi, Nigel Lawson şi Geoffrey Howe. Niciunul dintre ei nu a putut să o înghită. Discursul de demisie al lui Howe a generat o revoltă împotriva conducerii dnei Thatcher, ceea ce în opinia ei „a făcut ca, din acel moment, el să rămână în memoria colectivă nu pentru fermitatea de care a dat dovadă ca ministru de finanţe şi nu pentru diplomaţia sa abilă ca ministru de externe, ci pentru acest ultim gest de trădare amară. Îndemânarea cu care a mânuit pumnalul nu a dus însă decât la anihilarea propriei sale reputaţii.” în ceea ce priveşte opinia ei faţă de opoziţia din parlament, iată o mostră de aroganţă: „Domnul Kinnock nu m-a dezamăgit nicio dată în toţi aceşti ani în care a fost liderul opoziţiei. Până la sfârşit, nu a făcut decât să calce în străchini.”

Monoculară în politica internă, oarbă în politica externă. Alan Clark relatează o remarcă făcută de dna Thatcher într-o convorbire cu funcţionarul de stat Frank Cooper la doi ani după ce fusese aleasă în fruntea opoziţiei. „Chiar trebuie să învăţ toate chestiile astea internaţionale?” a întrebat ea, iar când Cooper a răspuns: „Nu puteţi să vă eschivaţi”, Thatcher s-a bosumflat. Cooper şi-a amintit de asemenea că „în perioada aceea ea [şi Cooper] s-au întâlnit cu Reagan şi Carter şi a fost uluită de prostia lor. «Cum e posibil să dispună de atâta putere?» etc.” Cu timpul, desigur, a început să guste aplauzele aferente convoaielor oficiale şi banchetele *chez* Mitterrand, fără să realizeze însă că ovaţiile pe care le primeşti în Europa Răsăriteană nu înseamnă neapărat altceva decât un bobârnac public la adresa liderilor locali. Este sigură că „politica şi convingerile pe care eu le-am promovat prima în Marea Britanie” au contribuit la „remodelarea relaţiilor internaţionale”. Nu poate concepe că expediţia din Insulele Falkland ar putea fi interpretată în altă parte altfel, nu ca un prim pas către o nouă ordine internaţională, ci ca o ultimă zvâcnire a unui trecut imperial. Se simte mult mai bine în prezenţa unor şeici din ţări îndepărtate decât a unor democraţi europeni. Îşi închipuie că atitudinea ei obstrucţionistă, insistentă şi agresivă faţă de Europa a constituit o dovadă a noii mândrii pe care o arată Marea Britanie. Crede că, dacă insulţi oamenii, le câştigi respectul.

într-un serial de televiziune programat să coincidă cu publicarea cărţii *Anii din Downing Street,* Thatcher a făcut următoarea observaţie subtil formulată: „Poporul britanic are un puternic simţ al echităţii şi justiţiei: ne este caracteristic. În Europa nu există acest simţ, singura lor pornire este aceea de a pune mâna pe tot ce pot. Iată una din marile diferenţe dintre noi." Cu ocazia bicentenarului Revoluţiei Franceze, ale cărei „idei abstracte, notează ea, au fost formulate de intelectuali vanitoşi", a acordat un interviu ziarului *Le Monde,* din care citează cu mândrie: „Drepturile omului nu s-au născut odată cu Revoluţia Franceză […] ele îşi au obârşia într-un amestec de iudaism şi creştinism […] [noi, englezii] am avut anul 1688, revoluţia noastră paşnică, în care parlamentul şi-a impus voinţa în faţa regelui […] nu a fost o revoluţie de tipul celei din Franţa […] «libertate, egalitate, fraternitate», au uitat de obligaţii şi îndatoriri, cred eu. Şi, apoi, desigur, fraternitatea a dispărut pentru o perioadă lungă de timp." Ce ciudat că amărâţii ăştia de străini întunecaţi la minte se agaţă cu atâta încăpăţânare de 1789 ca dată simbolică, în loc de 1688. La fel de ciudat este că revoluţia englezească pe care preferă dna Thatcher să o pomenească este cea de la 1688 şi nu cea mai renumită, produsă mai devreme în acelaşi secol, care şi ea s-a soldat cu impunerea voinţei parlamentului în faţa regelui, ce-i drept într-o manieră diferită, prin decapitarea suveranului, exact cum urmau să o facă revoluţionarii francezi. *Le Monde,* parcă pentru a nu contraria o biată smintită, şi-a intitulat interviul: „LES DROITS DE L'HOMME N'ONT PAS COMMENCE EN FRANCE", NOUS DECLARE MME. THATCHER.

Anii din Downing Street nu este, desigur, o „carte" în sensul normal al cuvântului. Politicienii de frunte au în general o relaţie distantă cu propria lor limbă: ceea ce vor să spună cu adevărat se enunţă doar cu sprijinul altor oameni. Pentru un discurs este nevoie de scriitori specializaţi în discursuri (dna Thatcher a recurs la serviciile dramaturgului Ronald Miliar şi ale romancierului Ferdinand Mount, dându-le astfel, poate, acestor „intelectuali vanitoşi" şansa de a-şi exercita menirea); iar pentru o carte este nevoie de autori de carte, negri, documentarişti, decoratori cu anecdote, culegători de informaţii, stilişti. Faptul nu ar trebui să ni se pară nici şocant, nici necinstit. Cartea doamnei Thatcher este autentică tocmai prin pompozitatea ei publică, prin discursurile şi documentele ei regurgitate, prin prescurtările ei umflate. Este autentică şi prin felul manierat al referinţelor vestimentare — „Am purtat o rochie simplă de bumbac şi pantofi fără tocuri pentru a face o

vizită la lagărul de refugiaţi”, şi prin modul lipicios de a-şi exprima gratitudinea conjugală: „Funcţia de premier este o îndeletnicire solitară, într-un fel, aşa şi trebuie să fie: nu poţi cârmui din mijlocul gloatei. Dar ştiindu-l pe Dennis acolo, nu m-am simţit nicio dată singură. Ce om. Ce soţ. Ce prieten.”

În fine, este o carte autentică prin colosala, deloc surprinzătoarea vanitate pe care o emană. În cei zece ani şi mai bine de guvernare, alura doamnei Thatcher a trecut de la cea prim-ministerială, trecând prin cea prezidenţială şi ajungând în fine la una regală, evoluţie care transpare atât în limbă (folosirea tot mai frecventă a pluralului majestăţii), cât şi în vestimentaţie. Toaletele ei din ultima perioadă de guvernare, pentru ocazii oficiale precum banchetul organizat anual de Lordul Primar al Londrei, abundau în tot mai multe trimiteri la regina Elisabeta, desigur, la prima, cea puternică, nu la a doua, Doamne fereşte! Şi totuşi, pe când soluţiona pentru noi marile probleme de stat, Thatcher găsea mereu timp să ne atragă atenţia că aveam mătreaţă pe guler sau că ne pătasem cu supă cravata: „Ori de câte ori mă întorceam dintr-o vizită într-un oraş străin îngrijit ireproşabil, colaboratorii mei şi secretarul de stat pentru mediu ştiau că se pot aştepta la o predică aspră despre străzile împânzite cu gunoi din unele părţi ale Londrei.” Realitatea nu se lasă întotdeauna descifrată (altfel ar fi putut face o legătură între starea străzilor şi abolirea consiliului municipal al Londrei extinse), dar prestaţia din carte este pe potriva prestaţiei dnei Thatcher în viaţa reală. Este o justificare şi o continuare a guvernării şi, desigur, un mijloc de a câştiga câteva milioane bune. Cartea emană totodată o prezenţă implacabilă, aceeaşi cu a carierei ei de prim-ministru. Din când în când, te surprinzi clătinând din cap şi-ţi spui că o carte voluminoasă nu trebuie neapărat să fie şi una epocală. De fapt, chiar printre susţinătorii ei cei mai aprigi circulă şi alte evanghelii. Când premierul se consultă cu colegii de cabinet în cursul alegerilor pentru conducerea partidului din 1990, procesiunea de trădători şi ipocriţi este înviorată de apariţia lui Alan Clark. Doamna Thatcher îşi aminteşte:

„Chiar şi melodramele au antracte, chiar şi *Macbeth* are scena portarului. Am avut o scurtă întrevedere cu Alan Clark, secretar de stat la ministerul apărării şi un prieten de nădejde, care a venit să-mi dea curaj şi să mă sfătuiască să lupt în continuare, orice ar fi. Din nefericire, a afirmat că trebuie să continui lupta chiar dacă am să pierd cu siguranţă, căci este

mai bine să părăsesc scena cu aura unei învinse acoperite de glorie, decât să plec pe tăcute, fără vâlvă. Cum nu îmi plac în mod deosebit deznodămintele wagneriene, sfatul său nu m-a remontat decât pentru scurtă vreme. M-am bucurat însă să am lângă mine pe cineva care mă susţinea fără rezerve chiar şi în clipa înfrângerii.”

Iată acum versiunea lui Alan Clark asupra întrevederii, extrasă din *Jurnalul* său:

„Am coborât scările şi m-am alăturat grupului strâns în faţa uşii ei. După un timp, Peter mi-a zis:

— Pot să te strecor înăuntru acum, dar numai o secundă, să ştii.

Ea părea calmă şi arăta splendid.

— Ah, Alan…

— Eşti la mare ananghie.

— Ştiu.

— Ţi-au spus toţi să nu candidezi, aşa-i?

— Am de gând să candidez. Am dat o declaraţie.

— Minunat. Eroic. Dar partidul nu te va susţine.

— Ştiu să lupt.

— Luptă, atunci. Luptă până la capăt, până la al treilea tur de scrutin, dacă e nevoie. Dar vei pierde.

A intervenit o pauză.

— Ar fi groaznic dacă ar câştiga Michael [Heseltine].

El ar distruge tot ceea ce am realizat prin atâtea lupte.

Dar ce manieră de a părăsi scena politică. Neînvinsă în trei alegeri generale, n-ai fost nicio dată respinsă de oameni. Îndepărtată de la putere de nişte inşi lipsiţi de merite.

— Dar Michael… prim-ministru?

— Dar cine naiba e Michael? Nimeni. Nimic. Nu va rezista nici şase luni. Mă îndoiesc chiar că va câştiga alegerile. Locul tău în istorie e copleşitor…

Afară, erau unii care tot deschideau şi închideau uşa, la intervale tot mai scurte, înnebunitor.

— Alan, a fost foarte drăguţ din partea ta să vii să mă vezi…”

Doamna Thatcher creează un interludiu comic, narat greoi, în care dă dovadă de acea *gravitas* demnă de orice mare om de stat. Clark schiţează un episod tragic, povestit într-o tonalitate uşoară, în care îi revine rolul celui care spune adevărul, plin de patos. E greu să nu preferi versiunea lui Clark, chiar dacă şi ea a fost scrisă tot din motive egolatre. (Ia uitaţi-vă la mine, sunt tipul de om care nu se dă în lături să spună „naiba” în faţa lui Maggie.) Istoricii nu vor putea să evite memoriile doamnei Thatcher, după cum cei cărora le-a fost dat să trăiască sub guvernarea ei nu au scăpat de prezenţa ei încruntată. Dacă ar fi avut ceva mai mult din spiritul lui Trollope, ea ar fi ştiut să dea cărţii *Anii din Downing Street* subtitlul inevitabil: *Ea ştia că are dreptate.*

noiembrie 1993

CAMPIONATUL MONDIAL DE ŞAH: CDF

Iată un tip de teatru foarte straniu: auster, minimalist, postbeckettian. Doi bărbaţi îmbrăcaţi îngrijit stau aplecaţi deasupra unei măsuţe plasate într-un decor elegant în gri şi bej. Primul, înalt, uscăţiv, palid, cu ochelari, ocupă un fotoliu roşiatic, cu ş spătar înalt şi braţe late; cel de al doilea, mai scund, mai îndesat şi mai pigmentat, are un scaun din piele neagră, cu spătarul jos şi picioare cromate, un model pe care l-ai putea numi Bauhaus moscovit. Fiecare dintre cei doi ţine cu ferocitate la scaunul său. Sunt mulţumiţi să-şi schimbe costumele şi, la începutul fiecărei zile noi, îşi schimbă locul la masă, având grijă să-şi ia scaunele cu ei.

Celelalte personaje vizibile sunt o pereche de domni mai în vârstă, care stau în fundul scenei, la dreapta, şi îi privesc pe protagonişti ca într-o intrigă secundară în oglindă. Niciunul dintre cei patru nu vorbeşte, în ciuda acestui fapt, în urechile spectatorului din sală răsună replicile unui dialog. O a treia pereche de actori, nevăzuţi, cocoţaţi într-o lojă închisă cu geam de la al

doilea balcon, face supoziţii despre gândurile personajelor de pe scenă. Acest joc la cască al hazardului şi presupunerilor este de fapt elementul cel mai interesant al spectacolului, căci acţiunea care poate fi percepută cu ochiul este limitată şi repetitivă. Din când în când, cei doi protagonişti fac câte o scurtă mişcare cu mâna, după care se grăbesc să noteze ceva pe hârtie. Altfel, se înregistrează doar ieşiri şi intrări în scenă în timpul acestor matinee, care durează de regulă între patra şi şase ore: un personaj sare la un moment dat în picioare, ca ofensat, şi părăseşte scena prin stânga, cel deşirat îndepărtându-se parcă împiedicat în vârful picioarelor, cel scund zorind cu paşi îndesaţi. Uneori, în cadrul unei îndrăzneţe inovaţii teatrale, ambii actori lipsesc simultan de pe scenă. Ceea ce nu împiedică vocile fără trup să-şi continue litania în urechile spectatorilor, evaluând, teoretizând, inventând în registru neliniştit, încrezător, triumfător, apologetic.

Scepticii afirmă că la un meci de şah în direct te amuzi cam tot atât de mult ca atunci când urmăreşti cum se usucă vopseaua. Ultrascepticii ripostează: sunteţi nedrepţi cu vopseaua. Cu toate acestea, timp de trei luni, cele mai ieftine locuri la Teatrul Savoy au fost, şi încă de departe, cele mai scumpe locuri ieftine din Londra. Douăzeci de lire sterline pentru a urmări din stal Campionatul Mondial de şah organizat de *The Times,* treizeci şi cinci de lire în lojă şi cincizeci şi cinci în balconul de deasupra orchestrei. Preţurile exorbitante nu erau o expresie de cupiditate sau o încercare disperată a grupului de ziare *The Times* de a-şi recupera o parte din cele circa patru-cinci milioane de lire sterline investite în această manifestare sportivă. Se spera sincer că turneul va suscita interes la nivel naţional. Pentru prima dată în istoria modernă a campionatului, socotit a fi debutat cu meciul din 1886 dintre Steinitz şi Zukertort — un britanic aspira la titlul de campion mondial. Nigel Short era, de asemenea, primul occidental care lua parte la o finală după Bobby Fischer, în 1972. În perioada dinainte de Fischer trebuia să te întorci în timp până în 1937 pentru a mai întâlni un occidental, pe olandezul Max Euwe. După Fischer, singura modalitate de a participa Ia unul din cele şapte campionate succesive era să fii rus, unul al cărui nume să înceapă cu K: Karpov, Korcinoi, Kasparov. Acum, în fine, aveai şansa să încurajezi un tânăr localnic, şi încă unul care pornea la luptă cu un mare handicap. Kasparov este descris mereu drept cel mai puternic jucător din istoria jocului. Short nu se număra printre primii zece jucători din lume. Enormitatea sarcinii sale poate fi estimată din faptul că până şi

unul dintre adjutanţii lui Kasparov, marele maestru georgian Zurab Azmaiparaşvili, era mai bine plasat decât Short în ierarhia mondială.

Gary Kasparov era, sau aşa credeau mulţi, o entitate cunoscută. Era campionul dinamic, agresiv şi cu toane, fotografiat deseori ridicând greutăţi, antrenându-se cu sacul de nisip, jucând fotbal sau înotând la „reşedinţa sa de pe o insulă croată". Era un rus de tip nou, provenind din „oraşul Baku, cel încercat de război", amic al lui Gorbaciov, apoi al lui Elţin, uşor de mediatizat şi posedând pe deasupra dinamica, dar nu prea originala poreclă Gazza. Nigel Short era mult mai greu de prezentat publicului larg, căci, la fel ca majoritatea jucătorilor de şah, nu făcuse altceva în cursul celor douăzeci şi opt de ani ai *vieţii* lui decât să joace şah. În general, nu se ştiau decât două lucruri despre el: că făcuse parte din trupa de rock a unor puştani, care dădea concerte sub numele *The Urge,* trupă care iniţial se numise *The Pelvic Thrast,* şi că era însurat cu o grecoaică, mai în vârstă cu şapte ani decât el, care practica un tip de terapie prin teatru. Pe de altă parte, sintagma „biografie şahistă" este, analog remarcii perfide a lui Truffaut despre expresia „filmul britanic", o contradicţie în termeni. Şahul este, cum bine se ştie, o activitate care nu are absolut nimic de-a face cu restul vieţii: aceasta este şi sorgintea profunzimii lui fragile. În teorie, biografia face o punte între aspectele particulare ale unei vieţi şi cele publice, astfel încât primele să arunce o lumină asupra celor din urmă. Dar în cazul şahului nu este aplicabilă nicio astfel de legătură reducţionistă. Preferă marele maestru X apărarea franceză pentru că mama sa şi-a părăsit bărbatul pe când el era încă un ţânc? Duce incontinenţa nocturnă cu necesitate la o deschidere Grunfeld? Şi tot aşa. Adepţii teoriei freudiene ar putea să vadă în şah o manifestare a complexului oedipian: o activitate al cărei ultim ţel este omorârea regelui şi în cursul căreia regina sexy joacă un rol dominant. Dar tentativele de a stabili corespondenţe între personajele de pe tabla de şah şi cele de alături se soldează cu concluzii greu de verificat.

Din acest motiv, eviscerarea necruţătoare la care a recurs Cathy Forbes în cartea sa *Nigel Short: în căutarea coroanei* nu a scos la iveală decât câteva elemente de o pertinenţă îndoielnică. Nigel a căzut într-un canal de la Amsterdam, pe când era copil; la vârsta de douăzeci de ani, Nigel a fost victima unei agresiuni în oraşul său natal, Manchester; părinţii lui s-au despărţit când el avea treisprezece ani; ambiţia deseori exprimată a lui Nigel era să devină deputat al Partidului Conservator. Ca să vă daţi seama cât de

înspăimântător de puţine amănunte a putut dezgropa în demersul ei arheologic, dra Forbes se simte nevoită să menţioneze că, la vârsta pubertăţii, Nigel „şi-a şocat cunoscuţii, ameninţând că-şi va vopsi părul în albastru”. O ameninţare care nu a fost pusă în practică, dar utilă poate psihobiografului plin de imaginaţie, dat fiind că albastrul este culoarea emblematică a Partidului Conservator.

Aceste detalii neînsemnate şi banale au fost reproduse pe larg. Cum jucătorii de şah nu sunt în general nici charismatici şi nici polimorfi, încercările din presă de a-l încadra în diferite şabloane aveau un efect comic. Pentru revista *Hello!* Acest pilaf la conservă de la chioşcurile de ziare, Nigel era omul de familie, pozând fericit la reşedinţa sa grecească alături de soţia sa, Rea, şi de fiica sa, Kyveli. Pentru *The Sun,* Nigel era un erou britanic modern care „se dă în vânt după muzica rock şi o halbă de bere în compania prietenilor […] El a luat cu asalt ierarhia şahistă, dar nu a neglijat nici celelalte pasiuni, femeile şi muzica.” Docil, Short a pozat într-o postură tinerească, înţolit în piele neagră din cap până-n picioare, ţopăind cu o chitară electrică atârnată de gât printre piese de şah înalte de o şchioapă. Titlul? E DOAR ROCKADĂ ŞI ROLL, DAR ÎMI PLACE, Glumite nevinovate, dar cu totul neconvingătoare. Era să uit că Nigel are şi o poreclă. Dacă Gary este Gazza, Nigel este Nosher. Etimologia? Anagrama şcolărească a lui „Nigel Short” este Nosher L. Git.

Short are douăzeci şi opt de ani, Kasparov treizeci, dar, judecând după prestaţia lor la conferinţele de presă dinaintea meciului, ai fi zis că diferenţa de vârstă e mai mare. Short, un băieţandru în costum verde-închis, cu ochelari de savant şi păr tuns scurt, lăsa impresia unui adolescent nesigur şi neliniştit şi vorbea strangulând puţin vocalele, ca unul care a făcut logoterapie. Era însoţit pe scenă de managerul şi contabilul său, marele maestru Michael Stean (despre care s-a spus cândva că era cu gândul numai la şah, cu excepţia timpului când juca). În timpul conferinţei de presă, Stean s-a apropiat de câteva ori de microfon, pentru a devia unele din întrebările capcană. Desigur, un jucător de şah nu trebuie să fie neapărat abil în materie de relaţii publice. Şi totuşi, diferenţa dintre Short şi Kasparov în această privinţă era remarcabilă, în primul rând, rusul vorbea mult mai bine engleza. A ţinut conferinţa de presă singur şi cu dezinvoltură prezidenţială. Era la fel de familiarizat şi cu geopolitica, şi cu şahul. A răspuns amabil întrebărilor cu care se obişnuise să fie confruntat. Una peste alta, a lăsat

impresia unui om extrem de inteligent, cultivat şi cosmopolit. Short, prin contrast, lăsa impresia, în cursul numeroaselor sale interviuri şi apariţii publice, a unei persoane contemplative, chibzuite, înţelepte şi precise atunci când vorbea despre şah şi a unui tânăr în plină pubertate când aborda orice alt subiect. Comportamentul lui îţi amintea remarca marelui campion mondial Emanuel Lasker, consemnată în *Manualul de şah:* „în viaţa de zi cu zi suntem cu toţii nişte neghiobi."

Promovarea meciului prin intermediul unor mese rotunde şi conferinţe de presă, la care se încerca să se imprime evenimentului un colorit aparte, a prevăzut şi o tentativă, fără tragere de inimă, de a-l demoniza pe Kasparov. De la meciul Fischer contra Spassky, la campionatele mondiale de şah s-a încetăţenit obiceiul de a da evenimentului aspectul unei lupte între bine şi rău, între noi şi ei, pentru a capta astfel şi atenţia celor care nu sunt împătimiţi ai acestui joc. În meciul epocal de la Reykjavik, Fischer era prezentat ca triumful individualismului occidental în faţa unui reprezentant al „maşinii de şah" sovietice. (Notă lingvistică: dacă nouă ni s-a întâmplat să avem câte un „program", ei au dispus întotdeauna de o „maşină".) Când Kasparov s-a calificat să joace cele cinci meciuri de uzură cu Karpov, el a fost prezentat în Occident drept un tânăr extrem de încrezător în forţele sale, outsiderul pe jumătate evreu care ataca centrul moscovit. Ulterior, el a fost simbolul Rusiei lui Gorbaciov, al deschiderii şi regenerării, cel care îl ţinea în şah pe fostul prieten la cataramă al lui Brejnev. Acum că Gary Kasparov ataca un occidental, trebuia să i se aplice eticheta de „ultim mare beneficiar al maşinii sovietice". Totodată, faptul că adusese în echipa sa de secunzi nume de primă mărime din şahul sovietic nu era pus numai pe seama aceleiaşi sinistre „maşini", ci şi pe averea pe care Kasparov o acumulase în timpul domniei sale. Short putea, prin urmare, să fie descris prin contrast drept un individualist occidental lipsit de mijloace financiare (deşi îi plătea lui Lubomir Kavalek, antrenorul său, o sută douăzeci şi cinci de mii de dolari pentru o activitate de douăzeci de săptămâni, cu promisiunea unei prime de aceeaşi mărime în caz de victorie). Perspectiva politică a fost şi ea reajustată. Devenind din gorbaciovist elţinian, Kasparov i-a dat ocazia lui Short, un conservator sadea, să critice opiniile politice ale adversarului său şi să le califice drept „o farsă". În interviuri acordate înainte de meci, el a vorbit cu subînţeles despre „filiera KGB". Aluzie prin care voia să spună că, în primul rând, Kasparov se bucurase de prietenia şi protecţia unui şef KGB

local din Azerbaidjan, şi, secondo, că rusul fusese instruit de maeştri în arta destabilizării adversarilor.

— Povestea asta poate e o prostie, a declarat Short ulterior, după ce cu nonşalanţă a depănat-o din nou într-un interviu acordat ziarului *The Times,* dar este absolut plauzibilă.

Şi lucrurile nu s-au oprit aici. Short şi tabăra sa au promovat cu bună ştiinţă aversiunea faţă de Kasparov drept un factor al confruntării. „Mi-e greu să stabilesc momentul exact când Nigel Short a început să-l deteste pe Gary Kasparov", scria Dominic Lawson, redactorul-şef al revistei *Spectator* şi un prieten apropiat al lui Short. Dar s-a descurcat de minune, identificând un incident din 1991, în timpul unui turneu de şah din Andaluzia, când Short a făcut o anumită mutare în meciul cu Kasparov, iar campionul mondial a ripostat izbucnind în râs. Lawson a susţinut că rusul are obiceiul de a-şi „fixa adversarii cu o privire rece", iar potrivit lui Nigel, se plimbă încolo şi-ncoace în câmpul vizual al oponenţilor, „în mod deliberat, ca un babuin". Nu se poate spune că Short avea nevoie de prietenul său ca purtător de cuvânt. Fusese deja auzit făcând declaraţii în care îl califica pe campion drept un „despot asiatic", se plângea că rusul nu „fusese pedepsit cu bătaia îndeajuns când era copil", îi eticheta pe secundanţii lui Kasparov drept „lachei şi sclavi" şi, în legătură cu finala campionatului, declara bătăios că „nu are de gând să se coboare la nivelul animalului pentru a-l bate pe animal". La conferinţa de presă dinaintea meciului, Short a fost întrebat despre caracterizarea pe care i-o făcuse lui Kasparov, aceea de „maimuţă". Deşi jurnalistul îi oferise o portiţă de ieşire, menţionând că era vorba de un „citat vechi", Short a răspuns sfidător ca un şcolar:

— Oricine l-a văzut pe Kasparov pe marginea unui bazin de înot ştie că este foarte păros.

Cum răspunsul său a produs chicote, el a plusat, afirmând că „şahistele din echipa norvegiană îl numesc pe Kasparov «Preşul» „.

Calculate sau ingenue, remarcile englezului echivalau doar cu o biată înaintare a pionului. Atacul a fost respins cu uşurinţă. Kasparov şi KGB-ul?

— Cred că am întâlnit în viaţa mea câţiva oficiali KGB, a răspuns campionul cu graţie. Nu pot să-mi închipui că cineva poate lua în serios acuzaţiile unui puştan englez care n-a trăit în Uniunea Sovietică.

Kasparov ca maimuţă? Se prea poate ca fetele din jurul bazinului să fi simţit o mai mare atracţie faţă de rus decât faţă de „palida frumuseţe britanică” a lui Nigel. Kasparov a adoptat rolul mediatorului civilizat, al campionului imperturbabil, ceea ce făcea comentariile lui Short să pară nu numai lăudăroşenie, ci şi o încălcare gravă a legilor ospitalităţii. Dacă un campion mondial vine în ţara ta să arate ce poate, nu îl întâmpini bătându-ţi joc de pilozitatea lui.

în ceea ce-l priveşte, Kasparov nu a recurs decât la un singur atac verbal înaintea meciului de calificare pentru finală dintre Short şi olandezul Jan Timman. Întrebat cu cine se aşteaptă să se înfrunte şi cum crede că se va desfăşura finala, campionul a răspuns:

— Va fi Short şi va fi scurtă.

Dar riposta adevărată şi înfricoşătoare a lui Kasparov la zeflemelele lui Short a venit, cum de altfel se cuvenea, la masa de joc de la Savoy. Urmărit îndeaproape în primele meciuri, el a refuzat să îşi fixeze adversarul cu priviri de gheaţă, a refuzat să îşi manifeste dispreţul faţă de mutările lui Nigel, a refuzat să ţopăie încoace şi încolo prin faţa lui ca un babuin. S-a comportat impecabil. Şi, în acelaşi timp, a jucat un şah crud şi necruţător.

Primele patru partide din seria de douăzeci şi patru au fost catastrofale pentru Short. Pe când plecam spre Ştrand, în prima zi de marţi a lunii septembrie, într-o stare vag patriotică, mă gândeam că m-aş mulţumi cu un scor de 2-2 după patru partide. Nu, un astfel de rezultat nu m-ar fi făcut fericit. Se ştie că Short începe mereu prost meciurile cu miză mare. Deci (acesta era modestul meu plan) Short ar trebui să tempereze avântul campionului, să-l învăluie, să-l sâcâie, să-l împiedice să-şi facă jocul. Opt zile mai târziu, Short avusese aproape cel mai prost debut imaginabil, cu trei înfrângeri şi o remiză. Era un semn rău nu numai din perspectiva scorului, ci şi din multe alte pricini. Short a pierdut prima partidă după ce, în frenezia luptei, a intrat în criză de timp şi a ignorat o ofertă de remiză. A doua partidă s-a soldat cu o remiză după ce a ratat ocazia de a transforma un pion, ceea ce, în opinia unora, i-ar fi dat şansa de a câştiga. Short a pierdut a treia partidă în ciuda unui atac furibund, flamboaiant contra regelui lui Kasparov. Şi a patra partidă a pierdut-o, cu toate că în deschidere şi-a pregătit atacul într-un mod impresionant de meticulos. Concluzia preliminară părea să fie următoarea: Short se dovedea în stare să-i creeze

probleme lui Kasparov, dar campionul se dovedea capabil să riposteze cu stil.

Sala de analiză a marilor maeştri se află la câţiva paşi depărtare de Savoy, în clădirea care adăposteşte restaurantul Simpson's-in-the-Strand, unul dintre acele venerabile localuri britanice unde friptura de vacă la cuptor este transportată la masă într-un vehicul blindat argintat şi unde o guinee strecurată chelnerului care tranşează carnea te scuteşte de zgârciuri. Simpson's-in-the-Strand este însă şi un loc bogat în amintiri legate de şah. În secolul trecut, jucători mediocri şi profesionişti se întâlneau la etaj, în sala denumită Simpson's Divan, pentru a bea o cafea, a juca şah şi a face pariuri pe câţiva şilingi. Acesta este locul legendar unde, în 1851, Anderssen a jucat partida sa „nemuritoare" împotriva lui Kieseritzky, o strategie clasică de atac cu sacrificii. Sala nu mai există, dar o placă de alamă curbată, cu înscripţia „Simpson's Divan Tavern", atârnă ca un blazon pe peretele barului-fumoar de la parter, rechiziţionat cu ocazia campionatului mondial pentru marii maeştri şi suitele lor. Înăuntru domneşte o atmosferă pe jumătate cancelarie de liceu şi pe jumătate vestiar de sală de sport. Aici, departe de ceremonialul şi realitatea jocului, au fost instalate toate cele necesare pentru urmărirea în perfecte condiţii a meciului: două ecrane enorme pe care sunt proiectate, îndată ce se produc, mutările de pe tabla de şah, un televizor transmiţând imaginea în prim-plan a jucătorilor, un al doilea televizor difuzând comentarii live despre mutările înregistrate în cursul partidei, o serie întreagă de table de şah pe care puteau fi încercate variante ale jocului, nenumărate prize pentru bazele de date, laptopul cu *Buletinul oficial,* scrumiere şi un bar cu preţuri la jumătate. Aici era şi locul unde îţi puteai permite luxul să zbieri şi să sporovăieşti, să murmuri şi să trăncăneşti, să turbezi de furie şi să te tângui. O sală plină cu mari maeştri cuprinşi de febra analizei jocului aduce cu o scenă dintr-un film documentar despre pui de lei care se hârjonesc cu furie simulată. Mârâie, se scuipă, se înşfacă de urechi şi îşi apără teritoriul. Numai când camera se îndepărtează realizăm că mai sus, pe colină, veghează leul şi leoaica.

Către sfârşitul celei de a treia partide, în sala de analiză au început să se audă murmure compătimitoare despre „noroc". Short a avut ghinion să piardă partida numărul unu din criză de timp, deşi avea un pion în plus; ghinion să rateze şansa transformării pionului în partida numărul doi;

ghinion că atacul fulminat al negrelor din partida numărul trei l-a găsit pe Kasparov cu o tură norocoasă la locul potrivit, care s-a dovedit crucială în contracararea acţiunii. Deloc surprinzător, Kasparov nu a pus victoria pe seama acestui amănunt:

— Am simţit mereu că adevărul este de partea mea.

La care Short a ripostat:

— Absurd. Şahul nu e o ştiinţă exactă.

Pe de altă parte, nu avea de gând să recurgă la „noroc" pentru a explica cele întâmplate.

— Norocul joacă un rol în şah, dar el nu poate fi explicaţia faptului că am ratat o şansă. Pur şi simplu n-am jucat îndeajuns de bine. Norocul ţi-l faci singur.

Experienţa mea în domeniul bucuriilor şi supărărilor vertiginoase produse de cele şaizeci şi patru de careuri m-a dus la concluzia că şahul este o zonă în care nu este loc de noroc, chiar mai puţin decât, să zicem, la tenis (unde poţi să dai peste un arbitru de linie somnolent sau unde mingea sare rău pe un teren prost întreţinut) sau la biliard (unde poţi să ai un contact prost din cauza unui fir de praf pe bilă). La şah, desigur, nu eşti decât tu, adversarul tău, piesele şi, în termeni kasparovieni — examinarea adevărului poziţiei. I-am pus problema lui Colin Crouch, maestru internaţional şi un bărbos afabil, care deţine unul din cele mai stranii recorduri: jucând cu negrele, în urmă cu nouă ani, într-un turneu de la Londra, a realizat numărul cel mai mare de şahuri consecutive înregistrat vreodată — patruzeci şi trei în total — pe măsură ce se apropia metodic de victorie. Crouch susţine că norocul există în şah şi că este de două feluri: primul se manifestă când adversarul tău ratează ceva sau îşi dă peste cap poziţia în avantajul tău (deşi ambele exemple ar putea fi interpretate drept un dezechilibru de forţe şi nu o operaţiune a hazardului); a doua ipostază a norocului în şah este atunci când în cursul jocului ia naştere o poziţie foarte complicată, pe care niciunul dintre jucători nu o înţelege cum se cuvine, din care niciunul nu ştie să obţină un avantaj, poziţie din care amândoi sunt însă obligaţi să joace. Kasparov confirmă oarecum asta când spune, în cartea lui Fred Waitzkin *Partide mortale:* „Oamenii cred că şahul este un joc logic şi, într-adevăr, logica există, dar la nivelul cel mai înalt ea este deseori ascunsă. În unele

poziţii, în care orice calcul devine imposibil, navighezi după imaginaţie sau instinct, degetele fac mutările.” Chiar aşa stând lucrurile, pe teritoriul situat dincolo de orice analiză, nu este oare important să descoperi superioritatea imaginaţiei, instinctelor sau degetelor unui jucător, decât să te abandonezi hachiţelor mute ale norocului? Poate că, la un nivel extrem, jucătorii de şah doresc să-şi decline responsabilitatea absolută pentru tot ce se petrece pe tabla de joc.

Oricum ar fi definit „norocul” şi oricât de generoasă ar fi fost interpretarea pe care i-au dat-o şahiştii patrioţi în cursul primelor trei partide, niciunul nu a fost atât de impertinent încât să recurgă la această explicaţie după jocul numărul patru. Sala de analiză, mai zgomotoasă ca nicio dată, stătea să explodeze de surescitare şi nerăbdare din partea marilor maeştri. Short avea pentru a doua oară piesele albe, trebuia să-şi propună o victorie cu orice preţ şi a recurs la o deschidere pregătită îndelung. Dat fiind că juca cu piesele negre şi dat fiind avansul la puncte de care dispunea, lui Kasparov nu i-ar fi luat-o nimeni în nume de rău dacă ar fi jucat pasiv şi i-ar fi dat lui Short şansa să încerce să-şi facă mendrele. Rusul în schimb a ripostat cu varianta agresivă a pionului otrăvit. În această variantă, negrul ia pionul care îi este oferit pe coloana calului reginei albe; în urma acestei mutări, regina neagră se trezeşte marginalizată şi va trebui să piardă câtva timp până să poată reveni în miezul acţiunii. În teorie, albul neutralizează regina neagră, hărţuind-o pe toată tabla şi în acelaşi timp îşi grupează piesele în formaţie de atac. Partidele de şah, chiar şi la nivel de amatori, sunt confruntări ale principiilor de organizare şi activitate, planificare şi material. În sferele mult mai înalte, o singură întrerupere a ritmului de joc poate avea urmări dezastruoase. Aceasta făcea Short: ceda un pion pentru a-şi accelera atacul.

Apoi s-a întâmplat un lucru şi mai surprinzător: Short i-a oferit reginei înfometate a lui Kasparov un al doilea pion. Întreaga adunare de mari maeştri era contrariată: cu siguranţă Kasparov nu o să îndrăznească să ia şi acest pion? Poate nu este la fel de otrăvit ca primul, dar chiar şi aşa, trebuie să fie destul de toxic. Dar regina neagră se putea lăuda cu un stomac de fier în după-amiaza aceea şi niciuna, nici două a înghiţit şi pionul al doilea. După care Short a alungat-o în cuşca ei situată pe partea inactivă a tablei. De data asta regina părea şi mai izolată decât înainte. Kasparov avea doi

pioni în plus, dar Short ar fi putut cu uşurinţă, la mutarea 20, să impună o remiză prin mutări repetate, dacă nu era convins de avantajul poziţiei sale.

Când monitorul a afişat următoarea mutare a lui Short, Tael, respingând în felul acesta ideea unei remize, sala de analize a răsunat de strigăte şi aplauze.

— Merge la victorie, a respins remiza!

Sau şi mai bine:

— După Ce4, Kasparov va trebui să sacrifice. Lucru pe care l-a făcut, sacrificând tura pe cal, pentru a împiedica legarea fedeleş a reginei şi debarcarea ei de pe tablă asemenea unei muşte albastre căzute în plasa unui păianjen. Short şi-a continuat atacul, în timp *ce* Kasparov părea să-şi privească impasibil poziţia, recurgând ici şi colo la o reajustare a apărării sau la un timid contraatac. Jucătorii au ajuns la un punct unde o captură de pion din partea lui Kasparov ar fi provocat inevitabil un schimb de piese. A jucat cum trebuia mutarea 27, dxc4, după care sala de analiză s-a aşteptat vădit ca Short să ia cu nebunul un pion negru. Când nu a făcut-o, în sală s-a lăsat o linişte asudată şi angoasată.

— Ia te uită, Nigel stă pe gânduri. E semn rău. Nu aduce nici pe departe cu cineva care urmează un drum planificat.

Nigel continua să se gândească.

— Limbajul corpului nu prezice nimic bun.

Englezul, a reieşit ulterior, calculase greşit rezultatul unui schimb forţat de piese şi era acum obligat să recurgă la o mişcare inferioară.

începând din acest moment, cei prezenţi în sala de analiză au putut urmări o demonstraţie feroce din partea jucătorului rus, sigur acum de victorie. Lui Short nu i-a mai rămas să facă decât ceea ce toţi jucătorii mai slabi ştiu prea bine că trebuie să facă atunci când îşi văd poziţia năruindu-se: să îşi arunce toate piesele disponibile într-un atac sinucigaş împotriva regelui advers, ştiind prea bine cât de mare este probabilitatea de a fi mitraliat înainte de a ajunge la tranşeele inamicului.

— Ce să spun despre mutarea asta? a întrebat Eric Schiller, maestru de şah american şi redactorul *Buletinului oficial* de astăzi. S-a oprit în faţa

laptopului aşezat pe masa rezervată marilor maeştri şi a aşteptat un sfat.

— E o prostie, a răspuns unul din experţi.

— O prostie totală, a adăugat al doilea.

Starea de spirit era apăsătoare, încărcată cu amărăciunea care survine când favoritul local pare să dezamăgească.

— E o prostie sau o prostie totală? a întrebat Schiller, încercând să destindă atmosfera.

— E o prostie, o prostie totală sau o prostie necesară?

— E o prostie impusă de necesitate, a răsunat a treia opinie.

Dar nimeni nu a avut tăria să răspundă şi, la mişcarea numărul 39, exact înainte de a-i expira timpul, Short a capitulat. Acest schimb de replici, după cum era de aşteptat, nu a apărut în versiunea tipărită a *Buletinului oficial,* deşi redactorii lui nu sunt constrânşi să-şi codifice gândurile. Riposta lui Short la mutarea 27, dxc4, este criticată drept „absurdă, trebuie să o recunoaştem", în timp ce marele maestru american Patrick Wolff (care îl declarase învingător pe Short la mutarea 14 şi pe Kasparov la mutarea 20) a anunţat laconic după mişcarea 34 a lui Short:

— E mort şi îngropat.

Când tragi cu urechea la comentariile din timpul partidelor de şah, descoperi că limbajul reproduce şi confirmă amestecul irezistibil de violenţă şi intelectualism al jocului. Jumătate din limbajul folosit, în timp ce piesele sunt rapid împinse din vârful degetelor pe mesele rezervate demonstraţiilor pentru a dovedi inepţia propunerii naive a unui mare maestru sau a altuia, are calitatea unei încăierări de stradă. Nu ataci pur şi simplu o piesă, ci *îi dai la cap.* Nu te rezumi doar la a lua o piesă, când poţi să o *razi,* să o *înşfaci,* să o *înhaţi.* Pionii pot avansa pe tabla de şah, dar preferă să *mărşăluiască,* la fel ca trupele de asalt. Dacă încerci să provoci adversarului o criză de timp, *îi iei ochii.* Dacă joci la sacrificiu, te *pui pe jaf,* întocmai cum ai jefui un oraş. Şi cum verbele violente au nevoie de victime, personifici piesele adversarului: „Vreau să-i dau la cap individului *cutare* sau *cutare."*

Agresiunea presupune dispreţ. Din acest motiv, strategia pasivă sau lipsită de temeritate a unui adversar este calificată drept *vegetariană.* (Hitler era vegetarian, desigur, dar ce să facem?) Iată-l pe Nigel Short meditând înaintea meciului pentru titlul mondial dacă să recicleze o parte din mutările mai excentrice pe care le-a folosit împotriva lui Karpov:

— Kasparov ar putea distruge aceste deschideri pe tabla de şah şi atunci m-a futut. Trebuie să recurg la o deschidere bărbătească. Nu pot acţiona în fustă.

Bărbaţii adevăraţi nu se lasă futuţi, ei sunt cei care fut. Alte consideraţii shortiene dinaintea meciului amintit pot fi găsite în cartea lui Dominic Lawson, *Jocul dinăuntru:* „Am să i-o bag până la rădăcină”; „Am să-i trag un futai pe cinste”; „Am să-l fut frumuşel în cur”; „Vreau să-l dezvirginez cu un şah mai.” Lawson îşi aminteşte de un turneu la Barcelona, unde a auzit pentru prima dată din gura lui Short acronimul „CDF”, despre care a crezut că este prescurtarea unei stratageme complexe. Iniţial nu a vrut să-şi dea în vileag ignoranţa şahistă, dar, după ce Short şi marele maestru american Yasser Seirawan au mai folosit termenul de câteva ori, a cedat în cele din urmă şi a întrebat.

— Cursă. Dominare. Futai, au răspuns cei doi maeştri într-un glas.

Există o altă limbă, mai polisilabică, a teoriei şi aspiraţiei, care se întrepătrunde cu cea descrisă mai sus. O mişcare poate fi *naturală* sau *artificială, poziţională* sau *antipoziţională, intuitivă* sau *antiintuitivă, tematică* sau *disfuncţională.* Dacă scopul ei este acela de a-l inhiba pe adversar şi nu de a-l ameninţa, atunci se spune că e o mutare *profilactică.* Şi ce urmăresc cei doi jucători? *Adevărul poziţiei;* sau, uneori, *adevărul absolut al poziţiei.* Ei se străduiesc să *dovedească* ceva, deşi un observator s-ar putea să nu îi creadă. Din acest motiv, fiecare meci devine un proces în instanţă şi un meci de campionat mondial o Judecată de Apoi. O altă analogie este cea cu un simpozion de filosofie: „Jucătorii *continuă să dezbată* varianta Ne4 a deschiderii Najdorf.” Astfel aspiraţia către sferele înalte se combină cu brutalitatea subumană, căci nu pare să existe un vocabular intermediar creat de jucători.

Violenţa verbală strategică marchează şi viaţa din afara tablei de şah. Injuriile pe care le-am auzit cel mai des din gura şahiştilor au fost „trădător” şi „ţicnit”. Astfel de epitete au fost des folosite în timpul disputelor instituţionale globale care au precedat meciul de la Londra. De zeci de ani, campionatele mondiale erau organizate de FIDE, Federaţia Internaţională de Şah. În ultima vreme, se înregistrau însă tot mai dese conflicte între acest bastion al birocraţiei şi orgoliile labile, cu aspiraţii financiare înalte. Relaţiile dintre FIDE şi jucătorii de primă mână s-au deteriorat abrupt sub preşedinţia lui Florencio Campomanes. Rugat să-şi spună opinia despre Campomanes, un mare maestru englez mi-a răspuns că îl găseşte încântător,

inteligent şi foarte plăcut. Singura problemă era că ar fi trebuit să conducă un mic stat marxist cu un buget militar mare şi nu o federaţie sportivă.

Meciurile de calificare în urma cărora Nigel Short a devenit aspirant la titlul lui Kasparov au fost organizate, ca de obicei, de FIDE. Campomanes a apucat să numească Manchesterul, oraşul natal al lui Short, drept loc de desfăşurare a turneului, când cei doi concurenţi au deturnat competiţia, înfiinţând o organizaţie rivală, Asociaţia de Şah Profesionist. ASP a dovedit (parţial de nevoie) că poţi organiza un campionat important cu mai puţini reprezentanţi oficiali şi structuri birocratice. Kasparov şi Short au introdus o serie de modificări ale regulamentului care veneau în întâmpinarea spectatorilor (astfel, fiecare meci trebuia să se încheie fără amânări pentru ziua următoare); au realizat câştiguri băneşti mai mari; şi au fost, bineînţeles, acuzaţi de trădare. Kasparov se luptase ani şi ani cu vechea federaţie, iar Short se săturase să fie la cheremul birocraţilor.

— FIDE mă privea ca pe un iepuraş pentru că râd întruna şi par inofensiv, îşi amintea englezul ulterior. Dar sunt un iepuraş cu dinţi ascuţiţi şi tipii de la FIDE s-au trezit cu o muşcătură.

Act de bravură pe termen lung plus afirmarea dreptului individului de a-şi vinde serviciile celui care oferă mai mult sau interese meschine pe termen scurt? Fără îndoială, câteva ceva din amândouă. Înfiinţarea ASP a produs o publicitate bine-venită înainte de meci, dar i-a distras totodată pe jucători de la pregătirile finale. Ca debutant într-o competiţie de acest nivel, Short a avut mai mult de pierdut în urma perturbării antrenamentelor; tot el a fost ţinta celor mai multe injurii. Un demnitar din Manchester, văzând că oraşul pierde ocazia de a organiza turneul, l-a numit pe Nigel „un speculant”, în timp ce Federaţia Britanică de Şah a adoptat o rezoluţie în care se susţinea că Short a discreditat această disciplină sportivă. Într-un comunicat de presă, FBS îşi admonestează cel mai celebru jucător în termeni ciudat de lacrimogeni: „Ai fi putut fi un erou al şahului, o legendă vie, dar nu aşa.” Campomanes a ripostat retrăgându-i lui Kasparov titlul de campion mondial, anulând cotele ELO ale celor doi jucători (certificatele rangului celor doi în ierarhia oficială) şi organizând un campionat mondial paralel şi simultan, sub egida FIDE. Lumea şahului devenise la fel de scindată ca aceea a boxului şi până la sfârşitul anului trei şahişti urmau să se pretindă campioni mondiali: deţinătorul titlului ASP, deţinătorul titlului FIDE şi Bobby Fischer, care de ani de zile susţine că este încă *numero uno,*

dat fiind că nimeni nu l-a înfrânt încă, iar titlul i-a fost retras de FIDE în mod ilegal.

ASP, asociaţie născută atât de spontan încât consta, şi constă încă, în momentul în care scriu — doar din Short, Kasparov şi avocatul lui Kasparov, a fost înfiinţată, potrivit spuselor deseori repetate ale lui Raymond Keene, cu scopul „de a aduce şahul în lumea modernă". Adică pentru „a da fanilor un maximum de plăcere şi sponsorilor publicitatea dorită", după cum se afirma într-una din rarele declaraţii publice ale asociaţiei, însemna, de asemenea, „o politică de marketing mai bine focalizată". Nigel Short vorbea la prima sa conferinţă de presă despre necesitatea „profesionalizării şi comercializării sportului, după cum s-a procedat în trecut cu tenisul şi golful". Argumentele sunt plauzibile, dar declaraţiile asociaţiei conţin şi o serie întreagă de lucruri fără sens. Şi o insidioasă limbă de lemn. Iată o probă: „ASP este prima asociaţie fondată de un campion mondial şi abilitată de acesta să confere titlul mai departe prin organizarea de competiţii. Pe cale de consecinţă, ASP dispune de dreptul organic de a acorda titlul mondial, drept de care nu s-a bucurat niciun alt organism anterior." Transpus în limbajul terenului de joacă, textul înseamnă: Eu am castana cea mai mare. Ia să văd cine are curajul să mi-o ia!

Profesionalizare şi comercializare… tenis şi golf. Toate acestea însemnau, în parte, televiziune, iar acest mijloc de informare a răspuns cu entuziasm apelului. Postul Channel 4 (în calitate de cosponsor) a difuzat câte trei transmisii în fiecare zi a meciului, iar BBC-ul una. Prim-planurile televiziunii au scos în evidenţă pe deplin diferenţele fizionomice şi de gestică ale celor doi jucători: Kasparov se apleca asupra tablei de joc ca un şarpe, se uita ameninţător, se încrunta, făcea grimase, îşi muşca buzele, se scărpina în cap, se trăgea de nas, se freca la bărbie, lăsându-şi din când în când capul pe mâinile împreunate, ca un câine contrariat melodramatic; Short mai impasibil, cu faţa lipsită de expresie, cu coatele pe masă, cu spinarea atât de dreaptă, încât ai fi putut crede că uitase să scoată umeraşul din sacou. Dar acest repertoriu de ticuri, plus modul nediferenţiat de a muta piesele (nu prea ai ce comenta la mişcările prin care apucau, împingeau sau basculau piesele) contribuie prea puţin la un panteon al imaginilor sportive. Experţii s-au străduit să interpreteze gesturile în maniera unor învăţăcei în ale antropologiei („Nigel îşi apasă ferm bărbia cu dosul palmei, se află în

plin proces de concentrare”), dar eforturile lor se reduceau de cele mai multe ori la o tentativă eroică de a anima acţiunea de pe ecran.

— Suntem de fapt martorii unor oameni care gândesc în public! s-a entuziasmat la un moment dat domnul Keene, cel cu un nume atât de nimerit (ager). Gândirea întrupată pe micul ecran!

Televiziunea a transmis, într-adevăr, o imagine capabilă să dea o idee despre ce însemna câmpul de forţă al unei table de şah: o cameră, montată deasupra mesei de joc, îi prezenta pe cei doi jucători aplecându-se deasupra mesei, despărţiţi prin doar două linii de un sărut maor, prin frecarea nasurilor, sau, mai veridic, de o ciocnire cap în cap. Dar, până la urmă, o transmisiune televizată a unei partide de şah se reduce la banala imagine a doi jucători aşezaţi pe scaune şi împingând nişte bucăţele de lemn.

Sau, prea des ca să mai fie distractiv, neîmpingându-le. Channel 4 a transmis în direct prima oră a fiecărui meci şi s-a trezit confruntat cu problemele cvasifilozofice ale fiinţei şi neantului. În primele câteva minute ale partidei, jucătorii mutau cu aplomb piesele în cadrul unei deschideri cunoscute, până când unul dintre ei recurgea la o variantă studiată acasă, care devia de la şablonul familiar. Jucătorul luat astfel prin surprindere intra atunci într-o fază de lungă şi somnolentă meditaţie, în timp ce inovatorul se ridica de la masă şi îşi pregătea o ceaşcă de ceai. Culmea transmisiei în direct de „gândire întrupată” de acest fel s-a produs în timpul partidei cu numărul 9, care, în deschidere, nu a fost decât un facsimil al partidei cu numărul 5. După ce primele unsprezece mutări au fost parcurse în doar câteva minute, Kasparov a variat. Short s-a pus pe gândit. Şi a gândit. Pauză de publicitate. Şi a continuat să gândească. Şi a gândit. A doua pauză publicitară. Şi a gândit. În fine, după patruzeci şi cinci de minute de transmisie în direct, Short a făcut rocadă. Tenisul şi golful? Să fim serioşi.

Un alt motiv pentru care e puţin probabil ca şahul să devină un sport cu succes la public (şi ce important factor financiar este sprijinul telespectatorului ignorant şi al suporterului nelipsit de pe stadioane!) este aura variabilă a celor care îl practică. Dacă toţi jucătorii ar fi la fel de inteligenţi, volubili şi versaţi lingvistic ca Gary Kasparov, şahul ar putea să-şi deschidă o bancă particulară. Adevărul este însă că mult prea mulţi jucători de şah aparţin speciei *trainspotter*. Hanoracul, punga de plastic, sandvişurile vechi, introversiunea, iată câteva dintre caracteristicile ei.

Televiziunea a făcut însă tot ce a putut să pună în evidenţă astfel de exemplare: doi dintre marii maeştri de la Channel 4 erau Daniel King, care, în raport cu ceilalţi, evoca, prin părul lung atârnându-i pe umeri şi cămăşile colorate, o *vie de Boheme,* şi Raymond Keene, tipul funcţionarului de bancă, elocvent (poreclit „Pinguinul” din cauza stomacului său bine hrănit şi a felului antarctic de a-şi ţine capul pe umeri). Al treilea comentator era irezistibilul, sau respingătorul, dacă e să privim lucrurile din punctul de vedere al unui director de televiziune în goană după rating — Jon Speelman.

Speelman este, într-adevăr, un jucător foarte puternic, care l-a învins pe Short în ciclul de calificări din 1988 şi deţinea în momentul acela funcţia de secund în echipa englezului. Unii sunt chiar de părere că stilul său alambicat şi imprevizibil l-ar fi putut pune pe Kasparov în mai mare dificultate decât jocul lui Short, mai direct agresiv. Deşi, când i-am prezentat sfios această teorie marelui maestru James Plaskett în barul sălii de analiză, s-a uitat la mine ca şi când aş fi deschis cu o mutare nătângă (1 h4, să zicem), şi mi-a răspuns:

— Gazza îi bate pe toţi, nu crezi?

în ce mă priveşte, aş vrea să-i aduc aici lui Speelman un modest omagiu: am jucat o dată contra lui într-un simultan organizat în scopuri caritabile şi nu a părut impresionat de verva mea ofensivă şi de inovaţiile mele bine pregătite, lucru cu atât mai remarcabil cu cât juca în acelaşi timp împotriva altor treizeci şi nouă de adversari. (în realitate, situaţia este următoarea: stai cu teamă în suflet în fata tablei de şah, te simţi hidos de singur, ştiind că trebuie să-ţi alegi mutarea până când soseşte în faţa ta marele maestru. La început totul pare simplu, dat fiind că sunt şanse mai mici să faci vreo greşeală umilitoare şi ai la dispoziţie ceva timp să te gândeşti, câtă vreme el trece agale pe la celelalte treizeci şi nouă de mese. Pe măsură ce partida avansează, unii jucători abandonează şi poziţia devine tot mai complicată, persecutorul se înfiinţează în faţa mesei cu o frecvenţă tot mai mare. În astfel de momente îţi poţi face o idee vagă despre ce înseamnă să fii supus tot timpul la o presiune maximă venită din partea cealaltă a tablei de joc. Celălalt aspect umilitor ţi se relevă când realizezi că persoana grăbită, care aruncă o privire fugară pe tablă, deplasează brusc o piesă şi trece la masa următoare nu joacă împotriva ta, ci a tablei de şah. Nu reprezinţi doar a patruzecea parte din timpul său de gândire, ci şi

echivalentul palid al unei poziţii studiate la propunerea unuia dintre antrenori pentru a-l ţine treaz.)

Dar Speelman, în ciuda măiestriei sale la masa de şah şi respectului afectuos de care se bucură, nu va fi nicio dată un Agassi al celor şaizeci şi patru de pătrate. De când numele său a fost desfigurat în *The Times,* devenind dintr-o greşeală tipografică Specimen, a rămas cu această poreclă care i se potriveşte de minune. Înalt, stângaci şi timid, mereu cu privirea plecată, cu ochelari cu lentile groase şi o hălăciugă de păr care nu cunoaşte pieptenele, Specimen este versiunea desăvârşită a tipului de şahist cu capul în nori. Cealaltă poreclă a sa, din vremea când purta şi o barbă ciufulită, este Speelwolf. Câteva secvenţe televizate rare îl prezintă pe ringul de dans, după o olimpiadă de şah. Pare să de deşurubeze pur şi simplu: un vârtej, ca reacţie frenetică şi dezordonată la disciplina de fier autoimpusă din zilele precedente. Boadicea, cu cuţitele prinse pe roţile carului de luptă, şi-a croit mai puţin spaţiu liber în jurul ei decât marele maestru de şah pe ringul de dans. În ciuda apariţiilor sale regulate la televiziune timp de trei luni, este aproape cert că nicio firmă de modă nu l-a contactat pentru a-i propune un contract de sponsorizare. Pe scurt, pentru cei care vor să comercializeze sportul, el este coşmarul suprem. Desigur, acest lucru nu face decât să sporească gloria sportului căruia i s-a dedicat. Cert este că, alarmantă şi reală, prezenţa lui Specimen este un obstacol emblematic în calea celor, care visează să popularizeze şahul.

La începerea partidei numărul 5, cu Short deja condus cu trei puncte, agenţia de pariuri William Hill nu mai accepta rămăşaguri în favoarea lui Kasparov. Susţinătorii locali au luat la puricat cronicile de şah, în căutarea unor exemple de debuturi catastrofale urmate de răsturnări eroice de situaţie (nu fusese Steinitz condus cu 4-1 într-un campionat mondial, marele Fischer cu două puncte, Smâslov la fel, cu 1/2 -3½?) La partida 9 însă, Short se afla cu cinci puncte în urmă şi cauza sa era pierdută. Dar ceea ce aceste rezultate seci nu reuşeau să redea era faptul că partidele fuseseră vii şi palpitante şi aşa vor continua să fie până aproape de sfârşitul meciului. Ambii jucători preferau poziţiile tranşante, deschise, ceea ce, dincolo de alte avantaje — făcea jocul mai uşor de înţeles pentru observatorul neavizat. Dar nu toţi observatorii profesionişti erau încântaţi de această evoluţie. Marele maestru american Larry Evans a comentat de la Savoy partida cu

numărul 6 şi aproape că-i auzeai gâtul trosnind în microfon, de atâtea clătinări din cap.

— Ai zice că e o poziţie publicată de revista *Kingpin* la rubrica „Atacuri sălbatice”. Parcă nici nu e o partidă de campionat mondial. E mai degrabă şah de cafenea.

Poate avea dreptate, dar un lucru este sigur: jocul se eliberase de poziţiile meschine, statice, care caracterizau vechea şcoală sovietică, în care principalul obiectiv era să limitezi libertatea de mişcare a adversarului cu scopul de a obţine transformarea unui pion la mişcarea numărul 80, urmată de un ambiţios schimb de nebun contra cal la mişcarea 170, ceea ce ducea, pe la mişcarea 235, la o uşoară dezechilibrare a adversarului şi un uşor avantaj tehnic cu care se încheia o finală extenuantă. Nimic din toate acestea: aici se înregistrau doar atacuri sublime, subite şi evadări vertiginoase demne de Buster Keaton.

Partida 8, o remiză după lupte de stradă, a atras o atenţie sporită, căci se aflase că Nigel Short îşi concediase antrenorul după prima săptămână a turneului. Lubomir Kavalek îşi primise banii după a treia partidă şi era de-acum în Statele Unite. Surpriza era cu atât mai mare cu cât, până la începerea campionatului, nu se auziseră decât laude la adresa lui „Lubosh”. El era, ni se spusese, arma secretă a lui Nigel. Dispunea de o bază de date fără rival, în care erau stocate un milion de partide. Era „cehul care adora să-i bată pe ruşi” (după ce părăsise Praga în 1968, a reapărut patru ani mai târziu la Reykjavik, ca secund neoficial al lui Fischer). Îl antrenase pe Short de la începutul luptei acestuia pentru titlu şi era descris ca mentor, guru, tată spiritual sau Svengali. Cât de mare era influenţa sa se poate deduce din dezvăluirea delicată din cartea lui Cathy Forbes: „Lui Kavalek nu-i scapă din vedere funcţiile fiziologice ale discipolului său. Ori de câte ori Short termină să cânte la chitară, relaxându-se înaintea unui meci, Kavalek îi aminteşte să-şi golească vezica.”

Kavalek a fost concediat, s-a aflat mai târziu, pentru că încetase să furnizeze idei noi, se îndulcise la viaţa de lux din hotel şi începuse să aibă o „influenţă deprimantă”, după cum s-a exprimat Short. Deşi tabăra lui Short a încercat să minimalizeze incidentul, Dominic Lawson a susţinut că Nigel avea în fine „echipa pe care şi-o dorea”, relatarea ulterioară a aceluiaşi jurnalist despre furia şi groaza lui Short aruncă o cu totul altă lumină asupra

lucrurilor: „Mâine trebuie să-l omor pe Kasparov. Azi însă, îmi ucid tatăl… A fost mentorul meu. În ultimul an, l-am văzut la fel de des ca pe soţia mea. De fapt am petrecut mai mult timp cu el decât am petrecut cu Rea… Nu simţi brutalitatea momentului? E un paricid.” Ascultând această lamentare, Lawson „a avut senzaţia că este un figurant în *Oedipus Rex”.* Desigur că pentru un paricid nu e nicio dată momentul potrivit, dar plecarea lui Kavalek şi a mult lăudatei sale baze de date pare să fi survenit într-un moment complet nefericit: reconfortant pentru adversar, descurajator pentru suporterii locali. Şi pe urmă, cine urma să-i amintească lui Nigel să facă pipi înaintea fiecărei partide?

La mijlocul meciului, în prima sâmbătă din octombrie, Short nu câştigase încă nicio partidă şi se afla cu cinci puncte în urmă. Într-un fel, meciul era terminat şi o victorie a lui Short era cotată la agenţiile de pariuri ca fiind la fel de improbabilă ca atestarea în următorul an a existenţei monstrului din Loch Ness. S-a procedat la o reajustare a ambiţiilor lui Short: urmărea acum, pentru început, să obţină o singură victorie, învăţa „să joace cu Kasparov” cu obiectivul, pe termen lung, de a se descurca mai bine data viitoare. Departe de jucătorul care se temuse că „va trebui să se coboare la nivelul animalului pentru a-l bate pe animal”. Din punct de vedere al tensiunii, meciul era departe de a fi mort şi Short se putea mândri cu felul în care jucase în ultima săptămână. În partida numărul 10, jucând cu albele, a lansat cel mai puternic atac de până atunci, după care a ratat ceea ce *Buletinul oficial* a numit „patru victorii rapide şi sigure” şi a trebuit să se mulţumească să facă remiză. În partida 11, Kasparov a mizat iscusit pe demoralizarea produsă adversarului său de victoria ratată: a trecut la o deschidere scoţiană, cu care îl zdrobise pe Short în urmă cu doi ani, şi şi-a urmat neabătut planul, sigur de victorie. Structura pionilor lui Short a ajuns în scurt timp o ruină, cu câte doi pioni pe două coloane. Short s-a apărat însă abil şi ceea ce păruse multă vreme o victorie sigură a albelor a devenit din nou o remiză. (Unul din aspectele secundare ale meciului, demn de a fi luat în seamă, a fost tocmai disponibilitatea lui Short de a accepta dublarea pionilor. Aşa ceva traumatizează de obicei jucătorul amator, în timp ce jucătorii de rang apreciază ca utilă această modalitate de deschidere a unei coloane.) Partida 12 avut o evoluţie fulgerătoare, soldată cu o poziţie care în ochii ageamiului părea teribilă pentru Short: avea un nebun confruntat cu trei pioni, propriii trei pioni de pe partea reginei erau blocaţi de doi ai lui Kasparov, iar campionul avea, pe partea regelui, patru pioni interconectaţi

care păreau gata să se năpustească precum o liotă de invadatori extraterestri. Şi totuşi, maestrul internaţional Crouch de lângă mine a prezis o remiză. Ageamiii trebuie să înveţe să nu subestimeze fermitatea unui nebun solitar sau utilitatea unui rege mobil în aplicarea unei strategii defensive. Short a obţinut a treia jumătate de punct a săptămânii.

în acea după-amiază, sala de analiză era plină până la refuz: mari maeştri, gură-cască, jurnalişti, băutori, neveste şi copii, trădători şi ţicniţi. Erau de faţă Rea Short şi Kyveli. La un moment dat, în sală a pătruns Stephen Fry, actorul pasionat de şah, care a început să debiteze textul pregătit acasă despre soarta teribilă a lui Short (*Antoniu şi Cleopatra,* Prezicătorul către Antoniu: „Dacă joci contra lui un joc, oricare, vei pierde cu siguranţă şi, cum norocul îi este a doua natură, te va bate, indiferent de atuurile tale.") Atmosfera ar fi trebuit să fie destinsă, dar în aer plutea o notă de iritare. La masa marilor maeştri domnea ca întotdeauna o atmosferă volubilă, categorică şi, în mare parte, pro-Short. Dar cei de la masă erau martorii unui tip de eveniment la care ei înşişi, cu siguranţă, nu puteau spera că vor participa vreodată: o luptă pentru titlul mondial. Şi, cum şahul se distinge printr-un grad de competitivitate extremă, te poţi trezi că porţi pică persoanei care ia parte la meci în locul tău, cu alte cuvinte lui Nigel Short. Patriotismul (sau simpatia pentru concurentul cu şanse mai mici, sau politeţea faţă de gazde) poate de aceea da naştere unor exclamaţii precum „Doamne, Dumnezeule, de ce o fi făcut asta?" Când Short a blocat cu un cal un atac al nebunului de pe diagonala lungă, un strigăt de consternare s-a înălţat de la masă. Dar mişcarea s-a dovedit de fapt începutul unei apărări solide. În cursul întregului meci, experţii, fie ei la televiziune, în căştile de la Savoy sau în sala de analiză, au tot prezis greşit, cu o constanţă remarcabilă, mutările următoare ale celor doi jucători. Numai puţini erau dispuşi să spună: „Nu înţeleg ce se petrece pe tablă", sau „Vom şti doar când vom avea analiza poziţiei făcută de jucători." Dar în cercul marilor maeştri, care consultau întruna bazele de date, care concepeau posibile continuări ale partidei, pentru ca un minut după aceea să şi le demoleze singuri, cei care nu erau supuşi presiunii reale a jocului, care făceau naveta la bar după băuturi, mereu într-o stare de rivalitate clocotitoare, dar neexpuşi rivalităţii extreme care se manifesta cu două uşi mai încolo — în cercul acesta domnea deseori o atmosferă de certitudine exagerată în legătură cu mersul partidei.

— Da, poţi juca aşa, s-a răstit o dată Tony Miles (primul britanic care a obţinut titlul de mare maestru), mutând repezit doi pioni, dar nu e decât o salvare temporară.

După cum s-a dovedit, nu a fost calea de salvare urmată de Nigel Short. Uneori, comportamentul de la masa marilor maeştri îmi aducea în minte o remarcă făcută de scriitorul Clive James care, la un moment dat, scrisese legendele pentru un set de fotografii publicate în revista *Observer.* Plin de solicitudine, un redactor le-a reformulat într-un acces de generozitate, accentuând pasajele spirituale şi scurtând textul unde i se părea că trenează.

— Ascultă, i-a explicat James brutal, obligându-l să revină la versiunea originală, dacă aş scrie în felul ăsta, aş fi tu.

Miles era unul dintre cei care criticau sever jocul lui Short:

— E depăşit de situaţie. Desigur, într-o confruntare cu Kasparov mai toţi jucătorii ar fi la fel.

Aici avea dreptate: Kasparov îl masacra pe Short. Pe de altă parte, Short îl masacrase cândva pe Miles. Iar Miles (un „trădător", dat fiind că îşi oferise, se pare, serviciile lui Kasparov) era capabil să-l masacreze pe Dominic Lawson. La rândul său, Lawson (un „ţicnit", după spusele unui maestru internaţional) m-ar putea masacra pe mine, fără doar şi poate. În cursul fazei finale a partidei 12, examinam poziţia lui Short cu un alt amator concentrat, când lângă noi a apărut Raymond Keene.

— Ce părere aveţi despre o astfel de mutare? l-am întrebat despre o înaintare a turei care în ochii mei ar fi îngheţat apărarea albelor şi ar fi oferit şansa unui contraatac virulent, o mutare despre care, în naivitatea mea, îmi imaginam că are toate caracteristicile jocului lui Short.

— Dezastruoasă, a comentat Pinguinul şi s-a îndepărtat legănându-se.

Remarca lui m-a umilit şi am dus ruşinea cu mine vreo lună, până când, în timpul partidei 18, s-a transformat în hohot. Keene, care comenta împreună cu Speelman pentru Channel 4, a propus o anumită mutare a turei. Speelman, care, în calitate de secund al lui Short, era înclinat, cum bine se înţelege, către o circumspecţie diplomatică, a pufnit înăbuşit:

— Dacă Nigel face mişcarea asta, o să cad de pe scaun. În partida 13, toată lumea se aştepta la un joc violent.

Kasparov consideră că numărul 13 îi aduce noroc, s-a născut pe 13, a obţinut titlul de mare maestru pe 13 şi este al treisprezecelea campion mondial. Gary, se şuşotea, va lupta astăzi pentru o victorie clară, cu atât mai mult cu cât are albele: va pune capăt seriei de trei remize din cursul ultimei săptămâni şi va începe exploziv a doua jumătate a meciului. Short nu avea nici cea mai mică şansă de câştig: pierduse patru din cele şase partide în care jucase cu negrele, iar în ceea ce îl privea pe Kasparov, nu mai pierduse de vreo doi ani niciun meci în care avea piesele albe. Dar explozia nu a avut loc. Kasparov părea obosit, Short în schimb era proaspăt şi, la capătul unei lupte monotone, au realizat o remiză solidă, profesională. Rezultatul i-a dezamăgit pe unii, dar a fost pe placul altora.

— Joacă acum la nivel de campionat mondial, a comentat un maestru internaţional.

Existau motive reale, străine de ei, care îi sileau pe cei doi jucători să fie relativ docili. Între partidele 12 şi 13, avusese loc tentativa de lovitură de stat împotriva lui Elţin şi lui Kasparov îi fusese dat să vadă la televizor cum tancurile luau cu asalt clădirea parlamentului de la Moscova.

— Sincer să fiu, recunoştea el, am petrecut mai mult timp urmărind emisiunile CNNului decât consultând manualele de şah.

Grijile lui Short erau de ordin mai local. În timp ce Kasparov se frământa pentru viitorul democraţiei în Rusia, englezul se consulta cu avocaţi specializaţi în cazuri de calomnie în legătură cu un articol din *Sunday Times,* în care se susţinea că „Short este pe cale să cedeze”, că existau „divergenţe de păreri adânci în tabăra lui” şi că, după plecarea lui Kavalek, Dominic Lawson exercita „o prea mare influenţă”. Cel mai jignitor, dacă nu cel mai calomnios element din articol era că, după ce fusese comparat cu David în luptă cu Goliat, Short era asemuit dintr-odată cu Eddie Edwards, zis „Vulturul”, un schior britanic specializat în săriturile de la trambulină, care devenise mascota naţională comică după ce ocupase vesel ultimul loc, şi de obicei la mare distanţă de penultimul clasat — la diferite competiţii internaţionale, inclusiv la Jocurile Olimpice de iarnă.

Reacţia lui Short avea o latură ironică. Aveam de a face cu cineva care denigrase după placul inimii caracterul moral, integritatea politică, apariţia fizică a campionului mondial şi care, confruntat cu o mică doză de ocară mai aspră, se simţea deodată ofensat, gata să apeleze la lege. În speţă, el descoperea un pic care era preţul „profesionalizării şi comercializării" şahului, al ridicării lui la nivelul tenisului şi golfului. O strategie de promovare în categorii de piaţă a unui sport înseamnă adaptarea lui la gustul celor care plătesc facturile. Promovarea înseamnă să faci sportul în chestiune mai accesibil pentru oameni care nu sunt decât pe jumătate interesaţi, înăsprindu-l în felul acesta sau înăsprind procedeul de popularizare, sau ambele. Promovarea înseamnă să te trezeşti cu cronici scrise de oameni care îţi înţeleg disciplina încă mai puţin decât cei care o fac de obicei. Promovarea înseamnă să exacerbezi tendinţe naţionaliste şi şovine: vezi cazul Corey Pavin purtând pe şapcă însemnele campaniei Furtună în Deşert în timpul Cupei Ryder la golf. Promovarea pe piaţă înseamnă să trădezi subtilitatea sportului şi subtilitatea naturii umane; înseamnă cei Buni contra celor Răi, înseamnă să te afişezi în haine de piele neagră în faţa camerelor de luat vederi. Înseamnă elogii extravagante, care sfârşesc cu critici extravagante: sindromul macului gigantic, cum este numit fenomenul în Australia. Promovarea poate aduce câştiguri băneşti însemnate, dar aduce cu siguranţă în cele din urmă, dacă nu eşti extrem de norocos, desconsiderarea publicului. Comparaţia dintre Nigel Short şi Eddie Edwards „Vulturul" este, dincolo de orice alte consideraţii, total nepotrivită: Short, ca să ne referim doar la analogia olimpică — avea garantată medalia de argint când a început meciul cu Kasparov. Dar nu te poţi aştepta la articole de o acurateţe pedantă, odată ce îţi „profesionalizezi şi comercializezi" disciplina sportivă. O premoniţie a ceea ce putea urma fusese prilejuită de ceremonia la care Short şi Kasparov au declarat deschis turneul de la Simpson's-in-the-Strand. Englezul o ţinea pe fiica sa, Kyveli, în poală. Un gest nevinovat şi inofensiv, ai crede, dar luat în derâdere în mod public de marele maestru olandez Hans Ree, care a văzut în el „un comportament demn de Saddam Hussein". Short a ripostat cu umor rar:

— A trecut mult timp de când am invadat Kuweitul.

Să fii comparat cu Saddam şi cu Eddie Vulturul nu-i un lucru de invidiat, aţi putea crede. Dar asta e reclama, ce vreţi?

între partidele 14 şi 15 am profitat de un dejun în compania maestrului internaţional William Hartston pentru a-i cere opinia. A fost cu mine la şcoală pe vremea când şahul era doar un sport de amatori în ţara asta şi când noţiunea de mare maestru britanic era un termen la fel de speculativ ca şi omul-zăpezilor. În şcoala noastră existau două feluri infailibile de a scăpa pe timp de ploaie din curtea de recreaţie în pauza de prânz. Cei lipsiţi de spiritul competiţiei se înscriau în clubul filateliştilor, cei competitivi în clubul de şah (eu m-am înscris la filatelişti). După aceea am urmărit de la distanţă cariera lui Hartston: printre cei mai buni şahişti ai Angliei, corespondent de şah pentru ziarul *The Independent,* expert şahist pentru BBC. Ultima dată îl întâlnisem când îmi aranjase să iau parte la un simultan de şah organizat în scopuri caritabile, la care un puştan de paisprezece ani mă bătuse măr (experienţă cu mult mai traumatizantă decât să fii masacrat de Speelman).

Hartston are un palmares pozitiv (2-1) în meciurile jucate cu Nigel Short, deşi recunoaşte că ambele victorii le-a repurtat pe când lui Nigel nu-i dăduseră încă tuleiele. În calitate de psiholog specializat în problemele societăţii industriale, Hartston are o viziune mai largă şi mai îngăduitoare faţă de fenomenele pieţei, ceea ce face să i se potrivească mai degrabă eticheta de „trădător" decât cea de „ţicnit". De pildă, era sceptic în ce priveşte noua versiune oficială despre Short: că, întrucât nu va avea un reviriment miraculos, el „învăţa să joace" cu Kasparov pentru un viitor meci. În opinia lui Hartston, viitorul meci nu va exista.

— Dacă îl incluzi din nou pe Short în ierarhie, va fi clasat pe locul nouă, devansat de cinci jucători mai tineri decât el.

Aceasta pornind de la premisa că Asociaţia de Şah Profesionist va mai exista la vremea meciului viitor. Hartston nu era atât de critic pe cât mă aşteptam în privinţa posibilităţilor de promovare a şahului pe piaţă. Dar e la nivelul tenisului şi golfului? De ce nu, mi-a răspuns el. E de părere că şahiştii sunt la fel de promovabili ca jucătorii de golf şi aminteşte că ultima partidă a meciului Karpov-Kasparov de la Sevilla din 1987 a avut o audienţă nimicitoare de optsprezece milioane de spanioli în direct, la televiziune. Când l-am întrebat cum vede eventualitatea ca alţi mari maeştri să părăsească Federaţia Internaţională de Şah şi să-şi lege soarta de Asociaţia de Şah Profesionist, a răspuns cu un fel de cinism benign:

— Calea către inima jucătorului trece prin portofel.

Acest lucru, desigur, nu-i diferenţiază pe şahişti de ceilalţi muritori. Mai mult chiar, în cazul lor această legătură cardioeconomică este cu atât mai justificată. Jucătorii de excepţie au fost mereu în stare să-şi câştige pâinea cea de toate zilele, dar în puţine alte meserii (cu excepţia, poate, a poeziei) graficul veniturilor coboară atât de vertiginos atunci când este coroborat cu nivelul valoric al jucătorului. Maestrul internaţional Colin Crouch, numărul 30 în ţară, a lipsit nouă zile de la meciul Short-Kasparov pentru a lua parte la un turneu de şah organizat pe Insula Man. Premiul întâi era doar de şase sute de lire, iar Crouch, în ciuda unui debut strălucit, s-a întors acasă doar cu cheltuielile rambursate. Aceasta este realitatea vieţii chiar şi a unui jucător redutabil: turnee mici, premii mici, faimă locală. În urmă cu doi ani, Hartston a făcut următorul calcul în cursul unui turneu din Spania, rezervat marilor maeştri: presupunând că banii aferenţi tuturor premiilor ar fi fost distribuiţi în mod egal între marii maeştri prezenţi (la competiţie erau şi câţiva maeştri internaţionali puternici, care luptau pentru aceeaşi pradă), câştigul mediu al fiecăruia ar fi revenit la o sumă situată între două şi trei lire pe oră. Salariul minim al culegătoarelor de ciuperci din nordul Angliei care au demonstrat în timpul ceremoniei de decernare a Premiului Booker de anul trecut era de trei lire şi şaptezeci şi patru de penny pe oră.

Hartston este convins că goana după bani şi manevrele politice ale Asociaţiei de Şah Profesionist au fost doi factori care i-au distras serios atenţia lui Short în prima lui luptă pentru titlul mondial. El merge mai departe chiar şi crede (cum de altfel crede şi Cathy Forbes) că la un moment dat Short şi-a dat seama că nu-l va învinge pe Kasparov şi şi-a mobilizat toată energia pentru a obţine măcar un profit cât mai mare. În opinia lui Hartston, această lipsă fundamentală de încredere în sine s-a strecurat şi în modul de joc al englezului.

— Am sentimentul că Short se străduieşte să-şi demonstreze că nu-i este frică de Kasparov, dar adevărul este că îi este frică.

Hartston admiră ceea ce el numeşte „stilul clasic, corect de şah” al lui Short şi i-a elogiat tactica adoptată împotriva lui Kasparov, aceea de a varia deschiderile în aşa fel, încât să-l determine pe rus să recurgă la lungi şi

dăunătoare perioade de reflecţie. Acest stil surprinzător este un element fundamental al jocului competitiv de succes.

— Istoria Campionatului Mondial de şah, susţine Hartston, arată că, pentru a înfrânge un jucător mare, trebuie să-i dai şansa să-şi pună la bătaie atuurile în circumstanţe în care acestea nu-i aduc decât deservicii.

Este ceea ce a făcut cu atâta iscusinţă Botvinnik în meciul cu Tal din 1960. L-am întrebat pe Hartston ce calităţi sau defecte ar trebui să exploateze Short în lupta lui cu Kasparov şi mi-a răspuns:

— Nerăbdarea.

Partida 15 a venit la timp ca să ilustreze exact această idee. Short, cu negrele pentru a opta oară, a jucat gambitul reginei refuzate, o apărare tradiţională solidă pe care o cunoştea bine şi o folosise în toate meciurile de calificare, dar pe care nu i-o servise încă lui Kasparov. Observând mutările de deschidere, maestrul internaţional Malcolm Pein a lăudat faptul că Short, joacă judicios şi rezonabil şi nu încearcă să-l stranguleze pe Gary Kasparov chiar de la început". David Norwood, comentator alături de Hartston la BBC şi critic la rândul său al stilului de cavalerie blindată al lui Short, s-a arătat entuziasmat de ceea ce a numit „un şah normal". Când moderatorul emisiunii a murmurat că pe tabla de joc nu pare să se întâmple mare lucru, Norwood a explicat cu răbdare că „şahul normal" înseamnă „lupta pentru jumătăţi de pătrat". Hartston i-a dat dreptate: în cele din urmă, jocul se va decide pe forţa celor doi pioni centrali albi, dar adevărul poziţiei nu se va revela prea curând. Într-adevăr, adevărul nu a ieşit curând la iveală: Kasparov se învârtea sondând terenul, Short făcea ajustări, consolidând. Kasparov avea în faţa sa alternativa, alternativa finală — de a ataca fie pe partea regelui, fie pe cea a reginei. Sarcina negrului era să aibă răbdare, să consolideze digul şi să aştepte să vadă din ce parte urmau să năvălească valurile. Short părea să-şi joace rolul admirabil: nu crease marile spaţii de manevră şi nu recursese la schimburile forţate de piese din partidele anterioare. Apoi, ca prin minune, partida a evoluat aşa cum evoluează uneori „şahul normal": cu alte cuvinte, o poziţie închisă, pasivă, fără câştiguri materiale şi cu avantaje de cel mult o jumătate de pătrat, de o parte şi de alta, se transformă într-un atac magnific, care îţi taie răsuflarea. Cu el a venit şi răspunsul la întrebarea lui Hartston dacă pionii centrali albi erau puternici sau slabi: erau puternici, şi asta se datora nu în ultimul rând

faptului că îi aparţineau lui Kasparov. Din zece mutări brutale, campionul mondial şi-a creat cu forţa un culoar între fortificaţiile lui Short şi apoi a demolat totul în jur. Short nu se aventurase într-o acţiune pripită de gâtuire a adversarului, iar Kasparov fusese obligat să aştepte multă vreme momentul oportun. Totuşi nu dăduse semne de „nerăbdare" autodistructivă. Dimpotrivă, arătase o răbdare exemplară, urmată de o agresivitate perfect calculată.

Analiza ulterioară a partidei 15 a arătat, deloc surprinzător, că descrierea de mai sus este cu mult prea precisă, prea tematică. Kasparov o fi dat buzna pe uşa casei lui Short, dar adevărul era că proprietarul deschisese cu mâna lui lacătul. Momente de acest fel, când analiza ulterioară a partidei joacă rolul unui liant pentru meciul pe care credeai că l-ai înţeles, fac parte din fascinaţia exercitată de jocul de şah. Dacă te uiţi la o înregistrare video a unei vechi finale de la Wimbledon şi a unei partide de golf din cadrul Cupei Ryder, nu reanalizezi cu adevărat jocul, ci îţi reaminteşti doar cele întâmplate şi te laşi din nou cuprins de emoţiile provocate de evenimentele originare. O partidă de şah însă, odată încheiată, îşi continuă viaţa organică, metamorfozându-se şi dezvoltându-se pe măsură ce este examinată, în partida 6, de pildă, când Short a optat pentru ceea ce el a numit „cea mai violentă metodă de a zdrobi apărarea lui Kasparov", sacrificând un nebun la mutarea 26, opinia generală era că a ratat o victorie prin faptul că nu a jucat Dh7. Analiza partidei a continuat însă şi, când jucătorii ajunseseră să se confrunte în partida 15, s-a găsit o strategie de apărare pentru mutarea Dh7, strategie care, aplicată, i-ar fi permis lui Kasparov să obţină remiză. Pe de altă parte, în timpul partidei nimeni nu întrezărise posibilitatea acestei strategii de apărare, deci, într-un anumit sens, ea nu exista. Acesta este unul din aspectele care conferă şahului un aer de înaltă periculozitate: tensiunea dintre obiectivitate şi subiectivitate, dintre „un adevăr al poziţiei" care poate fi demonstrat şi constatat la rece şi realitatea vâscoasă a jocului, în care cinci sau şase jumătăţi de adevăr îţi zboară prin cap, în timp ce ceasul ticăie, iar tu eşti ţintuit de lumina reflectoarelor şi privirea adversarului.

în cele din urmă, adevărul unei poziţii de şah poate ieşi la iveală la luni sau ani după jucărea partidei, cu ajutorul unor analize externe şi al unor noi campioni mondiali. Autopsiile imediate, deşi par că demarează acest proces, sunt mai degrabă o continuare a luptei de pe tabla de şah şi din acest motiv au o mai mare încărcătură emoţională. Ceea ce se întâmplă în mod normal

la încheierea unei partide este că jucătorii dezbat între ei poziţia finală şi mutările cheie care au dus la ea. O fac nu din interes sadic sau masochist, ci dintr-o nevoie lucidă. (Kasparov a procedat astfel după partidele cu Karpov, deşi îl detesta şi îl dispreţuia. „Dezbat chestiuni de şah cu numărul doi mondial, a explicat el. Nu aş ieşi cu el la restaurant, dar cu cine altcineva să discut despre aceste partide, cu Spassky?") Astfel de analize au continuat să se facă la televiziune şi în presa scrisă, Short prezentându-se strălucit: direct, conştient de greşelile comise, simpatic, autocritic, frământându-se încă în legătură cu adevărul poziţiei. Kasparov, în schimb, strategul suprem şi desăvârşitul pugilist psihologic, părea să considere discuţia o etapă a partidei. Condescendent, dispreţuitor, calm, a adoptat tonul unui pedagog pedant, confruntat cu un elev dornic să înveţe. Da, pe de o parte era piesa asta, şi apoi asta şi asta; dar eu am mutat aşa şi pe urmă aş fi putut face aşa şi în final aşa; şi dacă Tb8, atunci Ce5; şi desigur, mişcarea aceea a lui Nigel a fost o mare prostie, şi de aceea consider că este o poziţie egală; poate că am chiar şanse mai bune. Analizele lui Kasparov păreau de multe ori să diminueze abil evaluările partidei făcute de Short sau de oricine altcineva.

— Problema lui Nigel a fost că a ezitat, a anunţat Kasparov cu morgă după dezastrul din partida 4. Are mari probleme psihologice şi sunt curios să văd cum le va rezolva.

După partida 15, el a susţinut că „Nigel nu a făcut o alegere bună" când a recurs la gambitul reginei refuzate, căci mutarea a condus la acel tip de poziţie cu care campionul mondial era pe deplin familiarizat.

— Nu a fost prea greu, a conchis el. A fost o partidă perfectă.

Cu alte cuvinte, perfectă ca o crimă perfectă.

Sosind la sala de analiză pentru partida 16, Kasparov conducea cu şase puncte şi avea nevoie doar de trei remize pentru a-şi păstra titlul — l-am întâlnit pe profesorul Nathan Divinsky, una din figurile cele mai proeminente din cele prezente în încăperea plină de zbucium. Afabil şi epigramatic, Divinsky este preşedintele Federaţiei Canadiene de Şah (şi, pe lângă alte realizări, a fost căsătorit cu premierul canadian Kim Campbell). În cursul discuţiei, am făcut observaţia că meciul s-ar putea termina într-o săptămână.

— S-a terminat acum şase săptămâni, mi-a răspuns el.

Ce crede despre propunerea ca, după încheierea campionatului, cei doi să mai joace câteva partide demonstrative pentru delectarea publicului?

— De la începutul meciului n-am avut parte decât de partide demonstrative.

Ca observator transatlantic care zi de zi îşi ocupa locul la masa marilor maeştri, Divinsky s-a declarat dezamăgit de atitudinea de partizanat îngust manifestată de analiştii locali, care o ţineau întruna cu „Nigel în sus, Nigel în jos”. Campionatul mondial oferea în fond o rară şi privilegiată ocazie de a-l urmări în acţiune pe cel mai puternic jucător din istoria şahului:

— Când dansa Nijinsky, nimănui nu-i păsa cine era balerina.

A amintit de o mutare a calului în partida 15 (21 Cf4), pe care Kasparov a calificat-o drept momentul crucial al jocului, dar pe care băieţii de la masa rotundă nici nu o băgaseră în seamă. Pentru a corobora spiritul insular al britanicilor, Divinsky mi-a atras atenţia asupra unei ştiri din *Times*-ul acelei zile. Unui englez tocmai îi fusese acordat, împreună cu un american, Premiul Nobel. Ziarul a tipărit poza englezului, i-a descris cariera, i-a intervievat animalul de casă… dar nici măcar nu a pomenit numele americanului.

Critica e fondată (deşi insularitatea britanică nu este mai pronunţată decât, să zicem, şovinismul francez sau izolaţionismul american, fiecare naţiune îşi fabrică propriile noţiuni abstracte). În apărarea englezilor, nu am putut decât să invoc ocaziile extrem de rare când un reprezentant local aspira la un titlu atât de înalt şi efectele nocive ale publicităţii extreme. Ulterior, am găsit şi o altă explicaţie. Dacă eşti un jucător de rang înalt, unul care după toate probabilităţile a jucat împotriva lui Short, probabil nu e prea greu să te imaginezi în situaţia lui, aspirând la titlu, încercând să evaluezi răspunsul corect la chinuitoarele strategii ale lui Kasparov. Este cu mult mai greu, poate imposibil — să te pui în pielea campionului. Masa rotundă şi comentatorii adunaţi în sala de analiză erau deseori uluiţi de ideile lui Gazza, înspăimântaţi de gândirea lui şahistă. Două observaţii din partea echipei de comentatori de la Teatrul Savoy au scos în evidenţă această diferenţă. Prima se referea la „obiceiul lui Nigel de a elabora în minte strategii sofisticate şi de a juca apoi o mutare cât se poate de naturală” (ceea

ce de această dată Short a şi făcut). A doua era o lamentaţie sinceră şi exasperată în legătură cu Kasparov:

— E deprimant, vede în mod instantaneu mai multe decât vedem noi într-un sfert de oră.

Totuşi, partida 16, spre marea surprindere a tuturor, s-a dovedit a fi momentul de glorie al brigăzii „Nigel în sus, Nigel în jos". O dată în viaţa ei, balerina a sărit mai sus decât Nijinsky. Şi mai surprinzătoare au fost circumstanţele săriturii. Short avea albele şi a jucat una din partidele sale mai puţin agresive contra obişnuitei siciliene a lui Kasparov (ulterior a reieşit că aspirantul la titlu era răcit şi nu se simţea în stare decât de un demers piano). După optsprezece sau douăzeci de mutări, sala de analiză a calificat partida drept una pe cât de plicticoasă, pe atât de echilibrată: Speelman a trecut pe lângă tabla de şah, la care mă aflam împreună cu Colin Crouch, a mutat câteva piese şi a declarat poziţia muribundă. Ca să schimb decorul în acest joc anost, cel mai anost din câte avuseseră loc, m-am dus la Savoy. Pe când mă aşezam, Short propunea un schimb de dame şi în căşti se putea auzi un geamăt:

— Ah, Nigel, ce mutare lipsită de ambiţie!

în loja comentatorilor domnea o atmosferă de plictis şi haz infantil, de sfârşit de semestru. Cathy Forbes făcea speculaţii pe seama poziţiei incomode în care stătea Short, întrebându-se dacă nu cumva ea se datora faptului că nimeni nu apucase să-i spună să urineze înainte de meci. Aşteptam cu toţii ca damele să părăsească scena şi să vină momentul năclăios al remizei. Short a dat apoi două explicaţii puţin diferite de ce lucrurile nu s-au întâmplat aşa. La conferinţa de presă, a zis:

— Mi-a fost un pic ruşine să cer remiză şi cred că şi lui i-a fost la fel de ruşine.

Ulterior, a sugerat că „mi-a fost prea lene să cer remiză şi la fel şi lui". Dat fiind că soarta meciului fusese practic decisă şi că cei doi jucători erau acum parteneri de afaceri în popularizarea unui sport, probabil că ruşinea a stat mai degrabă la originea deciziei sale. Şi poate exista şi un subtext familiar şi neexprimat în timp ce cele două regine se uitau una la alta în cadrul propusului pact suicidar. Hai, cere odată remiza. Nu, cere-o tu. După tine, Claude. Nu, după tine, Cecil. Nu îmi asum răspunderea. Bine, dar tu

eşti în urmă cu şase puncte, ţie îţi revine sarcina să faci ceva. Kasparov juca, după toate aparenţele, doar ca să menţină egalitatea, la un moment dat retrăgându-şi nebunul cu totul fără rost pe poziţia a8, în loc să dea semnalul unui atac, oricât de anemic. Echipa de comentatori a interpretat Na8 în felul următor: „ «Nu am de gând să propun remiză, porc englez ce eşti», acesta este sensul mutării.”

Directorul turneului din Linares încearcă să descurajeze remizele, care survin prea rapid şi displac publicului, obligându-i pe concurenţi să joace cel puţin patruzeci de mutări. Un efect al acestei reguli este că poziţii ce par să ducă la remiză se înviorează uneori, ca un foc de tabără pe care ai crezut că l-ai stins acoperindu-l cu o grămadă de frunze umede. Ca din senin apare o spirală de fum şi apoi, până să îţi dai seama ce şi cum, se aude un trosnet ameninţător. Exact aşa s-au întâmplat lucrurile în partida 16. Short şi-a retras oferta schimbului de regine şi şi-a făcut de lucru cu calul de pe partea damei, în timp ce Kasparov şi-a plasat imperial regina în centrul tablei de şah. Lucrurile au început să se mişte, nu numai pe partea reginei, ci şi pe partea regelui şi în centru. În numai câteva mutări, o enormă flamă s-a abătut asupra poziţiei lui Kasparov, devastând-o total. Campionul a dat mâna cu Short, a refuzat o analiză imediată a jocului şi a părăsit demn scena. Era prima lui înfrângere în optsprezece luni. Short a primit aplauze demne de o divă, la care a răspuns ridicând mâna pe jumătate strânsă într-un pumn, un salut care nu avea nimic din gestica teatrului liric (în schimb, aducea în mod ciudat sau „englezesc” cu cel al Glendei Jackson când a fost aleasă în parlament), după care a dispărut. Cum totul se petrecea într-un teatru, publicul a aplaudat în continuare, în speranţa că actorul va reveni pe scenă. Dar şahul nu şi-a însuşit încă întreaga tradiţie dramatică.

La conferinţa de presă consacrată acestei victorii, Short s-a arătat extrem de modest şi realist, plasând rezultatul în contextul întregului turneu. Care a fost mişcarea lui cea mai puternică?

— Cred că am jucat destul de bine la mijlocul partidei.

A admis că fusese destul de marcat de înfrângerea din partida anterioară şi din acest motiv „nu a vrut să întreprindă nimic radical”. A recunoscut că, după un interval de şapte ani, aproape „uitase ce înseamnă să îl înfrângi pe Kasparov” şi a făcut o comparaţie nerăutăcioasă între stilul său şi cel al lui Karpov, care avea tendinţa de a juca „ca un vegetarian

împotriva sicilienei”. Reacţia viscerală faţă de victorie s-a manifestat cu întârziere. Dominic Lawson a descris comportamentul înduioşător al lui Short din cursul dineului din aceeaşi seară:

— Sărea mereu de la masă, aproape după fiecare înghiţitură, şi îşi aducea pumnii strânşi în dreptul pieptului, precum un fotbalist după înscrierea unui gol. „Ura! Ura!”

După această scurtă întrerupere în desfăşurarea o normală a meciului, Kasparov a făcut remiză în următoarele patru partide fără prea mare bătaie de cap, câştigând concursul cu douăsprezece puncte şi jumătate la şapte puncte şi jumătate. Întrebat care a fost partida sa preferată, Kasparov a răspuns:

— Nu ştiu, pentru că din nefericire am făcut greşeli în fiecare joc.

Declaraţia poate fi interpretată drept o mostră de modestie sau una de aroganţă. Era totodată un avertisment la adresa celui care va fi următorul său adversar. Dar dincolo de orice altceva, declaraţia ne aminteşte că şahul de calitate este o năzuinţă care transcende dorinţa de victorie: este o căutare a unei stări ideale de armonie, care dă naştere unui amestec perfect de creativitate, frumuseţe şi putere. De aceea nu este surprinzător că, la un anumit punct, Dumnezeu apare în ecuaţia unui jucător de şah, fie şi numai sub forma unei referinţe lingvistice.

— Caut mutarea perfectă. Nu joc împotriva lui Karpov, joc împotriva lui Dumnezeu, a declarat Kasparov în timpul meciului pentru titlul mondial din 1990.

După ce a câştigat cea de a opta partidă împotriva lui Karpov, Nigel Short a dat dovadă de un hybris şi mai deşănţat:

— Am jucat dumnezeieşte.

Relaţia englezului cu Cel Atotputernic nu este însă numai una de emulaţie, ci (cum îi stă bine unui potenţial parlamentar conservator) şi una de negociere. Cathy Forbes a făcut cunoscut că o parte din programul de pregătire al lui Short înaintea unor meciuri importante era „să viziteze biserici, deşi este ateu”. Un obicei straniu, care a apărut şi mai straniu când Short a dat următoarea explicaţie în timpul meciului împotriva lui Karpov, de la Linares:

— La început am spus: dă, Doamne, să câştig acest meci; dar am realizat că ceream prea mult. Aşa că am cerut: dă-mi, Doamne, forţa să-l bat pe dobitocul ăsta.

În cursul următorului său meci cu Timman, Short şi-a expus mai pe larg teoria rugăciunilor ateiste. Da, era necredincios, a admis el, dar „sunt şi oportunist". Nu ar trebui să fim prea aspri cu el pentru asta, este doar o versiune mai brută a pariului pascalian în privinţa existenţei lui Dumnezeu. După victoria sa unică şi splendidă din partida 16, în mijlocul unei puzderii de întrebări la obiect („Dar, dacă f5 b6 cxd4 Cd8 Ne2, atunci nu ar putea obţine remiză prin şah etern şi tot aşa), l-am întrebat pe Short dacă în timpul finalei şi-a păstrat obiceiul de a merge la biserică. A avut mai întâi acel tip de pauză glotală strangulată care pare să preceadă răspunsurile sale la întrebări care nu au legătură cu şahul şi apoi a spus:

— Nu.

Dar în rundele precedente a făcut-o? A părut un pic contrariat, parcă în rândul corpului de presă se infiltrase un ţicnit pentru a-l acuza de trădare faţă de Dumnezeu tocmai în clipa lui de glorie.

— Poate ar trebui, a adăugat el politicos.

Poate ar trebui. Înfrângerea în sport degajă un roi de condiţionale ireale, printre care Dumnezeu este (ca întotdeauna) cel mai evaziv. Dacă Short ar fi fost mai precaut cu timpul de joc în partida de deschidere şi/sau ar fi acceptat propunerea de remiză a lui Kasparov. Dacă n-ar fi fost cearta neplăcută cu antrenorul sau, care s-a soldat şi cu pierderea accesului la baza de date a acestuia. Dacă ar fi ieşit învingător în partida 10, pe care şi un ageamiu legat la ochi ar fi putut că o câştige. Dacă ar fi putut să menţină scorul cu negrele la un procentaj rezonabil. Dacă ar fi fost mai des răcit, cum a fost când a câştigat în partida 16. Toate acestea se reduc în fond la cea mai crudă dintre întrebări: ce ar fi fost dacă n-ar fi trebuit să-l înfrunte pe cel mai puternic, mai competitiv, mai demoralizant şi mai carnivor jucător din lume? Ceea ce i s-a întâmplat lui Nigel Short la Teatrul Savoy este descris cel mai bine în propriile sale cuvinte: prins în capcană, dominat, futut.

decembrie 1993

Jocul lui Short nu s-a redresat după înfrângerea în faţa lui Kasparov: în preliminariile pentru viitorul campionat mondial a fost spulberat cu cinci puncte şi jumătate la un punct şi jumătate de Gata Kamsky. Marele maestru Daniel King a apărut în reclame tipărite pe câte două pagini de ziar pentru automobilul Audi A6: „Niciunul nu mişcă fără să gândească." Dar în timp ce „un simplu mare maestru trebuie să se gândească timp de câteva minute înainte de a face o mutare, automobilului A6 nu-i trebuie decât 0,006 secunde".

FATWA

Luna trecută am luat parte la o strângere de fonduri pentru un colegiu din Oxford aflat în dificultate financiară: doi poeţi, doi prozatori şi doi muzicieni îşi asumau oficiul de animatori. Cu toţii am intrat în sală şi ne-am aşezat anonimi în primul rând. Organizatoarea a început prin a scuza absenţa colegului meu de breaslă care, în ultimul minut, fusese împiedicat să vină din cauza unor circumstanţe ineluctabile (se dusese în mod ineluctabil la schi, însă francmasoneria autorilor de ficţiune mă împiedică să îl arăt cu degetul). În schimb, am fost informaţi de aceeaşi organizatoare, că în locul lui acceptase să vină, fără să stea prea mult pe gânduri, Salman Rushdie. A urmat un exemplu de aplauze elocvente. Nu erau uralele conduse de majorete (eram doar în Anglia), sau ovaţiile în picioare pe care le primeşte adesea (eram doar la Oxford). Erau aplauze măsurate, cumpănite, prelungi dar nu vanitoase. Ele spuneau doar: da, bine, suntem de partea ta; nu te lăsa.

Rushdie nu s-a lăsat. La 14 februarie serbează cinci ani de la *fatwa* pronunţată de ayatollahul Khomeini. „Serbează" poate părea la prima vedere un termen inadecvat, dar se potriveşte. Faptul că a supravieţuit cinci ani în ciuda preţului de un milion de dolari pus pe capul lui merită să fie sărbătorit. Sărbătorit merită şi faptul că a supravieţuit calomniilor, demonizării, arderii în efigie, atacurilor unei răzbunătoare instanţe clericale străine şi ruşinoaselor acuzaţii ale unor concetăţeni britanici. Mai mult chiar, el a continuat să existe ca scriitor şi a reuşit să imprime din când în când o notă de normalitate vieţii sale. A început să chelească, a luat câteva kilograme în plus, a început să sufere de astm, dar rămâi uimit să întâlneşti acelaşi personaj care, în urmă cu cinci ani, se pregătea să ia parte la

înmormântarea prietenului său Bruce Chatwin, când de la Teheran i-a ajuns la ureche ştirea că i se pregăteau propriile funeralii. Curajul, inteligenţa, imaginaţia şi umorul care fuseseră cauza necazurilor sale l-au ajutat, pe de altă parte, să nu se ducă la fund. Iar la nivel politic, au apă-l rut, poate pentru prima dată, elemente timide, dătătoare de speranţă: inactivitatea şi indiferenţa glacială ale administraţiilor Bush şi Thatcher au fost înlocuite de prezenţa mai înţelegătoare a lui Clinton şi Major.

La 24 noiembrie 1993, Rushdie a discutat cu preşedintele Clinton la Casa Albă timp de câteva minute. A fost un moment istoric: preşedinţii în general nu obişnuiesc să se întreţină cu cetăţeni străini condamnaţi la moarte de autorităţile ecleziastice ale unei ţări terţe. Scurta binecuvântare politică a lui Clinton (care a survenit în contextul unei întrevederi de câteva ore, pe care Rushdie a avut-o cu secretarul de stat Warren Christopher şi cu alţi demnitari) a fost punctul culminant al unei campanii de sensibilizare lansate cu doi ani în urmă de Comitetul Internaţional de Apărare a lui Salman Rushdie, cu sediul la Londra. Campania a readus afacerea în mod simbolic în arena politicii internaţionale, locul unde a luat de altfel naştere. Pentru că ea nu a fost nicio dată povestea unui bătrân cleric care s-a aventurat pe terenul criticii literare sau una în care America ar fi putut interveni mai târziu în calitate de imaculat mediator. A fost un scandal universal de la bun început şi americanii sunt, în cazul că au uitat, Căpcăunii Lumii. Iată câteva fragmente din discursul ayatollahului Khomeini ţinut la Esfand 1367 sau 22 februarie 1989, cu scopul de a susţine condamnarea:

Problema pe care o ridică *Versetele satanice* este că urmăreşte în mod deliberat să desfiinţeze religia şi religiozitatea în general, islamul şi clerul său în special. Dacă ar fi putut, Căpcăunii Lumii ar fi anihilat, desigur, rădăcinile şi demnităţile clerului. Dar Dumnezeu a vegheat mereu asupra acestei torţe sacre şi, facă-se voia Sa, va continua să facă la fel, cu condiţia să recunoaştem înşelătoriile, duplicitatea şi minciunile Căpcăunilor Lumii…

Scopul lor [puterile occidentale] nu este acela de a veni în apărarea unui individ, scopul lor este de a sprijini un curent anti islamic, iniţiat de acele instituţii -aparţinând sionismului, Marii Britanii şi Statelor Unite, care, prin ignoranţa şi imprudenţa lor, s-au plasat pe o poziţie de confruntare cu lumea islamică […].

Dumnezeu a vrut ca această carte blasfemică, *Versetele satanice,* să fie publicată acum, astfel ca lumea vanităţii, aroganţei şi barbariei să îşi arate adevărata faţă şi vechea ostilitate faţă de islam. Cartea ne scoate din modestia noastră, ne împiedică să punem totul pe seama unei simple gafe, a unei gestiuni proaste sau a lipsei de experienţă, ne arată că toată afacerea nu s-a născut din vina noastră, ci face parte din strategia Căpcăunilor Lumii de a anihila islamul şi pe musulmani. Dacă lucrurile nu ar sta aşa, cazul Salman Rushdie nu ar fi atât de important în ochii lor, încât să pună la bătaie întreaga mişcare sionistă şi toată aroganţa lor.

Dacă afacerea Rushdie ar fi o invenţie, cum am evalua-o? Sumbră, melodramatică, neîndurătoare şi lipsită de orice latură comică, deşi incursiunea vicepreşedintelui Quayle în lumea lui Edmund Wilson şi Lionel Trilling a fost o gafă de zile mari. Ar trebui să catalogăm povestea drept una pe care nu o poţi lăsa din mână, dar, dacă suntem adepţii artei narative tradiţionale, ar trebui să ne plângem de nesfârşitele meandre şi digresiuni postmoderne la care ne-a supus. Cititorii britanici au fost în mod special afectaţi de acest aspect al afacerii şi, în cursul celor cinci ani din urmă, par adesea să fi pierdut din vedere firul central al intrigii. Pentru restul Occidentului, temele principale au fost mereu clare: libertatea de expresie şi terorismul religios (sau de stat). În Marea Britanie, o puzderie de intrigi secundare au copleşit receptarea locală a cărţii: minorităţile etnice, drepturile, vulnerabilitatea şi conducătorii acestora; voturile electoratului şi frica deputaţilor de a nu-şi pierde mandatele; relaţiile comerciale şi pericolul pierderii unor clienţi din străinătate; rasismul şi antirasismul; lipsa de fermitate politică a intelectualităţii; reproşuri la adresa victimei (sub masca dilemei academice „erou sau antierou?”); în fine, eterna aspiraţie naţională la tihnit. În decursul ultimilor cinci ani, pe măsură ce afacerea se învârtejea şi se contorsiona ca o furtună de nisip, cititorul britanic a fost deseori obligat să se frece la ochi şi să spună: staţi puţin, aveţi ceva împotrivă dacă reluăm povestea şi începem cu începutul? Putem reveni la monstruozitatea ca un om, un cetăţean britanic, care publică aici un roman în condiţii de deplină libertate, fără să comită un act de calomnie după legislaţia ţării, să fie obligat să se ascundă şi să fie protejat douăzeci şi patru de ore din douăzeci şi patru de serviciile speciale, ca urmare a unui decret de asasinare emis într-o ţară îndepărtată? Putem, vă rugăm frumos, reveni la acest aspect?

Şi când o facem, când sărim la începutul poveştii, ceea ce ne uimeşte este că, în faţa acestui incident fără precedent în istorie, nu s-a înregistrat nicio reacţie de indignare în cercurile guvernamentale. Când a fost proclamată *fatwa*, ministerul de externe l-a convocat pe însărcinatul cu afaceri iranian, l-a umilit prin faptul că a fost primit „doar" de un subsecretar de stat şi i-a comunicat că socoteşte „total inacceptabilă" condamnarea la moarte. Editorialistul Simon Jenkins, care nu are nimic dintr-un marxist de salon, scria la momentul respectiv: „înţeleg că măsura e destul de drastică. Se situează mult deasupra termenului «regret» pe scara Richter, lăsând mult în urmă noţiunea de «îngrijorare», îngrijorare, dacă vă amintiţi, este ceea ce ministerul de externe declarase că a resimţit când irakienii i-au gazat pe kurzi." Indignarea fusese de la bun început rezervată iranienilor; la fel şi principialitatea.

Atitudinea oficială britanică a constat aproape întru totul în reacţii de o pasivitate conciliantă. Iată-l, de pildă, pe temătorul ministru de externe Geoffrey Howe, gudurându-se într-un interviu acordat serviciului internaţional al postului BBC:

— Ţin să subliniez că nu susţinem principiul libertăţii de expresie pentru că ne place cartea, pentru că suntem de acord cu mesajul cărţii. Guvernul britanic, poporul britanic nu resimt nicio afecţiune pentru carte. Cartea este extrem de critică, violentă la adresa noastră. Compară Marea Britanie cu Germania lui Hitler. Nu există, desigur, nicio astfel de comparaţie şi, în cursul convorbirii avute după şedinţa de lectură publică de la Oxford, Rushdie mi-a spus că ar fi putut intenta lesne un proces de calomnie în legătură cu această ultimă remarcă, dacă n-ar fi avut şi aşa atâtea necazuri pe cap. Şi mai greu de înghiţit era însă sintagma „guvernul britanic, poporul britanic". Nu îmi amintesc de niciun referendum sau sondaj de opinie asupra meritelor literare ale *Versetelor satanice* la începutul anului 1989, deşi cartea obţinuse între timp Premiul Whitbread pentru cel mai bun roman al anului şi fusese selecţionată printre finalistele Premiului Booker.

La scurt timp după *fatwa,* Geoffrey Howe a plecat la Bruxelles pentru o întâlnire cu colegii săi europeni, unde, spre surprinderea sa, s-a văzut silit să adopte o poziţie doar pe jumătate lipsită de şira spinării. Marea Britanie, au recunoscut ulterior „surse diplomatice", nu se aştepta la zelul manifestat de Franţa şi Germania Federală în această afacere şi Howe s-a lăsat antrenat

de „un sentiment spontan că trebuie luată o decizie energică”. Această „decizie energică” a însemnat rechemarea ambasadorilor Comunităţii Europene de la Teheran şi expulzarea însărcinatului cu afaceri iranian de la Londra. După care, următorii patru ani, guvernul britanic i-a petrecut ca un porc dormind la soare şi neluând în seamă cartofii cu care era bombardat în mod regulat. La început au fost sentinţa de condamnare la moarte şi recompensa; au urmat apoi frecventele declaraţii de susţinere a sentinţei; majorarea recompensei; suplimentarea grotescă a cheltuielilor care se acordau odată cu recompensa (imaginaţi-vă protestele disperate ale Departamentului de Finanţe din Esfahan: „Cinci nopţi la hotelul Dorchester?? Trei lansatoare de rachete??”); spectacolul vizual şi sonor al liderilor musulmani locali incitând la asasinarea lui Rushdie; misiunea personală a teroristului care şedea pe propria sa bombă într-un hotel din Paddington; deportarea studenţilor iranieni suspectaţi că puneau la cale asasinatul; expulzarea din acelaşi motiv a personalului ambasadei iraniene; scoaterea de pe rol, din considerente diplomatice, a unui proces intentat unui iranian acuzat de incendiere, în ciuda probelor pe care judecătorul le-a calificat drept „copleşitoare”; şi, în fine, aproape comic, majorarea cu 3 600% a preţului vizei de intrare în Iran pentru un cetăţean britanic. În ultimii cinci ani, relaţiile diplomatice dintre cele două ţări au fost rupte în mod oficial şi reluate în mod oficial, rupte de iranieni, restabilite de britanici.

Marea Britanie este un stat cu un volum mediu de schimburi comerciale, cu amintirea opulenţei şi cu frica unei viitoare pauperizări: ultimul raport al Comisiei Europene ne-a plasat pe locul opt între cele douăsprezece state ale Comunităţii Europene în ce priveşte produsul intern brut pe cap de locuitor (înaintea doar a Spaniei, Irlandei, Portugaliei şi Greciei). Am avut pe vremuri reputaţia unui refugiu liberal: Voltaire şi Zola şi-au căutat aici scăparea când lucrurile luaseră o turnură periculoasă pentru ei în Franţa. Dar poate că principiile funcţionează perfect numai în condiţii de extremă bogăţie sau de sărăcie extremă. Pentru guvernul britanic, asasinarea lui Rushdie ar fi, desigur, deosebit de jenantă; de aceea a fost pus imediat sub protecţia serviciilor speciale. Dar, dincolo de această măsură, în primii patru ani de la izbucnirea crizei, guvernul a dormitat. Avea iniţial o scuză excelentă sau, în orice caz, ceva care putea fi invocat drept scuză: faptul că în Liban erau ţinuţi ostatici cetăţeni englezi. Iranienii nu au făcut nicio dată legătura oficială între cele două cazuri (şi, dacă ar fi vrut să o

facă, nu le-ar fi fost greu să fabrice una: predaţi-l pe Rushdie, sau lichidăm ostaticii). Dar acest argument nu a avut greutate: era o perioadă a comunicării prin semne cu subînţeles şi a lui dacă-ai-şti-ce-ştim-noi. Lui Rushdie i s-a cerut să se domolească: nu clătina barca, să nu-l omori pe Terry Waite. Acest şantaj, sau, dacă vreţi, înţelept îndemn diplomatic, a funcţionat: de pildă, veghea programată la Centrul de Conferinţe Westminster cu ocazia împlinii a o mie de zile de la anunţarea decretului a fost considerată potenţial provocatoare de ministerul de externe, care a dispus reducerea anvergurii întregii acţiuni la o simplă lectură cu public într-o librărie. După cum a afirmat Rushdie însuşi:

— Până când n-a fost eliberat Terry Waite, am fost un fel de ostatic al altor ostatici.

Apoi, într-o bună zi, a fost eliberat şi ultimul prizonier. Deci, l-am întrebat pe Rushdie, probabil că în acel moment, ministerul de externe te-a contactat pentru a-ţi aduce mulţumiri şi a-ţi prezenta noi planuri?

— Nicidecum, noi i-am contactat pe ei.

— Dar le-ai dat timp să te contacteze? am insistat pedant.

— Păi, da, mi-a răspuns cu un chicotit sceptic. Doar ştiau unde mă găsesc.

Şi aşa au mers lucrurile mai departe. Povestea are şi o latură perpetuu pozitivă, apreciată, bineînţeles, de Rushdie.

— Ceea ce trebuiau să facă britanicii era minimul necesar: să mă ţină în viaţă. Forţele de securitate din lumea întreagă sunt foarte impresionate de ceea ce au făcut serviciile speciale britanice. Americanii au spus: „Noi n-am fi fost în stare.”

Dar deseori, epopeea lui Rushdie capătă aspecte înspăimântătoare, în septembrie trecut, de pildă, s-a aflat că British Airways i-a interzis lui Rushdie să zboare pe cursele sale, argumentând, *inter alia,* că personalul va părăsi orice avion în care se va urca el. Din nefericire pentru compania aeriană, Rushdie reuşise să încalce interdicţia, zburând o dată la bordul unui avion BA de la Paris la Londra: membrii personalului, departe de a părăsi nava, i-au cerut autografe. British Airways se bucură altfel, ba chiar este mândră — să transporte oameni politici şi capete încoronate asupra cărora

planează ameninţări la fel de grave. Şi care este poziţia guvernului în această chestiune? Potrivit lui Rushdie, guvernul a cerut companiei în trei rânduri să-l transporte pe acest cetăţean a cărui viaţă este periclitată şi de fiecare dată compania a refuzat. Un guvern care nu îşi poate impune punctul de vedere nici măcar în relaţiile cu propria companie aeriană va putea cu greu să impresioneze Teheranul.

Deseori, romanele ne chinuie cu supoziţii, iar afacerea Rushdie se pretează perfect la examinarea unor astfel de fire narative alternative. La prima vedere, ai putea considera drept o nenorocire în plus abătută asupra lui Rushdie faptul că primii cinci ani de exil intern au coincis cu o guvernare conservatoare. Şi, într-un anumit sens, viceversa: căci ce poate fi mai puţin atrăgător pentru un reprezentant thatcherist, ca test al propriilor principii, decât un romancier de stânga, cu pielea tuciurie, care, într-un eseu scris cu ocazia alegerilor din 1983, l-a caracterizat pe conducătorul iubit drept „neobişnuit de crud, incompetent, fără scrupule şi violent", iar despre naţiunea britanică a afirmat că e „paternalistă, de o pudibonderie neovictoriană, cu o structură de clasă încremenită, dispreţuitoare, înţepată, şovină"? Mai mult chiar, nu s-a referit el la primul-ministru în blestemata de carte care produce atâta sânge rău printre localnici, spunându-i „doamna Torture"? (de fapt, nu Rushdie a făcut-o: un personaj din carte, un thatcherist satirizat, foloseşte termenul scurt şi afectuos; dar asta este, desigur, literatură.) Să-l compătimim deci pe bietul parlamentar conservator confruntat cu un caz atât de dificil, deşi ar trebui să-l compătimim şi mai mult pe Rushdie, care trebuie să-şi pledeze cauza în faţa somnolenţei conservatoare.

Pe de altă parte, ipoteza, firul narativ alternativ care sugerează că ar fi avut parte de o soartă mai bună în condiţiile unei guvernări laburiste, nu este convingătoare. Deşi are o tradiţie mai liberală decât conservatorii în problemele libertăţii de conştiinţă şi ale arte nu se poate spune că Partidul Laburist a dat buzna să-l sprijine pe unul dintre susţinătorii săi mai bine cunoscuţi. Fostul lider al partidului, Michael Foot (unul dintre membrii juriului care s-a pronunţat în favoarea selectării *Versetelor satanice* pentru Premiul Booker), a pledat cu fermitate pentru cauza lui Rushdie, dar cei doi urmaşi ai săi, Neil Kinnock şi John Smith, au fost mai mult decât ultraprecauţi. Kinnock era împiedicat de faptul că purtătorii săi de cuvânt în probleme de politică internă şi externă, Roy Hattersley şi Gerald Kaufman,

păreau foarte interesaţi să creeze cât mai puţine complicaţii guvernului pe acest subiect. Hattersley, vicepreşedinte la vremea respectivă, care este el însuşi un fel de romancier (scrie poveşti stufoase, pline de personaje care poartă numele de Hattersley), a adoptat o linie bazată pe argumente paralele: Rushdie avea dreptul să-şi publice cartea, dar trebuia să renunţe la ediţia de buzunar a romanului (unii ar putea detecta aici o contradicţie care se lăfăie gras). Doi parlamentari laburişti au cerut retragerea cărţii din librării, argumentând că o „atitudine ambivalenţă" în această chestiune (adică nişte scheunături pro-Rushdie) ar putea să coste partidul până la zece mandate la viitoarele alegeri. Cu alte cuvinte, parlamentarii laburişti puteau eventual simpatiza cu cauza lui Rushdie în particular, în public însă partidul nici nu voia să audă.

Politicienii pot deveni brutali şi gălăgioşi când simt mirosul buletinelor de vot; adevărul în afacerea Rushdie, sau, cel puţin, adevărul aşa cum era el perceput de majoritatea oamenilor politici britanici — era că un sprijin pe faţă nu putea aduce decât mici beneficii şi pierderi enorme. Raţionamentul ignobil era, după toate aparenţele, că, în timp ce suporterii lui Rushdie votau ţinând cont de o serie întreagă de considerente politice, opţiunea de vot a inamicilor lui Rushdie din comunitatea musulmană era decisă de o singură chestiune. Din acest motiv, între laburişti şi conservatori s-a creat o alianţă neoficială a celor care favorizau apatia. Rushdie a obţinut un ajutor mai substanţial din partea lui Paddy Ashdown, lider al liberal-democraţilor, ale căror circumscripţii electorale erau de cele mai multe ori în zonele cu populaţie preponderent albă din ţară.

Un al doilea scenariu alternativ ar fi să ne imaginăm că afacerea s-ar fi petrecut într-o altă ţară. Când i-am sugerat această ipoteză lui Rushdie, a răspuns că într-o altă ţară ar fi fost probabil asasinat demult. Şi totuşi, este instructiv să compari atitudinea britanică şi cea franceză. Nu există un caz similar cu cel al lui Rushdie, dar ne-am putea aminti de vremea când de Gaulle l-a scos pe Regis Debray dintr-o închisoare sud-americană. În ciuda profundei antipatii politice dintre cei doi, punctul de vedere prezidenţial a fost că trebuie să primeze considerentul conaţionalităţii lor. Francezii au, pe de o parte, tendinţa să invoce principiile umanitare fundamentale şi, pe de alta, să dea dovadă de un eficient simţ practic în eliberarea ostaticilor şi pseudoostaticilor (cetăţenii francezi au fost eliberaţi primii de autorităţile de la Bagdad în timpul Războiului din Golf, iar Parisul a susţinut sus şi tare,

cum o face mereu, că nu a încheiat niciun târg cu irakienii). Britanicii, rigizi, consideră ipocrit comportamentul francezilor. Pe de altă parte, cum să nu te ungă pe suflet declaraţia unui purtător de cuvânt al companiei Air France, care, întrebat despre interdicţia impusă de British Airways, a răspuns simplu:

— Respectăm tradiţia franceză a drepturilor omului, ceea ce înseamnă că transportăm fără discriminare pasagerii. Dacă domnul Rushdie doreşte să zboare cu Air France, nu va fi refuzat.

În mod asemănător, la începutul anului 1989, când musulmani britanici şi francezi demonstrau pe străzile Londrei şi Parisului, premierul francez Michel Rocard a stabilit fără menajamente limitele protestelor:

— Orice alte apeluri la violenţă sau la asasinat se vor solda imediat cu urmărirea penală.

în Marea Britanie, poliţia, procuratura şi guvernul nu păreau să fi băgat de seamă că în mai multe oraşe mari se auzeau îndemnuri la omor. Asta însemna ignorarea înregistrărilor audio cu declaraţiile liderilor musulmani, a filmelor şi fotografiilor făcute cu ocazia demonstraţiilor. Iată, de pildă, doi musulmani britanici din Derby, agitând o pancartă pe care scrie RUSHDIE TREBUIE SĂ MOARĂ; sau un protestatar din Slough, purtând o efigie nereuşită, ornată cu cuvintele CÂINELE TREBUIE SĂ-ŞI PIARDĂ VIAŢA; iată un tip vesel, îmbrăcat cu costum şi cravată, la picioarele statuii lui Churchill din Piaţa Parlamentului, ţinând o pancartă cu îndemnul MOARTE LUI RUSHDIE. (ironia sorţii face ca Churchill să fi fost laureat al Premiului Nobel pentru Literatură). Imaginaţi-vă că una dintre lozincile acestea ar fi cerut MOARTE LUI THATCHER şi ar fi fost vânturată de un irlandez: probabil că autorităţile ar fi luat o măsură cât de mică. Deci ce se întâmpla? Un pragmatism inert, dublat de puţin rasism cu susul în jos: să-i lăsăm pe britanicii de origine subcontinentală să se antreneze în democraţia de stradă, să-i lăsăm să se agite în maniera lor surescitată, ca să se defuleze. Oricum, n-are rost să-i provocăm acasă, am văzut cât de irascibili pot fi în străinătate.

Atitudinea britanicilor albi faţă de britanicii de culoare este (în cazul cel mai bun) fluidă (corectă dacă eşti campion olimpic, nu tocmai ca la carte dacă eşti oprit de poliţie şi nu ai cu tine medalia de aur). De asemenea

inconsecvenţe a avut parte Rushdie în anumite cercuri. Când o problemă este complicată şi aparent fără ieşire, tentaţia de a o simplifica este enormă. Şi ce putea să simplifice lucrurile mai mult decât să îl înapoiezi pe Rushdie „alor lui”? Subtextul întregii poveşti ar putea suna în felul următor: băieţandru dezgheţat din India, învaţă la o şcoală publică engleză (nu-i place, dar nu e singurul; formează caracterul, în orice caz); Cambridge, activitate în publicitate, scriitoraş, Premiul Booker, faimă, bani: unul de-al nostru. Ulterior, personaj public cu opinii (ostile, fir-ar să fie) despre guvern, nerecunoscător pentru privilegiile de care s-a bucurat, agitator nu numai printre noi, ci şi printre ai lui, a întins coarda prea mult, ar fi trebuit să-şi cunoască lungul nasului, o carte ininteligibilă, oricum: unul de-al lor. Trebuie să-l protejăm de exaltaţi, asasini şi alte lifte păgâne, dar islamul, nu-i aşa, nu e de competenţa noastră. Că avem dreptate a dovedit-o el însuşi, nu-i aşa, întâi convertindu-se la islam şi apoi calificând întreaga afacere drept „o ceartă în familie”. Conform acestei şcoli de „gândire”, Rushdie, care fusese deja condamnat în Orient ca rasist colonialist agent provocator CIA corupt de valorile occidentale, era zvârlit înapoi de către Occident ca un cartof fierbinte. În felul acesta s-a trezit ponegrit în mai multe sensuri.

O modalitate de a-l ataca indirect şi murdar este aceea de a deplânge costurile pe care le necesită protecţia acordată scriitorului. Sir Philip Goodhart, parlamentar conservator din aripa dreaptă a partidului, s-a distins în mod dezonorant prin faptul că a ridicat problema la mai puţin de o lună de la *fatwa.* E drept că demersul său fusese anticipat de comentatori de dreapta precum Auberon Waugh. Nu: un milion pe an (sau cât va fi fost), un preţ moderat pentru a demonstra că susţii cu mândrie principiul libertăţii individuale şi al libertăţii de expresie. Ci: tipul ăsta trebuie să fi pus deoparte ceva parale, de ce să nu-l punem pe el să scoată banii, în fond el a stârnit toată tevatura asta, nu-i aşa? De fapt, Rushdie a contribuit la achitarea notei de plată cu cinci sute de mii de lire sterline până acum. Aceeaşi întrebare, la ce sumă este estimată viaţa lui? nu se pune însă în cazul unor membri mărunţi ai familiei regale sau a unor foşti miniştri din Irlanda de Nord de care n-a auzit nimeni, ca să nu mai vorbim de alţi protejaţi, mai sus-puşi. În octombrie, de pildă, lady Thatcher a luat parte la Chester la campania promoţională consacrată memoriilor sale. Evenimentul s-a bucurat de protecţia obişnuită a poliţiei din Cheshire, care a primit întăriri din North Wales şi Manchester, plus un elicopter. Un parlamentar

laburist tenace a reuşit să obţină informaţia potrivit căreia această oră şi ceva de activitate promoţională, despre care cu greu se putea spune că era o afacere de stat, i-a costat pe contribuabili douăzeci şi şase de mii trei sute nouăzeci şi opt de lire sterline, din care niciun bănuţ nu era achitat de autor sau de editură. Dacă aceasta era factura tipică, atunci preţul total al turneului de douăsprezece zile se ridica la circa trei sute de mii de lire. Comentatorii de dreapta nu au găsit cu cale să abordeze până acum subiectul.

Somnolenţă, indiferenţă activă, dar s-au înregistrat şi lucruri mai grave.

— Frecvent, mi-a povestit Rushdie, actele de ostilitate maximă s-au produs în propria mea ţară.

Desigur, cum problema centrală în cazul Rushdie era libertatea de expresie, ar fi fost naiv să deplângi faptul că unii sau alţii îşi expuneau prin viu grai sau în scris convingerile. Chiar şi aşa, ai fi putut crede că există sau ar trebui să existe un nivel minim de decenţă când cineva se lansează în consideraţii despre o persoană încarcerată pentru că este ameninţată cu moartea. Ai fi putut crede, pentru că într-un caz paralel existase. Terry Waite, descris mereu ca „emisarul special al arhiepiscopului de Canterbury” (deşi mărturii ulterioare sugerează că arhiepiscopul pare să fi avut îndoieli asupra deciziei de a-i permite să se dezlănţuie în estul Mediteranei), a fost ţinut în captivitate la Beirut timp de cinci ani. În timpul absenţei sale nu s-au pus, din motive lesne de înţeles, întrebări despre ce misiune a avut de îndeplinit, cât de strânse legături a avut cu Oliver North, cine l-a manipulat, ce rol au jucat în formarea imaginii sale publice vanitatea, autoînşelarea şi setea de reclamă, dacă nu a existat o relaţie de complicitate între aceşti factori şi propria sa soartă. După ce a fost eliberat, toate aceste întrebări au fost puse cu prudenţă.

Nimic din această decenţă în cazul lui Rushdie, ale cărui motive au fost puse la îndoială şi al cărui caracter a fost târât în noroi cu multă imaginaţie, înainte chiar de a se fi analizat *fatwa.* Iată câteva mostre dintre cele mai josnice: Roald Dahl şi-a calificat tovarăşul de breaslă „un oportunist primejdios”. Fostul preşedinte al Partidului Conservator Norman Tebbit l-a numit „un ticălos eminent”, înainte de a se întreba retoric dacă nu cumva caracterizarea nu era inadecvată:

— Este „ticălos” un termen îndeajuns de puternic pentru caracterizarea cuiva care a insultat ţara unde a primit protecţie, care i-a trădat şi vorbit de rău pe cei cărora le datorează averea, cultura, religia şi acum chiar propria viaţă? Slavă Domnului, ticăloşi ca Rushdie sunt rari. Ce păcat că a ales că trăiască tocmai în tara noastră.

Germaine Greer l-a criticat, descriindu-l în mod straniu drept „un megaloman, un englez cu pielea întunecată” (sunt cele două atribute corelate sau o fi vrut să spună melanomic?), după care a făcut următoarea remarcă:

— Închisoarea este un loc propice pentru scriitori, pot scrie după pofta inimii. (Cum stăm însă în cazul unei execuţii? Nu prea mai scriu după aceea.)

Abordarea omului de pe stradă a fost exemplificată de gânditorul tabloid Richard Littlejohn:

— Puţin îmi pasă dacă iranienii îl căsăpesc mâine pe Salmoon Rushdie… Aş prefera însă să nu o facă aici.

Versiunea sică, snoabă şi arogantă a aceluiaşi raţionament a venit din partea istoricului Hugh Trevor-Roper, care a afirmat, după ce a reflectat adânc asupra cazului:

— Rushdie a încălcat bunele maniere şi nu legea, prin urmare justiţia nu are cum interveni. Aşa stând lucrurile, n-aş vărsa o lacrimă dacă nişte musulmani britanici, ofensaţi de lipsa lui de bună creştere, l-ar pândi pe o stradă întunecată şi ar încerca să-i amintească de cei şapte ani de acasă. Dacă după un astfel de tratament va şti să-şi controleze peniţa, societatea nu va avea decât de câştigat, iar literatura nu va suferi prea mult. Dacă vor fi prinşi, pedagogii ar putea fi, desigur, acuzaţi de agresiune. Ei ar putea însă să invoce în sprijinul cauzei lor faptul că au fost provocaţi în mod grosolan şi, dacă sunt minori, s-ar putea alege doar cu obligaţia de a promite că nu vor mai perturba liniştea publică. Închisorile noastre sunt şi aşa suprapopulate.

Cel mai dizgraţios element din această *trahison des cleres* naţională a venit din partea lui Marianne Wiggins, a doua nevastă a lui Rushdie, care iniţial l-a însoţit în clandestinitate. Într-un interviu acordat ziarului *Sunday*

Times, ea a descris cu lux de amănunte metehnele scriitorului, explicându-ne ce mare greşeală am face dacă l-am considera, într-un fel sau altul, erou. Chiar dacă ţinem cont de amărăciunea unei viitoare foste consoarte, declaraţia ei a sunat cu totul respingător. Cei care au cunoscut-o pe doamna Wiggins înainte de *fatwa* au recepţionat şi latura ironică. Îmi amintesc, de pildă, cu cât şarm mi-a spus o dată că îşi doreşte, ca scriitoare, să nu fie mai mult decât o colină la poalele muntelui care era Salman. Din păcate, când Mohamed a venit la munte, colina s-a întors pe călcâie şi a dispărut la orizont.

în urmă cu doi ani, confruntaţi cu „lipsa oricărui entuziasm politic în Anglia", Rushdie şi Comitetul său de Apărare au decis să pornească la drum. În ciuda distanţei impuse de British Airways, au călătorit în Europa şi America de Nord, unde au avut, în general, acces în cercurile guvernamentale mai uşor decât în propria ţară.

— În cei doi ani, ne-am descurcat mult mai bine decât speraserăm, mi-a relatat.

Germania, care nu era numai cel mai puternic stat din Europa, dar şi ţara cu cele mai multe schimburi comerciale cu Iranul, a fost un obiectiv cheie şi, în decembrie 1992, Bundestagul a adoptat o rezoluţie susţinută de toate partidele parlamentare, în care guvernului iranian i se atrăgea atenţia că este socotit răspunzător de securitatea lui Rushdie (e îndoielnic că o astfel de rezoluţie ar trece de Camera Comunelor în actuala ei componenţă). Ţările scandinave, angajate în mod tradiţional în apărarea drepturilor omului, i-au oferit ajutor activ. Iar în ianuarie 1993, preşedinta Irlandei, Mary Robinson, a devenit primul şef de stat care le-a acordat o audienţă lui Rushdie şi Comitetului lui.

Toată această activitate de sensibilizare la nivel înalt a avut darul să urnească din loc banchiza de gheaţă de Ministerul de externe, conform renumelui său de instituţie reactivă, a reacţionat. Această schimbare de atitudine după o perioadă de patru ani nu era atât o tardivă recunoaştere a unui principiu, cât concluzia pragmatică că o atitudine plecată şi linguşitoare nu avea sorţi de izbândă cu iranienii. Declaraţiile au devenit mai ferme: cu ocazia unui discurs în faţa Comisiei pentru drepturile omului a Naţiunilor Unite, Douglas Hogg, al doilea în rang la Ministerul de Externe, a calificat *fatwa* drept „un edict infam şi scandalos", o vizibilă

învigorare adjectivală. Ministrul de externe însuşi, Douglas Hurd, a declarat la Consiliul Europei de la Strasbourg că „rămânea extrem de îngrijorat de faptul că autorităţile iraniene nu au dat curs apelurilor de a repudia incitarea la asasinat”. Declaraţia poate că nu pare deosebit de severă, dar era o schimbare de ton de la ritualicele asigurări de „respect profund” faţă de islam. Nu trebuie uitat în acest context că, pe la începuturile afacerii, răspunzând unui ziarist care îl rugase să numească experienţa cea mai neplăcută din cariera sa politică, Hurd a afirmat jovial:

— Lectura *Versetelor satanice.*

Când Hogg l-a întâlnit pe Rushdie, pe 4 februarie 1993, a fost pentru prima dată de la debutul scandalului când scriitorul era primit la ministerul de externe. Explicându-se în Camera Comunelor, Hogg a declarat:

— A fost o decizie justă.

în timp ce A. Spokesman, acea sursă de încredere care rămâne mereu anonimă, a afirmat: „Odată ce ai adoptat un curs politic, îţi urmezi calea până ce găseşti o soluţie. Salman Rushdie este acum o prezenţă mult mai vizibilă şi, dacă mă întrebaţi: «Vă contrariază această realitate?», răspunsul este nu. Se bucură în aceeaşi măsură ca oricare alt cetăţean al ţării de libertatea de expresie şi de mişcare.” Această declaraţie întortocheată este, poate, o mostră de jargon birocratic demn de Lewis Carroll, dar e bine de avut la dosar. Ministerul de externe nu este supărat pe gradul mai ridicat de vizibilitate al domnului Rushdie. Şi are aceleaşi drepturi de călătorie cu oricare cetăţean al ţării. Atâta timp cât nu încearcă să îşi rezerve un bilet la compania aeriană naţională.

Apoi, în mai 1993, lui Rushdie i s-a permis în sfârşit să îl întâlnească pe John Major, care i-a promis douăzeci de minute şi i-a acordat patruzeci şi cinci. Ziarul *Daily Mail,* care articulează opiniile de centru ale creierului conservator, a calificat întrevederea ca „incredibil de inoportună”. Fostul premier conservator Edward Heath a obiectat, motivând că Marea Britanie pierde „numeroase contracte comerciale” din cauza „nenorocitei ăleia de cărţi”. Iar Peter Temple-Morris, preşedintele conservator al grupului parlamentar anglo-iranian, a declarat:

— În opinia mea, cei care îl consiliază pe premier au nevoie de un examen medical.

Nici unuia dintre revoltaţi nu i se părea ciudat, scandalos sau umilitor că un cetăţean britanic crescut în respectul legii trebuia să fie introdus pe ascuns în clădirea parlamentului pentru a se întâlni cu un prim-ministru în timp de pace.

Nu există nicio mărturie fotografică a întâlnirii lui Rushdie cu Major (cum nu există fotografii de la întrevederile cu Hogg, Hurd sau Clinton). Comitetul de Apărare, conştient că întâlnirea avea mai mult valoare w simbolică decât pragmatică, a insistat să se facă fotografii, dar fără succes. Această aversiune a oamenilor politici britanici faţă de aparatul foto este un aspect minor, dar interesant al afacerii Rushdie. În cei doi ani de diplomaţie itinerantă, romancierul a fost fotografiat împreună cu Vaclav Havel, Klaus Kinkel, Mario Soares, Jack Lang, Jean Chretien şi cu majoritatea politicienilor de frunte din ţările scandinave. În Marea Britanie, doar liderul laburist John Smith a acceptat să nu-l trateze pe Rushdie ca pe un bolnav contagios.

Declaraţiile lui Hogg şi Hurd, plus întâlnirea cu Major, pe care Rushdie l-a găsit „bine informat, înţelegător şi angajat", au scos Marea Britanie din starea de apatie de până atunci. Se poate spune că în acest fel ne-am aliniat la poziţia Europei. Rămâne de văzut dacă, aşa cum a sugerat Rushdie după convorbirile cu primul-ministru, guvernul britanic va „conduce acum lupta din prima linie". Mai degrabă poţi să-ţi închipui că guvernul preferă să conducă de undeva de pe la mijloc în această chestiune. Un alt efect colateral benefic al gestului de sprijin al lui John Major ar putea fi reincluderea socială tacită a lui Rushdie, o înapoiere simbolică de paşaport: unul de-al nostru, nu unul de-al lor.

Când l-am întrebat pe Rushdie ce speranţe îşi face pentru Anul Şase, el mi-a răspuns că „speră ca promisiunile făcute în Anul Cinci să se împlinească". În ceea ce-l priveşte, va renunţa la campania itinerantă -" Nu se poate să fiu la nesfârşit propriul meu ambasador", şi se va aşeza din nou la masa de scris. Comitetul de Apărare (şi cele şase organisme asociate din Europa şi Statele Unite) va continua să facă presiuni asupra guvernelor din ţările lor. Problema este, desigur, cum pot fi transformate cuvintele frumoase în fapte concrete. După cum afirmă Rushdie, un discurs ferm este un început promiţător, „dar nimeni nu este dispus să întreprindă ceva pe tărâmul relaţiilor economice şi, fără un astfel de demers, Iranului nu-i va păsa… Statele Unite vorbesc apăsat despre presiunile economice, dar sunt

ţara care, în ciuda embargoului, a intensificat cel mai mult schimburile comerciale cu Iranul în ultimele douăsprezece luni.” O naţiune care, la adăpostul principiilor morale invocate întruna, încearcă să profite economic de pe urma naivităţii celor care chiar le urmează. Îşi poate permite alianţa occidentală să facă presiuni economice serioase? Pe de altă parte, îşi poate permite să nu le facă? Ministrul de externe belgian Willy Claes i-a spus lui Rushdie că guvernele occidentale vor „comite o colosală greşeală istorică” dacă vor continua actuala politică împăciuitoristă faţă de Iran.

în decursul ultimilor cinci ani am învăţat lucruri noi despre viteza şi comunicabilitatea indignării internaţionale. Când, recent, şi-a cerut scuze faţă de musulmani pentru pieptarul brodat cu versete din Coran purtat de Claudia Schiffer cu ocazia prezentării colecţiei de vară, casa Chanel reacţiona nu la un protest organizat pe Rue de Rivoli, ci la revolta comunităţii musulmane din Jakarta. Afacerea *Sânilor satanici,* cum a ajuns să fie cunoscută în Franţa, ar putea fi văzută drept o paralelă comică la cazul Rushdie, dacă nu ar fi fost fiorii reci ai focului pomenit de directorul executiv de la Chanel:

— Cele trei rochii şi textele vor fi distruse prin incinerare.

Am învăţat de asemenea că *Versetele satanice* nu reprezintă doar o blasfemie izolată, ci una din categoriile de gândire pe care fundamentaliştii caută să le elimine. Ziarele engleze nu au reuşit să obţină nicio fotografie de la întrevederea Rushdie-Major, în schimb au existat nenumărate instantanee cu cei circa cinci mii de musulmani fundamentalişti întruniţi în decembrie la Dacca pentru a revendica moartea poetei şi feministei Taslima Nasreen, în vârstă de treizeci şi unu de ani. Cu două luni în urmă, un grup de clerici pronunţase o *fatwa* împotriva ei, oferind o recompensă prăpădită de opt sute cincizeci de lire sterline. Nasreen criticase, *inter alia,* bărbaţii din Bangladesh pentru că îşi ţin femeile acoperite cu văl, analfabete şi în bucătărie. Şi, într-adevăr, femeile nu par să dispună de un statut îndeajuns de înalt încât să ia parte la această acţiune de protest atât de bărboasă. Am fost apoi martorii nenorocirii care s-a abătut recent asupra actriţei musulmane din Bombay Shabana Azmi: ea a fost ameninţată cu o campanie de „acţiuni severe” pentru „actul neislamic şi neindian” de a-l fi sărutat pe obraz pe Nelson Mandela, după ce i-a înmânat premiul Omul Anului, în Africa de Sud.

Rushdie susţine cu tărie că propriul său caz, chiar dacă cel mai mediatizat, este departe de a fi o excepţie; el există într-un context intelectual şi politic specific. În Occident, ne concentrăm atenţia asupra unor cazuri individuale şi nu suntem dispuşi să acceptăm ideea unei mişcări punitive generale. Potrivit spuselor lui Rushdie, majoritatea ziariştilor nu au fost interesaţi de moartea, în perioada martie-decembrie 1993, a şaptesprezece scriitori şi jurnalişti din Algeria: „S-a întâmplat să fie în arabă.” El aminteşte de iniţiativa de acum doi ani de a corobora toate informaţiile existente în ţările occidentale, când experţii au căzut de acord că Iranul dispune de o extinsă reţea teroristă în Europa. Şi putem fi siguri că viitorii asasini nu aşteaptă doar ocazia ca Rushdie să apară în oraşul cel mai apropiat pentru a da autografe. Această ameninţare generalizată constituie, între altele, o infirmare a insinuării batjocoritoare că Rushdie „ştia la ce se expune”. Dar ceilalţi, scriitorii algerieni, de pildă — o J ştiau şi ei? Ce se întâmplă în lumea întreagă că disidenţi iranieni, antifundamentalişti, romancieri şi ziarişti cu diverse tendinţe ideologice decid subit să se arunce cu pieptul în sabia inamicului? Sau să fie sabia însăşi care face mişcarea?

Către sfârşitul colectei de fonduri de la Oxford, Rushdie a citit scena din *Copiii de la miezul nopţii* în care Saleem, băiatul de zece ani urmărit de golanii din şcoala sa, îşi pierde o falangă de la degetul mijlociu prinzându-şi mâna într-o uşă. Seara s-a încheiat cu o sonată de Brahms, după care am trecut cu toţii în foaierul artiştilor. Oamenii de litere i-au felicitat pe muzicieni, dar aceştia au refuzat complimentele.

— Brahms n-a fost bine, îşi reproşa pianistul. Nicio dată nu mi s-a întâmplat să sar cele două note întregi din primul acord.

Violonista recunoştea că a avut şi ea probleme. Nu voiau să lase impresia că se plâng, dar după ce îl ascultaseră pe Rushdie citind „falanga degetului meu mijlociu zăcea ca o bucată de gumă de mestecat scuipată pe jos”, fuseseră nevoiţi să-şi folosească degetele pe clape şi pe coarde fără să poată scăpa de imaginea persistentă creată de romancier. Era o ilustrare restrânsă, dar potrivită a adevărului fundamental: cuvintele au greutate.

februarie 1994

Restul anului 1996 a trecut jură niciun indiciu că guvernul britanic „conduce bătălia din prima linie a frontului”. Domnul Rushdie a dat noi

semne de viaţă, publicând între altele o colecţie de povestiri. În iulie 1994 i-am luat un interviu lui Tony Blair, noul lider laburist, şi l-am întrebat ce atitudine are în cazul Rushdie.

— Sunt cu totul de partea lui… îl susţin sută la sută.

Când i-am amintit că Partidul Laburist avusese probleme cu acest caz, mi-a răspuns:

— Anumiţi oameni au avut probleme cu el. Dar nu poţi să închizi ochii în faţa unui astfel de caz. Ce vreau să spun este că nu se poate accepta condamnarea la moarte a cuiva care a scris o carte care nu place altora. De multe secole nu s-a mai întâmplat aşa ceva în ţara asta.

BROSCOIULE! BROSCOIULE! BROSCOIULE!

În romanul lui Flaubert Bouvard şi Pecuchet există o scenă în care Pecuchet, devenit pentru scurt timp student la geologie, îi explică prietenului a Bouvard ce s-ar întâmpla dacă s-ar produce un cutremur de pământ sub Canalul Mânecii. Apa, susţine el, g se va scurge torenţial în Atlantic, malurile vor începe să se clatine şi apoi, încet, încet, cele două mase terestre vor aluneca una spre cealaltă şi se vor reuni. La auzul acestei profeţii, Bouvard o ia la sănătoasa îngrozit, ni se sugerează, nu atât de ideea de cataclism, cât de perspectiva apropierii şi mai mari de britanici.

Vineri, 6 mai 1994, după mai bine de un secol de visuri, proiecte fantastice, debuturi ratate, accese de entuziasm şi puseuri de paranoia, a fost deschis oficial Tunelul de sub Canalul Mânecii, stabilind o legătură fixă între Marea Britanie şi Franţa, pentru prima dată de la perioada glaciară încoace şi concretizând coşmarul cel mai urât al lui Bouvard. Puţini au fost însă cei care, îngroziţi, au luat-o la fugă când regina şi preşedintele Mitterrand au inaugurat tunelul, în două rânduri, ca şi cum ar fi vrut să fie siguri, după atâta amar de ani. Prima inaugurare a avut loc la terminalul Coquelles, aflat la ieşirea din Calais, unde un cer înnorat a perturbat programata demonstraţie aeriană; şi apoi, un prânz înviorător cu preparate din peşte, la terminalul Cheriton de lângă Folkestone. Inaugurarea de la Coquelles a fost marcată de un înălţător moment simbolic când două eurotrenuri, enorm de lungi, fiecare transportând câte un şef de stat, venind

unul dinspre Londra, celălalt de la Paris, s-au oprit pe aceeaşi linie faţă în faţă, la distanţă de un sărut. Preşedintele Mitterrand, în calitate de gazdă, a sărit primul din vagon şi a aşteptat pe peron debarcarea diferiţilor demnitari britanici: Majestatea Sa, într-un costum de un violet viu (care se bătea cap în cap cu roşul covorului îmbibat de ploaie), John Major (care se bătea cap în cap cu actualele sondaje de opinie) şi baroana Thatcher (care se bătea cap în cap cu întreaga idee a fraternităţii europene).

La ceremoniile de la Calais şi Folkestone nu au lipsit onorurile tradiţionale şi limbajul ţeapăn, în prezenţa lorzilor-locotenenţi şi a primarilor încărcaţi cu însemnele demnităţii lor. Dar regina şi preşedintele Mitterrand prezidau de fapt o ceremonie de inaugurare destul de netradiţională, chiar postmodernă. Căci imediat după „deschidere", tunelul a fost închis din nou şi nu va fi redeschis pentru traficul de călători decât după efectuarea mai multor teste de securitate şi după obţinerea diferitelor certificate de operare necesare. Ultimele luni au fost marcate de reprogramări constante, care au dat totul peste cap, în afara agendelor regală şi prezidenţială. Dar Majestatea Sa a testat în numele nostru, dând dovadă de o decentă democratică exemplară, ambele sisteme de transport care vor funcţiona în curând prin tunel. Pentru călătoria de la gara Waterloo la Calais, a folosit noul şi elegantul tren de pasageri Eurostar. La întoarcere, întocmai ca orice francofil deţinător al unei bărci, care vine de la Dordogne, regina a urcat Rolls Royce-ul Phantom VI în trenul special pentru transportul automobilelor, cunoscut sub neplăcutul nume macaronic de *Le Shuttle.* Acest serviciu drive-on, drive-off, conceput ca o concurenţă directă a feriboturilor din Canalul Mânecii, nu va atinge probabil nivelul optim de operare decât în primăvara viitoare, fiind accesibil totuşi până la acea dată aşa-numiţilor „formatori de opinie". Aceştia constau din operatori de turism, din acţionari ai Eurotunelului, sătui de aşteptare şi dornici să afle când vor obţine, în fine, primele profituri din banii învestiţi, precum şi din acei optimişti incurabili care, încă din ianuarie trecut, şi-au rezervat un loc pentru acest serviciu de transport, deocamdată imaginar. Este un indiciu interesant al stării de spirit generale că, în ciuda publicităţii largi şi detaliate a graficului punerii în funcţiune a tunelului, în ciuda interesului febril pe care un astfel de proiect îl trezeşte aici ca şi în alte părţi ale lumii, în ciuda entuziasmului cvasigeneralizat pentru noi mijloace de transport şi a patimii manifestate de mulţi pentru tren în special, la prima cursă pe Le Shuttle nu au fost rezervate decât cel mult o sută de locuri.

Această prudenţă faţă de Eurotunel a fost caracteristică pe tot malul de nord al Canalului Mânecii. Britanicii erau indiferenţi şi sceptici. Francezii, în schimb, au fost mai euforici, iar la Calais au fost organizate, cu subvenţii masive din partea statului, festivităţi care au durat nouă zile în şir (concerte ale unor grupuri pop, serate dansante la miezul nopţii, uriaşii prezenţi mereu la petrecerile populare din nordul Franţei, filarmonica din Lille interpretând un imn al păcii). Te-ai fi putut aştepta ca lucrurile să fie exact pe dos, căci în termeni strict statistici Marea Britanie manifestă un interes mai mare faţă de legăturile cu Europa, decât viceversa: cifrele prezentate de companiile de transport naval arată că opt din zece traversări ale Canalului Mânecii pornesc din Marea Britanie, iar un profil al viitorilor utilizatori ai tunelului indică un contingent francez subţire, de doar 7% din totalul pasagerilor. Dar această rară întreprindere comună (prima colaborare franco-britanică de la construirea avionului Concorde) a adâncit una din diferenţele mai profunde dintre cele două ţări. Francezii au o predilecţie şi un ataşament pentru ceea ce numesc *grands projets:* uriaşe obiective publice, finanţate de la bugetul de stat, care etalează tehnologia cea mai avansată şi contribuie la gloria naţiunii. Printre exemplele recente se numără reţeaua feroviară rapidă TGV, piramida de la Luvru, Marea Bibliotecă Naţională, Centrul Pompidou şi racheta Ariane. Britanicii au un temperament mai prudent sau mai timid când e vorba de a exprima prin astfel de mijloace spiritul naţional. În plus, ei au avut în ultimul deceniu şi jumătate un guvern a cărui ideologie respingea ideea unor proiecte capitale, doar dacă nu erau finanţate de sectorul privat. Solida noastră autoironie dă un ton deprimant şi relatărilor despre puţinele proiecte existente: subfinanţare, depăşirea bugetului, amânări, încurcături. Unul din ultimele *grands projets* britanice, Podul Humber, a fost inaugurat de regină în 1981. A redus cu optzeci de kilometri drumul de la Grimsby la Huli, a înlocuit o reţea de feribot străveche şi a avut ca obiectiv revitalizarea economică a unei regiuni muribunde. Podul a devenit însă acum sinonim cu un eşec: cele cincisprezece mii de vehicule care îl traversează zilnic nu acoperă decât 25% din dobânzile creditului folosit la construirea sa, care se ridică în prezent la patru sute treizeci şi nouă de milioane de lire sterline şi creşte cu o liră şi patruzeci şi doi de penny pe secundă. În mod similar, în ultimele decenii nu s-a înregistrat nicio relatare pozitivă despre noua British Library. În 1993 s-a constatat că sistemul prevăzut de rafturi, de aproape trei sute de kilometri, nu este

utilizabil, din simplul, dar deprimantul motiv că volumele cad pe la capăt de rând.

Desigur că *les grands projets* franceze au fost însoţite şi ele de încurcături. Planurile iniţiale ale Marii Biblioteci Naţionale revoluţionau cu temeritate conceptul învechit al depozitării cărţilor la subsol şi al amplasării sălilor de lectură deasupra lor; acum, cititorii urmau să stea la parter şi jumătate din cărţi în patru blocuri-turn, cu câte optsprezece etaje, deasupra. Tardiv au înţeles proiectanţii că ultimul lucru de care au nevoie cărţile preţioase este expunerea la căldură şi lumină. Astfel se face că, în hohotele de râs ale parizienilor, constructorii au fost nevoiţi să adauge bibliotecii zgârie-nori un strat suplimentar de izolaţie internă. Chiar şi aşa însă, francezii privesc astfel de proiecte cu mai multă încredere în propriile forţe, susţinându-le politic şi acordindu-le o aură intelectuală care în ochii britanicilor nu este decât un mod de a-şi da aere. Dominique Jamet, numit de preşedintele Mitterrand în fruntea Marii Biblioteci, remarca, pe bună dreptate, că „primatul cărţii rezidă în spiritul fiecăruia dintre noi". Este greu de imaginat că o remarcă similară din gura unui bibliotecar din Anglia nu s-ar solda cu scoaterea lui la pensie înainte de vreme.

Britanicilor le place să se creadă pragmatici inveteraţi, şi pe francezi nişte visători incurabili. În cazul Tunelului de sub Canalul Mânecii, această opinie s-a dovedit mai neîntemeiată ca oricând. În timpul săpăturilor şi forajelor, cele două ţări au avut parte de aceleaşi sarcini şi termene limită. La suprafaţă însă, deosebirile sunt interesante. Francezii au deja la dispoziţie o legătură feroviară rapidă cu Parisul, reţeaua TGV Nord fiind construită de la zero în numai trei ani. Ei dispun, de asemenea, de un lanţ de gări noi şi de un terminal luxos la Lille pentru transferurile pentru restul Europei. De partea britanică, gara Waterloo a fost extinsă în limitele bugetului şi inaugurată la timp, în mai 1993. Dar între Waterloo şi Folkestone nu există o cale ferată rapidă, ci una lentă şi aglomerată de navetă. Iar când linia rapidă va fi terminată (data utopică a completării lucrărilor tocmai a fost amânată din nou până în 2005), ea nu va duce direct la Waterloo, ci la St Pancras, în nordul Londrei. John Prescott, în calitate de purtător de cuvânt al opoziţiei în probleme de transport, a declarat că tunelul leagă o reţea feroviară a secolului XXI de un sistem încremenit în secolul al XIX-lea. Euro businessmanului în căutare de metafore cu specific naţional nu-i va scăpa aceasta, în timp ce cursa Paris-Londra îşi micşorează

treptat viteza de la trei sute de kilometri pe oră în ţara lui *Germinai* la numai o treime în câmpurile semănate cu hamei din Kent. Preşedintele Mitterrand, el însuşi fiu de şef de gară, nu şi-a putut înfrânge pornirea de a face o remarcă profesională condescendentă: călătorii, a declarat el pe când inaugura un alt segment sclipitor al reţelei TGV Nord, vor „goni de-a curmezişul câmpiilor din nordul Franţei, vor străbate tunelul în mare viteză şi apoi, înaintând la pasul calului, vor putea să se lase pradă reveriei şi să admire peisajul". Ironia face ca, în urmă cu o sută cincizeci de ani, inginerii şi terasierii britanici să fi fost cei care puneau bazele reţelei de căi ferate franceze.

Faptul că prima ceremonie de inaugurare a tunelului a avut loc în Franţa a fost cu totul legitim, întrucât, istoric vorbind, francezii s-au arătat mai zeloşi în realizarea acestei legături subacvatice. În 1751, Academia de la Amiens a organizat un concurs consacrat descoperirii unor noi modalităţi de traversare a Canalului Mânecii. Iar primul proiect demn de luat în seamă al unui tunel a fost conceput de inginerul francez Albert Mathieu în 1802, un proiect care s-a bucurat de sprijinul lui Napoleon. În restul secolului al XIX-lea au fost lansate cele mai diverse şi mai năstruşnice idei: poduri de diferite tipuri, tuburi metalice ancorate de fundul mării, tuneluri care ieşeau la suprafaţă pe insule situate la jumătatea distanţei pentru a permite schimbarea cailor, feriboturi gigantice capabile să înghită trenuri întregi. Deşi începând din 1880 s-au făcut studii geologice de o parte şi de alta a Canalului, lipsa de fonduri şi de plauzibilitate a omorât în faşă majoritatea acestor proiecte. De partea britanică, un rol la fel de important revenea unei atitudini naţionaliste toxice, amestec de precauţie militară, aroganţă politică şi scepticism intelectual. În cursul dezbaterii proiectului de lege pentru Tunelul Canalului Mânecii (Lucrări experimentale), lordul Randolph Churchill a susţinut, cu una din formulele care trec, în viaţa politică, drept vorbe de spirit, că „reputaţia Angliei a depins până acum de statutul ei de *virgo intacta"*. În 1882, o petiţie semnată de o mie şaptezeci de persoane recrutate din rândurile elitei cerea ca trupul cast al Britanniei să fie protejat de mâinile lascive ale Continentului. Printre semnatari, în afară de ginecologul reginei Victoria, de arhiepiscopul de Canterbury şi de cardinalul Newman, figurau Tennyson, Browning, Herbert Spencer şi T.H. Huxley.

Invocarea statutului de *virgo intacta* de către lordul Randolph Churchill (care a murit de sifilis, dacă tot vorbim de el) se trăgea direct din celebra frază retorică, demnă de un agent imobiliar, rostită de John of Gaunt, duce de Lancaster, în *Richard al II-lea:* această insulă purtătoare de sceptru, acest Paradis terestru, acest bastion în calea infecţiilor şi războiului, această piatră nestemată în mijlocul unei mări argintii, căreia îi revine rolul unui şanţ de apărare împotriva invidiei născute în ţinuturi mai puţin fericite etc. Războiul a fost mereu una din principalele obiecţii britanice faţă de proiectul tunelului: mareşalul Wolseley a convins-o pe regina Victoria să se împotrivească unei astfel de idei (prinţul Albert fusese în favoarea ei), afirmând că armata britanică va trebui să-şi dubleze numărul de soldaţi pentru a face faţă noului pericol. Au existat şi temeri privind intenţia inamicilor de a săpa un tunel: documente recent desecretizate ale Arhivelor Publice arată că, la începutul celui de al doilea război mondial, guvernul se temea de eventualitatea unui tunel german. Se estima că, săpând cu viteză, inamicului nu i-ar fi trebuit decât douăzeci de luni pentru a termina tunelul, iar la un moment dat, Marina Regală a dat dispoziţie navelor din Canalul Mânecii să semnaleze locurile neobişnuite, cu apă tulbure. Frica de invazie joacă în zilele noastre un rol tot mai mic, deşi ultimii apărători ai ideii şanţului cu apă ar putea invoca în sprijinul lor evenimentele petrecute în mai 1991. La scurt timp după ce echipele de foraj din ambele ţări şi-au strâns triumfătoare mâinile, o sută de tipografi parizieni s-au furişat în tunel îndreptându-se spre Londra, pentru a protesta împotriva tratamentului la care erau supuşi de magnatul presei Robert Maxwell. Au străbătut douăzeci de kilometri pe sub valuri, după care au întâlnit în cale un compartiment închis, singurul lucru la acea dată care mai apăra Marea Britanie de Franţa.

Un bastion împotriva infecţiilor? Şi încă ce bastion! Această ţară se mândreşte, pe bună dreptate, că a eradicat turbarea din 1902. În ultimii ani însă, fotografi amatori obsedaţi au putut observa maladia înaintând cu paşi mărunţi spre nordul Europei parcă aşteptând deschiderea tunelului. Era ca şi când, la ceremonia tăierii panglicilor tricolore de la Calais, în spatele preşedintelui Mitterrand şi al reginei s-ar fi aliniat haite de câini cu ochi înnebuniţi, vulpi cu spume la bot şi veveriţe băloase, aşteptând să se urce în primul vagon pentru Folkestone şi să-şi înfigă colţii într-o vietate din Kent. Din acest motiv s-a recurs la mediatizarea sistemelor de protecţie, garduri de sârmă şi covoare încărcate electric — care apără intrarea în tunel. (Astfel s-au trezit alte temeri care trebuiau calmate: cele ale iubitorilor de animale.

Nu, covoarele electrice nu vor face decât să imobilizeze animalele rătăcite, nu le vor prăji. Şi lucrurile nu s-au oprit aici: ce se întâmplă cu purtătorii de *la rage* care nu au amabilitatea să vină pe jos? Ei bine, nici acest lucru nu fusese scăpat din vedere: s-a anunţat solemn că „angajaţii Eurotunelului vor organiza patrule pentru a semnala apariţia liliecilor".

Chiar dacă animalele domestice introduse clandestin în ţară vor fi în continuare principala sursă de contaminare cu virusul rabiei (un chihuahua ascuns în cutia de pălării), administraţia Eurotunelului era îndreptăţită să trateze această problemă cu seriozitate. Un sondaj întreprins de revista Asociaţiei Automobiliştilor printre cei care consideră tunelul „o idee proastă sau foarte proastă" a arătat că, în timp ce 32% din repondenţi se împotriveau pentru „că le plăcea statutul de insulă" sau „nu voiau să piardă securitatea oferită de statutul de insulă", 40% din ei obiectau pentru că „tunelul va înlesni pătrunderea rabiei în ţară". De ce un animal turbat ar găsi atrăgătoare tranşeele de la Coquelles era o altă întrebare. Tony Stevens, de la Asociaţia Veterinarilor Britanici, a expus situaţia în felul următor:

— Nu există nimic care să incite un animal să se strecoare în tunel şi cu atât mai puţin să parcurgă cei treizeci şi cinci de kilometri.

O interpretare psihologică a acestei fobii britanice faţă de turbare (morb care afectează atât de puţini turişti britanici în timpul vacanţelor lor în Europa) ar putea indica un transfer: cum normele politice şi sociale nu le mai permit să urască sau să se teamă de străin, insularii frustraţi proiectează aceste sentimente asupra animalului continental.

Tunelul de sub Canalul Mânecii este inaugurat într-un an care ar trebui să-i determine pe britanici şi francezi să celebreze aspectul mai cald şi mai constructiv al relaţiilor lor: 1994 marchează, în fond, a nouăzecea aniversare a Antantei Cordiale şi a cincizecea aniversare a Zilei Z. Dar în zilele noastre, puţini sunt cei care mai ştiu ce înseamnă Antanta, ceva legat de Edward al VII-lea şi de nişte actriţe pariziene? Iar pe tema debarcării nimeni nu ştie ce ar trebui făcut. Iniţial, guvernul britanic a vrut să o ignore, preferând să aştepte aniversarea sfârşitului războiului, în 1995. Apoi, cabinetul a trecut în extrema cealaltă şi a estimat greşit starea de spirit generală, programând sărbători stradale şi manifestări publice „vesele", cum ar fi „cine prăjeşte gogoaşa cea mai înfoiată". Procedând astfel, nu numai că a ofensat asociaţiile de veterani, dar punând accentul pe noţiunea

de „sărbătorire” şi nu pe cea de „comemorare”, dar cabinetul a insultat-o pe Dame Vera Lynn, privighetoarea din timpul războiului, un monument naţional pe măsura *Cetăţenilor din Calais* a lui Rodin. Dame Vera, al cărei nume readuce în mintea oricărei persoane mai mari de doisprezece ani versurile „Deasupra stâncilor din Dover / Vor zbura păsări albastre”, a ameninţat chiar să boicoteze festivitatea principală din Hyde Park, dacă guvernul nu pune lucrurile la punct.

în ce priveşte subiectul vast al relaţiilor franco-britanice, nu se poate spune că ar fi mai satisfăcătoare azi decât în momentul debarcării. Churchill spunea cu sarcasm că cea mai grea cruce pe care i-a fost dat vreodată să o poarte a fost Crucea de Lorrena. Ulterior, de Gaulle s-a revanşat adoptând o politică marcat anglofobă. De atunci încoace, premierii britanici au constituit o permanentă dezamăgire pentru francezi prin lipsa lor de entuziasm faţă de Europa, în timp ce preşedinţii francezi au lăsat impresia că preferă să flirteze cu omologii lor germani şi nu cu cei britanici. Când Franşois Mitterrand a sosit în 1986 la Canterbury pentru semnarea, împreună cu doamna Thatcher, a acordului privind Tunelul de sub Canalul Mânecii, Rolls Royce-ul în care se afla a fost lovit de un ou şi mulţimea adunată cu acea ocazie a scandat:

— Broscoiule! Broscoiule! Broscoiule! Afară! Afară! Afară!

La rândul ei, doamna Thatcher a fost sortită să fie primul premier britanic din epoca modernă hulit pe străzile Parisului.

De partea engleză, sărăcia geografică nu face decât să exacerbeze ciondănelile de sorginte istorică. Marea Britanie nu are decât Franţa ca vecin apropiat, în timp ce Franţa se poate amuza cu trei culturi majore învecinate, Spania, Italia şi Germania. Dincolo de malul sudic al Franţei se află Africa; dincolo de malul nordic al Marii Britanii se află Insulele Faeroe şi o mulţime de foci. Când vorbim de străinătate, la Franţa ne referim în primul rând. Ea este prima noastră destinaţie exotică. Nu este deci de mirare că noi ne gândim la francezi cu mult mai mult decât se gândesc ei la noi (ei îşi pot căpăta doza de cultură anglo-saxonă din altă parte, de dincolo de Atlantic, dacă li se năzare). Britanicii sunt obsedaţi de francezi, în timp ce francezii sunt doar intrigaţi de britanici. Când îi iubim, li se pare că li se cuvine; când îi urâm, sunt contrariaţi şi iritaţi, dar consideră, pe drept cuvânt, că ura e problema noastră şi nu a lor.

De pildă, pot înţelege cât de cât atitudinea noastră lipsită de fraternitate în chestiuni de politică înaltă, dar nu şi pe cea prezentă în jurnalismul vulgar. Ca englez francofil, mi se cere des să explic şovinismul, agresiunea şi dispreţul prin care excelează presa noastră populară. Această înclinaţie rottweilleriană şi-a găsit expresia desăvârşită pe pagina întâi a ziarului *Sun* de pe 1 noiembrie 1990, cu exact o lună înainte de începerea lucrărilor la tunel. Sub titlul SĂ ŢI-O BAGI ÎN DOS, DELORS şi subtitlul „Mâine la prânz cititorii ziarului sunt chemaţi să-i spună prostănacului de francez unde să-şi bage valuta ECU", articolul era o băşină atavică: „Apelăm la familia patriotică a cititorilor noştri să ceară broscoilor francezi să spele putina! Ne insultă, ne ard mieii, ne invadează ţara cu mâncare proastă şi complotează pentru a desfiinţa scumpa noastră liră. Este rândul vostru să-i trimiteţi în Galia mamei lor." Această tăioasă analiză politică, semnată „Departamentul diplomatic de la *Sun",* era coroborată cu o colecţie de bancuri xenofobe: „Cum se numeşte un francez cu un coeficient de inteligenţă de o sută cincizeci? Un sat." „Cum se numeşte un francez care are douăzeci de prietene? Cioban." Toate glumele puteau fi aplicate cu uşurinţă oricărei alte ţări căzute în dizgraţie. *Sun* îşi conjura cititorii să se adune a doua zi la amiază în pieţele publice din ţară, să se aşeze cu faţa către Paris şi să strige: „Să ţi-o bagi în dos, Delors!" pentru ca francezii să simtă pe deplin „vehemenţa sentimentelor voastre antibatraciene".

Neanderthalian? Josnic? Patetic? Desigur. Şi faptul că această incitare la revoltă nu a dus la acţiuni de stradă nu face din această istorie o „glumă nevinovată" (când ziarişti ai publicaţiilor serioase s-au dus a doua zi în Trafalgar Square, n-au găsit decât o mână de protestatari inspiraţi de tirade). Colportarea unui mit naţional grosolan şi demonizarea alcoolică a străinului din resentimente rasiale sunt acţiuni reprobabile şi păgubitoare. Pentru francezi, ele constituie o sursă de uimire culturală. Presa lor de scandal are în mod tradiţional preocupări cu totul diferite. Ultima dată când am luat feribotul pe ruta Dover-Calais, la mijlocul lunii aprilie, am găsit la Peronne echivalentele cele mai dure ale *Sun*ului*: Infos du Monde, Speciale Derniere* şi *France Dimanche.* Pe prima pagină ele publicau articole de spre o culturistă canadiană de optzeci şi patru de ani, devenită Miss Muscle 1994, sfârşitul „tragic" al preşedinţiei Mitterrand şi ştirea că prinţesa Caroline de Monaco şi-a comandat rochia de mireasă. Alte subiecte de prim interes erau: un grup de elevi americani cărora le crescuse păr pe limbă, o femeie din Italia care mănâncă spaghete pe nas, viaţa „tragică" a actriţei Martine

Carol, romanul lui Camus descoperit recent, Robert Wagner urmărit de fantoma lui Natalie Wood, pretinsa graviditate a Claudiei Schiffer şi posibilitatea ca Johnny Hallyday să se căsătorească din nou cu una din variatele sale foste neveste. Fiecare ziar avea câte un articol despre Marea Britanie: o reluare uşurică a legendarei idile dintre Wallis Simpson şi Edward al VIII-lea, o relatare de la dineul anual al Societăţii Canine a Majestăţii Sale (potăile îmbrăcate de seară iau cina la lumina lumânărilor: meniul prezentat, bineînţeles, în detaliu), un articol în stilul lui Kitty Kelly despre metresele secrete ale ducelui de Edinburgh. Mai trebuie spus oare că articolul se concentra asupra potentei ducelui şi a durerii tăcute a reginei, lăsând la o parte orice ipocrizie culturală sau instituţională? Zvonurile, snobismul şi sentimentalismul continuă să fie ingredientele principale ale acestui domeniu jurnalistic.

Mai mult, când francezii încearcă să riposteze pe măsură la băşini atavice şi glumite prosteşti, rezultatul nu este nicio dată convingător. Anul acesta, un profesor francez, semnând cu pseudonimul naţionalist Chanteclair, a publicat o gramatică satirică a limbii engleze intitulată *Pour en finir avec l'Anglais.* Caracterul robust al glumelor este ilustrat de lista de Fraze Utile de care ai putea să ai nevoie într-un hotel britanic („Camerista este inclusă în preţ?", „Sub cearşafuri este un şobolan. E normal să fie aşa?") sau la băcănie („Ouăle dumneavoastră sunt stricate", „Bananele dumneavoastră sunt prea verzi", „Băgaţi-vi-le în dos", „Vedeţi, nici câinele meu nu se uită la aşa ceva"). Pasajele cărţii consacrate caracterului nostru naţional sunt cele care reţin atenţia şi justifică reclama făcută de editură: „Cartea care scandalizează Anglia!" Suntem, potrivit lui Chanteclair, „cea mai murdară, mai ipocrită şi mai bestială dintre naţiuni", un „popor brutal şi beţivan" dominat de „inhibiţii puritane". Suntem taciturni până la muţenie, faimoasa noastră dragoste pentru animale există numai pentru că „simţim că suntem la acelaşi nivel cu ele" şi suntem şcoliţi să agreăm pedeapsa corporală şi sodomia. Este, în linii mari, lista cu acuzaţii care ni se aduc de regulă, fostul premier francez Edith Cresson ne-a acuzat şi ea, în mod public, că nu ne susţinem cu destulă forţă heterosexualitatea. Dar Chanteclair a uitat să invoce populara reclamaţie franceză că britanicii se îmbracă ponosit şi poartă o lenjerie mizerabilă. El a omis să menţioneze zgârcenia noastră. (Aceasta este o obiecţie universală. Australienii au combinat avariţia noastră legendară cu murdăria în următoarea insultă dublă, dar simpatică: britanicii, spun ei, „îşi ascund banii sub săpun".)

Deşi excelează la capitolul ironie, profesorului îi lipseşte însă dispoziţia pentru o critică transnaţională distrugătoare. De pildă, iată cum îşi începe el cartea: „Sunt anglofil şi americanofil de când mă ştiu, în aşa mă-sură, încât mi-a fost dat să aud reproşuri din această cauză din partea celor apropiaţi. Dar cel care ştie să iubească ştie şi să pedepsească.” Degeaba: nu e în el nici urmă de răutate. Pe deasupra, este constant dezavantajat de preferinţa sa specific franţuzească pentru glume elaborate şi elegante, în detrimentul insultei grosolane. Confruntat cu misterul reproducerii la englezi, profesorul propune următoarea soluţie logică, chiar carteziană: sunt puritani, într-adevăr, sunt pederaşti, fără îndoială, dar să nu uităm că sunt şi beţivi. Prin urmare, explicaţia trebuie să fie că băutura îi ajută să-şi învingă puritanismul în chestiunile sexuale; dar în acelaşi timp, îmbibaţi cu băutură cum sunt, ei nu mai ştiu să-şi aleagă ţinta corectă, ceea ce se soldează cu fecundări născute din greşeală şi cu propăşirea târâş-grăbiş a naţiunii. QED. Cum ar putea un englez inteligent să se simtă ofensat de o astfel de demonstraţie?

Tunelul de sub Canalul Mânecii reprezintă cea mai lungă cale de transport subacvatică din lume (treizeci şi opt de kilometri) şi este o uimitoare operă tehnologică. Această legătură feroviară ne va scuti de tracasările şi haosul de pe aeroport şi ne va permite să călătorim dintr-un foc până la Paris şi Bruxelles, în condiţii confortabile. Iar dacă nu vrem să renunţăm la maşină, *Le Shuttle* ne va trece pe malul celălalt cu treizeci până la patruzeci de minute mai repede decât feribotul *Pride of Calais.* Cred totuşi că ambele ne vor lipsi, în cele din urmă, de un lucru mult mai important: sentimentul traversării Canalului. Din ziua când, acum treizeci şi cinci de ani, maşina familiei noastre, un Triumph Mayflower, a fost transferată de pe cheiul portului Newhaven în cala feribotului cu destinaţia Dieppe, am făcut această călătorie de zeci de ori, dar şi astăzi îmi amintesc de sentimentul de smerenie care m-a cuprins cu acea ocazie. După operaţiunea laborioasă a încărcării maşinii, a urmat plimbatul de colo-colo pe punte, cu ochii mari, examinarea îngrijorată a săniilor de lansare a bărcilor de salvare, ale căror rosturi păreau acoperite cu cincizeci şi patru de straturi de vopsea, sunetul de saxofon bariton la plecarea vasului, şocul produs la ieşirea vasului din umbra digului protector, primii stropi de spumă aruncaţi în faţă, descoperirea mânerelor suplimentare de la toalete pentru a te împiedica să basculezi deasupra closetului sau să cazi în el, silueta pescăruşilor ţipând pe fundalul coastei comitatului Sussex îndepărtându-se.

Urma apoi traversarea propriu-zisă, când uscatul dispărea la orizont şi marea devenea mai ameninţătoare, când lumina căpăta o altă calitate (priveliştea spre nord când vii din Franţa este mai impresionantă decât cea spre sud, când vii din Anglia) şi când făceai semne spre rarele vase aflate în trecere, atât de disperate că s-ar fi putut crede că te aflai pe pluta Meduzei, în fine, urmau faza în care coasta franceză se apropia cu încetinitorul, golul în stomac produs de teama de necunoscut, o limbă de nisip nepopulată, o biserică ridicată în vârf de stâncă şi închinată, fără îndoială, protectoarei pescarilor de pe traulere, oameni cu undiţa în mână, stând pe dig şi uitându-se la tine, pe când hula produsă de vas le răvăşeşte plutele, apoi scârţâitul funiilor umede, întinse la maximum, şi expectativa subită a primei miresme franceze, care se dovedea a fi un amestec de cafea şi dezinfectant pentru podele.

Acest sentiment al traversării, al unei schimbări de viteză psihologică, al unei pauze necesare a supravieţuit până recent, când experienţa aceasta unică a fost subminată de apariţia unei noi generaţii de feriboturi. Erau cu mult mai mari, dar, paradoxal, cu cât transportau mai mulţi pasageri, cu atât covertele lor deveneau mai mici: doar două-trei intervale înguste de trecere pentru claustrofobi. În felul acesta percepeai marea printr-un geam dublu. În al doilea rând, aceste vase mari erau mult mai stabile, ceea ce reducea numărul celor care vomau. Fără îndoială, aceasta a dus la creşterea vânzărilor de bilete, dar vomatul (şi priveliştea celor care o fac) era o mărturie importantă pentru orice traversare. În al treilea rând, feriboturile au devenit centre de distracţie şi galerii comerciale: în zilele noastre lucrurile ţin mai degrabă de mercantică decât de nautică. Pasagerul modern nu traversează Canalul Mânecii ca să se bucure de mare, întocmai cum jucătorul ilegal nu se duce la cazinou într-un paradis fiscal ca să admire coralii. Companiile de feriboturi oferă foarte des pasagerilor pedeştri bilete dus-întors la un preţ de numai o liră sterlină, iar, aşa cum spune purtătorul de cuvânt al firmei Hoverspeed, Nick Stevens, „traversarea Canalului Mânecii devine irelevantă. Este o alternativă la Strada Mare”. Vasele au devenit bazaruri zgomotoase, ticsite cu căutători febrili de chilipiruri: alătură conceptul de chilipir celui de pileală şi britanicul (cum ar zice Chanteclair) îşi pierde uzul raţiunii.

Aşa se face că experienţa traversării Canalului s-a deteriorat în anii din urmă. Nu trebuie neapărat să fii antieuropean sau xenofob ca să-ţi placă

ideea de frontieră. Dimpotrivă, mi se pare că pe măsură ce Europa se integrează tot mai mult economic şi politic, fiecare stat membru ar trebui să-şi reafirme cu atât mai mult identitatea culturală (francezii au fost întru totul îndreptăţiţi să insiste la recentele negocieri GATT asupra „excepţiei culturale" în chestiunea subvenţiilor guvernamentale: aşa se face că ei au o industrie cinematografică, iar noi nu dispunem decât de o mână de realizatori independenţi). Frontierele sunt prin urmare utile. Este un lucru bun să ţi se spună încă o dată că pleci de aici, locul unde te-ai născut, şi că dincolo este locul către care te îndrepţi, unde nu ai legături ancestrale şi unde sunt alte tradiţii. Una este să ştii acest lucru, şi alta să fii obligat să-l simţi. Trecerea frontierei în vechea Europă de Răsărit nu oferea cine ştie ce bucurii, dar avea totuşi darul să te facă să te simţi străin. Nu vii de aici, lăsau să se înţeleagă oamenii în uniforme ciudate, şi din acest motiv te privim cu suspiciune: eşti vinovat până la proba contrarie, iar aici n-o să găseşti acel tip de bere caldă pe care o bei acasă. Îmi amintesc cum, la mijlocul anilor şaizeci, am trecut cu un microbuz plin de studenţi graniţa dintre Polonia şi Rusia. Grănicerii ruşi ne-au obligat să distrugem mica provizie de fructe şi legume pe care o aveam cu noi, cu alte cuvinte hrana noastră de toate zilele. La timpul respectiv mi s-a părut o acţiune inutilă şi samavolnică, dar privită retrospectiv, ea capătă calitatea unei lecţii sumbre: nu vă mai găsiţi în Polonia, aici regulile sunt altele. Cam în aceeaşi perioadă, un prieten de-al meu s-a dus în vacanţă în Albania. Puritan din fire şi nutrind o oarecare simpatie pentru regimul de la Tirana, s-a tuns de bunăvoie înainte de plecare, ca să nu fie luat drept un hipiot decadent. Nu l-am văzut nicio dată tuns atât de scurt, dar, la punctul de trecere a graniţei din Iugoslavia l-au dat jos din autobuz, l-au aşezat pe un taburet lângă ghereta vămii, i-au ras şi puţinul păr care-i mai rămăsese şi i-au încasat apoi câţiva bănuţi pentru această umilinţă.

Eurotunelul nu oferă şansa de a te tunde ieftin. De fapt, se poate spune că, de acum înainte, traversarea mării între Anglia şi Franţa va decurge monoton, doar dacă nu eşti, să zicem, rastafarian, dacă nu fumezi o ţigară cu marijuana de dimensiunile unei baghete şi nu călătoreşti într-o maşină cu numere de înmatriculare din Columbia. Altfel, călătoria va decurge în felul următor: te înfiinţezi la terminalul Cheriton oricând îţi convine, cumperi un bilet la ghişeu, fluturi paşaportul de două ori când treci prin faţa vameşilor britanici şi francezi, după care te urci cu maşină cu tot într-unui din vagoanele supraetajate ale navetei garate în apropiere. Traversarea, care

durează treizeci şi cinci de minute, va fi o experienţă austeră: nu se fumează, nu există bar, nu există magazine şi nici duty-free. Ţi se dă voie totuşi să coborî din maşină dacă vrei să te duci la una din toaletele situate în fiecare al treilea vagon. Austeritatea se manifestă şi pe plan spiritual: potrivit primelor relatări, urechile nici măcar nu ţi se înfundă, ca să te anunţe unde te afli. Nu vei vedea stâncile albe de la Dover când pleci, iar când ajungi în portul Calais nu ţi-e dat să arunci o privire în Bassin du Paradis; pe tot timpul călătoriei nu vei zări niciun petic de apă. Odată ajuns de partea cealaltă, debarci din tren într-un terminal de triaj şi demarezi, fără să mai ai de a face cu autorităţile, către *autoroute* şi căsuţa de vacantă închiriată.

în 1981, cu ocazia inaugurării podului Humber, a fost interpretată o cantată după un text de Philip Larkin. În strofa ultimă, Larkin descria podul în felul următor:

întinzând mâna către lume, cum o fac vieţile noastre,

Cum o fee toate vieţile, ca să putem da tot ce avem mai bun în noi,

Tot ceea ce credem a fi adevărat:

Ne ducem viaţa mereu în preajma podurilor.

Aceasta simt sau ar dori să simtă majoritatea oamenilor. Un *grand projet* ar trebui să inspire, să ne determine să ne reevaluăm locul şi menirea noastră în lume, uimindu-ne. Nu este însă exclus ca tunelul să fi venit prea târziu pentru aceasta. Imaginaţi-vă că ar fi fost construit cu un secol şi mai bine în urmă, înainte ca Bleriot să zboare peste Canal, înainte de apariţia radioului şi a televiziunii. Atunci ar fi fost într-adevăr o minune: ar fi putut chiar schimba cursul istoriei, în loc doar să o ajusteze. Ceea ce avem acum este cel mai ambiţios proiect al secolului al XIX-lea încheiat în pragul secolului XXI. Un lucru practic, un lucru pentru care trebuie să fim recunoscători, impozant precum o autostradă nouă. Şi va continua să existe până în ziua îndepărtată, poate apocrifă, când britanicii îşi vor revizui în fine sentimentele complicate şi autodistructive faţă de francezi, când vor ajunge la concluzia că diferenţa nu înseamnă în mod necesar inferioritate şi când partizanii „anglicităţii", ziariştii din presa de scandal şi toţi cei de teapa lui John of Gaunter se vor aduna la Folkestone şi, cu un *chanson* în

suflet, vor scanda în cor la gura tunelului: „Broscoiule! Broscoiule! Broscoiule! Intră! Intră! Intră!”

iunie 1994

STÂNG, DREPT, STÂNG — DREPT: TONY BLAIR INTRĂ ÎN SCENĂ

În ziua de 14 iulie, personalităţile de vază din ţară s-au adunat la Westminster Abbey pentru serviciul divin oficiat în amintirea liderului laburist John Smith. Ambasadori străini, feţe bisericeşti, unul sau doi foşti premieri şi nomenclatura principalelor partide: un vis erotic pentru orice terorist IRA. Era o zi toridă, căldura era înăbuşitoare: echipele de prim ajutor şi ale Crucii Roşii britanice, prezente în forţă, erau în stare de alertă maximă pentru eventualitatea ca nu cumva vreun politician vârstnic să fie toropit de caniculă. Dar atmosfera din catedrală era răcoroasă, iar concertul fanfarei minerilor din Grimethorpe o făcea cumva şi mai răcoritoare. O fanfară engleză, când nu cântă la o chermeză, provoacă o stare de melancolie intensă şi impunătoare. Este echivalentul sonor al colinelor în bătaia ploii, al coşurilor de fabrică şi al mirosului de funingine. Pe când doamna Smith şi cele trei fiice ale ei erau conduse spre locurile lor din strană, fanfara interpreta „Nimrod” din *Variaţiunile Enigma* de Edward Elgar. Muzica sporea semnificaţia politică a situaţiei: conservatorii au închis mina Grimethorpe în cadrul programului de eficientizare a industriei extractive şi tot ce a mai rămas din ea este ecoul firav al fanfarei.

Moartea lui Smith, la cincizeci şi cinci de ani, fusese anunţată cu cinci ani înainte de un infarct, şi totuşi ea a surprins pe toată lumea. Liderii de partid, întocmai ca dirijorii, sunt în general longevivi, proximitatea puterii acţionând, pare-se, ca lăptişorul de matcă. În luna mai, când a decedat Smith, mai trăiau patru foşti lideri laburişti, dintre care doi premieri din jurasicele decenii al şaptelea şi al optulea. La doliu a participat activ chiar şi presa *tory,* ale cărei elogii pentru un om pe care la ultimele alegeri îl sfârtecase cu aviditate erau acum extravagante. Această atitudine nu era rezultatul ipocriziei, bunei cuviinţe sau calculului politic (ridicarea în slăvi a unui oponent decedat pentru a diminua statura politică a celor în viaţă). Moartea unui politician înainte de a fi preluat puterea sperată are un efect emoţional aparte. Liderul potenţial care nu ajunge nicio dată lider este omul care nu ne va înşela nicio dată aşteptările, aşa cum au făcut-o toţi ceilalţi.

Moartea adversarului dispărut ne autorizează să recurgem la un idealism pe care îl transferăm înapoi asupra sa.

Din omagiile aduse lui Smith reieşea că fusese un om cald şi pătimaş, o minte strălucită şi o fire şugubeaţă, primul la bar în trenul cu care se întorcea în Scoţia după o săptămână grea în parlament. Acest portret constituia o surpriză de proporţii, căci apăruse întotdeauna ca un personaj auster, cu alură avocăţească, a cărui strategie era, aparent, să curme ciorovăiala din sânul Partidului Laburist şi să aştepte în linişte momentul în care conservatorii se vor eviscera singuri. Părea mai inteligent decât John Major, dar nu cu mult mai interesant: nu ai fi fost deloc surprins să dai peste Major la casieria unei bănci din cartier, numărându-ţi pedant bancnotele, cu dl Smith încruntându-se la vederea limitei de creditare depăşite. Această imagine scorţoasă era, după toate aparenţele, o mască. Soţia unui deputat laburist, neîndurătoare cu inşii plicticoşi, mi-a spus:

— John era chiar foarte amuzant. Dacă mergeai cu el la un dineu, puteai fi sigur că o să te distrezi pe cinste.

Şi atunci, am întrebat-o de ce a recurs Smith la acest comportament cameleonic şi ciudat, când cei mai mulţi politicieni încearcă să apară mai interesanţi decât sunt în realitate, nu invers?

— Adecă să nu fie spiritual în public, mi-a răspuns ea, din cauza lui Kinnock şi pentru că nu voia să pară frivol.

Explicaţia era verosimilă: umorul şi spontaneitatea sunt tolerate la parlamentarii trecuţi, care nu mai au nicio şansă să ajungă la putere. În schimb, în rândul eşaloanelor superioare, orice vorbă trebuie să lase impresia că a fost triplu verificată de funcţionari de stat, ş specialişti în eufemisme şi o comisie ideologică. Neil Kinnock, predecesorul lui Smith la conducerea laburistă, a intrat o dată în bucluc în urma unei declaraţii legate de războiul din Insulele Falkland. Fusese invitat la o dezbatere televizată şi cineva din sală i s-a adresat spunând că doamna Thatcher a „pus suflet” în cursul conflictului. Kinnock a răspuns:

— E păcat că alţii au trebuit să şi-l dea pe al lor în lupta de la Goose Green pentru a aduce o astfel de probă.

în circumstanţele date, a fost un răspuns excelent, percutant, tăios, adecvat — şi totuşi lui Kinnock i-a fost dat să afle că replica nu a fost socotită acceptabilă din punct de vedere politic. La scurt timp după aceea a fost nevoit să trimită văduvelor soldaţilor căzuţi în Insulele Falkland scrisori de explicaţii şi scuze. Era cu totul improbabil ca John Smith să facă greşeli de acest fel: avocat scoţian de confesiune prezbiteriană, el nu trezea temeri nici în Anglia profundă, nici în birourile din City, fiind prin excelenţă un politician sigur.

Povara acestei echidistanţe apasă acum pe umerii celui mai tânăr lider al Partidului Laburist din toate timpurile. Tony Blair are patruzeci şi unu de ani, este parlamentar doar din 1983 şi încă îndeajuns de tânăr (sau îndeajuns de bine informat) ca să poată, în cursul unui interviu acordat unui disc jockey de la Radio 1, să numească mai multe trupe rock a căror muzică îi place. A crescut în Durham, a urmat cursurile şcolii publice Fettes din Edinburgh şi apoi pe cele ale Colegiului St John din Oxford. Aici a fost solist şi chitarist într-o trupă denumită *Ugly Rumours* (Zvonuri scandaloase). Oxfordul este mai ales locul unde s-a convertit la creştinism şi socialism. La Londra s-a înscris în Partidul Laburist şi a devenit avocat pledant; şi-a întâlnit viitoarea soţie, şi ea avocat, în cabinetul în care lucra. În 1982, candidat fără şanse de succes în cadrul alegerilor parţiale pentru mandatul parlamentar al circumscripţiei electorale Beaconsfield. Apoi, graţie unui amestec de noroc şi forţă de persuasiune, a câştigat mandatul de Sedgefield, din comitatul Durham, o circumscripţie electorală tradiţional laburistă. În cariera sa de până acum, norocul şi un simţ al oportunităţii au jucat un rol important, împreună cu o judecată sănătoasă. Foarte devreme, el a fost reperat de mai-marii laburişti drept un talent redutabil, iar de conservatori drept un pericol redutabil. Majoritatea oamenilor cu care am discutat de-spre Tony Blair, chiar şi un portar somnolent de la Camera Comunelor — m-au asigurat că de la început l-au remarcat ca având stofă de lider.

S-a spus adesea în cursul alegerilor pentru conducerea Partidului Laburist (în care Tony Blair a înfrânt doi contracandidaţi cu o marjă ideală, confortabilă, dar nu umilitoare) că unul din principalele sale atuuri politice este popularitatea de care se bucură în sud-est. Prin „sud-est” trebuie să înţelegem acei alegători cheie, de la muncitorii calificaţi la cadrele mijlocii, care au trecut de partea doamnei Thatcher şi apoi au rămas alături de John

Major. Această evaluare este probabil corectă, deşi noul lider laburist nu face nici pe departe o figură proastă pentru alegătorii din nord: copilăria la Durham, o educaţie scoţiană, un mandat pentru Durham şi, argument hotărâtor, faptul că soţia sa era fiica vitregă a actriţei Pat Phoenix, care timp de ani şi ani de zile a jucat rolul princiar al lui Elsie Tanner din *Coronation Street,* o telenovelă cu multe episoade despre viaţa muncitorilor din nordul Angliei. Este un atu indirect, dar imbatabil, cam ca legăturile de rudenie ale familiei regale cu Barbara Cartland.

Pedigriul său mai cuprinde un alt punct la fel de interesant, de care Tony Blair însuşi nu era conştient până când ziariştii nu au început să-i răscolească trecutul. Cotidianul *Daily Mail,* acţionând desigur în interesul publicului larg, dar, bineînţeles, fără să spere că va scoate la iveală vreun secret stânjenitor, a comandat un studiu genealogic despre familia Blair. De notorietate era faptul că bunicul din partea tatălui al liderului laburist, un anume William Blair, fusese salahor la şantierul naval din Govan. Acest amănunt biografic avea darul de a-i da lui Tony Blair o autenticitate proletară necesară, pentru că tatăl său, Leo, nu numai că era absolvent de universitate, ci şi conservator de o viaţă şi un thatcherist convins. Învestigaţia genealogică a scos însă la iveală că adevăraţii părinţi ai lui Leo nu erau soţii Blair, ci o pereche de actori de varieteu pe nume Charles Parsons şi Cecilia Ridgeway. La data naşterii lui Leo, cei doi se aflau în turneu în nordul ţării şi au dat copilul în pensiune la familia Blair. Acest iz îndepărtat de ilegitimitate nu are nimic scandalos. Mult mai interesantă este însă coincidenţa extraordinară că atât actualul premier (odrasla actorului de estradă Tom Ball), cât şi actualul lider al opoziţiei au vodevilul în sânge. Faptul că ambii au ajuns să se confrunte în Camera Comunelor ca lideri de partid pare să fie o validare a teoriei lui Lamarck: proba reală a moştenirii însuşirilor dobândite. Presa de toate culorile şi de toate nivelurile a pornit la vânătoare, în căutare de amănunte din viaţa intimă a noului lider laburist. Strădaniile în această privinţă au fost dezamăgitoare până în prezent: „Zvonurile scandaloase” nu au rămas decât numele unei grupe rock. De pildă, Tony Blair trebuie să fi fost singurul student şi cântăreţ rock al anilor şaptezeci care nu s-a atins de droguri. Ce s-o fi întâmplat cu Oxfordul? Preşedintele Clinton a fost înmatriculat acolo şi nu a ajuns să inhaleze. Tony Blair nici măcar nu s-a apropiat de acest viciu mocnit. Unul dintre colegii lui de generaţie de la Oxford declara:

— Credeţi-mă, sunt unul dintre cei în măsură să ştie, răspunsul este un nu hotărât. Spre deosebire de cei mai mulţi dintre noi, tipul nici măcar nu bea.

Cuuuum? Şi apoi mai este cealaltă chestiune, chestiunea pe care oamenii, în special dacă sunt tineri, o fac de obicei când se găsesc singuri în doi. Chiar şi în această privinţă se pare că nu se vor găsi martori care să aibă ceva de spus sub jurământ. Potrivit ziarului *Independent on Sunday,* la Oxford lumea este unanim de acord că Tony nu se dădea în bărci. De necrezut: ai fi putut crede că tipul viza scaunul episcopal de la Canterbury. Pe de altă parte, este bine că lucrurile stau aşa, pentru că inserţia problemelor etice în viaţa politică britanică, aşa cum a făcut domnul Blair în ultimele săptămâni — duce în mod normal la autodemolare. Anul trecut, conservatorii nici n-au lansat bine campania „Revenirea la valorile morale fundamentale", că au fost nevoiţi să constate că numeroşi deputaţi *tory* aveau în trecutul lor acţiuni lipsite de orice fundament moral. Are domnul Blair vreo parte întunecată, sau măcar banală? În ce mă priveşte, sunt în măsură să îmi aduc modesta contribuţie la grămada de gunoi informaţional care începe să se acumuleze: Anthony Howard, încercat observator politic şi fost redactor-şef al revistei *New Statesman,* mi-a împărtăşit îngrozit următorul detaliu care dezvăluie omul de acţiune:

— Nu am văzut pe nimeni care să mănânce atât de repede. Eu însumi mănânc repede, dar cred că a stins tot ce avea în farfurie când eu mai aveam încă o jumătate de ficat.

Victoria lui Tony Blair a fost un succes pentru acei membri ai Partidului Laburist care îşi spun „modernişti". Luptele politice sunt parţial lupte lexicale: îţi prinzi în propriul piept eticheta optimă şi lipeşti epitetul cel mai ostil cu putinţă pe spatele oponentului, de preferinţă în locul unde cuţitul pătrunde cel mai uşor. În Partidul Conservator se purta de multă vreme o luptă între „moi" şi „duri" (care s-a transformat în confruntarea dintre „consolidatori" şi „radicali"). La laburişti, disputa s-a dus mult timp între „moderaţi" şi „militanţi" (pe care adepţii convinşi ai soluţiilor de compromis au încercat să o rezolve lingvistic spunându-şi „moderaţi militanţi"). În ultima vreme, lupta s-a dat între „modernişti" şi „tradiţionalişti". Moderniştii căutau, dincolo de orice altceva, să facă partidul din nou electibil: asta presupunea primenirea lui, democratizarea sistemului electoral intern, reducerea influenţei sindicatelor şi acceptarea

câtorva realităţi ale pieţei. Astfel de reforme sunt privite de unii drept o trădare clasică, tipică burgheziei de dreapta. În cursul alegerilor pentru conducerea partidului, extrema stângă din circumscripţiile electorale l-a poreclit pe Blair „candidatul lichidator”. Magnitudinea suspiciunii faţă de modernişti poate fi înţeleasă din recenta remarcă a veteranului *gauchiste* Tony Benn:

— Dacă ne gândim la Africa de Sud, sistemul de apartheid nu s-a prăbuşit pentru că Nelson Mandela avea un trandafir la butonieră, un costum nou, un program politic revizuit şi pe Saatchi & Saatchi.

în orice caz, moderniştii nu numai că se bucură în ultima vreme de o creştere de popularitate, dar dispun şi de o etichetă mai eficientă.

— Tradiţionaliştii urăsc să fie numiţi tradiţionalişti, mi-a declarat un ziarist acreditat la Parlament.

Şi, dacă furturile de titluri politice vor continua în ritmul actual, ei nu vor mai avea nici măcar dreptul să se numească de stânga. Tony Blair declara la încheierea campaniei electorale:

— Mulţi dintre cei care îşi zic de stânga nu sunt deloc la stânga dacă stânga înseamnă să fii radical. Ei nu reprezintă altceva decât un soi de conservatorism.

în felul acesta, vechea stângă este neutralizată prin vorbe. Pentru modernişti, socialismul sentimental, paradiziac, este mort. Şi sunt atât de siguri pe ei, încât acum reclamă pentru sine însăşi noţiunea de „socialism”. Cuvântul a fost tabu în ultima vreme şi nu a apărut în manifestul laburist din 1992, probabil pentru a nu produce atacuri violente de vomă în rândul electoratului indecis. Acum termenul revine timid în programul partidului, epurat de conotaţiile vechi ca o uşă acoperită cu mai multe straturi de vopsea, cufundată într-o baie alcalină, care capătă o strălucire naturală de lemn proaspăt. În cuvintele lui Tony Blair, folosite într-un discurs ţinut la Cardiff: „Convingerea noastră profundă este că o societate puternică şi unită este indispensabilă pentru împlinirea individului. Iată de ce numim acest crez socialism.” Domnul Blair a scris chiar un pamflet, intitulat temerar *Socialism* şi publicat de Societatea Fabian, calculat să coincidă cu alegerea sa în fruntea partidului. Socialismul lui, sau, pentru a-i folosi cratima ocazională diluantă, socialismul lui deci nu este cel al economiei

centralizate, al luptei de clasă şi al proprietăţii de stat, ci unul al parteneriatului de stat şi al unei politici lejer intervenţioniste, susţinut de acele „noţiuni asociate cu stânga politică, dreptate socială, coeziune, şanse egale şi spirit de solidaritate".

Discursul lui Tony Blair după victoria în alegeri nu a fost una din ocaziile la care îţi anunţi cursul politic, ci mai degrabă un prilej de a se prezenta oamenilor şi de a intona melodia preferată. Blair s-a descurcat onorabil. Nu este un mare orator, dar în confruntarea cu John Major nici nu are nevoie să fie; este oricum un Demostene faţă în faţă cu un robot vorbitor. Şi oricum, este probabil imposibil să te distingi ca orator când te adresezi simultan unei săli pline cu susţinători şi camerei de televiziune: este ca şi cum ai fi în acelaşi timp actor de teatru şi de televiziune. Părea însă mulţumit de prestaţia sa şi era îndeajuns de emoţionat încât să-i tremure vocea. Şi a vorbit cu acel zel stânjenitor pentru ascultătorii care nu sunt cuprinşi ei înşişi de acelaşi zel. (Această atitudine nu este neapărat rea, căci nu toate lucrurile bune se nasc pe lumea asta din virtute şi probitate. Culpabilitatea şi ipocrizia pot şi ele rezolva multe.) Melodia preferată de Tony Blair, ca toate melodiile preferate, nu constă atât din fraze muzicale, cât din refrene, iar discursul nu va fi denaturat prea mult dacă este redat doar prin refrene, în ordinea folosirii lor: „responsabilitate / încredere / încredere / serviciu / abnegaţie / demnitate / mândrie / încredere / misiune / revigorare / misiune / speranţă / schimbare / responsabilitate / misiune / spirit / solidaritate / solidaritate / mândrie / mândrie / socialism / schimbare / fals / adevărat / fals / adevărat / fals / adevărat / comunităţi / pasiune / raţiune / schimbare / schimbare / schimbare / solidaritate / din nou / iarăşi / inspiraţie / cruciadă / schimbare / progres / credinţă / a sluji / a sluji / a sluji." Câteva zile mai târziu, mă aflam în biroul cabinetului din umbră de la Camera Comunelor, aşteptând o audienţă cu noul lider. Este o încăpere înaltă, destul de sumbră, cu ferestre care dau către capătul de nord al Podului Westminster, în care domnea o dezordine caracteristică la sfârşit de mandat: masa de conferinţe descleiată, scaunele grele, tapiţate cu piele verde, puse alandala unul peste altul. Două lucruri săreau în ochi în această atmosferă tristă: elegantele balamale de alamă proiectate de Pugin şi, lângă sacoul azvârlit în grabă de dl Blair, o carte legată în piele de un roşu viu. Aha, mi-am zis, ia să vedem cu ce îşi clăteşte ochii în clipele de linişte dintre interviuri. Era un exemplar din *Noul Testament.* M-a cuprins o deznădejde agnostică, precum o trombă de negură pe mare. Ştiam, desigur,

că e creştin convins, dar parcă mergea prea departe. În curând va alunga zarafii din parlament… Apoi, cu degetul, am întors pagina de gardă şi am dat peste o notă semnată de Tony Newton, preşedintele Camerei Comunelor. Lucrurile se limpezeau: Tony Blair fusese în audienţă la regină în acea după-amiază şi cartea reprezenta premiul primit pentru că fusese numit în Consiliul Privat al Coroanei. Trebuie să mărturisesc că am simţit o mare uşurare.

„O să vezi, e un om fermecător", mi se spusese înainte de întrevedere şi într-adevăr aşa a fost. În timpul campaniei electorale, răuvoitorii îi puseseră eticheta de „băieţel drăguţ". Nu este atât de arătos cum ar lăsa să se creadă o astfel de sintagmă, dar în contextul Camerei Comunelor arată incredibil de bine. Are un aer de relaxare meditativă, iar uneori adoptă atitudinea prudentă a cuiva care a trebuit să tocească pentru un examen al cărui termen a fost stabilit intempestiv. Trebuie spus că decesul lui Smith şi propria apoteoză au survenit ameţitor de brusc.

Cum Tony Blair se exprimă elegant, este telegenic şi tânăr, calea cea mai simplă de a-l ataca este să-l acuzi că nu are idei. Anthony Howard l-a observat la o întâlnire cu membrii grupului de presiune Carta 88.

— I-a fermecat cu totul, dar nu a prezentat nici măcar umbra unei idei cât de vagi.

Desigur, pentru oamenii politici nu este vital să aibă idei, iar uneori ei îşi datorează popularitatea tocmai faptului că nu au niciuna. Acesta a fost cu siguranţă cazul lui John Major când a preluat puterea de la Margaret Thatcher: era perceput drept un tip decent, acceptabil, pe care onestitatea îl va călăuzi către gânduri productive. Această stare de lucruri continuă să fie valabilă şi acum, când John Major pierde din popularitate, căci a reuşit să arate ridicol în singurele două ocazii când s-a aventurat să exprime o idee, o convingere proprie sau măcar o opinie personală, care să nu fi venit odată cu limuzina de serviciu. La scurt timp după ce a preluat conducerea guvernului, el a lansat un apel pătimaş să se construiască mai multe toalete publice pe autostrăzi. În urma acestui geamăt pe vine s-a ales cu un dispreţ compătimitor. Mai de curând, domnului Major i-a venit o a doua idee: cerşitul în public trebuie interzis prin lege. Cerşetoria, a declarat el într-un interviu acordat în mai unui ziar din Bristol, „este o plagă" şi împotriva celor care întind mâna trebuie aplicate pedepse grele: „Cerşitul este un lucru

respingător şi inutil. De aceea cred că trebuie să fim foarte severi în această problemă.” Chiar dacă dl Major încerca la acea dată să se dea bine pe lângă aripa dreaptă a partidului pentru alegerile europene, propunerea sa rămâne ca o dublă inepţie politică. În primul rând, pentru că cei care trăiesc la oraş ştiu că cerşetoria a căpătat proporţii în timpul actualei administraţii, în al doilea rând, pentru că subita cunoaştere etalată de dl Major în materie de rataţi îl făcea vulnerabil la o replică evidentă: cine se aseamănă se adună.

Dar într-un context mai larg, acuzaţia conservatorilor că dl Blair nu ar avea idei noi are şi un aspect ironic. Conservatorii continuă să exploateze puţinele idei cu care au venit la putere, în urmă cu cincisprezece ani. Şi pe măsură ce elanul thatcherist se spulberă în vânt, „ideile thatcheriste” devin tot mai trăsnite. În luna aprilie, de pildă, Institutul Adam Smith, un grup de reflecţie ultraconservator, şi-a publicat previziunile privind starea Marii Britanii în 2020 (previziuni bazate, lucru de la sine înţeles, pe ipoteza că până la acea dată conservatorii vor rămâne la putere). Institutul există din 1977 şi directorul său, dr. Madsen Pirie, a declarat acum câţiva ani:

— Propunem lucruri pe care oamenii le percep ca frizând nebunia. Apoi, cât ai clipi din ochi, ele cochetează cu politica.

Dr. Pirie este mândrul inventator al „nodului Pirie”, o metodă sigură adresată bărbaţilor ale căror papioane se înmoaie umilitor, căzând sub linia orizontală.

— La nodul convenţional, explică el, nu ştii care va fi rezultatul până nu îl termini de legat. Eu fac un nod pe mai multe straturi, construit sistematic, astfel încât să reuşească de fiecare dată.

Vedere perfectă: obiective pentru viitorul Marii Britanii este tentativa tipografică a doctorului Pirie şi a celor douăzeci şi cinci de colaboratori ai săi de a face pentru Marea Britanie ceea ce directorul a făcut deja pentru nodul papionului. La sfârşitul viitorului sfert de secol, o naţiune reînnodată va putea, dacă totul merge bine, să se uite cu mândrie la câteva lucruri: o rată de bază a impozitului de 10%, cu un plafon maxim de 20%; o rată de creştere care dublează nivelul de viaţă la fiecare douăzeci de ani („foarte înaltă pentru standardele secolului XX, dar a fost un secol care ne-a învăţat ce greşeli să evităm”); eradicarea majorităţii maladiilor majore, scoaterea la lumină a economiei subterane; renovarea întregului stoc imobiliar;

privatizarea autostrăzilor şi introducerea plăţii electronice, autobuze teleghidate cu sisteme de frână autoregeneratoare şi dispariţia infracţiunilor rutiere (capitol la care Marea Britanie este în prezent pe locul întâi în Europa); grădiniţa obligatorie de la trei ani, cursuri de limbi străine de la cinci ani; soluţionarea problemei persoanelor fără locuinţă („Trebuie să ne gândim la impresia pe care şi-o fac vizitatorii străini când văd oameni dormind la uşile magazinelor sau cerşind pe stradă", iată deci de unde i-a venit lui John Major „ideea"); speranţă de viaţă de o sută de ani; reapariţia pajiştilor cu flori sălbatice şi splendoarea reînnoită a „hectarelor de câmpie cu lupin în floare", reîmpădurirea ţării, astfel încât proporţia terenurilor forestiere să crească de la 5 la 65%; şi, în fine, reintroducerea în acest mediu ieftin, sigur, sănătos şi proaspăt înfrunzit a urşilor, lupilor şi castorilor.

Pentru cei care au îndurat guvernarea Thatcher, în loc să o savureze, un moment cheie al cârmuirii l-a constituit explicaţia dată de premier către sfârşitul domniei sale într-un interviu acordat unei reviste pentru femei: „Societatea nu există." Declaraţia a avut rolul acelui stadiu dintr-un vis obsedant de persecuţie iraţională, din care nu reuşeşti să te trezeşti, când torţionarul se întoarce în cele din urmă către tine şi-ţi spune: „Nu pricepi, e pentru că porţi o cămaşă albă şi ţii în mână un ziar." Aha, acum înţeleg, îţi zici într-un acces subit de înţelepciune inconştientă. Credeam că mă persecuţi pentru că eşti nebun, şi desigur, nebun ai rămas, ba chiar eşti mai nebun decât credeam până acum, dar cel puţin acum încep să înţeleg ce crezi că vrei să faci.

Majoritatea oamenilor, desigur, înclină să creadă că ceea ce se numeşte societate există, iar blairismul este în parte o ripostă directă la această negare thatcheristă. Socialismul pe care îl promovează este unul etic, inspirat de R.H. Tawney şi de arhiepiscopul Temple, bazat pe principiul acţiunii colective ca mijloc optim de împlinire a vieţii indivizilor. „Puterea tuturor în folosul fiecăruia, iată ce înseamnă socialismul pentru mine", a declarat Blair în discursul său de acceptare. Socialismul, desigur, are un înţeles diferit pentru tradiţionaliştii din partidul său. După cum spunea în particular un parlamentar de stânga:

— Dacă ai încerca astăzi să sprijini programul laburist din 1945, ai fi imediat etichetat drept trotkist şi dat afară din partid.

Blairismul, sau modernitatea laburistă, reprezintă sau crede în sau speră să câştige alegerile cu următoarele principii: economie dinamică de piaţă cu o bază de producţie lărgită; o societate puternică şi sudată, care protejează individul de capriciile şi cruzimea pieţei; ameliorarea învăţământului, perfecţionare şi calificare profesională; un sistem de ajutor social revizuit, cu scopul de a pune capăt dependenţei de lungă durată şi şomajului cronic; proeuropenism; o lege a drepturilor civile; o lege a accesului la informaţie şi alegeri pentru membrii Camerei Lorzilor; o adunare naţională galeză şi un parlament scoţian.

Blairismul crede, de asemenea, în ţinerea la distanţă a sindicatelor. Laburiştii care vor să modernizeze partidul sunt încă jenaţi de amintirea bine întipărită în mentalul colectiv a baronilor sindicali înfiinţându-se la reşedinţa premierului din Downing Street nr. 10 pentru a dezbate, la o bere şi un sandviş, politica economică a ţării. Blair a fost ministrul muncii în cabinetul din umbră al lui Neil Kinnock în perioada 1989-1992. În această calitate, el „i-a pus pe liderii sindicali faţă în faţă cu un sistem modernizat, stipulând drepturile individuale ale muncitorilor după model continental şi renunţând la drepturile colective, declară amicul său modernist Giles Rădice, şi el deputat de Durham. Blair i-a convins de asemenea că practica «atelierului închis» era coercitivă şi inadecvată". Pe deasupra, Blair era unul din principalii susţinători ai unui nou sistem de alegere a liderului laburist în funcţie de voturile parlamentarilor, ale membrilor de partid şi ale sindicaliştilor, sistem care elimina tradiţionalul vot în bloc al sindicatelor. În opinia lui Anthony Howard, „liderii sindicali şi-au văzut distrusă influenţa asupra muncitorilor de Margaret Thatcher şi influenţa politică de John Smith şi Tony Blair". Blair face afirmaţii de genul: „Funcţia unui guvern laburist nu este aceea de a aplica un tratament preferenţial mişcării sindicale." Este o afirmaţie raţională, chiar justă, dar, din perspectivă istorică, o erezie. Imaginaţi-vă un lider conservator promiţând că la venirea la putere a guvernului său nu se va acorda tratament preferenţial contribuabililor la fondurile conservatorilor, antreprenorilor, oamenilor de afaceri, băncilor, latifundiarilor, bogaţilor şi celor din societatea înaltă.

Blairismul recunoaşte totodată că lunga bătălie ideologică postbelică în privinţa alternativei proprietate publică-proprietate privată în cazul întreprinderilor şi utilităţilor s-a încheiat cu o înfrângere. Programul conservator de „privatizare" (sau „lichidarea bunurilor naţionale") a fost

combătut de laburişti cu grade diferite de încăpăţânare, resemnare şi ferocitate. Scrâşnind din dinţi, Partidul Laburist priveşte acum programul drept un caz de forţă majoră economică. De pildă, susţinătorii laburişti de diferite nuanţe ideologice sunt indignaţi de privatizarea în 1989 a serviciilor din domeniul apei. Apa are o aură aproape totemică (acest element care ţâşneşte din pământ, cade din cer şi care ar trebui să aparţină celor asupra cărora cade) şi, de aceea, lecţia de capitalism dată de industria privatizată a apei are ceva respingător: preţuri cu mult mai mari, profituri imense şi directori cu salarii grase, care se îmbogăţesc unul pe celălalt graţie unui trafic suspect cu drepturile de exploatare. Când i-am expus toate acestea lui Tony Blair, mi-a răspuns:

— Dacă eu cred în necesitatea privatizării sectorului apei? Nu, nu cred. Cred că un guvern laburist, în viitorul apropiat, va sta în jurul mesei cabinetului şi, presupunând că are două miliarde la dispoziţie, va vota să-i cheltuiască pentru redobândirea pachetului de acţiuni din sectorul apei? Ei bine, aşa ceva nu se va întâmpla, deci e mai bine să nu trezeşti speranţe deşarte în rândul electoratului. [Şi în plus,] sunt puţine lucrurile pe care să nu le poţi face prin control şi care pot fi făcute doar ca proprietar.

Iată un răspuns franc, chiar dacă descurajant pentru unii. Dar guvernarea înseamnă să nu fii în stare să faci tot ce ţi-ai propus sau tot ceea ce crezi că ar trebui făcut. Guvernarea este covăsirea idealismului. Şi totuşi, din când în când, domnul Blair pare să fie cuprins de accese acute de idealism. Iată următoarea frază înălţătoare din programul său electoral: „Un sistem de învăţământ care slujeşte unei elite şi neglijează majoritatea este un afront adus moralei şi un deserviciu făcut economiei noastre.” în toate fazele conştiinţei mele politice şi oricum aş interpreta aceste cuvinte, fraza ar trebui să indice intenţia de a aboli şcolile private. Dar sensul nu este acesta, nu-i aşa?

— Nu.

De ce nu? Nu este un „afront adus moralei” faptul că şansa bunăstării părinteşti dictează educaţia copilului?

— Este un afront, îmi dă dreptate prevăzător, faptul că educaţia este determinată de avere. Dar problema este cum abordezi această situaţie. O abordezi prin abolirea dreptului oamenilor de a-şi educa copiii într-un

sistem privat, sau îţi concentrezi atenţia asupra mijloacelor prin care să ridici standardele învăţământului de stat?

De ce nu s-ar putea lua ambele măsuri simultan?

— Nu cred că e posibil, atât din principiu, cât şi din realism politic.

Este aproape nedrept să îl încolţeşti pe dl Blair în această chestiune, întrucât şi-a trimis copiii la şcoli de stat, iar abolirea şcolilor private nu mai figurează de multă vreme în programul Partidului Laburist; dar, într-un fel, el este cel care a provocat discuţia.

— În politică trebuie să te decizi unde tragi linia de demarcaţie, conchide el.

Abolirea şcolilor private ar fi în opinia lui „percepută drept principial greşită şi un act de răzbunare. În mod inevitabil ar plasa linia de demarcaţie dintre noi şi conservatori într-un loc inadecvat."

Domnul Blair este deja şi va continua să fie un politician extrem de practic. El ştie că partida se joacă la centrul terenului (este şi motivul pentru care l-a ales partidul) şi de aceea nu vede rostul unei lupte pentru o colină îndepărtată, chiar dacă oferă o privelişte grozavă. Cineva a spus cândva că diferenţa dintre laburişti şi conservatori nu este mai mare de un centimetru, dar este centimetrul unde trăim cu toţii. Domnul Blair este idealist fără să fie ideolog, ceea ce trezeşte în mod natural suspiciunea aripii de stânga a partidului. Anthony Howard, care mai aşteaptă încă să audă din gura lui o idee nouă, îl numeşte pe Blair „Little Boy Blue", făcând astfel aluzie la înclinaţiile lui de dreapta. Pe de altă parte, Howard recunoaşte forţa atipică a poziţiei reprezentate de actualul lider laburist. El a ajuns să deţină acest post fără să care cu sine prea mult bagaj şi fără să se îndatoreze prea mult. Nu are nicio datorie faţă de sindicate. Spre deosebire de predecesorii săi Kinnock şi Smith, nu provine din aparatul de partid.

— Acesta este atuul lui, susţine Howard. Poate să rupă total cu trecutul.

Este cert că Tony Blair reprezintă pentru Partidul Laburist şansa cea mai probabilă de a reveni la putere după 1979. (Şi, ca notă de modernitate suplimentară, succesul său ar introduce pentru prima dată în reşedinţa din Downing Street nr. 10 o soţie care munceşte.) Ar trebui să fii crud din fire,

sau conservator — să nu-i urezi succes: rare sunt ţările în care perioade lungi de guvernare a unui singur partid au avut rezultate benefice. Partidul Laburist este în prezent destul de unit, electoratul mai mult decât sătul de conservatori, iar conservatorii se află într-o stare de relativă confuzie. Un ministru *tory* care a insistat să nu i se dea numele declara condescendent despre Blair:

— Încă nu ştim dacă să constatăm că nu are o linie politică distinctă sau că linia sa politică este proastă.

Pentru moment însă, Partidul Laburist este cel care stabileşte agenda politică, silindu-i pe conservatori să riposteze cum pot mai bine. Aşa se face că, de îndată ce cuvintele „ocuparea totală a forţei de muncă" au fost invocate în cursul celor câtorva săptămâni ale campaniei electorale a Partidului Laburist, ministrul muncii David Hunt s-a grăbit să declare la o reuniune a TUC că guvernul din care face parte urmăreşte exact acelaşi ţel. O astfel de declaraţie din partea unui ministru *tory* însemna un gest incredibil de conciliant, sau de moale, sugerând undele seismice ale panicii. Nu este întâmplător că, doar două săptămâni mai târziu, în urma remanierii guvernamentale operate de dl Major, dl Hunt s-a trezit fără loc de muncă la ministerul muncii.

Pentru Blair, principala primejdie care poate surveni de acum şi până la viitoarele alegeri generale (care nu vor avea loc înainte de 1996 sau 1997) rezidă într-o „stare de mulţumire în interiorul partidului". Mai sunt şi altele: că va trebui să candideze o perioadă de timp mai lungă decât cea ideală, că faţa sa riscă să-şi piardă din prospeţime în câţiva ani, că discursul său principial ar putea, cu timpul, să sune a predică, iar cruciadele şi misiunile pe care le invocă ar putea fi percepute drept prea vesele în epoca noastră atât de tristă. Există de asemenea pericolul ca strategia pe termen lung a Partidului Laburist, copiată atent după campania doamnei Thatcher din 1979 — de a enunţa principii şi teme de bază, mai degrabă decât proiecte detaliate, să pară evazivă electoratului. Şi din partea conservatorilor la ce ne putem aştepta?

— Strategia lor electorală nu este un mare mister, răspunde Blair. Vor anunţa o reducere de proporţii a impozitelor. Se vor retrage pe poziţii antieuropene. Şi vor arunca în capul laburiştilor tot ceea ce este omeneşte (şi chiar neomeneşte) posibil să dezgroape.

La Westminster Abbey, prezenţa tânguitoare a fanfarei minerilor din Grimethorpe a constituit un preludiu adecvat pentru un serviciu divin care, precum manifestul lui Tony Blair, ar fi putut fi intitulat „Schimbare şi Reviriment Naţional”. S-a citit din Cartea lui Isaia („Ei vor zidi pe vechile ruine, vor ridica dărâmăturile de altădată, vor reface cetăţile distruse, pustiite din neam în neam”). S-a cântat imnul compus de R.B.Y. Scott, care părea să conţină numai principii blairiste („Adu dreptatea în ţara noastră ca toţi să poată trăi în pace şi ridică, pentru zilele ce vin, temelii care să dăinuie”) şi care omitea în mod oportun orice amănunte specifice. S-a auzit chiar un citat din Vaclav Havel, invocat de arhiepiscopul de Canterbury: „Sunt profund convins că politica nu este o îndeletnicire discreditată, iar dacă este, vina revine politicienilor.”

Arhiepiscopul a citat de asemenea crezul lui John Smith că „politica ar trebui să fie o activitate morală”. Cum Partidul Conservator pare tot mai obosit la centru şi tot mai pătat la periferie, cum gânditorii şi visătorii săi o iau razna prin peisajul împădurit bolborosind vestea întoarcerii urşilor, a impozitului de doar 10% şi a hectarelor de câmpie acoperite cu lupini exotici în floare, nu e surprinzător că Partidul Laburist exercită în prezent o influenţă dominantă atât în plan politic, cât şi moral. Acum, un creştin declarat a luat locul altuia la conducerea partidului. „Să purificăm trupul naţiunii prin gloria lui Dumnezeu”, au cântat mulţi, dacă nu toţi cei adunaţi în Westminster Abbey.

Tony Blair a câştigat conducerea partidului recurgând la o retorică exaltantă, în care accentul cade pe termenul „radical”. Ca şi candidaţii rivali, a invocat cu bună ştiinţă faimosul an 1945, când guvernul laburist condus de Clement Attlee a impus o schimbare fundamentală în structura naţiunii. L-am întrebat pe Giles Radice care a fost secretul succesului lui Blair. Mi-a răspuns:

— A spus ceva foarte inteligent. A zis: „Nu sunt revizionist, sunt radical.” Să spui aşa ceva cere curaj. Încearcă să fie Harold Wilson. Şi ar trebui să fie un amestec de Gaitskell şi Wilson.

Unul dintre lucrurile fascinante, şi una din decepţiile periodice — ale politicii rezidă în discrepanţa dintre retorica Soldaţilor lui Dumnezeu şi confesiunea ulterioară, cum că să vedeţi, oameni buni, nu ne putem permite lancea şi armura, şi că veni vorba, în loc de cal, o să căpătaţi un catâr.

Evocarea numelui lui Hugh Gaitskell (predecesorul lui John Smith ca lider fără noroc în alegeri şi depozitar al speranţelor deşarte) nu comportă nicio primejdie. Invocarea numelui lui Harold Wilson, rămas în memoria colectivă nu atât pentru legislaţia liberală de la început de mandat, cât pentru divagaţiile pragmatice ulterioare — nu este de natură să entuziasmeze. Tony Blair inspiră multora optimism prin tinereţea, inteligenţa, expresiile sale de idealism, promisiunea de purificare şi prin atractivitatea sa în alegeri. Se prea poate ca el să fie premierul britanic al acestui sfârşit de secol. Dar ar fi prematur ca milenariştii să-şi rezerve deja spaţii pe vârfuri de munţi.

august 1994

Table of Contents

numero